

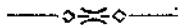
Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaje
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

11. letnik.

Vredil
Anton Kaspert.

Maribor, 1914.
Tisk tiskarne sv. Cirila.

Vse pravice si pridržuje društveni odbor.

57749

№ 17. VII. 1947/6039

Vsebina 11. letnika (1914).

I. Zgodovinski spisi.

- a) *Kaspret Anton*: Juri Dalmatin kot zagovornik škocjanskega župljana 18
- Dolenc Metod dr.*: Pravosodstvo kostanjeviške opatiije v letih 1631 — 1655 33
- Gruden Josip dr.*: Starine železnih in salajskih Slovencev. Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev 93
- b) *Pivko Ljud. dr.*: Ali je bil Samo slovenski vladar? 155

II. Narodopisni spisi.

- a) *Glonar Josip dr.*: Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi. (Pisma Davorina Trstenjaka) 1
- b) *A. D.*: Slovarski doneski iz brežiškega okraja. Na Sromljah nabral 157

III. Gradivo za krajevne kronike.

- M. Godec in Fr. Kovačič*: Limbuš pri Mariboru 67
- Kovačič Fr. dr.*: Cerkev sv. Jožefa pri Mariboru 170

IV. Književna poročila.

- Schlossar Anton Dr.*: Die Literatur der Steiermark in Bezug auf Geschichte, Landes- und Volkskunde. *Mathias Ljubša* 82
- Štebinger Janko dr.*: Slovenska bibliografija za 1. 1907 — 1912. V Ljubljani 1913. Izdala M. Slov. 80 str. 336. *Fr. Kotnik* 84
- Wutte Martin Dr.*: Prophetische Andeutungen aus Kärnten (1814). Mitgeteilt von Carinthia I. 104. Jg. 1914. *Fr. Kotnik* 85
- Ljubitelj krščanske umetnosti*. Izdaja Spomeniški svet Lavantinske škofije v Mariboru. Urejuje dr. Avguštin Stegenšek, prof. bogoslovja v Mariboru. I. l. 1. zvezek. *Fr. Kovačič* 87

<i>Steirische Gerichtsbeschreibungen.</i> Als Quellen zum Historischen Atlas der oesterr. Alpenländer . . . Herausg. von <i>Anton Mell und Hans Pirchegger.</i> Mit einer Kartenbeilage Graz, 1914. Str. LXII, 623. <i>Fr. Kovačič</i>	Stran 173
<i>Kovačič Fr. prof.:</i> Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini. Izdalo Zgodov. društvo v Mariboru. Ljubljana 1914. Tiskala Katoliška tiskarna. Str. 89. Cena 1:50. <i>M. Ljubša</i>	174
<i>Hartinger Josip:</i> Hrvatsko-slovenska seljačka buna godine 1573. Osjek 1911. <i>Dr. Lj. Pivko</i>	175

V. Nekrolog.

<i>Fr. Kovačič:</i> † Tade Smičiklas	171
--	-----

VI. Društvena poročila	88, 176
----------------------------------	---------

VII. Imenik društvenikov	179
------------------------------------	-----

Priloga.

Kuhar St.: Národno blágo vogŕskij Slovâncof.

Inhalt des 11. Jahrganges (1914).

I. Historische Aufsätze.

- a) *Kaspret Anton*: Georg Dalmatin als Verteidiger eines gefänglich eingezogenen Pfarrinsassen von St. Kan- zian 18
- Dolenc. Method Dr.*: Die Rechtspflege in der geistlichen Landgerichtsherrschaft Landstraß in Unterkrain in den Jahren 1631—1655. (Bergtaidinge, das Quatemberrecht und das unparteiische Recht). 33
- Gruden Josip Dr.*: Historische Altertümer der Slowenen in den Komitaten Eisenburg und Zala. Fragment aus der Geschichte der ungarländischen Slowenen. Veröffentlicht und mit Anmerkungen versehen von 93
- b) *Pivko Ljudevit Dr.*: War Samo ein slowenischer Herrscher? 155

II. Volkskundliche Aufsätze.

- a) *Glonar Josip Dr.*: Die literarischen Beziehungen zwischen den Slowenen und Deutschen Steiermarks in der vormärzlichen Epoche. (Die Briefe des *Davorin Trstenjak an R. Puff*) 1
- b) *A. D.*: Lexikalische Beiträge gesammelt in Sromije im Bezirke Rann in Untersteiermark 157

III. Materialien für Ortschroniken.

- M. Godec* und *Fr. Kovačič*: Lembach bei Marburg 67
- Kovačič Fr.*: Die Josefikirche bei Marburg 170

IV. Literaturberichte.

- Schlossar Anton Dr.*: Die Literatur der Steiermark in Bezug auf Geschichte, Landes- und Volkskunde. *M. Ljubša* 82
- Štebinger Janko Dr.*: Die slowenische Bibliografie für die Jahre 1907—1912. Laibach 1913. Herausgegeben von der Matica Slovenska 80. 336 S. *Fr. Kotnik* 84

<i>Wutte Martin Dr.:</i> Prophetische Andeutungen aus Kärnten	Seite.
(1814). Mitgeteilt von Carinthia I. 104. Jg. 1914. <i>Fr. Kotnik</i>	85
<i>Ljubitelj krščanske umetnosti</i> (Der Freund der christlichen Kunst).	
Redigiert von Dr. Aug. Stegenšek, Prof. der Theologie in Marburg. I. Jahrg. 1. Heft. <i>Fr. Kovačič</i>	87
<i>Steirische Gerichtsbeschreibungen.</i> Als Quellen zum Historischen Atlas der oesterr. Alpenländer. Herausg. von <i>Anton Mell und Hans Pirchegger</i> . Mit einer Kartenbeilage. Graz, 1914. S. LXII. 623. (Voranzeige) <i>Fr. Kovačič</i>	173
<i>Kovačič Fr. Prof.:</i> Hauptpfarre Hl. Kreuz bei Rohitsch-Sauerbrunn. Herausg. vom Historischen Verein in Marburg. Laibach 1914. Katholische Druckerei. S. 89. Preis 1.50 K. <i>M. Ljubša</i>	174
<i>Hartinger Josip:</i> Kroatisch - slowenischer Bauernkrieg D. J. 1573. Osjek 1911. <i>Dr. Lj. Pivko</i>	175

V. Nekrolog.

<i>Fr. Kovačič:</i> † Tade Smičiklas	171
--------------------------------------	-----

VI. Vereinsnachrichten	88, 176
------------------------	---------

VII. Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder	179
--	-----

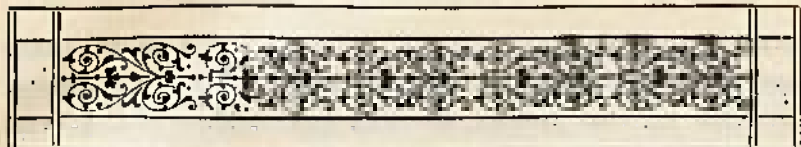
Beilage.

Kühar St.: Folkloristisches aus dem Gebiete der ungarländischen Slowenen III.

Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi.

II.

Iz pisem v literarni zapuščini R. G. Puffa.

Gradivo, ki ga priobčujem v tej razpravi, je nadaljevanje in dopolnilo raziskavam, ki sem jih začel že pred leti in katerih prvi uspeh — če ga smem tako imenovati — je priobčen v ravno tem „Časopisu“ (V, str. 125—162).¹ Črpal sem ga iz obsežne literarne zapuščine Puffove, ki se hrani v graškem deželnem arhivu (števil. 1290 in 1291) in ki doslej za nas štajerske Slovence in našo zgodovino še ni bila porabljena.

Med Nemci ne pomenja Puff kot znanstvenik mnogo, kot literat pa še manj. Tem bolj važno pa je njegovo delovanje za nas, kjer je cela desetletja živel in neumorno deloval. Kot profesor na mariborski gimnaziji (1831—1864) nam je vzgojil celo vrsto posvetniškega in duhovniškega razumništva; med njegovimi učenci so sedeli Davorin Trstenjak, Janko Pajk, Pavel Turner, Ivan Macun, Lavoslav Koprivšek. Kot znanstvenik pa je bil v nepretrganih osebnih in pismenih zvezah z vsem štajerskim slovenskim razumništvom, ki mu je pomagalo pri njegovem delu. Tako je dolga desetletja pomagal ustvarjati duševno in narodno lice slovenskega Štajerja in radi

¹ Naj na tem mestu popravim nekatere napake v tem članku. Na str. 139—143 omenjeni „Davorin“ je Davorin Trstenjak — tu ne pomaga vse „učeno“ ugibanje nič. Njegovo novelo „Der Mahler“, omenjeno n. n. m. str. 142, je prinesel v slovenskem jeziku — 11 let pozneje — „Koledarčik slovenski za navadno leto 1854“ z naslovom: „Slikar. Novela iz življenja umetnika. Spisal Davorin Trstenjak“. — „J. C. H.“, omenjen na str. 149 in 151, je Josef Carl Hofrichter.

tega je vse delo tega „vatrenoga ljubitelja Slavjanštine“, kakor ga je imenoval Vraz¹, verna in zelo zanimiva slika slovenskega Štajerja v drugi tretjini devetnajstega stoletja. Da presega korespondenca po svoji zanimivosti in vrednosti Puffova natisnjena dela, to je vsakemu, ki pozna tedanje literarne in policijske razmere, takoj jasno.

S Slovenci je prišel Puff v ožje stike l. 1831., ko je zamenjal službeno mesto v Kopru z mariborskim profesorjem Zupančičem². To je bil vzrok, da se je bliže seznanil s Slovenci in njihovim jezikom. Koloman Kvas mu je v spričevalu 17. aprila 1835 potrdil, da se je pri njem Puff „einer förmlichen schriftlichen und mündlichen Prüfung über die Kenntniß der windischen Sprache unterzogen, in folge welcher ich bestätige, daß H. Dr. Rudolf Puff der in Innerösterreich landesüblichen slowenischen Sprache theoretisch und praktisch sehr gut kundig sey.“ Toda vzrok tiči menda še kje drugje. Ravno leti 1835 in 1836 sta bili za Puffa zelo kritični. Še vedno je čakal na definitivnost, poleg tega pa se je raznesla vest, da namerava vlada oddati nekatere (ali celo vse) srednje šole — med njimi tudi mariborsko gimnazijo, v roke jezuitom. To je Puffa zelo zbegalo, ker se je bal, da potem ne bo dobil službe, zbegalo pa je tudi njegove starejše stanovske tovariše, ki so se bali, da bodo svoje službe izgubili. V tej svoji zbeganosti se je obračal Puff na vse strani za nasvete, na tihem pa sklenil, z rodbino vred se preseliti na — Grško. Zato se je začel učiti nove grščine in prevajati novogrške pesmi³. Zanimivo je stališče, ki so ga do tega njegovega projekta zavzeli njegovi znanci in prijatelji. Že 18. novembra 1834 mu piše K. A. Kaltenbrunner: „Nach Hellas! Groß und schön ist

¹ Déla, V, 266.

² Prim. dr. Fr. Hešič: Slomškov učitelj Ivan Anton Zupančič. (Zb. M. S. XIV. str. 81–125.)

³ N, pr.: Des Palikaren Wunsch. Aus dem Neugriechischen des Ημερος (XXVII rokop. zvezčič poezij), ki v natisu (Gedichte, zweyter Theil. Marburg 1836, str. 204) že ni več omenjen kot prevod, pač pa v kazalu datiran: „Marburg am 17. Jänner 1835.“

der Gedanke — und er füllt auch mich mit unendlicher Begeisterung — aber im Hintergrunde stehen ernste finstere Schatten, die den Blick des Besonnenen fesseln, und die Schwingen der Sehnsucht lähmen. Wahr ist's, Griechenland blüht auf, es ist ein Land voll schöner Hoffnungen, doch auch voll barbarischer Wüsts und nationaler Tücke. Letztere und den Haß gegen die Fremden muß auch der redliche Deutsche fürchten.“ Pri tem koraku mu ne želi samo moči, ampak tudi mirnega prevdarka in opreznosti. — J. K. Likaveo, ki je bil v Gradcu na liceju Puffov profesor filozofije, ga v pismu iz Ljuhljane 8. januarja 1835 svari pred pre nagljenimi koraki in pravi: „Daß die Jesuiten nach und nach die Gymnasien heseetzen werden, ist gewiß und daß das Marburger vielleicht eines der ersten seyn wird, das man ihnen übergehen wird, sehr wahrscheinlich.“ — Najholj značilno pa je pismo J. G. Seidla iz Celja, 13. januarja 1835: „Ihr, wie es schcint, in großer Aufregung geschriebener, Brief hat mich, wiewohl ich das darin herührte, mir ganz neue, Faktum lange schon vorher geahnt hatte, dennoch gewaltig üherrascht und mich selbst nicht ohne Sorge für die Zukunft gelassen. Ubrigens kann ich doch unmöglich glauhen, daß dieser Schlag ganz unvorhereitet und plötzlich fallen werde, und ersuche Sie daher, mit umgehends etwas Genaueres und Umständlicheres darüber mitzuthcilen. Daß die getroffene Maasregel auf alle Lehranstalten herechnet scheine, und auch mich und meine Kollegen über kurz oder lange treffen werde, halt' ich für ausgemacht. Ubrigens setze ich soviel Vertrauen auf die Gerechtigkeit und Geradheit unserer Institutionen, daß diese Reorganisation nach und nach Statt finden, und die Besetzung der Lehrstellen durch Mitglieder der genannten Korporation nur bei vorkommenden Erledigungen allmählig veranstaltet werden dürfte, wodurch zwar unsere künftige Stellungen erschwert, unser Weiterkommen hcschränkt, aber doch nicht unsere gegenwärtige Existenz hedroht seyn mag. Ja selhst im schlimmsten Falle glauhe ich für unsere Verwendung in gleichen Kathegorien nicht ganz

ohne Hoffnung seyn zu dürfen. Doch das Nähere hierüber erwarte ich von Ihnen.

Was Ihren Entschluß betrifft, hinsichtlich dessen Sie mich um Rath ersuchen, so setzen sie mich, offen gesagt, in Verlegenheit. Ich kenne Ihre häuslichen und anderweitigen Verhältnisse viel zu wenig, um in dieser Angelegenheit klar sehen zu können und vermag daher nur einer individuellen Ansicht nach zu urtheilen. Was mich betrifft, so würde ich, so lang es mir nur imer möglich ist, mit der letzten Faser im Heimatlände festhalten, indem ich die innige Ueberzeugung hege, daß derjenige, der etwas Besseres erkannt und gelernt hat, wie Sie und ich, die Bedingung seiner Existenz gewiß nicht durch Entklimatisierung zu erkaufen brauche. Denken Sie ruhiger darüber nach, und Sie werden mir vielleicht recht gehen. Ich mag mir wol von Hellas gern erzählen lassen, mag es dulden, wenn man mich mit Schilderungen seines hlauen Himmels hlau anlaufen läßt, und mir den Sand seiner Wunder-Ufer hlendend in die Augen streut, aber ich wollte doch lieber meine Kontumaz-Zeit in Capo d' Istria's Mauern aushalten, als in Capodistrias Präsidentsitze! — Te skrbi so Puffa, ki je v svoji zapuščini nagrmadil nehroj raznih spričeval, mogoče prisilile tudi v to, da si je svojo kvalifikacijo razširil z znanjem slovenščine. Zanimanje nadvojvode Ivana za slovenščino je znano, ravno tako pa so znanc tudi — iz Puffove zapuščine — njegove mnogohrojne dedikacije visokim dostojanstvenikom. Puffov strah je hil prazen; gimnazija se ni izročila jezuitom in tudi on je dosegel svoj namen. Dne 2. aprila 1836 mu piše Likavec z Dunaja, da je lzvedel od referenta samega, da bo Puff postal definitiven. K temu še pristavlja: „Ich gratulire daher im voraus zur definitiven Anstellung, zu der ich Ihnen umsomehr Glück wünsche, weil ich nicht daran zweifle, daß das Gymnasium zu Marhurg den Jesuiten übergehen werden wird.“ — Tako je hilo vse v redu, toda vkljuh temu ga še vprašuje S. M. Mayer,

1 Grof Capodistria je bil takrat guverner Gräke.

urednik „Carinthiae“ in velik Puffov prijatelj, s katerim sta si mnogo dopisovala, v pismu iz Celovca, 24. maja 1836: „Ich vernahm, daß Sie sich auf einen Concurs vorbereiten; sollte denn das Gymnasium in Marburg wirklich den Jesuiten übergeben werden?“ — Sedaj je bil Puff definitiven gimnazijski učitelj v Mariboru in je ostal tam do svoje smrti.

* * *

Povodi obsežni¹ Puffovi korespondenci so bili zelo raznovrstni. V prvi vrsti nahajamo veliko število pisem, njegovih osebnih znancev, s katerimi se je seznanil že kot mladenič in s katerimi — po večini so lokalne zvezde na nemškem pesniškem nebu — si je mnogo dopisoval. To so pred vsem dopisi K. Prechtlerja (ki jih nameravam priobčiti na drugem mestu, ker podajajo mnogo intimnega o Grillparzerju) in Karla Adama Kaltenbrunnerja, znanega poeta nadaniškega govora. Kot ugleden literat je stopil v zvezo z raznimi tedanjimi nemškimi literati in mnogo dopisoval z J. G. Seidlom in J. N. Voglom, toda ta korespondenca nima niti za Nemce kake vrednosti, še manj torej za nas. Po večini se vse dopisovanje suče okoli obljubljenih in še ne poslanih prispevkov za razne almanahе in koledarje ter je tako pomenljivo le za kako minucijozno biblijografijo. Ali pa se ponavljajo vzajemne prošje za čim uspešnejši lov na subskribente.² — Velik del korespondence, ki zanima predvsem nas, pa je plod osebnih stikov z najrazličnejšimi ljudmi na Slovenskem in plod dopisovanja, ki ga je začel Puff z mnogimi ljudmi, da bi dobil za svoje domoznanske publikacije podatkov, ki jih osebno ni mogel dobiti. Da je ravno on mnogo storil za domoznanstvo naših krajev in rešil za našo zgodovino mnogo, kar bi se bilo sicer

¹ V njegovi literarni zapuščini je kakih 700—800 pisem, seveda zelo različnega pomena in vrednosti.

² Puff je s svojimi spisi zasilil lepe denarce. Njegovi zapiski v zapuščini izpričujejo, da je imel pri vsaki subskripciji na knjigo, ki je komaj izšla, čistega približno 100 fl. C. M. — brez všteti eksemplarjev starejših knjig, ki so se še vedno prodajale.

izgubilo, to je zasluga, ki mu je Slovenci ne smemo pozabiti. Sicer je bilo romantično domoznanstvo splošni znak tedanjega časa, a niti med štajerskimi Slovenci ni bilo nikogar, ki bi storil za slovensko domoznanstvo toliko, kolikor ravno Puff. Da se je s posebno vnemo oklepal tudi Slovenstva, to se vidi na vseh njegovih spisih, a tudi na neizdanih delih. V IV. fasciklu zapuščine se nahaja zvezek raznih notic. V eni teh pravi Puff: „Die russische archaeologische Gesellschaft bestimmte im Jahre 1850, dass alle alten Inschriften auf Denkmählern, Glocken, Meßgewändern ect. copirt werden sollten. Warum geschieht dies nicht auch in unserem Wendenlande“. Plod tega iskanja je med drugim edino pismo, ki mu ga je pisal Slomšek¹ iz Vuzenice 15. febr. 1843 in v katerem mu pošilja „das Verzeichniß aller in dieser Decanatspfarre befindlichen Filialen, der dabei vorfindiger Aufschriften und übriger Merkwürdigkeiten“.

Za svoje domoznanstvene publikacije je Puff dosegel priznanje ne samo doma pri alpskih Nemcih in Slovencih, ampak tudi med Hrvati. S Hrvati se je seznanil po Trstenjaku (ki je bil njegov nčeneč) in Vrazu; od leta 1840 je bil tudi sotrudnik zagrebškega lista „Croatia“. Končno ga je „Društvo za poviestnicu i starine Jugoslavenah“ v svoji veliki skupščini 2. febr. 1852 imenovalo za svojega častnega člana in mu poslalo diplomu.

*

Najstarejše pismo, ki prihaja tukaj za nas v poštev, je pismo J. A. Zupančiča iz Kopra, 23. marca 1832, edino Zupančičevo pismo, ki sem ga zasledil v Puffovi ostalini. Zu-

¹ V korespondenci se nam je ohranila zanimiva sodba o škofu Slomšku, ki jo je izrekel v. Gallenstein v svojem pismu Puffu iz Celovca, 24. avg. 1846: „Bruder Mainrad (v. Gallenstein) beschließt mit seinen Kollegen und Mitbrüdern die Ferien höchst nüchtern in St. Paul. Der neue Bischof von Lavant, Slomtschek, schon früher ein Erz-Zänggerlianer, traktiert die armen Kerle mit Exercitien, die einem Char-täuser Ehre machen würden. Daß er durch solches Beginnen weder überhaupt (podčrtano v originalu) die Liebe seines Clerus, noch öffentliche Meinung überhaupt für sich gewinnt, ist natürlich.“

pančič se v njem s hvaležnostjo in veseljem spominja Maribora, ki ga imenuje „das gute Marburg“ in „diese freundliche Stadt“. V Trst ne prihaja pogosto, ker so izleti tje vedno dragi, popolnoma zdrav je in neizmerno zadovoljen, klima mu zelo godi, službene razmere so zelo pametne in urejene, sploh tako prijetne, da bi nikjer drugje ne mogel najti boljših. Neizmerno mu je hvaležen, da je z njim menjal. — Od V. Zusnerja¹ je v ostalini eno, popolnoma brezpomembno pismo. Ravno tako je s pismom, ki mu ga je pisal V. J. Dunder.² Komaj nekoliko bolj zanimivi sta pismi, ki mu jih je pisala Fanny Hausmann.³ V pismu 17. sept. 1847 ga vabi v novočeljski grad in mu naznanja, da bodo v Žalcu igrali igro „Das Hotel von Wiburg“; 11. nov. istega leta pa se mu zahvaljuje za poslani album štajerskih pisateljev in za čast, da so jo imenovali za častnega člana „mariborskih diletantov“; vabi ga na predstavo diletantov, ki se bo vršila 21. novembra v Žaleu.

Izmed ostale korespondence so pomembnejša pisma objavljena v celoti; manj važna pa v posnetkih. Posamezni dopisovavci so priobčeni v časovnem redu. Tako pridejo najprej na vrsto pisma Dav. Trstenjaka (od 5. febr. 1838—28. nov. 1842); za njim pridejo sledeči dopisniki: Kórdeš (od 31. marea 1838—15. aprila 1853), Krempl (pismo 4. maja 1840), Sreznjevski (dvoje francosko pisanih pisem, 22. aprila 1841 in 14. decembra 1841), V. Preis (pismo 29. aprila 1841), Vraz (pismo 24. julija 1841), Hašnik (od 28. nov. 1841—16. nov. 1852), Dajnko (dvoje pisem, 8. maja 1843 in 26. jun. 1854), Costa (od 6. febr. 1848—24. jun. 1853), V. F. Klun (od 7. nov. 1852—28. avg. 1854). Zadnje, najmlajše pismo v tej vrsti je napisal M. Vodušek 27. jan. 1854; pomenljivo je zaradi tega, ker je edino — slovensko.⁴

¹ Prim. Ljublj. Zvon, 1910, str. 58, 101, 125.

² Prim. ČZN. V (1908), str. 149—151.

³ Prim. Glaser-K. Zgod. slov. slov. III, str. 37, 141, 289.

⁴ Vsa pisma so — razen Vrazovega in seveda Voduškovega in Sreznjevskega — pisana z gotico. Kar je v njih napisanega z latinico, je tukaj natisnjeno *ležeče*.

Pisma Davorina Trstenjaka.

1.

Wohlgeborener Herr Proffessor!

Schon lange wollte ich Ihnen schreiben, doch allezeit war mir ein Hinderniß in den Weg getreten. Jetzt athme ich wieder freyer, weil ich die Prüfung beim Firmamentskadeten (*Dr. Gintl*) glücklich überstanden habe. Ungestört werde ich nun wieder bis zum Monatbe Juny meine übrigen Geschäfte verrichten können. Frei muß ich Ihnen in diesem Briefe meinen innigsten Dank für ein glückliches Aufmerksammachen abstaten; werde ich es auf eine andere Weise als bloß durch Worte thun können, so werde ich es nicht versäumen. Sie batten mir nämlich Gelegenheit gegeben, mich mit der slovenischen Sprache bekannter zu machen, durch welche ich später auf Ihre Schwestersprachen aufmerksam wurde. Jetzt lebe ich immer in *Slavas* Reiche, u. zwar in einem unsagbaren Vergnügen und unaussprechlicher Wonne. Dieß Sprachstudium ist mir nun zur Leidenschaft geworden, oder vielmehr muß ich sagen, zur heiligen Pflicht. — Ich kann mich erinnern, daß Sie einmal den Wunsch geäußert haben, polnisch zu lernen; dazu würde ich Ihnen rathen, denn die polnische Sprache nimmt unter den Slavinen, ausgezeichnet durch Wohlklang, Biagsamkeit u. Reichtum, einen vorzüglichen Rang ein. Nicht minder gebührt ihr eine ehrenvolle Stelle neben den übrigen europäischen Sprachen, nicht nur eben der Vorzüge wegen, sondern auch als der Sprache eines zahlreichen, weit verbreiteten und historisch merkwürdigen Volksstammes, welcher seit der Wiederauflebung der Wissenschaften, namentlich seit dem 16. Jahrhunderte, einen reichen Vorrath geistiger Erzeugnisse in ihr niedergelegt hat. —

Die über den ganzen Erdkreis sich immer mehr verbreitende Cultur hat auch in den slavischen Ländern literarische Bestrebungen geweckt, und Ihre Litteratur kann einst eine schöne Mosaik bilden. Ich erinnere mich gut, daß Sie, da ich noch unter Ihnen studierte, und Sie uns einige Aphorismen zur Ästhetik gaben, und bei jeder Nation ihre vorzüglichsten Schriftsteller nannten, bei der russischen allezeit gesagt haben: die Russen haben nichts. Ich will sie hier nicht etwa rechtfertigen,

doch Ihnen ihre Classiker nennen. Als Dichter ist der zu früh verstorbene Alex. *Puschkin*, der russische *Byron*, allgemein anerkannt. Seine Poesien, voll vom dumpfen Lebensüberdruß, persiflieren die Weltordnung mit tieferer Zerrissenheit als sein englisches Vorbild. Seine ausgezeichnetsten Producte sind die Tragödie *Boris Gudonov*, sein Epos *Onegin*, sein Berggefangener etc. *Shukowsky*, ein tiefer Menschenkenner, in seinen Poesien durchgehend romantisch, ein großer Balladendichter und Epiker, der mit Schiller die meiste Ähnlichkeit ohne Nachbildung hat. Die *Svetlana* ist sein Meisterwerk. *Dersavin* durch seine Ode an Gött, die sogar ins Chinesische übersetzt, und durch mehre seiner Werke rühmlichst bekannt, *Dimitrijew* und *Lomonossov* ebenfalls brave Dichter. *Bulgarin*, *Sagoskin*, *Bestusheff*, *Kosloff* ausgezeichnete Novellisten und Romanendichter. *Karamsin*, *Köppen*, *Polevoj*, *Pogodin* große Historiker. —

Unter den Polen glänzt *Mickiewicz*, ein Dichter in Seele und Herzen, anerkannt als erster europäischer Dichter, d. h. unter den jetzt noch Lebenden. Seine klassischen Werke sind *Konrad Wallenrode*, ein Epos, der letzte *Sajasd*, seine krimischen Sonette etc. *Nimciewicz*, *Naruszewicz* letzterer bekannt durch seine historischen Gesänge der Polen. *Brodzinski*, *Piotrowsky*, *Krasicki* etc. sind brave Dichter.

Unter den Böhmen ist *Čelakowsky* ausgezeichnet im Volksliede, *Kollár* der čechische Petrarca, *Wocel*, *Tyl*, *Hanka*, *Sedláček* etc. sind vortreffliche Dichter, *Šaffarik* großer Philolog und Historiker, eben so *Palacky*. Unter den Illiriern (d. i. Serben, Kroaten, Slavonier, Dalmatiner, Montenegriner, Bosnjaken, Herzogwinern, an welche sich auch die Slovenen in Steyermark, Krain und Kärnthen angeschlossen haben), steht der Serbe *Milutinovič* oben an. Sein ausgezeichnetstes Werk ist *Miloš Obilič*, eine Tragoedie. Vortheilhaft als Dichter sind noch bekannt: *Izajlovič*, *Vukotinovič*, *Vuič*, *Obradovič*, *Dr. Vuk Stefanovič*, *Dr. Steič*, etc. Unter den ältern aus dem 16. u. 17. Jahrhundert, deren Werke erst jetzt bekannt werden, ist *Gundulič* als Epiker classisch, eben so *Palmotič* u. *Kanizlič*. Ich habe mich zwar hier weitläufig eingelassen und beynahe eine völlige Litteraturgeschichte der Slawen entworfen, doch Sie werden es nicht

ohne Interesse lesen, und ich glaube, Sie werden auch diese Namen Ihren Schülern beim Vortrage der Ästhetik bekannt machen, damit die jungen Slowenen auch einige Kenntniß in der slav. Literaturwelt haben [werden], und so aufgemuntert werden, ihre Sprache und ihr Vaterland mehr zu lieben. Ich werde mit nächster Gelegenheit der Marburger Bibliothek alle slawischen Grammatiken schicken, sowie auch eine Litteraturgeschichte, und wenn's mir möglich wird, von jeder Sprache ein Werk, entweder ein poetisches oder prosaisches. [Wahr] Gewiß bekommt am Ende des Schuljahres die Bibliothek [eine Zeit] die besten Zeitschriften jedes slavischen Volksstammes. —

Ich beschäftige mich jetzt mit der slowenischen Mythologie und dem Sammeln slowenischer Volkslieder, auf letztere Arbeit machte mich *Dr. Vuk*, den ich heuer in Agram kennen lernte, aufmerksam. Herr Hyazinth v. Schulheim hat eine elende Übersetzung dreier Volkslieder in [d. st. z.—] der stey. Zeitschrift gegeben. Ausgezeichneter und gelungener sind die Übersetzungen A. Grüns, die im deutschen Musenalmanach *pro* 1838 eingerückt sind. Auch das deutsche Morgenblatt hat einige Übersetzungen von eben demselben Übersetzer. Überhaupt soll sich jetzt A. Grün, wie mir *Dr. Preshern* schreibt, sehr mit dem Slawischen beschäftigen. Dieß Alles wollte ich Ihnen schon längst berichten, doch ich glaube es auch jetzt zu rechter und gelegener Zeit gethan zu haben. Wenn Ihnen meine Korrespondenz nicht zu langweilig ist, so will ich Ihnen öfters über die literarischen Erscheinungen der Slawen, die Ihnen nicht genug [bekan], so wie überhaupt den Deutschen «noch nicht» ganz bekannt sind, «schreiben». Leben Sie wohl, ich ersuche Sie um eine gefällige Antwort und zeichne mich mit der größten Hochachtung

Ihr Dankschuldigster

Davorin Terstenjak,
Hörer der Physik.

Gtz. 5./2. 38.

Meine Adresse

A

Davorin Terstenjak, Etudiant en Philosophie
deme.: Dominikanergasse N 816 2. Stock.

2.

Hochwohlgeborener Herr!

Ihr freundliches Schreiben erhielt ich am 9. März. Meinen Dank für die gütige Antwort. Am 5. März überschickte ich Ihnen die Jahreshälfte der Zeitschrift „*Ost u. West*“ durch den Marburger Stadtbothen *Preg*; — ich glaube, daß Sie diese werden erhalten haben, sie wird Ihnen viele Aufschlüsse über unsere Litteratur verschaffen, auch einige Produkte, zwar nicht die ausgezeichnetsten, aber Sie wissen ohnehin, daß man in einer Zeitschrift nicht über alles abhandeln kann, es ist genug, wenn man das Nothwendigste gut und richtig behandelt. Diese Zeitschrift wird später für uns noch ein größeres Interesse haben, da die Redaktion derselben Herr *Dr. Šafarik*, ein ausgezeichnete slawischer Historiker und gründlicher Philolog, übernimmt. Der frühere Redaktor wird durch Geschäfte verhindert, er ist nämlich Adjunkt der Philosophie in Prag und Candidat der philosophischen und juridischen Doktorswürde. Herr *Šafarik*, Freund und Correspondent der ausgezeichnetsten Litteratoren Slawiens, wird gewiß nicht uns im Dunkeln lassen, auch die Deutschen Schriftsteller ehren ihn hoch, und werden gewiß sein Blatt mit ihren Produkten beehren, damit so für beide Nationen, die deutsche und slawische, ein gleichmäßiges Interesse erhalten werde. Die folgenden Numern erhalten Sie zu Ostern, ich wünsche, daß es Ihnen eine frohe Erheiterung und angenehme Lectüre gewähren möchte. Als Notiz für die slowenische Litteratur kann ich Ihnen folgendes mittheilen. Herr *Preshern* veranstaltet eine Sammlung zur Herausgabe seiner Gedichte, circa May oder Juni wird wahrscheinlich sein Werk schon erscheinen. Mein Freund Herr *Stanko Vras*, illirischer Schriftsteller, gibt mit November die windischen Volkslieder aus, zu denen ich auch meine Sammlung hinzufüge. Der Slawe ist poetisch wie der Grieche, sagt der berühmte Jakob Grimm, und wie man den Verlust der lyrischen Dichtungen der Griechen bedauert, eben so wird man einst den Verlust der slawischen Volkslieder betrauern. Der große Herder hat uns eigentlich darauf aufmerksam gemacht. *Dr. Vuk* hat es der erste befolgt und gab die lieblichen Gesänge der Serben heraus, die man

jetzt sogar in Nordamerika singt. Der Pole *Oleski* that ein gleiches, eben so *Kolar* und *Čelakowsky* in Böhmen, und *Kastorsky* in Rußland. Auch unsere windischen Lieder deuten lauthin auf den poetischen Geist der Vorväter, der beinahe jetzt immer mehr zu verschwinden scheint. Sie werden ein schöner Beitrag und Beweis der Nationalpoesie sein. — Die von mir der Bibliothek versprochenen Bücher erhalten Sie am Ende des Schuljahres, weil ich sie zum Theil noch selbst brauche, zum Theil ausgeliehen habe, und es immer eine Zeit braucht, bis ich alles wieder eintreibe. Sie wünschen mit mir windisch zu correspondieren, dieß ist mir sehr lieb und erfreulich, mit Anfangs Juni werde ich es nicht unterlassen. Nun noch auf Ihre Frage, wie ich sonst lebe? eine Antwort. Ich könnte es Ihnen mit einem Wort sagen — doch Sie wünschen eine ordentliche Mittheilung, und diese folge also. Zuerst wäre es nothwendig, meine Lebens epoche in Perioden einzutheilen, denn ich lebe und wirke, kämpfe und gewinne, zertrümere und baue wieder auf, mit wenigem gesagt, mein Leben bildet täglich eine Geschichte, wenigstens für mich, wenn nicht für andere; ich selbst studiere sie oft, oft chronologisch, bald mit sokratischer, bald tabellarischer Lehrmethode, und doch habe ich sie bis jetzt nicht einstudiert, wenigstens nicht gründlich. Die Collegien besuche ich sehr fleißig, die Gasthäuser fleißig, die Assembleen minder fleißig, am fleißigsten aber die Bibliotheken und den Leseverein. Gratz ist eine wahre Schule für mich, wenn auch keine obligate. Groß bin ich wie eine Tanne in den Urwäldern unseres heiligen Pachers, gesund, doch noch nicht körnigt, überhaupt will mein Leben keine feste Wurzel fassen, das heißt das physische. Ergötzungen und Lustbarkeiten gibt es für mich wenige, außer dem Theater, und dieses besuche ich nur selten, weil mir die faden Witze des jetzigen Welttheaters läßig sind; die Gratzer sind sehr unästhetisch. Die classischen Dramas verscheucht man immer mehr von der Bühne — schöner Geschmack, überhaupt will die deutsche Welt jetzt weich werden — die verdammte Romantik! — *sed tempora mutantur etc.* Der Zeitgeist muß auch einst seinen grauen Bart abscheeren und sich nach Mode friseuren lassen. Auch ist mir die verdammte Poeterey in den Kopf gefallen; v Byron! du irrtest in

deiner Äußerung, daß die Poeterei Unsinn wird; engagirt bin ich auch schon für ein paar Zeitschriften, es ist nicht anders — hat doch Saphir für seinen Humoristen einen breitgeschichteten Drachen engagirt, warum sollt ich nicht auch mitarbeiten. Heutzutage wird es ja Mode. Eine andere Unterhaltung sind für mich die ziemlich vielen Corespondenzen, freylich hab ich überall den Anfang gemacht, aber es gibt sich, allein kann man nicht in seinem Wirkungskreise walten und schalten, besonders in unserm Reiche. Gesellschaft habe ich in Gratz wenig außer einigen patriotisch gesinnten Slawen. Meine Herrn Mbgr. Kollegen sind zu phlegmatisch und zu kalt für die gute Sache — das Sterztemperament waltet bei einem jeden vor. Dieß genüge Ihnen für dieß mal aus meiner Lebensgeschichte, die Fortsetzung folgt. Nun Leben Sie wohl. Mit der Versicherung der anfrichtigsten Freundschaft Ihr

unterthänigster

Terstenjak.

Gratz, am 10./3. 38.

3.

Wohlgeborener Herr Professor!

Zu Ostern wollte ich Sie besuchen, oder vielmehr hatte ich Sie gesucht, und noch nicht angekommen gefunden, es war mir leid Sie nicht mündlich sprechen zu können, doch glaube ich Sie zu den Bittagen in Marburg zu finden, zu welcher Zeit ich hinunter zu kommen gedenke. Die versprochenen Numern von „*Ost und West*“ kann ich Ihnen ungeachtet meines Versprechens noch nicht überschicken, da sich die Zahl der Leser bei mir täglich mehrt, besonders Slawen, in denen doch einmal das Pflichtgefühl wach wird, und die sich eifriger diese Sache angelegen sein lassen; doch Sie erhalten Sie gewiß, wenn nicht früher, am Ende des Schuljahres, wann zugleich der Jahrgang schließt. Es ist wirklich zu staunen, wie schnell und kräftig unsere Literatur vorwärts schreitet, so zählen schon Russen und Pohlen Klassiker, Böhmen eilen ihren Sprachverwandten mit Riesenschritten nach, und die Ilirier entwickeln

sich jugendlich und doch dabei körnig zur immer höheren Bildung, zu einer immer schöneren Blüthe. Selbst die Madjaren, unsere Todtfeinde, fangen an, uns zu unterstützen und verlassen ihre Literaten; so hat vor weniger Zeit der ungarische Magnat *Tököly* für eine ilirische Gesellschaft in Pest 20.000 fl CM hergegeben. Wahrlich eine löbliche That, als wenn er eben soviel und noch mehr für einen Ball in Wien gibt. Auch von dem genug. Heute haben wir den ersten May gehabt (den ich schreibe diesen Brief um 9 Uhr Abends), wovon Sie auch noch etwas aus Ihrer Studienzeit wissen werden, und auch noch jetzt wissen, da Sie wahrscheinlich will- oder unwillkürlich das Marburger Fest daran erinnert haben wird. Die 3 Teiche werden vielleicht noch stark besucht von der philiströsen, eleganten, burschikösen, und *charmanten etc.* Welt, denn dort versammeln sich ja verschiedene Frösche. Marburg bleibt mir ewig im Gedächtniß, besonders der steinene Tisch beim Tappeiner. —

Auch in Gratz feiert man dieses steirische Nationalfest, doch ich sah keinen Kletterbaum, Sacklaufen *etc.* Herr Quas würde hier nichts gewinnen, nicht einmal ein Pech. Ich ging aus der canalbauenden und mistsammelnden Stadt auf den Ruckerlberg, hier fand ich nichts als einige Kaffeeschwesteru und Kaffehbrüder, alte Invaliden, verliebte Juristen, grämliche Philosophen, und alte Weiber bei guter Zunge, deswegen flog ich über S. Leonhard gegen Schönbrunn, wo es *feher*, wie man jetzt gewöhnlich sagt, zugegangen, hier wurde steirisch getanzt, etwas geprügelt, hinausgeworfen, *volligirt, criminisirt usw.* wo mir meine dünen Füße bald zertreten worden wären, deswegen ich Zeit hatte, mich aus dem Wasser zu machen. Mein Weg war nun nach Maria Grün, dieses heilige Zauberalth, Namensgeburtort unseres unsterblichen Auersbergs. Hier glaubte ich doch friedlich meinen Humpen zu leeren, doch wie getäuscht, anstat daß *Castellis* oder *Grüns* Genien hier heilig wandern würden, flüchteten sich hierher Philister, dieses Tschikanengeschlecht, wühlten und schrieten, blitzten und donnerten, und schlugen ein, daß Gläser zerschmetterten und *Castellis* biederes Denkmahl traurig daniederlag. Ein Philister äußerte sich seinen Freund ermahmend: »Schau Östraicher, sollst du mit das umastossen, hie woar a Tichter«, sein wüthender

Nachbar schrie: »was Tichter, a Esel woar er oder is er, i bins a, wenn i mi a Rausch ansauf«. — »Heiliger Vater, heilige die Menschen«, sprach ich leise und ging keuchend über die Anhöhe nach Rosenberg, düster fluchend über ihre Schändlichkeit und Unverschämtheit. In Rosenberg gings sanfter zu, zwar schrieen hie und da einige lustige Sauriers (?) um die Kugel, oder sangen einige begeisterte Studiosen, meist Salzburger, diese fidelen Landsleute ihres göttlichen Mozarts, doch konnte man behaglicher sitzen und trinken. Hier kehrt ich also im *gran Albergo* ein und bräute einige Flaschen, doch nicht melancholisch wie sonst, sondern phlegmatisch schaute ich der untergehenden Sonne ins Gesicht über Göstings fledermausbewohnte Ruine. Hier saß ich gemächlich eine Zeit, doch wollte mir heut das Schicksal, wie es mir schien, nirgends Ruhe lassen, es wülzt sich zu meinem Tische ein marchberauschter Schustermeister mit seinen Fräulein, dampfte mir sein Pech ins Gesicht, erstickte mich bald mit seinen Prisen und beschmirte mich ganz mit Pap, das ihm unglücklicherweise zuhause im Rockschoß picken blieb. Ich zahlte meine Zeche und ging eiligst fort, denn sonst würde ich ganz verschustert geworden. Knieweich hüpfte ich über die Anhöh hinab, doch ojé! jetzt kam die größte Plage mir entgegen, es war Herr Zimperl, wie ich ihn gewöhnlich nenne, ein Musenapostel, mein Collega mit seinem *bon soir messieur*, und *comment vous portez-vous*, *Ah, qu'il fait beau aujourd'hui*, *Le ciel es tout serien* usw., ich [sprach] sagte ihm, mein Freund, ich bin kein Franzos, sprechen Sie deutsch, ich verstehe Sie besser, er aber *rheuisirte* immer *Vous parlez bien, joliment le français*. Ich mußte nun parliren, denn deutsch antwortet er mir nichts, und wegstoßen hab ich ihn ebenfalls nicht können, also eine *Conversation* mit ihm führen. Wir sprachen nun französisch über Franzosen, er lobte mir *Victor Hugo* und mehre andere französische Franzosen, so daß mich die Augen und die Ohren wehe thaten. Auf letzt frägt er mich: *Ne savez-vous rien de nouveau?* ich [sprach] antworte ihm nun windisch *nizh*, und dieses *nizh* hat bewirkt, daß er französisch zu sprechen aufhörte. Nun glaubt ich mich schon befreit, als er ein Packet aus der Rocktasche riß und mir ein Pack Gedichte oder wie er immer sagt »gefühlvolle Stunden« in die

Hand warf, die ich zu Hause überlesen und ihm offenherzig meine Meinung und mein Urtheil sagen möchte. Eine angenehme Lectüre! Doch bis jetzt habe ich sie nicht angesehen, vielleicht kommt mir eine müßige Stunde unter, wo ich die Kritikergeißel «werde» schwingen werde. Und so ist der 1. May vergangen unter Jubel und Schmerz, Ernst und Scherz, Seufzern und Drohungen, und ich gehe, nachdem ich den Brief versiegelt, schnarchen. Leben Sie wohl. Mit Hochachtung und Verehrung

Ihr ergebener Diener

[Brez datuma.]

Davorin Terstenjak.

Anmerkung: 2. Seite 3. Zeile von oben ist statt Nationalfest, Nationalsanffest zu lesen.

4.

Wohlgeborener Herr Professor!

Meine Liebe und mein Eifer für die Slavistik ist Ihnen bekannt, doch vielleicht noch mein Wunsch, daß diese Liebe auch Andere, insbesondere aber meine Landsleute beseelen möchte, nicht hinlänglich. Die vielen und verschiedenartigen Vorurtheile gegen und von dem slawischen Volke sind verschwunden, und es kann sich jetzt laut seiner Würdigung und seines Rechtes freuen. Sie werden hierbei sich über meine Äußerung wundern, doch ich versichere Sie, daß die Welt gegen uns sehr ungerecht und voll irriger Vorurtheile war. Man lese nur die Schriften eines Gebhardi, *le Clerc*, Frenzel u. m. a. Aus welcher Ursache und aus welchem Grunde diese Abneigung entstanden, weiß ich jetzt noch nicht. Doch schöner für uns, die wir glänzender und edler erwachen, als die falschen Prophezeiungen voraussagten, und ich glaube fest, daß auch die Slawen einst ihre Weltrolle werden spielen können. Die Wechselseitigkeit zwischen unserer Literatur ist eine Nothwendige Sache geworden, da wir nicht einen solchen Verbindungspunkt in dem und durch den Buchhandel haben, als

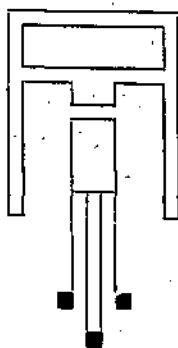
z. B. die deutschen Stämme durch Leipzig. Vor einem halben Jahre ist ein braver Böhme, Rudolf Glaser, auf den glücklichen Gedanken gekommen, eine deutsche Zeitschrift »Ost und West« zu redigiren, die die Deutschen mit den literarischen Erscheinungen bekannt machen sollte. Glücklich behauptet sie sich unter den deutschen Journalen als eins der vorzüglichsten; und nicht bald wird ein belletristisches Blatt so gediegene Produkte vorbringen als dieses. Es hat die gefeyertsten Mitarbeiter deutscher und slawischer Zunge.

Eben dieser Wechselseitigkeit wegen schicke ich Ihnen die Jahreshälfte von dieser Zeitschrift mit der Bitte, dieselbe auch Ihren Herrn *Studiosis* oder einem Jeden, der an der Erhebung der slawischen Cultur einen Antheil nimmt, lesen zu lassen. Die folgenden Numern erhalten Sie später, am Ende können Sie das Journal der Bibliothek übergeben. Indessen meine Empfehlung und Versicherung meiner Verehrung und Hochachtung

Gratz, am 5. May 38.

Davorin Terstenjak,
Physiker.

(Konec prihodnjih.)

Juri Dalmatin kot zagovornik škocjanskega župljana.

Anton Kaspret.

Ko je Juri Dalmatin dovršil monumentalno delo „Biblia, tu je vse svetu pismu stariga in noviga testamenta, Witebergae 1584“, so mu kranjski, štajerski in koroški stanovi naklonili častno nagrado, zvišali plačo in pogodboma določili njegove nadaljnje služabne dolžnosti, ki jih naj opravlja v Ljubljani in drugod. Vrhutega mu je turjaški graščak Krištof podelil staroslavno in v zgodovini reformacije in protireformacije slovečo faro škocjansko. Juri Dalmatin je kot župnik vestno opravljal službo: podpiral je uboge in ščitil, komur se je krivica godila. To spričuje dvoje pisem, ki jih je malo pred smrtjo pisal turjaškemu graščaku.

Povod tema je bil naslednji dogodek: Poleti 1589. leta so našli otroci na pašniku mošnjo, v kateri je bilo baje 850 goldinarjev kovanega denarja. Prinesli in izročili so jo Lukežu Verjantu (Virant), sinu farnega pristavnika v Škocjanu. Ta je najdbo zamolčal in zase pridržal denar. Vest o tolikem izgubku se je hitro raznesla po vsej graščini turjaški. Graščinski upravnik Ziegelstett je natanko poizvedoval in na kogar je količkaj letel sum, tega je dal zaječiti in strogo izpraševati. Radi tega je mnogo nekrivih podložnikov hudo trpelo. Očividno je bilo upravniku zelo do tega, da doizve zločinca in povrne denar izgubitelju. Ta je bil daleč na okolu razvpit oderuh in „denarni mož“, ki je v stiski kmete in graščino zakladal z denarjem. Tudi Luka Verjant je bil poklican na odgovor, toda hudodelstva ni priznal. Po Dalmatinovem poročilu je bil tako slaboumen, da se ni zavedal velikega zločina. Malo potem je vendar prišla resnica na dan. Luka Verjant je kupil pri trgovcu raznovrstno blago in plačal s srebrnimi kronami. Ker je

bil občeznan siromak, je izdaja takega denarja vzbudila sum; upravnik ga je iznova pozval na odgovor in strogo izpraševal, in še le zdaj se je udal. Ves denar, tudi kar ga je medtem izdal, so sorodniki vrnilo oderuhu, ki ni imel pritem najmanjše izgube ali škode. Vzlic temu ga je graščak pahnil v ječo in ga teden za tednom kar najstrožje ječil. Zdaj so ga spustili skozi luknjo na spodnja tla grajske temnice, kjer je bil neznosen smrad in nestrpna nesnaga, zdaj so ga potegnili v podstrešno ječo, kjer je od žeje, vročinc in soparice omedlel. Da ne bi revež ušcl, ga je vrhutega dal vklcniti v lisice in zakovati v železo.

Usoda ubogega jetnika je hudo zadela rodbino. Prav v tem času je bilo mnogo dela na polju, ki ga ni nihče opravil. A tudi gospodinjstvo se je zanemarilo, kajti jok in žalost sta toliko prevzela njegovo ženo, da je pred časom porodila, in malo da nista mati in otročiček umrla. Vse to je vzbudilo po bližnji in daljni okolici turjaški sočutje in sožalje: kmeti so se spodtikali nad nenavadno strogostjo graščakovo in to tem bolj, ker so njegovi predniki vedno lepo in dobrosrčno ravnali s podložniki in se vedno bolj nagibali k milosti, kakor pa k ostrosti. Mehkosrčni in usmiljeni kmeti so se zgražali kar naravnost in očito izjavljali nevoljo, da graščak prav s tem slaboumnim rojenjakom tako kruto ravna.

Tako so vsi sodili, tako vsi čutili, ko je Juri Dalmatin nastopil kot župnik in zaščitnik ubogega župljana. Ker ni imelo prvo pismo na graščaka Kristofa Turjaškega povoljnega uspeha, dal mu je izročiti drugo pismo, ki ga je tri tedne pred smrtjo, 6. avgusta 1589 napisal „s slabotno in tresočo roko“. In to pismo je podlaga sledečemu zapisku¹.

¹ Pismo je kaj težko brati, kajti pisal ga je na smrt bolan. Toda skrbna in previdna izbira besed in recil, ki spominjajo na najlepšo novo nemščino, krepek slog, vsa dikcija kaže na izučnega humanista, pismo-uka in spretnega zagovornika. Pismo hrani turjaški arhiv v Losensteinleithnu.

Gospodu dr. M. Dolencu, okrajnemu sodniku v Gradcu, izrekam za pravoslovna pojasnila najiskrenejšo hvalo!

Dasi se dobro spominjam — pravi v uvodu — na sveto pismo in Kristusove nauke in zgled, po katerih se ne vtikaj poklican cerkveni služabnik v posvetcne razpore, ki njega ne tičejo, sem vendar mnogo in često premišljeval, tudi nekaj noči nisem zatisnil oči, kako bi se odtegnil skrbi za ubogega, zaprtega župljana. Ker pa se glasi božja resna zapoved: „Brani, da ga ne usmrtijo, in pomagaj, da ga ne zadušijo“, moram storiti svojo dolžnost. Vaša milost, ki mi je pri nastopu službe izročila s cerkvijo vred tudi k tej spadajočce podložnike, med temi tudi tega ubogega jetnika, mi je to ukazala; kako bi torej mogel od daleč gledati, da tako dolgo trpinčijo reveža in ga naposled ugonobijo, češ, kaj mi je to mar? Vaša milost zavrni me krepko, če sem vedel, da je njegovo hudodelstvo res toliko, ali, da je prešcern in zloben človek, za kakoršnega ga morda nekateri imajo. V tem primeru bi ne zinil besedice, še manj bi Vaši milosti zavolj njega s pismom delal nadlego. Ker pa je obče znano, da je pobožna, nedolžna in dobra duša, in ker je doslej prestal izredno strogo kazen, se mehkosrčni in usmiljeni ljudje kar čudijo, zakaj Vaša milost prav s tem revežem tako kruto in neusmiljeno ravna; saj so se Vaše milosti predniki vselej bolj nagibali k milosti, kakor pa k strogosti in nikoli ni bilo slišati, da bi bili s katerim podložnikom tako hudo ravnali in ga trapili do pogina, razen če se mu je dokazalo hudodelstvo in če je po cesarskih postavah zapadel smrtni kazni. Zato se nadejcm pri Bogu in Vaši milosti, da bo milostljivo sprejela to drugo prošnjo, zakaj mnogo je meni kakor drugim do tega, da se ta ubožec izpusti iz hude ječe.

Nadalje si vzemi Vaša milost vendar k srcu, da še ni bil nikoli prav zaslišan ali poklican pred sodnijo, še manj pa za krivega spoznan in obsojen. In vendar se ž njim hujše ravna kakor z navadnimi hudodelniki: zdaj ga spustijo na tla grajske temnice, zdaj ga potegnejo v podstrešno ječo in ga vrhutega zakujejo v železo. Radi tega trapljenja je revež nevarno zbolel, in to je njega, ki je že itak revež, in tudi detetce in ženo

spravilo na beraško palico. Bolje bi bilo zanj, da bi ga bil Bog k sebi poklical; v tem slučaju bi že bil davno preстал pravico in ne bi zabredel v tako nadlogo, da je skoro noče ne konca ne kraja biti.

Drugič je pomisliti, da ga ni moči obsoditi radi hudođelstva, zakaj on ni ukradel denarja, radi katerega so ga zaprli, ampak njegovi najmlajši otroci so ga slučajno našli na pašniku in mu ga izročili.

Tretjič ni tega denarja ničesar zase pridržal, ampak je do zadnjega vinarja in peneza izročil upravniku Ziegelstettu, in kar pa je pred zaporom zase porabil, je vse priznal in izkazal. Zakaj ga še mučijo? Znano je in se tudi lahko dokaže, da je tožnik, preden so našli denar, rekel, on sam ne ve, koliko denarja je bilo v izgubljeni mošnji. Kako more še le zdaj od njega zahtevati določeno svoto? Ali mu je tako natančno naštel denar, kakor da bi mu moral račun dati tudi od tega, kar je pravi storilec (s katerim pa ni nikoli občeval), zase porabil ali zapravil?

Četrtič priznava sam jetnik, da se ni koj udal, ko so ga radi najdenega denarja pozvali na odgovor; a to ni gotovo pripisovati njegovi zlobnosti, marveč njegovi veliki slaboumnosti. Tudi ne zahaja kakor drugi v bližnje soseske in cerkve, ampak živi vedno samotno; zato ne pozna niti v deželi navadnega denarja, ampak je izdal navadne krone za 4 librnike¹.

Prav tako še ni bilo nikoli čuti, da je koga oškodoval ali razžalil, ali trpinčil živali in Bog daj, da bi Vaša milost imela veliko tako poštenih podložnikov in služabnikov, tedaj bi jih bilo manj kaznovati. In ker velja pred Bogom in svetno sodnijo pravica, ne pa krivica, se pristoji in spodobi, da se pri prostem in samotnem človeku ne rabi »*summum ius*« ne »*fiat summa iniuria*«, ampak ravnati je ž njim pravično, kakor je prav in zakonito, in je pritem razločevati po natori hudobnega človeka od priprostega in rev-

¹ Srebrna krona je štela 2 gold. (120 kraje.), librnik pa 20 krajcarjev, torej ga je prodajavec pri vsaki sprejeti kroni opeharil za 40 krajcarjev.

nega, če sta oba enako zakrivila. In Bog sam ne ravna z nami radi večjih grehov tega sveta tako ostro (bodi mu hvala in zahvala), zato se po njegovem vzgledu nagibajmo bolj k milosti in usmiljenju kakor pa ostrosti.

Naposled: ker je to edini pogršek, ki se očita revežu, in ker ga hočejo nekateri silno izkoristiti, se bo pred Bogom in vsemi sodišči dognalo, da je bila kazen žalibog mnogo večja, kakor pa hudodelstvo.

Ne morem pa sam razumeti in tudi ne pri drugih pravovednih možeh izprašati, ali je Vaša milost po pravu dolžna, na poziv takega oderuha, kakoršen je tožnik, dopustiti, da se podložniki tako trapijo, marveč bi bilo pravično, ščititi jih zoper take nepravičnike.¹ S čigar ušesom in jezikom je dobil ta in drug ostali denar nazaj, se ne ve, a to se ve, da je marsikdo radi najdenega denarja v nesrečo zabredel, nekateri pa so bili oškodovani na imenju in življenju, ki so bili morda boljši in poštenjši kakor on. Ni še dosti tega, da more ta revež zategadelj poginiti; da se ž njim kruto ravna, to je plačilo, da je zopet prišel denar med ljudi. Ko bi bil bolj prebrisanemu prišel v roke, bi bil oderuh pač dolgo nanj čakal.

Po vsem tem in ker nima ubogi revež na tem svetu nobene pomoči in nikogar, kateremu bi se izročil, kakor Vašo milost, ki je njegov pravi zaščitnik in patron in tudi od Boga poslani oblastnik, da ščiti in brani po vsej deželi nedolžne zatiranec², prosim za božjo voljo v svojem in v imenu ostarelega

¹ Oderuštvo je bilo tudi v srednjem in novem veku kaj navadna socialna prikazen. Skoro vsaka sodna graščina je imela vsaj enega „denarnega moža“, ki je posredoval kupčije med graščino in podložniki. Če ni mogel kupec koj položiti kupnine, ga je denarni mož založil z denarjem ali vsaj prevzel poroštvo. Pri njem so menjavali denar in zastavljali srebrne pasc, uhane, prstane in druge dragocenosti. Ti posli so sicer nesli veliko dobička, a bili so silno nevarni. Kupi graščinskih aktov poročajo, da so tu in tam osajani tolovaji v temni noči vdrli v hišo, zamašili usta oderuhu in njegovim domačinom, pograbili dragocene reči in pobegnili s plenom na Ogrsko, v Turčijo, Benečijo in celo v Dubrovnik.

² Krištof pl. Turjaški je bil tačas deželni oskrbnik (Landesverweser) in namestnik deželnega glavarja.

jetnikovega očeta, prav lepo in prav ponižno, Vaša milost si vzemi to k srcu in pripravi nepravičnega tožnika, da prvi plača jetnikovemu bratu, ki je prvi našel denar, primerno darilo, drugič, da se tudi z jetnikom pobota in poravna in ga odškodi za dolgotrajno ječo in zamudo del. To bo utolažilo Boga in ljudstvo, da ne bo revežev stok in jok še nadalje klical Boga na osveto.

Ko bi se pa tožnik ne hotel izlepa pogoditi (kar pa ne verjamem), in ko bi Vaša milost dopustila, da sodišče razsodi, zopet prosim v svojem in v imenu očeta in vseh njegovih sorodnikov, Vaša milost blagovoli pospešiti stvar in tudi gledati na to, da bo sodba nepristranska; zakaj čul sem na več krajih, da tožnik oderuh sem ter tje lazi in se smuka okoli opravnika Ziegelstetta in mu že obeta krvnino za ubogega reveža¹. Medtem pa naj Vaša milost izpusti jetnika ali mu vsaj zljajša ječo, zakaj nedavno ga je upravnik zopet v železo zakoval in poleg še vtaknil v lisice. Vaši milosti se ni treba bati, da uide, saj nima za to nobenega vzroka, marveč se je nadejati, da se razpor zlepa poravna ali da razsodi sodišče. Ko bi pa morda prišlo do nepristranskega sodišča, ga bo pred tem tako ugnal, da mu bo ljubše, ko bi temu nedožnemu revežu ne bil prizadel toliko trpljenja in muk.

Spričujem pa pri našem odrešitelju Jezusu Kristusu, pravičnem sodniku živih in mrtvih, da nisem pisal tega pisma Vaši milosti iz hudobne strasti, ne iz pohlepa po dobičku ali radi lepih besed, šc manj sem hotel Nji kaj ukazati, ampak rešiti in pomiriti sem hotel svojo vest in Vašo milost posvariti, da se ne da zapeljati od nekaterih, ki so krivo poročali, in da ne stiskajo še dalje velikega reveža; zakaj res se bojim, da ne bi si vsi radi te stvari, ki se zdi svetu sicer mala, nakopali božjo jezo in kazen. Po mojih mislih se od Vaše milosti ne

¹ Krvnina je bilo plačilo, ki jo je prejel ovadnik za izsledbo in prijem hudodelnika. Temu so obesili okoli vrata rdečo možnjo, v kateri je bil denar, nato so ga izročili deželskemu sodišču. V tem primeru bi jo „zaslužil“ upravnik Ziegelstett in samo njemu znani ovaduh.

zahteva kaj posebnega, sicer je Vaše milosti pohvalna milost in pomoč zatiranecu — nemilost! Zato še enkrat prosim, Vaša milost blagovoli moje pismo, ki sem ga prav težko pisal s slabotno in tresočo roko, milostljivo umeti tako, kakor mislim jaz — Bog to ve — čisto zvesto in vselej pošteno!

Priporočam se Vaši milosti, nas vse pa božji milosti.

Vaše milosti ponižni in pokorni kapelan

M(agister) G(eorgius) Dalmatinus.

V Škoejanu, dne 6. avgusta 1589.

Da je lože umeti nekatere stavke, si dovoljujem dodati še kratko pojasnilo.

Dalmatin priznava, da se ne sme vtikati v posvetne spore, a v tem primeru ima vendar pravico in dolžnost, pōtegniti se za zatiranega župljana. Ko mu je graščak podelil škocjansko faro, mu je izročil s cerkvijo tudi vse škocjanski fari podložne kmete: on jim je oddajal kmetije in odjemal nevrednim; njemu so opravljali davke in opravke. Torej je bil kot imetelj farne užitnice (prebenda) dolžen, braniti svoje podložnike krivie.

Dalmatin se zopet in zopet pritožuje, da graščina kruto in krivično ravna z jetnikom. Po kazenskem redu je bil graščinski upravnik dolžen v zapisniku poistiniti priznavo jetnika in to naznaniti krvnemu sodniku v Ljubljani. Dalmatin se drži vodila, da graščina sama ne more soditi krivea, ampak krvno sodišče (Malefizgericht), ki je bilo sestavljeno iz krvnega sodnika (predsednik) in iz določenega števila prisednikov. Graščinski upravnik, ki je le trapil in trapil jetnika, je torej s v o j e v o l j n o in nezakonito ravnal.

Nadalje pravi Dalmatin, da ni moči jetnika obsoditi na smrt, zakaj on ni ukradel, ampak otroci so našli na pašniku denar in mu ga prinesli. Dalmatin je že takrat spoznal, da je tatvino razločevati od zatajitve najdene stvari. V Karolini še ne nahajamo posebnega učina (Tatbestand) za hudodelstvo prikritja najdenih stvari, opravičeno pa domnevamo, da so se vsled tega vporabljale za taka hudo-

delstva določbe najsorodnejšega hudodelstva, tatvine. Po današnjem kazenskem zakonu je zatajitev goljuŝija in se mileje kaznuje kakor tatvina. Ker je pa jetnik samo zatajil, ne pa ukradel, bi zasluŝil milejšo kazen¹.

Silno vaŝno je za ta sluĉaj priznava jetnika, da je naŝel samo 850 gl., oderuh pa je trdil, da je bilo v opasivnici veĉ denarja (850 + X gl.) „To ni res“ pravi Dalmatin, kajti oderuh je sam priznal, da ga ni naŝtel ali preŝtel, preden ga je vtaknil v moŝnjo, torej tudi ne more vedeti, koliko denarja je bilo v nji. Će je pa bilo res veĉ denarja v opasivnici, — jetnik Verjant je prejel samo 850 gl. — potemtakem je diferenco, oz. ostali denar tretja oseba zase porabila in ta oseba je pravi storilec, sosebno, ker ima dobiĉek ŝe v rokah. Kako pride jetnik do tega, da bi bil radi drugega ostalega denarja kaznovan; saj ni s to tretjo osebo, ki je pravi storilec, ozir. tat, nikoli obĉeval! Dalmatin je hotel s tem pravniŝkim zagovorom dokazati, da ne more biti jetnik za niĉ veĉ kaznovan, kakor je dejanski priznal.

Dalmatin tudi ĉesto naglaŝa, da je jetnik poboŝna, nedolŝna in dobra duŝa, da ŝe ni nikogar ŝalil ali oŝkodoval in da je „po natori hudobnega ĉloveka razloĉevati od ubogega in priprostega, ĉe sta oba enako zakrivila.“ Nazori, ki jih pritem razvija Dalmatin, so kar velemoderni. Ŝe dandanes se bije boj med veŝĉaki kazenskega prava, ali je dejanje ali storilca kaznovati,

¹ Kako je ravnati z najdbami, doloĉuje deŝelni sodni red l. 1535., 18. febr. takole: „Kdor najde denar ali kaj drugega, naj da v cerkvi tiste fare, kjer je stvar naŝel, tri nedelje zaporedoma razglasiti najdbo; nadalje je dolŝen leto in dan neoŝkodovano ohraniti najdene stvari. In ĉe se v enem letu ali pozneje oglasi pravi lastnik, naj mu vse izroĉi brez plaĉila. Ko bi pa kdo zatajil najdene stvari in dobro vedel, kdo jih je izgubil, naj se po vrednosti pridrŝanega blaga in po razsodbi sodiŝĉa kaznuje. Ko bi pa ne vedel, ĉigava je stvar, in ko bi ne dal razglasiti, naj se spodobno kaznuje.“ Katero kazen dotiĉnik zasluŝi, ne omenja sodni red l. 1535. A v rokopisnem pristavku joanejske zbirke (ŝtev. 48301 — 48396) stoji, naj se kaznuje kakor tat, naj ga tarejo s kolesom in potem ŝe le obesijo.

to je: ali je dejanje samo ob sebi po uspehu, ali pa storilec po veliki hudobnosti njegovega mišljenja kaznovati. Prvo zahtevajo klasiki (z nekaterimi preuredbami), drugo modernisti in na tem stališču stoji zdaj načrt novega kazenskega zakona. Seveda moramo reči, da bolj odgovarja naziranju slovenskih kmetov, da se kaznuje dejanje. Dalmatin je s svojim duhom več stoletij naprej hitel: veleučeni Dalmatin je res modernistov predhodnik!

Po Dalmatinovem naziranju je jetnik iz pomote zase porabil del denarja, zato ni hudodelstvo. Oderuh je hotel izkoristiti to pomoto rekoč: če je iz pomote to storil, je tudi prav lahko iz pomote več vzel iz mošnje, kakor priznava. S tem ga je hotel oderuh pripraviti k priznavi, da si je prisvojil večjo svoto. Ziegelstett in oderuh, oba sta namreč bila na stališču, da jetnik ni vsega priznal.

Sosebno naglaša Dalmatin, jetnik naj se dalje ne trapi zato, da bi mu izvili daljnjo priznavo. Oderuh sploh ne zasluži zaščite ne po božjih, ne po cerkvenih postavah; saj greši zoper glavno božjo zapoved: „Ljubite Boga nad vse in svojega bližnjega kakor samega sebe.“ Graščinski upravnik krivično ravna, da daje oderuhu zaščito radi prioderuhanega denarja. Daljnje trpinčenje bi bilo tudi zato krivično, ker se ne ve, na čigavo ovadbo je oderuh prišel na misel, da je bilo v mošnji več goldinarjev, kakor je jetnik priznal. Prav bi bilo, ko bi izpustili reveža, dečku pa¹, ki je prvi našel denar, dati primerno najdnino.

Vse mučenje in trpinčenje je merilo na to, da prisilijo reveža k priznavi, da je več zatajil in več zase obdržal kakor 850 gl., vse je bilo odvisno od tega, ali bo to priznal. Ko bi revež obnemogel pod presilno muko in zinil samo besedo „priznavam“, bi oderuh imel dokazilo, s katerim bi ga moralo sodišče radi vsega obsoditi na smrt. Še več: najbrž bi bil oderuh radi „drugega ostalega“ denarja, ki ga še ni prejel, zasegel kmetijo in drugo Verjantovo imetje.

¹ Ta je bil jetnikov brat in je štel kakih 10—12 let.

Oderuh in skopuh sta si bila in sta si po nenasitni lakomnosti povsod enaka. Oba hlepita po denarju, po bogastvu. Vendar so sredstva, ki služijo oderuhu, vsekako nevredna in zaničljiva. Kar se le da, izkorišča oderuh bedo in stisko dolžnika in ga neizprosno in neusmiljeno tira do beraške palice in v našem primeru do — krvnega sodišča. Vsak poštenjak se zadovolji s tem, da mu najditelj vrne ves denar; velikodušno mu prizanese pogrešno zatajitev. Ne tako turjaški oderuh. Njemu ni zadostovalo, da so mu vrnili ves izgubljeni denar, ampak je radi domišljene izgube strastno hrepenel po Verjantovi imovini in — krvi. Sukal in smukal se je okoli upravnika, da bi z njegovo pomočjo dosegel obsodbo. Da se je tega nadejal, dokazuje, da je upravniku že obljubil krvnino. Pri takem izdatku ni skoparil, saj bi mu pogled na nesrčnega reveža, stoječega pred krvnim sodnikom z rdečo možnjo okoli vrata, vzbudilo veliko notranje veselje.

Nekaterim se je zdelo, da je stvar malenkostna, a vnela je vendar v sreih podložnikov globoko sožalje in veliko razgorčenost in na to se je moral graščak vendar ozirati. Najbolj pa ga je zadel očitek, da kruto ravnanje s slaboumnim podložnikom ne odgovarja pojmu prava.

Ali je imel Dalmatinov zagovor zadovoljni uspeh, o tem nimamo neposrednega sporočila. Toda iz sočasnih davčnih zapisnikov turjaške graščine je sklepati, da je Krištof Turjaški vendar prizanesel revežu in ga izpustil iz mučne ječe. Iz urbarjev škočjanske fare iz l. 1568 in 1580 razvidimo, da je bil jetnikov oče Pankračij Verjant kmet in cerkveni podložnik v Bogensbergu (na Sloki gori?). Naslednji urbarji ga ne navajajo več, ker je medtem nastopil službo župnijskega pristavnika.

Kmetijo v Bogensbergu je prevzel njegov nesrečni sin, čisto imenovani Luka Verjant. To nam kažejo davčni vpisniki škočjanske župnije iz l. 1594, 1595 in 1612., kjer se poleg drugih kmetov nahaja tudi Luka Verjant, ki je opravljal enake davščine, kakor prej njegov oče. Iz tega pač lahko sklepamo, da mu tožitelj ni zaplenil kmetije, še manj, da ga je spravil na krvni

oder. Opravičenà je torej misel, da ga je rešil Dalmatinov zagovor, ki se je ravnal po božji zapovedi: „Brani, da ga ne usmrtijo, in pomagaj, da ga ne zadušijo.“

Priloga.

M. Georgii Dalmatini und Pangratz Verjant, der pfarr St. Canzian vnterthanen, vnterthäniges supplicieren.

Dem wolgeborenen herrn herrn Christophen freyherrn zu Auersperg etc., erbkämmerer in Crain und der Windischen Mark, F. D. Erzherzogen Carls zu Oesterreich rath vnd landtsverweser daselbst in Crain, meinem gnädigen vnd gebietenden herrn vnd patronen zu eigenen handen.

Wolgeborener freyherr, gnädiger und gebietender herr vnd patron, herr landesverweser in Crain.

Ich weiß mich gleichwol aus der h. schrift, vnd vnsers seligmachers Christi lehr vnd exempl zu erindern, daß ich als ein berufener kirchendiener in weltliche händl mich nit soll einmischen, die mich nichts angehen, weil ich mit meinem kirchendienst immer genug zu thun; vnd habe darumb viel vnd oft nachgedacht, auch einige nächst vngeschlafen darüber gehen lassen, wie ich doch thun sollte, daß ich mich des armen nun so lange zeit zu Auersperg in harter gefängnus gehaltenen pfarrunterthan ganz vnd gar eutschlagen könnte, vnd seiner mit dem wenigsten mich nit annehmen, doch also, dass es mit gott vnd gutem gwissen wäre.

Weil aber dies auch gottes ernstlicher beuelch ist: erwere, die so man tödten will, vnd entzeich dich nit von denen, die man würgen will«. Und E. G. selbst in eintretung dieses meines dienstes mit sambt der kirchen die darzue gehörigen vnterthanen, darunter auch dieser arme gefangene ist, befohlen; befind ich, daß ich nit kann, noch soll also von fern zu seiner so langwierigen quällung vnd entlichen verderben zuschauen, vnd als wann mich gar nicht angieng, nichts darzutun. Und solle E. G. mir kleklichen rejiciieren, wenn ich

wüsste, daß entweder sein verbrechen dermassen groß, oder er ein mutwilliger bosshaftiger mensch wär, wie man ihn vielleicht dafür helt, ich seinethalber das maul nit welte aufthun, geschweige einige buchstaben, E. G. seinet wegen zu behilligen, schreiben. Nun aber seine frumheit, vnschuld vnd große einfalt vnd seine bisher erlitene übermässige straff in dieser gegend mäniglich landwissend ist vnd vil weichherziger leut sich hoch verwundern, warumb E. G. gleich gegen diesen armen menschen so hart vnd streng verfahren lassen, vnd so lang vnd so hart innen hätten, so doch von E. G. vnd dero löblichen voreltern, als die jeder zeit ehe zur gnad als scherfe geneigt, nie zu erhören gewest, dass sie gegen iren einen vnterthan so streng vnd so lang bis zum verderben verfahren wären, es sey denn, dass derselb ein überzeugte malefizperson gewest vnd das leben nach kaiserlichen rechten verfallen. So will ich zu gott vnd E. G. verhoffen, dass sie mir diese meine andere intercessionsschrift vmb so vil desto weniger werden in vngnaden verstehen, weil auch des armen menschen erledigung vnd alle wolfart einigen vnd allein an derselben stéhet vnd erwindet.

Vnd haben E. G. in diesem elenden händl das zu gemüt zu führen, dass der arme mensch noch nie ist recht verhört oder fürs gericht gestelt, vil weniger für malefiz erkennt vnd condemnirt vnd wird doch vil herter als menige malefizpersonen gehalten, einweil am boden des turmes, einweil auf den obern poden, vnd doch in eysen geschlagen, bis er leider in solcher quällung erkrankt vnd der sonst vor arm gewest, vollend mit weib vnd kind auf den bettelstab gericht ist worden, vnd ime vil besser wer gewest, wenn er je das leben verfallen hätte (welches doch ob gott will, nit ist), dass er schon längst sein recht überstanden hätte, denn dass es mit ime zu ein solchen jamer graten ist, vnd noch sier kein end seyn will.

Fürs anders ists zu bedenken, dass er für ein malefiz mit recht nit kann condemnirt werden, dann er je das gelt, darumb er verhaft ist vnd so hart gehalten wird, wie weiter zu melden, nit gestolen, sondern ist durch seine jüngsten kinder, ohngefähr auf der weid gefunden vnd ime zubracht worden.

Fürs dritt, so hat er von demselben gelt für sich gar

nichts behalten, sondern bey heller vnd pfenning E. G. pflegern Ziegelstett vnd was er aber vor seiner verhaftung damit in seinen nutz verwendt, alles bekennt vnd erzeigt; was will man in dann noch plagen? Es ist ja wissent vnd kann bezeugt werden, dass der kläger selbst, ehe das geld gefunden, gesagt hat, er wisse selbst nit, wie vil des gelts seye; wie kann er dann ein gewisse sume von im jetzt erst haben wollen? Oder hat er im das gelt so genau eingezält, dass er auch vmb denjenig, was der rechte thäter (mit dem er nie kein gemeinschaft gehabt) für sich davon verwendt vnd verthan, rechnenschaft geben müsste?

Fürs viert, dass er aber nit gleichals bald, da er vmb das gefundene gelt angesprochen ist worden, es bekent, ist gewisslich nit seiner bossheit, sondern vilmehr seiner grössen einfalt zuzumessen, wie er dann nie under leut, den etba hieher zur kirchen oder in die nächsten dörfer kommen, der alberg einen stillen eingezogenen wandl geführt, also dass er auch das landtläufige gelt nit kennt, sondern silberne kronen für vierfache libernik ausgeben. So ist auch nie von ime zu hören gewesen, dass er bisher einigen menschen oder vich beleidigt hätte vnd wollts gott, dass E. G. vil so frume vnterthanen vnd diener hätten, würden sie weniger zu strafen haben. Weyl dann vor gott vnd dem weltlichen recht nit vnrecht, sondern billich vnd löblich ist, dass einer gegen dergleichen einfältigen weltfernen leuten nit *summum jus*, nit *fiat summa injuria*, sondern *aequum* brauchen vnd zwischen einem von natur bosshaften vnd zwischen einem einfältigen armen menschen vnterscheiden solle, wann sie schon beyde gleiche fälle begehen, vnd auch gott selbst mit vnd vmb vnserer willen grösserer sünden wegen (ime sey lob vnd dank) nit so hart verfärt, vnd darumb vermert, dass wir seinem exempl nach auch mehr zu gnaden vnd erbarmung, dann zur schärfe geneigt sein sollen.

Endtlich, wo in dieser irrthumb, den man allein wider den armen menschen hat anzuziehen, hoch ausnützen wollte, so wird es vor gott vnd allen rechten sich befinden, dass die straf leider vil grösser worden, dann das verbrechen ist.

Vnd ich kanns bey mir nicht ergründen, noch bey andern rechtsinnigen erfragen, ob E. G. von rechtswegen schuldig sein, auf anrufen eines solchen wuchrers, als der kläger ist, ire vnterthanen also peinigen zu lassen, welche sie vil billiger vor solchen vnbillichen leuten schützen solten. Dann ja nit wissentlich, mit wes ohren vnd mund er dieses oder das andre übrige gelt bekommen; das aber ist wissend, dass ob dieses gefundenen gelts schon etliche in vnglück, etliche aber vmb leib vnd leben darüber kommen, die villeicht frömmer vnd besser gewest, dann er ist. — Noch ist nit genug, dass auch dieser arme mensch muss darüber zugrunde gehen vnd das zu lohn haben, dass durch in wieder das gelt in weg kumbt, dass man so hart gegen in verführt; wärs einem gescheidteren in die händ kommen, wirdts wol nit so bald herausgeben haben.

Dem allen nach, vnd weil der arme elende mensch je in dieser welt kein hilf noch hoffnung hat, als bey E. G., die sein rechter schutzherr vnd patron sein, vnd auch sonst von gott dem ganzen vaterland geben, dass sie die bedrängten vnd vnschuldigen retten sollen, so bitt E. G. ich sambt diesem des armen gefangenen erlebten alten vatern ganz demütig vmb gottes willen, sie wellen dieses alles gnädig zu gemüt führen vnd den vnbillichen kläger dahin halten, damit erstlich des gefangenen bruder, der erstlich das gelt gefunden, eine ehrung darum werde, zum andern, dass er auch mit dem gefangenen vmb seine langwierige, harte gefängnus vnd versäunus vnd darüber empfangenen schaden gebürlich sich gütlich vergleiche vnd abkomme; damit gott vnd menschen versöhnt werden vnd nicht ferer des ellenden zähren vnd seufzer zu gott vmb rache schreien.

Da aber je der kläger sich in kein gütliche handlung begeben wolte, (welches ich doch nit glib) vnd E. G. es zu einem recht wollen gedeihen lassen, so bit ich abermal samt dem vatern vnd seiner ganzen freundschaft, dass E. G. dasselbig wollen befördern vnd auch darob sey, damit es vnparteiisch sey. Dann ich an mehren orten hören muss, dass der kläger hin vnd wieder bey den pflegern sich herum slicht vnd

blutgelt über den armen menschen zusagt. Inzwischen aber wollen E. G. in ledig lassen oder aufs wenigst die gefängnis lindern, weil in der pfleger jüngst wieder in eysen geschlagen vnd dazu in eysen gelegt. Es dürfen sich E. G. nicht besorgen, dass er entlaufen wird, denn er nit vrsach dazu hätt, sondern vil eher zu erharren, bis der handel gütlich oder rechtlich ausgetragen wird. Villeicht, da es zum vnparteiischen recht kombt, wird er den kläger so angst machen, dass er welte, er hätte diesen vnschuldigen menschen nie zu solchem ellend verursacht.

Ich bezeugs aber mit meinem erlöser, Jezu Christe, den gerechten richter der lebendigen vnd toten, dass ich dieses alles nit aus bösen affect, noch vmb wörter oder gab willen, vil weniger E. G. ichtes fürzuschreiben, an E. G. gelangen lasse, sonder erstlich mein gwissen zu salvieren vnd E. G. treulich zu warnen, damit sie sich durch etliche, die villeicht E. G. nit recht berichtet, nit verführen lassen, sich noch weiter an den armen menschen zu vergreifen, denn ich gewisslich besorge, dass gott sonst vmb dieser sachen willen, obwol sie vor der welt klein scheint, seinen zorn vnd straf über vns alle gehen möcht lassen. Vnd wirdt meines erachters au E. G. nit gar vngebührlichs hierin begert. So ist ja E. G. löblicher gnad vnd beystand gegen den vnterdrückten als vngnad, darumb ich nochmahlen bitt, E. G. wollen, dass meine schrift, die ich mit schwachen vnd zitternden händen geschwärlich geschrieben, nit anders, dann ichs, gott weiss es, zu allen zeiten gut und ganz treulich meine, in gnaden verstehen; hinfür E. G. mich vnd uns alle der barmherzigkeit gottes bevelhend.

St. Canzian, den 6. Aug. 1589.

E. G. vnterthänig gehorsamer Caplan
M(agister) G(eorgius) Dalmatinus.

Pravosodstvo kostanjeviške opatije v letih 1631 do 1655.

Spisal dr. Metod Dolenc, Gradec.

1. Splošni zgodovinski podatki.

Kostanjeviška graščina na Dolenjskem je menjavala svoje lastnike h koncu 16. stoletja kaj hitro. Od leta 1570. naprej so se vrstili posestniki Valvasor, Moscon, Barbo, Auersperg, Zrinjski, Peter Zrinjski — tako piše polihistor kranjski, Valvasor — je prodal v začetku 17. stoletja kostanjeviški grad cistercijancem, kojih materni samostan je bil Vetrinj na Koroškem. Imeli so tudi drugod na Dolenjskem svojo posest kakor graščinska gosposka so imeli očetje cistercijanci kajpada sodne pravice nalik drugim graščinam. Izvrševali so jih pa pač natančneje kakor kje drugje. O tem priča stara knjiga, pravcati foliant, ki se hrani v kostanjeviškem gradu, naslovljen „Gerichtsprotokoll N° 202“. Knjiga vsebuje sodne zapisnike od leta 1631 do 1655, torej dober del tridesetletne vojne. Tu notri so dali očetje cistercijanci napisati menda vse, kar se je tikalo njihovega pravosodstva. Iz te knjige dobimo povsem zanesljivo sliko takratnih sodnih razmer, le-ta je podlaga naslednjih razmotrivanj.

Dva opata sta načelovala med označenim časom samostanu, ki so ga zvali: „zur unseren lieben Frau Prunn vor Landstraß“. Bila sta to Rupertus Eckhart pa Georgius Sagoschen.¹ Oba sta vrlo mnogokrat navedena v zaglavju zapisnikov, nekolikokrat sta zapisnike tudi podpisala ali — brez priimka. Rupertus je prenehal biti opat v Kostanjevici med 8. aprilom 1638 in 16. marcem 1639. Preselil

¹ Po urbarju „Über die Herrschaft Landstraß“ 5. julija 1588. l. se je delila desetina (Zehent) nekaterih podložnikov tako: „vnd gehören zwenhail der Herrschaft, vnd dem herrn Abte die dritte Garben“. Slično pri vinski desetini ali gorščini, ki se je dajala v moštu. Nasprotje graščina—opat kaže, da poslednji še ni bil reprezentant graščine, ampak samo cerkveni gospod v Kostanjevici.

se je v Zatičino. Za njim pa je moral nekaj časa trajati nekak interregnum. Kajti 16. septembra 1638 predseduje gorskemu zboru (Bergtaiding) na Anzenbergu profes fr. Marko, istega dne kvatrnemu sódu pater Engelhardt, 20. septembra 1638 gorskemu zboru na Straži pa prior Georgius. Bržčas je bil baš ta prior Jurij pozneje izbran ali imenovan za opata, ker dne 16. marea 1639 vodi že opat Georgius kvatrní sod v samostanski cerkvi. Seveda je to le domneva, čeprav pač precej opravičena. (Mimogrede bodi omenjeno, da se imenuje ta Juri dne 21. in 16. septembra 1639 „regierender Praelat,“ pozneje pa samo „Abt.“)

Na podlagi teh sodnih zapisnikov je potrjeno, da je bil leta 1636. v Ljubljani „Heinrich baron Paradeyser zu Neuhaus und Gradiseb, Herr auf Mauhau und Laas, oberster Erbbländtjägermeister in Kärnten,“ — deželni glavár na Kranjskem. Takisto je dognano, da je bil 1. julija 1639 na Kranjskem krvni sodnik „Hanns Frankh, röm. kays. Mayest. bestellter Pannrichter in Crain“, kajti ta dan je posloval kakor razsodnik pri „nepriistranskem sódu“, o čemur še bomo govorili.

Spomina vredno je tudi dejstvo, da so v zapisnikih dokazi za kugo ob koncu 30. letne vojne, namreč leta 1649 — „lädige graessirende Kontagionskrankheit,“ tudi „Infection“, „Infectionsnot“ jo imenujejo, — in pa za hudo lakoto (Hungersnot) — leto za tem (1650.)

V tej zvezi naj se še navede, da vsebuje foliant nad 150 zapisnikov in še kakih deset posvedočilnih listin na skoro 700 straneh, vse v nemškem jeziku. Pisav je najmanj pet. Imen zapisnikarjev, ki so bili bržčas grajski pisarji, zvezo le dvoje. Eden je bil Hanns Widitsch, ki je bil gotovo do cela zmožen slovenščine, ker se nahaja v njegovih zapisnikih še največ slovenskih ali iz slovenščine ponarejenih izrazov. Žal, da je bil le kakih 5 let. (1646--1650) zapisnikar. On se imenuje na nekem mestu „Schreyber des Gottshauses Landstrass“. Drugi po imenu znani zapisnikar pa je Ulrik Rotmayer, ki je napisal na koncu folianta leta 1637. „Zeehent oder Köplenigg Register“

to je spisek davščin, ki so šla v denarju in pridelkih („kupljenik je mera za žito) samostanu od pojedinih kmetov in podložnih vasi.

O nekaterih imenitnejših županih bo še pozneje govor.

II. Tedašnje pravo.

Ali so bili tedaj sodniki vezani na kake zakone? Brez dvoma je veljala tedaj za velike zločince, kakor na vsem Kranjskem Carolina, za kazensko postopanje pa Landgerichtsordnung iz leta 1535., z dodatkom iz leta 1585. Pa ti zakoni se tičejo le višje krvne pravice (Blutbann), ki ni predmet naših zapisnikov. Pač pa je imela brez dvombe na nižje ali malo pravosodstvo sploh velik vpliv „verbesserte Landschrankenordnung von 15. Jänner 1571, des Fürstentums Crains Freiheit.“ Nekako čudno je, da je subsidiarno veljal po le-tem civilnopravdnem redu starega kova — enaki zakon za Štajersko; kranjski namreč veleva: „daß man sonst in allen Fällen nach der Steyerischer Freiheit richten soll“. Ta moment ni brez pomena pri presoji nižjega pravosodstva po naših zapisnikih, kakor bomo precej videli.

Glavna judikatura kostanjeviške opatiije se je vršila namreč v gorskih zborih. Za te je izdal Ferdinand I. na Dunaju 9. marca 1543 eninpedeset gorskih členov (Bergartikel). (Natisnani so v Hoffovem Gemälde von Herzogtume Krain, II., str. 17. do 32.) V graški joanejski knjižnici se nahaja v kranjski Landhandfeste rokopis, sicer brez datuma, pa gotovo iz konca 16. stoletja —, ki se glasi: „Beradschlagte Perktaidungs-Ordnung für Crain“. Ta rokopis pa neha že ob 18. členu gori omenjenega zakona Ferdinanda I. Ali že kar jih je izpremenjenih, kažejo dokajšni vpliv štajerskega gorskega zakona. Tako osobito glede sklicevanja gorskih zborov. Po členih iz 1543. naj se skličejo gorski zbori med veliko nočjo in binkoštni; po mlajših, štajerskih pa med sv. Gregorijem in sv. Jurijem prvič, drugič pa še v jeseni. Omenjeni kranjski zapis členov je ostal le osnutek, ali naši kostanjeviški za-

pisniki pa kažejo, da se je zborovalo po teh iz štajerskega zakona prevzetih predpisih. Čudno pa je, da ima slovenski prepis vinogr. zakona iz leta 1683., (let. Mat. Slov. 1889 str. 181), ki naj velja za Štajersko, še določbo, da se naj zboruje med veliko nočjo in binkoštni. Takisto prepis iz leta 1644., (let. Mat. Slov. 1888, str. 289), ki naj bi bil veljal za Štajersko, Koroško in Kranjsko. Ta obseg je pa dvomljiv.

Citiran je gorski zakon v zapisnikih precejkrat. Enpot je rečeno, da gornik (Bergmeister) toži N. Kosmača, češ, da že 2 leti ni vinograda prav obdelal, zato naj se po 24. členu „Des Bergbuches“ izbaene iz vinograda. Drugič je predlagal gornik, da naj se prepusti vinograd dedičem po členu 22 „der Bergordnung“. Tudi drugod se še citirajo zakonska določila po „Bergrechtsordnung“. Vsa ta oznamenila pa pomenijo vseskozi gorske člene Ferdinanda I., to se da brezdvomno iz dejanskega položaja v primeri z vsebino člena določiti.

Gorski člani pa so veljali kajpada le za gorske zборе Poleg teh pa imamo še zapisnike o kvatrnih sodih (Quatemberecht), ki so se vršili takisto redno, kakor gorski zbori, in pa o izrednih, le tuptatam vrščih se nepristranskih sodih (Unparteiisches Recht.) Po kakih zakonih se je tu sodilo, ni razvidno iz zapisnikov, pač pa je domnevati, da so bili sodnikom deloma znani predpisi deželnega sodnega reda glede večjih hudodelstev in predpisi „der Landsehrannenordnung“, vsaj glede formalne izvedbe dokazov. Inače pa stoji, da so bili pravi in najizdatnejši vir, iz katerega so potekale sodbe. — i gorskih zborov, i kvatrnih sodov — stare šege in navade, ustno izročilo narodnega prava.

III. Gorski zbori.¹

Kostanjeviška opatija je imela mnogo in dobrih vinogradov. Po prvem členu gorskega zakona je bil gorski gospod, ob enem sodni gospod, zavezan, „das Gericht zu halten und abzuschliessen“ med veliko nočjo in binkoštni, vsako leto in

¹ V slovenskih prevodih gorskega zakona stoji za Bergteiding — gorska pravda. Tega izreka ne rabimo, ker juristično dandanes ni točen.

na krajih, kjer so se vršili gorski zbori po stari navadi, drugje le v slučaju potrebe.

Kostanjeviški opatje so imeli kakor gorski gospodredne gorske zборе na „Sträschaberg“, „Anzenberg“, (tudi Andtzenberg, Einzenberg), „Schlinouez“ (Slinoutz), „Gasitzberg“; širikrat je bil gorski zbor na „Vodenitzberg“, dvakrat ob koncu dobe teh zapisnikov v samostanu samem (mesto Kostanjevica je bilo deželnoknežje).

O topografiji teh zborovališč to-le: „Sträschaberg“ ali „Sträschahoff“ je gotovo Straža pri svetem Valentinu (med Rako in Leskovcem). Slinovce so znana vas pri Kostanjevici. „Gasitzberg“ je vinska gorica pri Gazicah nedaleč od Cirkelj. „Vodenitzberg“ so brez dvoma Male Vodenice zapadno od Kostanjevice, enkrat stoji v zapisniku opomba „ne daleč od gradu“ Vodeniške vinogradnike je opatija, kakor dotični zapisnik izrecno navaja, pritegnila (incorporiert) gorskemu zboru na „Anzenbergu“, a pozneje je bil en zbor v letu v Malih Vodenicah, drugi pa — na Anzenbergu. Baš tu, na slednje navedeni gorici je bilo največ zborov, skoro vsako leto dvoje. Po poizvedbah v sedajšnji sodni katastralni mapi in v zemljiški knjigi v Kostanjevici ni sedaj nobenega sledu o krajnem imenu „Antzenberg“. Domnevati je, da je ta „Anzenberg“ morda Ržišče (Arschische), ki ima še danes vinograde in vrhu hriba cerkvice. Ta kraj ni daleč od Malih Vodenic, kar bi odgovarjalo dejstvu, da so bili vodeniški vinogradniki „inkorporirani“ — gorskemu zboru v Anzenbergu — Ržišču. Če pa ta domneva ne drži, onda moramo iskati Anzenberg nekje na Opatovi gori. Ta je blizu samostana in je imela prej — najbrže kako drugo ime; morebiti je baš gorica, na kateri je opat največkrat otvarjal in sklepal gorske zборе, dobila novo ime Opatova gora, staro ime pa izgubila.¹

Kakor rečeno, največ je bilo teh zborov v Anzenbergu. Kje je bilo zborovališče, ni natančno zabeleženo. K a s p r e t (O

¹ Iz urbarja l. 1588. se ne da povzeti, kje bi bil kraj Anzenberg. Niti ta kraj, niti Gasitzberg, niti Sträschaberg se ne navajajo, pač pa Vodenitzberg in Schlinouetz.

večah, posebni odtisek iz Časopisa, str. 3 in nasl.) poroča, da so bili kmetski in trški sodni zbori po navadi na prostem pod lipo. Pod gospodstvom samostana je bilo zborovališče najbrže vedno v cerkev. Izrecno stoji to nekolikokrat navedeno baš za zборе na Anzenbergu — to je povod, da si mislimo Anzenberg za Ržišče. Tudi za Vodenice je povedano, da je bil zbor v cerkvi. Pri Straži pa pravijo zapisniki nekolikokrat, da so zborovali v dvoru Straschahoff. Kako je bilo v Slinovcah in Gazicah, ne povedo zapisniki. Mogoče je, da se je tu zborovalo po stari navadi na prostem, ako bi bilo v cerkvi, bi bilo bržčas to povedano.

Čas zborovanja je bil, ako se je zborovalo na enem kraju dvakrat na leto, spomlad (april) in zgodnja jesen (september, prvi dnevi oktobra), ako le enkrat, zgodnja jesen. Aprilovo zborovanje se je imenovalo „das erste Recht“ (tako zapisnik o zboru 11. aprila 1650 v Anzenbergu). Redovito najpoznejši je bil zbor v Gazicah, namreč vedno še le v oktobru, baš pred branjem. Ta kraj pa je od Kostanjevice najoddaljenejši. Včasih pa je zborovanje za eno leto odpadlo, — ako ni morebiti le zapisovanje izostalo. Imamo zapisnike s prav majhnim številom tožb. Mogoče je, da ta ali drugi pot sploh ni bilo ničesar, kar bi bilo vredno zapisati. Navadno pa vsebuje tak le zapisnik o gorskem zboru jako dosti zaznamovanih tožb in pritožb. Nekaterikrat jih štejemo preko 30 po 2 krat na leto. To je pač lepo število pravnih za en sam mal okoliš vinogradov.

Zapisniki pričenjajo vedno z navdbo dneva, meseca in leta, potem kraja in z reklom, da je opat navkazal in imel zborovanje. Opat je pač otvarjal in sklepal zborovanje po smislu člena I. gorskega zakona. On je bil sodni gospod, ki so mu šle globe. Inače se pa ni vtikaval v pravosodstvo, t. j. v posvet in storitev sodbe. Sodstvo je bilo stvar sodnikov. Njihova imena so navedena v vsakem zapisniku precej za zaglavjem. Oficijalno ime predsedujočega sodnika je bilo včasih Perkh-richter, včasih Perkhaidingsrichter, pa tudi Unparteiischer Richter. Sodniki -- prisedniki pa se kličejo za Assesoren ali Beysitzer.

Njih število ni bilo vedno enako; večsih jih je navedenih le šestero, večkrat pa do dveh tucatov. Na kakšen način so se ti prisedniki določevali ali klicali, ni doznati iz zapisnikov. Pač pa stoji, da jih je vezala dolžnost priti na zbor. Enkrat pravi namreč zapisnik, da se je izrekla kazen za to, ker prisedniki niso prišli: Absentes primac lectionis 2 Markh Poenfällig. Takrat so prišli le štirje prisedniki na zbor; pa ta „gorski zbor“ je bil navkazan v kostanjeviško cerkev. Mogoče, da so smatrali prisedniki tak ukaz za novotarijo, za poskus spraviti vinogradnike ob stare pravice. Isto leto je bil še en tak zbor v kostanjeviški cerkvi, takrat jih je prišlo dvanajst, pozneje — pa ni več nobenega gorskega zbora kar v domači cerkvi.

Sodnik je bil največkrat — župan dotičnega kraja, če ne on, pa eden izmed prisednikov veljakov. Iz zapisnika z dne 22. septembra 1637 v Šlinoveah posnemamo, da je bil za to, ker je tačas domači „Perksuppan liegerhaft gewest“ (bolan ležal), izvoljen mesto njega — Andrej Vodeničar iz Vodenic za nepristranskega sodnika. Sicer ne vedno, vendar pa mnogokrat stoji, da je bil sodnik — izvoljen („erküsst“ ali „erwählt“) enkrat, da je bil „gelost“, drugič „deputiert“. Tu je odločevala pač stara navada. Ker pa se čita, da je bila ena in ista oseba na raznih zborovanjih sodnik, je pa le opravičena domneva, da je menda opat vodil sodnika — načelnika seboj, in da so se le prisedniki menjavali. Po navadi je eden in isti sodnik kar zapored skozi leta prednjačil v zboru.

Kdo so bili prisedniki, iz katerih se je izbral tudi sodnik sam? Še preden odgovorimo na to vprašanje, moramo preiskati vprašanje, kdo se je zborov udeleževal. Brez dvoma je razločevati med pravimi mejaši vinogradniki (Bergenossen), in pa med sogorniki¹ (Bergholden, mogoče je lastno ime „Pekolj“, ki se nahaja precejkrat na Dolenjskem, pretvorjen Berghold?). Enkrat so navedeni v zapisniku „Berggenossen

¹ Izraz „zagornik“, ki se večkrat nahaja v prevodih, je očitno napačen, ker ne odgovarja smislu besede. Etimologično je pravilno sogornik.

und Inwohner“; slednje kaže, da sogorniki niso bili dosti različni od Inwohner (vsobenkar, želar). To razlikovanje si razlagamo tako-le: Misliti si moramo, da obsežna vinska gorica nima le navadnih viničarjev in vinogradnikov, stanujočih po židanicah, ampak da imajo tam svoje vinograde tudi prosti kmetje pa meščanje, celo drugi graščaki. Le-ti imajo poleg svojega posestva v dolini, poleg svoje hiše ali obrti v mestu še svoje vinograde na gorici; le-ti so — mejaši. Oni pa, ki so samo viničarji, ki obdelujejo vinograd, ki ga imajo od graščine v dednem zakupu, ti so sogorniki. Prvi in drugi so dajali vinogorskemu gospodu davek v vinu, oboji so glede vinogradov in kar je ž njimi v zvezi, podložni pravosodju samostana, t. j. pod predsedstvom opata sklicanih in izvršenih gorskih zborov. — Le na ta način si moremo razlagati, da so navedeni za stranke večasih okrajni župan sam, n. pr. Simon Dvornik v Slinoveah, Andrej Vodeničar iz Vodenic, pa tudi Mörth Shabikhor = Martin Žabkar, ki ga na drugem mestu imenujejo zapisniki „Stadtrichter von Landstraß“,¹ ali pa Jakob Stekar, „Ratsburger von Rann“, Marko Primožič, „Burger von Landstraß“, Hans Krainer, „Burger und Handelsmann zu Gurkfeld“. Celo „dvorski“ (tako v zapisnikih imenovan, menda „upravitelj“) mokriške grajščine se je udeleževal zboru, takisto duhovni. Iz tega je jasno, da gre tu le za podsodnost te gospode v stvareh judikature gorskega zboru glede vinogradov. Le glede sogornikov je imel samostan po svojem gorniku naravnost nadzorstveno pravico, nekako policijsko oblast. Na zborovanjih 16. aprila 1637 v Malih Vodenicah in 16. septembra 1637 v Anzenbergu, so se čule pritožbe zoper sogornike, da so porabili neki samostanski les, da niso opravili naloženih del. Tudi inace je bilo večkrat tožbâ glede sogornikov in le enkrat na zborovanju na Straži dne 15. septembra 1650 je posebej omenjeno začetkom zapisnika „Bergmeister bringt wider seine untergebenen Bergholden keine Beschweris“. — Čisto

¹ O pravicah mesta Kostanjevice gl. razpravo Fr. Komatarja v Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz-Josef Gymnasiums in Krainburg 1910/1911.

natančno razločuje med mejaši in sogorniki zapisnik o gorskem zboru v Slinovcah z dne 22 septembra 1649. Tu se je pritožil že imenovani zapisnikar — Hans Widitsch „contra etliche Meäsehen und Perkholden die sich zur Abnehmung und Reichung des Perkrechts und Zinsen ungebührlich mit Worten und Werk verhalten haben, Ihro Gnaden der Bergobrigkeit und dessen abgeordneten rebeliert und das Bergrecht gestürmt haben“. Mejaši so bili torej le vinogradniki posestniki, ki so bili glede vinogradov podložni opatu, sogorniki pa so bili pravcati nevoljniki, tlačanje samostana.

Pristojnost gorskih zborov glede sporov vinogradnikov pa je bila izključna. To se da sklepati iz sledečega slučaja. Špela Kunstikova je imela že kompas (vabilo) za tožbo zoper Miho Koretiča radi dolga od — mestnega sodnika kostanjeviškega, navzlic temu pa je došla na gorsko zborovanje in tu zahtevala sodbo zoper Miho Koretiča. Ali prišla je mesto Mihe njegova žena Marjeta Koretič in ugovarjala, češ, mož nima vinograda, ona ga ima, mož se torej ne sme obsoditi v plačilo na gorskem zboru. Sodba gorskih mož sodnikov se je glasila, da mora prinesiti Marjeta Koretič ženitno pismo, da je ona posestnica vinograda in ne mož: če tega ne izkaže, se bode postopanje pred gorskim zborom nadaljevalo! —

Po vsem tem smemo za trdno sklepati, da so bili prisedniki — mejaši, in sicer bržčas vsi možki; ženskih prisednikov ni omenjenih nikakih. To sledi prvič iz tega, da nikjer ni navedeno gotovo število, drugič iz tega, da pride po smrti prisednika njegov sin za prisednika, ne da bi bilo v zapisniku še kaj več zabeleženo. Vsekakor je tudi pomembno, da ni nikdar naveden nikak duhovnik za prisednika, kar zopet znači, da so bili le domači vinogradniki, ki so poznali tradicije prava, poklicani sodniki, prisedniki.

Prav posebno odličen prisednik pa je bil „Bergmeister.“ Po slovensko so ga klicali: gornik.¹ To izhaja

¹ Tako tudi slovenski prevodi vinogr. zakona zvečine, ker rabijo gornik tudi sinonimno za Bergrichter.

iz zapisnika v Slinovcah z dne 26. septembra 1636. Ta dan se je vršilo zborovanje „heim bergkmeister zu Slinouetz.“ Na strani zapisnika je navedena marginalna rubrika „Perkge- maister daselbst contra Jänsche Sehigar und Steffan Krischanitseh“. V tekstu samem pa je pisano: Herr Pat. Marco bringt anstatt des Gorniggs so viel vor . . .“ Tu je jasno, da velja gornik za Bergmaistra. (Ta zapisnik je pisan od Hannsa Widitseh, o katerem že vemo, da je vpletal rad kako slovensko besedo v nemški tekst).

Gornik je bil ob sebi vedno prisednik, nekaterikrat tudi sodnik. Sicer je pa bil on tisti organ, ki je skrbel za red v vinski gorici. On je pazil, da so se pota, ploti in žive meje popravljali, da so se vinogradi redno obdelavali, da živina ni delala škode, itd. Kako je prišel gornik do svoje funkcije, iz zapisnikov ni prav jasno. Le enkrat pravi zapisnik — zborna Straži z dne 17. septembra 1645: Der Bergmaister wird confirmiert. To bi kazalo, da je določil osebo — samostan, da pa ga je moral gorski zbor potrditi, preden je bil v svoje posle vmeščen. Da ni bil kar uslužben organ samostana in samo temu odgovoren, pa sledi iz dejstva, da ga je mogel mejaš — pred gorskim zborom tožiti radi nepravilnega poslovanja. Na gorskem zboru v Malih Vodenicah se je pritožil Jakob Bende zoper gornika, ker je potirjal eno in pol vedra mošta preveč. Zbor je sklenil, Vodeničar, ki je kakor župan sam odmeril Perkrecht (vinogradnino), naj da — pol mošta mejašu nazaj.

Skoro vsaki zapisnik v gorskem zboru kaže, da se je vršilo najprej splošno posvetovanje o stvareh, ki so se tikale vseh vinogradnikov (Allerley gemaine Beratschlagung); rezultat tega splošnega posveta pa se je zabeležil v zapisniku kakor „Gemeines Urtl aller Berggenossen.“ Navzlic tej označbi pa nikakor ni misliti na kako sodbo. Tu je šlo izključno le za čine samouprave cele vinogorske soseske. Največkrat velja ta splošni sklep potom in cestam; navadno je rečeno, da naj se v nadalje tako popravljajo, po-

sipajo, itd., kakor dotedaj, torej po doslejšnji šegi. V tem oziru se glasi večsah zapisnik kar lakonično: „Gemaines Urtel vom Jahre . . . wird bestätigt“.

K temu upravnemu poslovanju gorskega zbora so pa spadale tudi še druge splošne zadeve. Tako sprejem novega člana v kolo mejašev. Enkrat — zbor v Gazicah, 6. oktobra 1631 — pride še pristavek k „Neue Verbindtnus“, da so se sosedje za novega mejaša postavili za poroke, da bo dolžnosti spolnoval. Tu na zboru pa so se javljali sploh novi mejaši, bodisi, ki so prišli do vinograda po dednem potu, bodisi s kupno pogodbo, potrjeno od samostana ali vsaj gornika. Pri takem splošnem posvetu pa se je tudi določevalo, kakšno vino in koliko naj da vsaki vinogradnik gorskemu gospodu. Takisto se je določilo nekoč na pritožbo opata samega, da mu nič ne dajejo za pašnjo v gozdu, kdor pase v gozdu, dá vsako leto samostanu — koštrunčka (zbor v Anzenbergu dne 6. maja 1639). Tu se je pa tudi izrekalo, da zapade vinograd tistemu, kdor „sein Weingarten oder grund, welehe in Perkrecht sich befinden, nicht recht Pessert oder sonsten gleichsam Ed steht.“ Enkrat je zabeležena ob splošnem posvetu še opazka, da se je izvršila nekaka poklonitev gorskemu gospodu: „In übrigen geben sich insgesamt der Obrigkeitlichen Instanz zu gnedigen billichen Eigenschutz und Schürmb“.

Še le, ko je bil splošni posvet končan, so prišle na vrsto pritožbe gornika ali kakega njegovega namestnika (tudi sodnik sam je smel na mestu gornika vložiti pritožbo), nazadnje — tožbe strank. Pritožbe in tožbe so se zabeležile, takisto njihova rešitev, imenovana odlok (Abschied, Erkanndtnus). Sodil je sodnik po nasvetu prisednikov. V zapisniku o zboru v Gazicah dne 5. oktobra 1643 stoji: „So hab ich Caspar Kherin mit Ratt der Perggenossen dahin einhöllig verabshiedt . . .“ O sodnem postopanju pred gorskim zborom se bo še govorilo v drugi zvezi.

IV. Kvatrni sód.

Tedašnji predpisi zakona o postopanju pred sodišči (ver-

besserte Landsehrannenordnung z dne 15. januarja 1571) so velevali, da se naj vrše sodni zbori (Taiding) po stari šegi in navadi. Brez dvoma je bil tudi kostanjeviški samostan zavezan imeti take sodne zборе. Ali so te sodne zборе nižje vrste slovenski imenovali kvatrne večje ali drugače, ne zvedemo iz zapisnika (prim. Kaspret, l. c.) Kostanjeviški sodni zbori so se namreč vršili po stari šegi in navadi — tako stoji v zapisnikih (glej kvatrni sod z dne 16. marca 1639) — na kvatarno sredo. Vsi kvatrni sodi pa so bili v cerkvi kostanjeviškega samostana ali pa Kostanjevice same, ki je komaj četrte ure od samostana oddaljena in je spadala cerkveno pod samostan. Vse to razberemo iz zaglavja zapisnikov o kvatrnih sodih, ki se po svoji zunanji obliki skoro prav nič ne razlikujejo od zapisnikov o gorskih zborih.

Število kvatrnih sodov na leto ni bilo vedno enako. Največ let jih je bilo po dvoje do četvero, le za leta 1632, 1633, 1634, 1637, 1648, 1654 ne najdemo nobenega zapisnika o kvatrnem sodu. Zakaj ne, tega nam naš foliant ne pove. Mogoče pa je, da se je bil napravil tak zapisnik posebej, pa se je izgubil. Ni verjetno, da bi to leto ne bilo sodnega zbora, izven morebiti v letu kuge 1648.

Zapisniki o kvatrnem sodu navajajo nalik onim o gorskih zborih najprej splošne podatke o času in kraju sode in o ukazu opatovem. Potem pride navedba imena sodnika, ki je bil voljen. Imenuje se različno: Iudex, Unparteischer Quatemberriechter ali Unparteischer Richter. Največkrat je bil sodnik — že nam znani Martin Žabkar, mestni sodnik kostanjeviški, sicer pa kak drug veljaven mož, n. pr. župan Andrej Vodeničar, župan Andrej Majstrovich, ugleden prisodnik gorskih zborov in semintam tudi gorski sodnik Jakob Zimmermann, Matthias Drugh, burger von Landstrass, itd. Število prisodnikov je pri kvatrnem sodu dokaj stalno; med 12 in 14. (Mogoče je bilo pravih prisodnikov dvanajst, a ostala sta bila namestnika.) Med prisodniki čitamo imena skoro vseh gorskih sodnikov. Morali so biti dokaj stalni, kajti velikokrat jih zapisnik ne

navede imenoma, ampak se kar sklicuje na zapisnik prejšnjega časa in to gre včasih leto za leto. Iz tega sklepamo dvoje: prvič prisednikov je bilo le malo izbranih, a ti so bili bolj stalni kakor prisedniki pri gorskih zborih; drugič, kvatrni sod je bil postavljen za večji okoliš, namreč za vse ozemlje kostanjeviškega samostana. Iz dejstva pa, da je predsedoval tem kvatrnim sodom dvanajstkrat — skoraj zaporedoma — Martin Žabkar, ki je bil obenem Stadrichter von Landstrass, — pa smemo pač sklepati, da se oboje pravosodje mesta in opatije Kostanjevica ni izključevalo, marveč križalo.¹

Vprašanje sili na dan: Kje je meja pristojnosti gorskim zborom in pa kvatrnim sodom? Enkrat pravi zapisnik o gorskem zboru v Anzenbergu z dne 16. septembra 1637, da je in simili das andere Quatemberrecht; v istini pa gre tu za pravi in pravcati gorski zbor, ker na tem zboru predseduje — Bergteidingsrichter. Navzlic temu pa moramo reči, da sta inštituta gorskih zborov in kvatrnih sodov nekaj načelno različnega. Gorski zbori niso samo sodni zbori, ampak osobito zbori samoupravnih sodrugov, nekak spomin zadruge. V tem pogledu jim kvatrni sodi nimajo nikake primere. Kvatrni sod je zgolj organ pravosodja nižje vrste. Pa tudi tu sta si oba inštituta bistveno različna: Gorski zbor sodi v zadevah glede vinske gorice in kar je s tem v zvezi; kvatrni sod pa je pristojen za ves okoliš kostanjeviške opatije, ako stvar ni prišla pred gorsko sodbo, v izrednih slučajih celo tedaj, ako je bila stvar že pred gorskim zborom. Nekaterikrat najdemo (n. pr. na

¹ V urbarju iz l. 1588. stoji glede mestnega pravosodstva sledeče: „Soviel aber der Bürgerrecht im Statl belangt, haben dieselb iren eigenen Statrichter vnd Rath, der die zwischen ihnen den Bürgern entstandene Irrungen zu riechten vnd one der Herrschaft wissen die Überfahrungen zu strafen hat, wie dann soliches von altershero jederzeit in gebrauch gewest. Ainen Statrichter hat ain bürgerschaft zu erwellen vnd zur bestattung seyn sie denselben dem herrn Landwitzdom in Crain jederzeit fürzustellen schuldig.“

gorskem zboru na Vodeniški gori z dne 17. septembra 1645 ali v Gazicah dne 6. oktobra 1653), da so se pravde preložile od gorskega zbora na prihodnji kvatrni sód. „Solehes ist davon verabschiedt worden, weil die Parteien in die Perkteidung nicht erschienen, also ist bis auf Quaternberrecht prolongiert, sodann wird gehandelt, was recht ist,“ ali „Um willen des Kostell ist bis auf nechst Qaternberrecht verschoben“. V obeh citiranih slučajih je šlo za tožbo opata zoper vinogradnika. Morebiti se je zdela zadeva baš zato tako nujna, da ni utegnila počakati prihodnjega gorskega zbora, kakor se je to v drugih slučajih godilo. (n. pr. na gorskem zboru v Slinoveah z dne 16. septembra 1645). Nasprotnega slučaja, da bi se stvar preložila od kvatrnega sóda na gorski zbor, ni v zapisnikih.

Meje pristojnosti kvatrnega sóda in krvnega, t. j. kazenskega sodišča za *causae maiores* se seveda iz našega folianta o zapisnikih za malo pravosodje ne dajo razbrati. Le v enem slučaju nam kažejo, da je kvatrni sód vendar le smatral samega za pristojnega in *causis maioribus*, čeprav le kakor nekaka — predinštanca. Na kvatrnem sódu z dne 4. junija 1653 je pristopil Martin Žabkar kakor pooblaščenec Petra Župančiča „um willen seines von Jensehe Sidaritseh wie er fürgibt ermordten Stüfsohnes.“ Umor je bila brez prigovora *causa maior* in vendar je kvatrni sód sklenil: „Erweist der Suppantsehitsch, dass sein Sohn von dem Schlag gestorben, so soll den Partheyen ein anderst recht, auch ein von hoher Landobrigkeit Unpartaiseher Richter erkündt werden, in Widrigen soll dieser infam observiert werden.“ Tu je pravo za pravo pridržano kvatrnemu sódu — dokazno postopanje, nekaka predpreiskava, dasi bi se morala ta zadeva a priori za krvniško smatrati in bi jo morala samostanska gospoda sama preiskati. Pa tudi za nekatere tatvine, ki so bili po C. C. C. čisto gotovo hudodelstva, najdemo, da se je kvatrni sód ž njimi bavil in o njih sodil.

Razmerje med kvatrnim sódom in samostanskim grajskim sodnikom — Hofrichterjem, ki je imel brez

dvoma osobito opravka pri causae maiores, pa je moralo biti tudi sicer prav živahno. Samostanski sodnik je igral ulogo posredovatelja med strankami. Pri njem so pravde oglašali, pred njim so se poravnave sklepale in če se stvar ni dala zdobera urediti, prišla je pred kvatrni sóđ. Enkrat — na kvatrnem sóđu 16. marea 1639 — se je celo odlok (Abschied) glasil, ker enega izmed treh prepirajočih se bratov ni bilo na tožbo, naj pridejo vsi trije prihodnjo nedeljo k samostanskemu hofrichterju, seveda v svrhu, da jih spravi brez nadaljnje tožbe.

V. Nepriistranski sóđ.

Pri doslej razmotrivanh sodiščih imamo posla z ustrojem, ki temelji na strogo patrijarhalnem pravosodnem načelu: Ne od višje gospode postavljeni sodniki, ampak ljudski sodniki, izbrani in poslušojči po starih šegah in navadah, sodijo o pravgdah, nekako med seboj. Odloki imajo svoj izvor v ljudski volji, kateri se mora celo opat, cela gosposka vклонiti. Osobito pri gorskem sodišču se vidi to dobro: Opat sam nima praviee izreči kazen, potirjati svoje zahteve. On sam, bodisi osebno, bodisi po gorniku ali kakem duhovnem namestniku, mora še le tožiti, in če mu zbor da prav, dobi odlok, ki ga je mogel dati izvršiti. Izvrševalni organ je bil gornik ali pa grajski pisar. Da to ni posebno ugajalo graščinskim, je jasno. Radi bi videli, — si lahko mislimo —, da bi se osredotočila jurisdikcija vsaj za male zadeve v rokah opata kakor sodnega gospoda. Od todi izvira brzčas inštitut, zvan v zapisnikih „Unparteiisches Recht.“ Ta „nepriistranski sóđ“ pa povsem, kar o njem povedó zapisniki, ni nič drugega nego — razsodišče (Schiedsgericht).

Naj pokažemo najvažnejše slučaje, v katerih je sodilo tako razsodišče, in kako se je poslovalo.

22. maja 1635 je predsedoval razsodišču opat sam. Imel je 5 prisednikov. Slučaj je bil zelo zamotana dedinska pravda o vinogradu. Razlogi sodbe želijo sami; „aus diesem Laby-

rint zu kommen“, sodba sama pa se drži nekako srednje poti in daje obema strankama prav — seveda na pol.

O drugem razsodišču je v zapisniku le — dekret zabeležen, podpisan de dato Gurkfeldt 10. oktobra 1635 od Gašparja Kurin (Kerin?) „in Sachen unparteischer Richter“. Pravdni predmet ni pobliže označen, sodnikov ukaz se glasi, da mora tožence svojega brata tožnika v 14 dneh zadovoljiti (contentiert), inaeče pride Taxierung ex officio (menda izvršba).

Zanimiv je naslednji slučaj razsodišča z dne 7. marea 1635. Hofrichter allda (v samostanu) Adam Koser je napisal 24 uskokom 28. februarja 1635 tožbo zoper dva „des Gottshaus gehörige Unterthanen“, ker sta ta dva baje 25. julija 1634 plenila. Tožniki pa na dan — Verhörstag — niso došli. Prišla toženca sta bila oproščena, čast se jima je vrnila, ali prelat Rupert, ki je sodil z asesorji — imena niso navedena — je dovolil, da tožniki svojo tožbo še ponové.

Dne 29. avgusta 1636 najdemo razsodišče o prej navedenem slučaju z dne 10. oktobra 1635 ponovljeno. Sedaj je povedano, da gre radi tatvine, katere je bila ovadena tožnikova žena od toženea. Nepristranski sodnik je tu imenovan: „Durch mich, Casparn Kherin als von Ihro Gnaden Herrn Herrn Ruppertus Abten zu Landstrass, und beiden Thailen Erkhister Unparteischer Richter“. Prisednike je imel ob strani, ali imen ni navedenih. Tožnik je bil zavrjen, češ, da je prišel s svojimi zahtevami prepozno. Moral je nasprotniku plačati stroške v smislu napravljenega „Expens Libell“.

Dne 10. novembra 1636 je posloval nepristranski sod o sporu med opatom Rupertom samim in Gregorjem Preradovičem radi nekega vinograda. Razsodnik je bil Hans Sotliz, prisednikov je bilo osem. Znanih imen gorskih sodnikov ali gornikov ni vmes. Pravdo je dobil opat. Nasprotnik je priglasil pritožbo — na deželnega upravitelja. Le-tá, že omenjeni Paradayser je zahteval „nach vorgehender Vernehmung des Herrn Gegen-thayls andern schriftlichen Bericht“ in ukazal, da mora dotlej opat pustiti nasprotnika z eksekueijami pri miru. S prepisom

tega odloka v naš foliant — zadeva nehá. Kako se je končala ne vemo. Pač pa so za prepisom pustili dva lista prazna. Zapisnikar je pač pričakoval nadaljevanja, ali — stvar je menda zaspala.

15. januarja 1637 je bil nepristranski sod pod predsedstvom opata Ruperta „Krafft an Ihro Gnaden von Obrg. Kellermeistern zugekommene Vollmacht selbst“. Prisednikov je bilo devet; trije so bili člani konventa, namreč oče prior in dva patra, ostalih šest so bili „erböten.“ Ta dan pa stranki nista prišli. Zankazano jima je bilo z odlokom, da plačata v 6 tednih in 3 dneh „Zährung und Versäumnis, wellehe zu langen ist in gerichtsgewöhnlichen Termin“, ináče se proces ustavi. (Tu se že vidi vpliv navad krvnih sodnikov, ki so potovali in pili po deželi, da je bilo kaj, seveda na tuje stroške!) 3. februarja 1637 je prišel tožnik sam, kakor je zabeleženo. Dobil je svet, naj plača „den Imbiss“, potem bo zaslišan. Kako je stvar končno iztekla, ni povedano.

Da je samostan skušal pritegniti sodne pravice nase, kaže posebno lepo sledeči slučaj: 11. septembra 1637 je bilo razsodišče „wegen eines Rauffhandels im Berkrecht.“ Podpisan je prior, „das ganz Convent daselbst“ in pa Andre Vodonišcher Perkhsuppan. Stranki sta bili obsojeni, da druga drugo prosita za krščansko odpuščanje in plačata stroške pravde, ki so bili precej hudi. Tu je torej že „konvent“ sam sodil, le nekako radi lepšega je bil navzoč tudi gorski župan Andrej Vodeničar, ki je bil po vsem, kar o njem vemo, precej poslušno orodje v rokah gosposke.

Vsi ti nepristranski sódi so bili pod vladarstvom opata Ruperta. Za njegovega naslednika Jurija je bilo razsodišče dne 1. julija 1639, ki je bilo zelo imenitno radi osebe nepristranskega sodnika. Le-ta je bil namreč kranjski krvni sodnik Hanns Frankh. Prisednikov je imel dvanajst. Med njimi so imena čisto nemškega kova (Engelhardt, Höberll, Arnoldi, Pfundter, Schomble, Scharuegg). Domneva menda ni neopravičena, da so bili ti kaki spremljevalci krvnika ali pa od

nježa — Nemca — samega ad hoc priklieani Nemci. Mogoče je pa tudi, da so bili to prisodniki krvnega sodišča, priklieani iz Krškega ali Novega mesta, kajti Kostanjevica, Krško in Novo mesto so sestavljali skupno krvni sodni zbor.¹ Ostali prisodniki imajo slovenska imena: Sotele, Zagore, Drug, 2 Zidariča, Kopriva. Pravda je šla med Tomašem Zagorcem in njegovim zetom Miklavcem na eni in Lovretom Šoškom in Matijo Zupančičem na drugi strani. Slednja sta obdolžila prva dva že leta 1630. tatvine petih prašičev. Tudi tedaj je poslovalo razsodišče in izdalo kontumačni odlok z dne 8. januarja 1630. Takrat se je dejalo, da sta Zagore in Miklave res storila tatvino. Sedaj pa sta se opravičila. Toženca, ki nista imela nasprotnih prič, sta bila obsojena, da morata prositi za odpuščanje, plačati gosposki globo 5 zlatov, posebej pa še za stroške 9 cekinov.

Kakor rečeno, ta nepristranski sód je zadnji v zapisnikih. Morebiti je opat Juri hotel prenehati s takimi nepristranskimi sódi in pripustil le še tistega pod krvnim sodnikom, ki je bil bržčas itak po svojih poslih v Kostanjevici; morebiti pa so se ljudje sami izpametovali in opustili nepristranske sóde, ki so toliko več gmotnih žrtev zahtevali, kakor pa domači sodniki, poslujoči po starih šegah in navadah na gorskem zboru ali na kvatrnem sódu.

VI. Izvensporno pravosodje.

Pravo torišče izvenspornega pravosodja je bilo seveda v graščinskem urbarju in v graščinski pisarni. Graščinski urbar je bil predhodnik zemljiške knjige in podložni posestniki so

¹ Naj citiramo doslovno ves odstavek iz urbarja Kostanjeviške graščine iz leta 1588, ki se tiče krvnega sodišča. Glasi se: Fürderung der Malefizrechten. Das Pan oder Malefizrecht wierdt im Statl Landstrass durch den geschwornen Panrichter in Crain neben der Burgersehaft zu Landstrass vnd etlichen andern nächst benachbarten Stetten vnd Markhten als von Neustadt vnd Gurkhfeldt als Rathsfreundten zu beysitzern durch den Innhaber beschrieben vnd erbitten. Den Panrichter mit seinen zuegethonen Exekutions-Personen bestellt vnd besoldt gleichfalls ein Innhaber vörmig der Landtsordnung. Das hohe Gericht oder Stockh vnd Galgen sollen die Weber wie fürkhombt aufrichten schuldig sein,

imeli dosta posla ž njim, pa tudi je gospoda poskrbela, da so bili podložniki v pravnih zadevah od nje odvisni. Sploh so morali podložniki vsako svojo pravno zadevo pri gosposki oglašati. V urbarju iz leta 1588. je bilo naukazano: Wann die im Gericht vnd Herrschaft gesessenen Undterthanen umb Erbschaft oder andere sondere Contract wider einander zu clagen haben, missen sy solliche in beschwarung der Herrschafft oder einen Pfleger fürbringen, der alsdann das recht darüber zu sprechen vnd zu nemmen hat. Druga pa je, ali podložniki niso smeli — po svojih starih šegah in navadah — kar neposredno na gorskem sodnem zboru ali pri kvatrnem sodu — tožiti, o čemur se bo še govorilo.

Pred vsem je izvrševala graščina izven pravnih nalogov kavelearne jurisprudence, recimo, nalogo dašnjašnega notarijata. Graščina je po svojih uslužbencih — posvedočevala in mnogokrat naravnost ugotovila pogodbe med strankami. O tem priča n. pr. zapis neke poravnave z dne 15. januarja 1634, podpisan od opata Ruperta samega; vsaj sta bili stranki veljavna moža: Andrej Vodeničar, župan v Vodenicah, in pa Jakob Zimmerman, ki je bil tudi mnogokrat gorski sodnik. Dne 29. majnika 1636 se je zapisala ob sodelovanju opata, priorja in dveh vikarjev — čateškega in sevniskega — poravnava glede posojila 290 goldinarjev, danega 1626. leta. Dolžnik naj plača 29. junija 1636 dolg — 190 fl „ohne Müh. Kost und Zehrung“, ostalih 100 fl z $6\frac{1}{2}\%$ obresti pa naj vrne ob svetem Juriju 1637. Za neplačane obresti pa naj dá dolžnik „dem fräulein Tochter des creditoren ein Silbergürtel mit 12 Lott Silber.“

O neki drugi pogodbi poroča „Glaubwürdiges Bekanntus“ opata z dne 7. mája 1653. Leta 1622. je dobil „Nothgerhab“ (varuh) Georg Nouackh (Novak!) imenom dedičev Jerneja Klekle izplačano kupnino za Gregorja Petscher (Pečar) „Kreuzherten zum Tschernembl“ v pričo opata samega prodani domec na Dobravi. Na zahtevo dedičev je izdal opat, ker se je listina o tem aktu izgubila, — potrdilo v slavnostni obliki. Bržčas ga

je rabila stranka za pravdo pred kakim drugim, nižjim sodiščem.

Spomina vredna je pogodba, napisana v zapisnikih na dan 15. marca 1643. Brat zapustnikov dobi četrto zemljo v najem, mora pa otroke bratove oskrbovati prav kakor svoje. Ko dorastejo nečaki, naj imajo pravico, da smejo najemnino vrniti in dobiti zemljo nazaj.

Zapisane so še nekatere kupne pogodbe, prostovoljne poravnave, ki ne nudijo posebnih zanimivosti. Nekak zapis o kupu dedščine ali nekako pogodbeno poslednjo voljo vsebuje zapis pred opatom samim z dne 3. februarja 1645. Ta zadnji zapis se tiče ysekakor že druge izvensporne materije, zapuščinskih zadev.

Graščina je imela brez dvoma pravico sodelovati pri ustanovitvi nasledstva zapuščine. O tem pričajo v zapisnikih se nahajajoče inventure. Osobito inventur premakljivega blaga je več. Posebno važni dokumenti poslovanja v zapuščinskih stvareh pa so v zapisnikih posvedočene razdelitve nepremičnega blaga. Prav slovesna je bila razdelitev po županu Andreju Vodeničarju. Do svoje smrti je bil mnogokrat sodnik, po njegovi smrti pa so se njegovi dediči prepirali in pravdali, da je bilo joj! — Zapisnik o razdelitvi Vodeničarjevega premoženja začenja: „Khund und zu wissen sey hiemit jedem mäniglichen, dass an heut dato 6. wie auch 7. Marti 1641 ist die ordentliche Abtailung . . .“ Razdelitev je izvršil sam opat, prisostvovali so prior o. Marko Rozman, magister Andrej Kopaseh in gornik Jakob Zimmerman, ki je bil torej naslednik Andreja Vodeničarja v gorniški časti. Vinogradi in premakljivo blago se je razdelilo. Vdova je dobila najboljše del vinograda. Določbe so natančne, osobito glede vinske posode. Glede največjega soda se je reklo, da ostani skupna last, dokler ne pride dobra letina, da se zopet napolni. V tem slučaju naj se sod z vinom proda na korist vsch dedičev. Pri razdelitvi udeleženi so zabičevali dedičem z vdovo vred prav posebno, da naj bodo med seboj edini; kateri bi

se protivil od gosposke spoznani razdelitvi — plača globo 12 zlatov.

Izmed ostalih inventur in razdelitev, ki so za pravnega zgodovinarja vseskozi in vsaka zase zanimive, naj se tu omeni le še tragični slučaj Janžeta Zalokarja iz Stare vasi. Kuga je pobrala očeta, mater in vse domačine, le dečko Janezek Zalokar je prebolel strašno bolezen. Opat je z veliko skrbjo uredil dedščino dne 24. aprila 1649. Dėček je prišel k stricu Marku Zalokarju v Grublje, premičnine so se prodale, vinogradi so šli v najem, ali najemniki so morali dati hipoteko „alles ihres habendes fahrendes oder liegendes Guct“ in se zavezati, da plačajo za zaznamovane pritikline vinogradov cene, kakor so bile najboljše za leta 1649. Med tistimi, ki so vzeli nekaj v najem, se nahajajo Jakob Zimmermann, Jernej Kozina, „Amtmann“, pa gornik Matija Zagorc.

Dasi inventurni in razdelitveni zapisniki navajajo v vseh slučajih samostanske redovnike in z imenom navedene mejaše za poslujoče organe, se dá vendar iz nekaterih pravd, ki so zabeležene v zapisnikih, sklepati, da je imel pravico razdeljevati dedščino med dediče tudi župan sam. Tako je bil na primer dne 16. septembra 1638 na kvatrnem sodu obsojen neki Miha Rudman, da mora spoznati Andreja Vodeničarja za svojega sodnika in se pri njem, ker ga je tozadevno žalil, opravičiti in povrh še plačati za kazen eno marko v srebru.

Glede vseh izvenspornih zapisov je treba še pripomniti, da zapisniki niso urejeni po časovnem redu, dočim si slede zapisniki o gorskih in kvatrnih sodih — z eno samo nedoumno izjemo — strogo po dnevih, ob katerih se je zborovalo. Iz tega se dá sklepati, da so se osobito pogodbe le túpatam zapisovale v sodno knjigo, druge so se morda uvrstile v urbar. Mogoče je tudi, da so se posebej zapisale, pa se je listina izgubila. O neki izgubljeni ali založeni listini je bil že govor. Pa naj si niso bile vse pogodbe vtelešene v sodno knjigo, že te, ki so tu, spričujejo, da je ljudstvo bilo takih nazorov, da se vžne

pogodbe napravijo najboljše pismeno. V tem pogledu je bilo delovanje samostana za varnost prava čisto gotovo uprav velikega pomena.

VII. Tek in značaj pravosodja.

Zunanji ustroj rednih sodišč, t. j. gorskega zbora in kvatrnega sôda je opisan. V naslednjem poskusimo pokazati, kako so se pravde upotile, izvedle, in kakšen značaj je imelo to pravosodje. Na popolnost ni misliti. Važne, morda najvažnejše stvari se v sodno knjigo niso zapisovale, ker so bile same ob sebi razumljive, splošno znane.

Dvoje glavnih potez kar bôde v oči ob tem pravosodju: patriarhalnost pa fiskalični značaj sodbâ.

Prva se zrcali prav posebno v tem, da je bil — bodisi gôrski zbor bodisi kvatrnî sôd — inštanca celo za sodnega gospoda samega. Ako je hotel semintam davek potirjati, obrniti se je moral na sodni zbor. Ako ga je mikalo, da se mu popravijo pota, da se naredo ploti, da se prepove paša po samostanskih gozdovih, avtorizirati je moral ukaz ali prepoved — zbor kmetov ali vinogradnikov. Patriarhalnost se osobito tudi kaže v tem, da se je delalo vedno — za mirno poravnavo spora. Misliti si moramo, da so se pravde porajale v času med enim in drugim zborom. Le te je poravnaval — vsaj v bližini samostana — graščinski sodnik (upravnîk), sicer pa — domači gornik. Le kar se ni dalo poravnati ali pa, kar se je še le na zboru iztoževalo, to je bilo predmet — sodbe. Ali tudi v teh slučajih se je mnogokrat odločilo, da naj se nasprotnika poravnata z lepa. Celó čas za poravnavo se je določil; enkrat se je reklo, da se naj sklène poravnava „im wehrenden Recht“, drugič v 14 dneh, zopet drugič do prihodnjega zbora. Osobito, kadar je bil opat sam stranka (tožnik), se je skoro vedno ukazalo tožencem, da naj se z opatom poravnajo z lepa. Pa tudi pri razžaljenjih na časti je bila kaj priljubljena rešitev — ukaz, da naj se stranki poravnati, sicer — globa obema!

Druga značilna poteza je — izrekanje vednih glob na korist opata, sodnega gospoda. Zdi se skoraj, kakor da se

je ves ta aparat z zapisovanjem sodeb in narekovanih glob vršil tako natančno baš zato, da se posvedoči s pismom visokost globe in pa plačnik. To slednjič niti ne osupne, saj je znano, da je bilo v tej dobi izvrševanje pravosodja kaj izdaten vir dohodkov sodnega gospoda. —

Pa preidimo na sodno poslovanje samo. Stvar se ni dala pred zborovanjem poravnati; bodisi radi trme pravnih strank, bodisi, ker je stvar prišla neposredno pred zbor. Dan sodnega zborovanja je bil določen po stari šegi in navadi. Ako je hotela stranka, da naj se vabi nasprotnik k zboru, je morala vsekakor to preje zahtevati.

Po členu XI. gorskega zakona je moral tožnik na „tožbo“ položiti „denar“ (tožnina). Graščinska gospoda je po tem klicala nasprotnika. Na ime glasečih se vabil pa se menda vpričo analfabetstva tistih časov ni izdajalo. Največkrat se je pač dogajalo, da je gosposka poslala nasprotniku le svoj — „pečat“, kar je bilo po XXV. gorskem členu naravnost dopuščeno. Na Dolenjskem ljudstvo še dandanes pravi takozvanemu pretoričnemu vabilu stranke na poskus poravnave — še le, če stranka ne pride, se vloži redna tožba — „vabilo na pečat.“ To pa pač ne raditega, ker se na tako vabilo pritisne cesarski orel (štam-pilija), ampak ime je vsekakor ostalo iz tistih časov, ko so gosposke vabile na sam — pečat.

Kdo so bile prave stranke? O tem se je deloma že govorilo. Bil je to lahko opat sam, ali ta je bil vedno le tožnik. Tožil je pa tudi sam sodnik, bodisi zase, bodisi za „gorskega gospoda“ ali „za konvent“. Opata je nadomestoval pri tožbi véasi tudi gornik, véasi kak drug redovnik, n. pr. prior Marko. Enkrat je zastopal stvar samostana „Der Hof-richter“ (ime ni navedeno), drugič „Der Sehreyber Hanns Widitsch“. Da je v nekem slučaju zastopal oče Marko — gornika, je bilo že v drugi zvezi omenjeno.

Zanimivo je, da je nekoč tožil sodnik — enega izmed prisednikov. Takrat so bili možje menda precej v zadregi, kaj

naj storé. Zapisnik pravi: „Berggenosse Peter Pischetz gibt den rechten Unterricht“; tožnik-sodnik je dobil pravdo!

Formalnega izkaza za zastopstvo ni bilo treba nobenega; vsaj v zapisniku ni sledu o tém. To gre vse križem. Mož zastopa ženo, žena moža, brat pride za brata, sosed za sosedá, ne samo na tožeči, ampak tudi na toženi strani. Člen XIV. gorskega zakona ukazuje, če sam vinogradnik ne pride, naj pošlje „einen anderen redlichen Mann statt seiner“; v praksi pa se je ta določba razširila tudi na ženske zastopnice.

V nekaterih zapisnikih so kar zapored navedene ene in iste osebe kakor zastopniki za več pravd. Osobito sodnik predsednik ima véasi kar cel kup takih zastopstev. Mislimo si moramo, da sta se stranki že preje zglasili pri njem v svrhu poravnave in da je ena izmed strank pooblastila sodnika, da jo v sporu zastopa.

Mladoletne stranke; t. j. tiste, ki še niso postale „vogtbar“, kakor se zapisniki izražajo, je zastopal varuh (jerob).

Zastopnik po poklicu se omenja v zapisnikih „Beistandsherr aus Landstrass“, Ditrich Rab. Po slovensko so ga pač imenovali pravdač (glej Kaspert, Slovanske drobtinice, l. c., str. 11). Naj se pripomni, da na gorskih zborih odvetniki sploh niso imeli pravice zastopati, ker je to XXX. člen gorskega zakona prepovedoval; smeli so si jemati le besednika iz kola mejašev. Bržčas baš radi te prepovedi Ditrich Rab ni dolgo posloval; Najdemo ga le v pravadah okoli 1639.; kjer pa je zastopal, je vedno zahteval, če je izgubil, — apelacijo.

Kdo je bil osobito toženec? Da sta bila tudi sodnik in gornik lahko toženca, je bilo že drugje povedano. Inače so bili toženci zvečine seveda fizične osebe. Ali velika preciznost se pri tem ni baš zahtevala. Mnogo tožba se glasi kar zoper celo sosesčino, n. pr. Benachbarschaft von Macharoutz.

Pravda se je vršila tako; da je tožnik ali njegov namestnik predvsem usno izvajal tožbo v kolu (Ring) sodnikov; o pismenosti na zborovanju ni sledu. Nato je bil pozvan toženec, da dá odgovor. Oboje je zapisnikar — grajski pisar — zabeležil, žal mno-

gokrat tako, da se pravni slučaj ne dá natanko razbrati. Ako je šlo za dokazno vprašanje, izvedli so se dokazi kar na zboru. Na enem mestu se navajajo „Weisartikel“, t. j. stavki, ki jih je morala stranka dokazati.

Glavno vlogo pri dokazovanju so imele priče, le-te so se zaprisegale, a o formuli zaprisege ne zvemo drugega, nego da je priča izpovedala „bei seiner Ehre, Glauben und Treue“. „Infamierte Personen“ se niso dopuščale za dokaz. To je razvidno iz pravde, v kateri se je ponudila ena izmed strank k prisegi, ali ker je bila osumljena tatvine, se ji prisega ni dala. Da so se tudi stranke zaprisegale, sledi iz besedila zapisnika: „Gegner gibt Jurament wördtlich.“ — Velika naloga je bila odkazana ogledu na licu mesta. V takih slučajih pa stoji povsodi, da naj ogledajo stvar gornik z nekaterimi možmi — mejaši ali celo — enkrat — sogorniki, „mit etlichen Bergholden.“ Pravda se je odgodila, ali kako se je pozneje stvar rešila, o tem zapisniki molče. Le večasih se je sklenilo, tožnik pridi še enkrat, osobito, kadar se mu je naložilo, da naj privede priče seboj. Ako je bilo dvomljivo, privede-li priče, se je glasil odlok, da ima stranka „Jurament praestieren oder genugsame Zeugen beystellen.“

Pod kakšnimi pogoji je bila za o čna ali kontuma čna sodba dopustna, ni jasno razvideti. Mnogokrat se obtoženca ob sodilo in contumaciam. Nekolikokrat pa se je glasil odlok, toženec naj pride prihodnjič, sicer se bode tožbi ugodilo. Morda se je delala razlika med pravnimi, ko je dobil toženec že pred narokom „pečat“, da pride, pa le ni prišel, in med pravnimi, ki so se započele šele na naroku, o katerih tedaj toženec še ničesar ni vedel. To je domneva, ki je sicer precej verjetna, ali dokazov v zapisnikih za njo ni. Na vsaki način pa neprihod toženca ni bil legalni povod, da tožnik pravdo dobi, kakor je to dandanes vsaj glede stvarnega gradiva splošno veljavno, ki se smatra vsled neprihoda toženca brez dokazov za resnično. Tožnik se je n. pr. na gorskem zboru dne 20. julija 1649 na Straži skliceval na dejstvo, da toženec ne pride na pravdo.

radi dediščine radi očetovega vinograda navzlie trikratnemu pozivu (Berueff). Tožnik je zahteval kontumačno sodbo (also rueff kläger an, er habe sein klag der Ordnung nach in contumaciam bestanden behabt). Ali navzlie temu je bil tožence oproščen, ker so sodniki — menda iz lastne, zasebne vednosti — dobili prepričanje, da je tožence vinograd kupil (o čemer pa seveda tožnik ni govoril). Enkrat pa tožence navzlie vabilu nalašč ni hotel priti. Sodniki so spoznali, da dobi tožence 50 batin; pol mu jih primaže tožnik, da bo vedel tožence spoštovati pravico bližnjega, drugo polovico pa gosposkin berič.

Sodba je bila sklenjena skoraj vedno — enoglasno. Le v enem slučaju je zabeležena cepitev glasov, tu pa je bilo sprejeto mnenje večine za odlok (Abschiedt). Publikacijska sodbâ je bila slovesna. Pri splošnem posvetu dne 27. aprila 1639 v Anzenbergu se je sklenilo izrečno, da se mora izreči sodba — stoji (stehender).

Pravdna stranka, po navadi tista, ki je pravdo dobila —, je zelo mnogokrat zahtevala — sodbeno listino (Urkund ali Abschiedt); to se je h koneu zapisa tiste pravde zabeležilo. (Enkrat stoji — pri nepristranskem sódu dne 24. maja 1634, da je izdala odpravek — die Innere Praelatur.)

Da se je pravnim strankam dostikrat naukazalo, da se morajo poravnati, sicer zapadejo globi, je bilo že povedano. Tu bodi še prav posebno povdarjeno, da se včasih zrcali iz sodbenih izrekov res velika obzirnost, blagohotnost, dá, usmiljenje napram tožencu, to celo v pravadah vsled tožbe gosposke same. Opat se je n. pr. pritožil, da mu tožence že 18 let ni odrajtal ničesar od zemljišča. Zaslišavale so se priče, ali nazadnje se je cela zadeva odgodila, menda do svetega nikoli, ker pozneje o njej ni več govora. Ali: Oče Marko je zahteval s tožbo, tožence naj napravi plot; pa v glavni stvari ni zmagal, le mala globa se je naložila tožencu. — Ako pa so sodniki obsodili tožencea, so pustili včasih tak rok za ugoditev tožbenemu zahtevku, da ga pač ni bolel. Nekaterikrat se je ugotovila dolžnost plačila dolga ali povračila škode — zaradi revščine to-

ženea kar „nach Conszienz“ ali pa po prosti volji toženčevi („hat sich zu vergleichen und eines zu bezahlen möglichen Termines erdulden“.) Dajatveni rok se je določil včasih na eno, včasih celo na več let. Dedič je zahteval kos vinograda zase. Nasprotnik se je zagovarjal, da so bili njegovemu in tožnikovemu očetu ukradeni pred 40 leti konji; a on, toženec, jih je nazaj pripeljal. Zato mu je podaril kos vinograda — oče tožnika samega. Sodba: toženec naj vživa vinograd do smrti, potem pa pripade tožniku nazaj. Tudi se je včasih kar pod roko napravilo iz dolga v denarju dolg v moštu. Tožnik je zahteval povračilo žita in posojenega denarja; pa sodniki so dejali: žito naj vrne še isto leto, posojilo pa naj plača z moštom. Semintam so se dali sodniki v svoji nagnjenosti do sprave po srednji poti zapeljati, da so — vsaj v smislu striktnega prava — postopali svojevoljno. Tožnik zahteva vinograd, češ da mu gre za dedinski del. Toženec noče pristati v to. Sodniki pa pravijo: Vsak naj ima odslej polovico vinograda. Kajpada je na to „salomonsko sodbo“ priglasil tožnik priziv (Appellation).

Tak priziv pa tudi sicer ni redka prikazen. Po navadi stoji za oglasilom priziva v zapisniku zaznamek, da se apelacija dovoli. Iz gorskih členov vemo, da je šel priziv na „Kellermeistera“ v Ljubljani. Enkrat najdemo v zapisnikih, da je stranka zahtevala priziv do nepristranskega sodnika. Po tem takem bi bil nepristranski sodnik višja inštanca za sodbe gorskih zborov in kvatrnih sódov. Ali tega sodnega slučaja, katerega končne rešitve niti ne zveemo, ne kaže generalizirati. Sodniki pa so imeli, kakor je iz zapisnikov razvidno, pravico, strankam priziv sploh odreči, češ — zadeva je preveč jasna. Ali je bila s tem stvar končno rešena, mari je imela stranka le še kako pritožbo, iz zapisnikov ni razbrati.

Inštituta pravnokrepne rešitve sporne zadeve, „res iudicata“, t. j. uredbe, da se stvari, o kateri se je izrekla pravnokrepna sodba, ne sme več tirati vnovič pred sodišče, takratno pravo ni poznalo. Ne enkrat, ampak do petkrat se čita o eni in isti, že davno rešeni pravdi na novo. Zadeva, o

kateri je razsodil pred desetimi leti nepristranski sod na Tolstem vrhu, je prišla 1. julija 1639 vnovič na sodbo.

Zato je težko dognati, kako ze je izrečena razsodba, ako ni bilo pritožbe, eksekvirala. Mislimi si moramo pač, da je imela sodba tako velikanski ugled, da se ji je vsakdo pokoril hočešnočeš brez ugovora. Ako pa stvar vendar ni šla gladko, je bržeas gornik ali samostanski sodnik s svojimi beriči sodbo izvršil, — vsaj v slučajih, če je šlo za globe na korist samostanu. V drugih slučajih pa se je bržeas poskrbelo sodbi izvršbo — po ovinku nove pritožbe. Enkrat čitamo v zapisnikih, da je tožnik predložil svoj „Abschied“ in sodni zbor je le-temu izrečno priznal pravnomočnost (zur Kreften erkhannt) ter toženeu ukazal, da naj naplača tožnika tekem 14⁷dni: O nekaki izvršbi kazni po ovinkih nam priča sieer tudi člen XXXI gorskega zakona, ki veli, da zapade kazni 3 mark denarja, kdor bi se ne dal rubiti ali kdor bi se uprl s silo rubežni. V tistem že omenjenem slučaju, kjer so se mejaši in sogorniki uprli rubežni Hannsa Widitscha, pa se je glasil odlok gorskega zbora nekoliko drugače: „Die Beklagten sollen sich in zehn Tagen vergleichen, im widrigen sollen Ihre Gnaden das Recht haben, wider dieselben prozedieren nach eigenem gefallen.“ Torej — poravnati se, plačati, ali pa pride — proces, preiskava radi zločina.

Glede materialnega prava, ki je prišlo do veljave pri razsojenih slučajih, je predvsem povdariti, da so se takratna sodišča pečala kar navzkriž s kazenskimi in z zasebnopravnimi slučajji. Kazenske slučaje manjše vrste, ki ne spadajo pod krvnega sodnika, bi morala po določbah, ki so za-

¹ Besedilo slove: Straf Pues vund Wandl. Alle vund jede strafmassige Überfahrungen, die sich in dieser Herrschaft Lanndtgericht, ausser der befraiten Purkhfried, durch angesessene oder andere Vundterthonnen begeben vund zuetragen, hat ein Innhaber bemeldter Herrschaft noch Gelegenheit eines oder des anderen Verprechen vund Überfahrung gemainer Landtgerichtsordnung gemäss jederzeit, zu Puessen und zu straffen. Als das in mehrbewerter Herrschaft guete Mannszucht erhalten und die misshandlungen nottürffiglich gestrafft werden.

beležene v večkrat omenjenem urbarju iz l. 1588, soditi graščinska gosposka sama.¹ Ali za časa naših zapisnikov iz l. 1631 do 1655 je ostalo v tem pogledu še vedno samo pri želji. Podložniki, kmetje in vinogradniki, niso dali iz rok pravice kaznovati storilce v manjših zadevah. O tem priča nebroj slučajev iz zapisnikov gorskih zborov in kvatrnih sodov.

Največji del kazenskih slučajev se tiče razžaljenja časti. Tu je bilo seveda pravo torišče za poravnave. Sodba se je glasila večkrat kratkomalo, nasprotnika naj se poravnata; enemu ali drugemu, včasih pa tudi obema so naložili globo. Prav posebno občutne so bile globe, ako se je tikala žalitev gorskega gospodarja samega, ali sodnika, gornika, prisednika. Žaleča stranka je bila obsojena, da mora prositi odpuščanja in sicer — včasih — v pričo prisednikov. Nekoč pa je bil obsojen žaljivec, da prosi odpuščanja in plača 30 tolarjev „zur Erhaltung guter Freundschaft.“¹ Sploh je bilo samoponižanje v pričo drugih priljubljeno kaznovalno sredstvo za žaljenje časti. V nekem zapisniku stoji, da mora žaljivec prositi nasprotnika za odpuščanje — pred dvema poštenima možema. V nekaterih slučajih, da si mora poleg prošnje za odpuščanje, „in praesentia der Beysitzer aufs Maul schlagen“; še drugič „solehe verba formalia an sich anwenden“, kar je pač tako razumeti, da mora žaleči naslov — nase obrniti! Zelo hudo razžaljenje gosposke je pomenilo, ako je kdo pečat sod (Boden-bedenj) raztrgal. Dotičnika so v nekaterih slučajih obsodili, da mora svoj vinograd zapustiti, vendar so mu dali še na prosto, da doseže pri opatu pomiloščenje (— z globo kajpada!) V drugih slučajih pa se je zadovoljilo samo z zapretilom, da ga z vinograda spodijo. Takisto huda žalitev je bilo razžaljenje gosposkinega sla. V slučaju neke take „Injurierung der obrigkeitlichen Pötschafter“ je zapal ves domec — verfallen der Marow (sie).

Čudno pa je gotovo, da se v tistih časih pod samostanskim gospodstvom ni smatralo bogokletje (Gotteslästerung) za

zločin; sodniki so izrekli v enem slučaju za ta delikt vrlo malo kazen — globo 2 mark!

Poleg žaljenj so igrali večjo vlogo — tepeži, male in večje tatvine, osobito grozdja, lesa in drobnice. V dveh ali treh slučajih je bil predmet sodbe — spolsko občevanje izven zakona.

Eno pa je značilno: kazni, ki so se izrekale, so bile razun omenjenih prisilnih prošenj za odpuščanje — vseskozi kazni na premoženju, od denarne globe do izgube vinograda. Kazni na prostosti ni bilo. Kazen na telesu se omenja enkrat, ko pravi sodba o toženeih, za svoje „Bubenstucke sollen si gründlich gesehmirt werden.“ —

Predmet zasebnopravnih pravnih so bili največ spori radi dedščine, posojil, zemlje in storjene škode. Na kvadrtnih sodih se pa že pozná vpliv trgovskih zadev; tu se čita mnogo tožeb o kupčijah in dobavitvah.

Pri dedščinah se opaža že tedaj načelo, da naj se zapuščinska imovina cepi po glavah dedičev. Poslednja volja je bila vedno le pred pričami veljavna; treba jih je bilo, kakor še dandanes, troje. Izjava poslednje volje „inter pocula“ pa se navzlic pričam ni priznala za veljavno. Prisojila v vinski gorici je odkazoval gornik. Ako je umrl zapustnik sogornik brez domačih dedičev, počakalo se je do prihodnje pomladi, da se pokaže, mari ne pride kak upravičen dedič iz sorodstva. — Mnogokrat je govor o juterni (Morgengabe); morala je biti tedaj zelo razširjena navada med zaročencema, obljubiti si ta dar. Ali ako se je juterna zahtevala po smrti soproga, je veljala obljuba le, če je bila z listino potrjena. Sploh so se morala vsa volila, kupne pogodbe glede nepremičnine, zastavitve vinogradov — za dolg je bil toženec čestokrat prisiljen tudi sodbenim potom dati hipoteko na vinograd — potrditi pred gorskim gospodom ali pa gornikom, sicer tako pravno opravilo ni imelo veljave. Po členu I. gorskega zakona je bil itak vsakdo, ki je hotel svoj vinograd prodati, prisiljen, da ponudi nakup najprej svojemu gorskemu gospodu.

O inštitutu rodbinske solastnine — nalik zadrugam — se dajo iz zapisnikov le bore sledovi razbrati. Dva brata sta se obrnila na sodišče, da jima razdeli skupno premoženje; njuni ženi sta se sprli. Sodniki so dejali, oba naj še letino skupno pridelata in pospravita, potem naj se ločita.

Ako je ostal za zapustnikom mladoleten dedič, ostal je na posestvu, ter ga je moral tisti, ki je prišel začasno na posestvo, oskrbovati kakor svojega otroka, do polnoletnosti pa je imel skrbnik ali rejnik vžitek vinograda za odškodnino.

Nujno pravo dedičev (Noterbrecht) tedaj še ni bilo v veljavi. Žena je bila n. pr. zapisala vse svoje premoženje soprogu za slučaj smrti, s privoljenjem gosposke seveda. Po smrti matere se oglasi hči „als immediate Erbin“, pa njena tožba je bila zavrnjena kakor neopravičena.

Semintam dobimo iz zapisnikov vpogled tudi v tedajšnje poselsko pravo. Ker so tožbe poslov redke, moramo pač sklepati, da se je ravnalo s posli zadovoljivo. Sicer pa tudi mezda ni bila visoka. Neka dekla je n. pr. tožila radi neplačane mezde zadnjih 6 let. Sodišče je izreklo sodbo, da ji mora plačati toženec — troje kril, troje peč in troje srajc. Pač skromno plačilo za 6 dolgih let; — skoraj bi rekli, da je morda zapisnikar pozabil zapisati, ali ni že dobila služkinja dotlej zasluženno mezdo izplačano deloma v denarju. —

Samouprave vinogradnikov, stanujočih na eni in isti vinski gorici; se tičejo zadeve, ki so bile velikokrat predmet pritožeb ali tožbâ na gorskih zborih, namreč obdelovanja vinogradov. Kdor ni vinograda pošteno in času primerno obdelal, kdor ni skrbel za pota, plote, kdor je pustil rasti na svoji zemlji drevesa, ki so obsenčevala sosedov vinograd, ta si je nakopal kazen po gorskih členih. V zanemarjenem vinogradu se zaraja mrčes, se širijo bolezni, kar škoduje splošnemu interesu vinogradnikov. V takem vinogradu se pa tudi nič prida ne pridelá, gorski gospod ne dobi svoje vinogradnine ali le slabe vrste. Zato se je na taka zanemarjenja strogo pazilo in jih trpelo le malo časa: prvo leto se je naložila nemarnežu šc

globa, drugo leto se je globa podvojila, in ako niti to ni izdalo, so tretje leto izrekli sodniki, da ga izbacnjo iz kroga vinogradnikov. Le tisti čas ob kugi in lakoti se ni ravnalo z vso strogostjo. Na poštenost vinogradnikov se je sploh dobro gledalo. Če se je v vinogradu potikala kaka „leichtfertige Person“, je bil tisti, ki se je ž njo pečal, kaznovan, in sicer z občutno globo. Nekdo je reči, ki so bile ukradene, spravil na gorici in dal tatu potuho; v treh dneh je moral zapustiti gorico. Nekdo je gornika zmerjal s tatom in „ein Messer auf ihn gezuckt“; zapal je vso letino, dali so mu slovo (wird beurlaubt von dem Perk), vinograd pa so izročili njegovim dedičem. —

Naj se naposled še dotaknemo čisto na kratko jezika v noga vprašanja. Zapisniki so pisani nemški, le krstna imena so pisana skoro izključno v slovenski obliki: Andre, Jänsche, Juan, Mikola, Jury, Marco, Mathia, Pero, Schpella, Werschula, itd. Pa tudi priimki so rabljeni deloma v slovenski obliki, osobito pri ženah, n. pr.: Vodopivka (žena Vodopivca), Kuštravka, itd. V splošnem je pripomniti, da med priimki skoraj prevladujejo imena hrvaškega pokoljenja.

Sicer so slovenski izrazi rabljeni kar v prvotni obliki pri neprevedljivih oznamenilih zemljišč ali vinogradov, n. pr. „na vihri“, „na gradenci“. Dokaj lepih krajnih imen slovenskega kova je pa že dobilo nemško lice. Enkrat je huda žalitev navedena dobesedno slovenski; tožence je pred drugimi ljudmi zabrusil tožniku v obraz, „Pogina“ (naj pogine!).

Pri vsem tem ni dvoma, da so se vršile vse pravde slovenski, le zapisovalc so se nemški. Tačas je bil kajpada že v veljavi reskript Ferdinanda I. z dne 8. avgusta 1555, ki je ukazal, da se pri nobenem sodišču Notranje Avstrije ne sme v nikakem drugem jeziku pravdati nego nemški. Ali kakor mnogi drugi reskripti tistih časov, ostal je tudi ta za naše sodne zbornice brez vsakega dvoma le na papirju. Kako naj bi bilo drugače, ko na vsem zboru morda niti toliko ljudi ni znalo nemški, kakor je prstov na roki? Kako naj si sicer tolmačimo dejstvo, da niti nemščine docela večji

zapisnikar ni znal prevesti kar celo vrsto izrazov, ki so bili zborovalcem kajpada docela domači. Da le nekaj takih izrazov navedemo, ki so v nemškem zapisniku prosto po slovensko zapisani: mejaši, dvorski, krilo, kosir, peča, kolica, bisaga, itd. Celo nemška izposojenka „marof“ zapisnikarju ni bila več znana po prvotnem izvoru. K vsemu temu še pride, da je Kostanjevica na meji Kranjske in Hrvaške. Podložniki kostanjeviške opatiije pač niso znali nemški, ampak govorilo in pravdalo se je po starišegi in navadi v domačem jeziku. Vsaka druga trditev bi bila absurdna.

VIII. Zaključek.

Janko Babnik se je izrazil v svoji znameniti razpravi „Sledovi slovenskega prava“ (Let. Mat. Slov. 1883, str. 69—96), da pričakuje od nabiranja še zdaj v narodu živčih pravnih običajev, za ustanovitev zgodovine prava več uspeha kakor od zgodovinskih raziskavanj (str. 83.), ter je pozival, zapisujmo domače pravne običaje. Predstoječa raziskovanja pa so — k sreči za stvar — pač jasen dokaz, da nam utegnejo baš zgodovinska raziskovanja do dobra razkriti zgodovino domačega prava.

Že v tej razpravi, ki omenja samo najvažnejše izmed važnih stvari, imamo po naših mislih dokaze za — samo niklo domače pravo. Prav posebno velja to za rodbinsko in dedno, pa tudi malo kazensko pravo, istotako za organizacijo ljudskih sodišč in pravdno postopanje. Seveda tu ni bilo mesta, da bi razkrajali in primerjali posamezne slučaje v svrhu proučenja pravnih posebnosti. Ali že te mrvice, ki smo jih mogli zabeležiti, kažejo, da je bilo tedajšnje pravo še prosto rimskega vpliva in da se je tudi dobro razlikovalo od bolj sorodnega nemškega prava.

Kar smo pa dognali za mal okoliš in za kratko dobo, more biti seveda le kamencek za zgradbo zgodovine domačega prava, zgodovine, ki bo imela v prvi vrsti

nalogo, da ugotovi, kako so se domača sodišča, sodeča po starih pravnih šegah in navadah, umikala graščinskim sodiščem in nazadnje umaknila knežjim. Kos tega boja — posredovalno postopanje grajskega sodnika, pa zajedanje „nepristranskih sodov“ v ljudska sodišča — smo predočili že zgoraj. Kako se je ta proces razvijal in odigral, je zadeva, ki brez dvoma zanima vsakega pravnega zgodovinarja. Vspehi takega raziskavanja obetajo oploditev obče pravne zgodovine, pa tudi primerjalne pravne vednosti sploh.

V ta namen pa spopolnimo gori navedeno Babnikovo, vse hvale vredno željo z iskrenim pozivom: Iščimo in otmimo pismene priče domačega, slovenskega prava! Prav posebno pa opozarjamo na prevode vinogradškega zakona na slovenski jezik. (Imamo jih doslej sedem, zadnji je iz konca 18. stoletja). Prevodi se ne zlagajo ne z nemškim prvotnim besedilom, ne med seboj. To je silno važno dejstvo! Predrugačba besedila v stvarnem oziru po vsej priliki ni bila prevajalčeva samovoljnost, ona je le dokaz organskega presnavljanja običajnega domačega prava v duhu in po potrebah časa. Pa o tem velja spregovoriti o drugi priliki.¹

¹ Za mnogostransko pomoč pri sestavljanju tega spisa, osobito za pojasnila v zgodovinskem pogledu bodi g. uredniku, šolskemu svetniku Antonu Kaspietu najiskrenejša zahvala! Pis.

Gradivo za krajevne kronike.¹

Limbuš pri Mariboru.²

Prijazna vas Limbuš-Lembach, idilično skrita med gostim sadnim drevjem, se naslanja ob vznožje zgodovinsko zelo zanimivega hriba. Imenujejo ga Pavlov breg ali pa tudi Grajski grič, 381 m nad morjem, raz katerega se odpira krasen razgled. Na tem griču se je vzdigoval stoletja in stoletja močan grad, ki je stal kot stražar ondi, kjer Dravska dolina prehaja v Dravsko polje.

Limbuška okolica slovi po izvrstnem vinu, ki se imenuje „Pekrčan“, dasi je le neznatn del vinogradov v občini Pekre, drugi so v Hrastju, Vrhovdolu, Limbušu, Laznici in okoli Bistrice.

Zanimiva so stara imena raznih dolin ob teh vinorodnih hribih. Precej dolga a zelo ozka dolina, kjer gre cesta od nekdanj po strugi potočka, se imenuje Ludmar in okolišnjim vinogradom pravijo „v Ludmaru“, in tudi Nemci jih imenujejo tako. Še sedaj se je ohranilo med ljudstvom izročilo, da je tukaj nekdanj razsajala kuga. V tej dolini so bojda pomrli vsi prebivalci, zato Ludo-mar. Limbušani izgovarjajo „a“ namreč kakor Pohorci,

¹ Gl. „Časopis“ 1913, str. 43.

² Spis se opira na naslednje vire:

1. Kronika limbuške župnije. Spisal jo je župnik Lovro Herg.

2. Šolska kronika.

3. Rokopisi župnijskega arhiva.

4. Poročila starih ljudi.

5. Janisch, Topogr. st. Lexicon v. Steiermark II.

6. Sestavno je o limbuški zgodovini pisal Ign. Orožen v I. delu „Das Bisthum und die Diöcese Lavant“, Marburg 1875, str. 341—364.

Drugi viri so navedeni v spisu samem.

mesto o: arje, vada, patak, kaza, kapa mesto kopa (najvišji vrh Pohorja). Drugi dolini pravijo Turčina. Pripoveduje se, da so Turki v tej dolini posebno hudo divjali.

Imena drugih dolin so: Ušivec, Nunsko, Pavkernsko, Lukovnjak, Vrhovec, Zasad, Ovčina ob Laznici, znamenje ovčjereje, ki je zdaj več ne goje, Volavec, katerim so Nemei dali ime Teppental, Vrliča, Šrot, Senečina itd. Prav slabi travnikom v limbuški občini pravijo Kosmate, dalje imajo Log, Mlake, na Pekrah, pri Ribnikih, Mastave, Kunigundski travnik, zakaj, bomo slišali pozneje. Visoko ležeči travnik na Pohorju se imenuje Blažovec, odtod priteče limbuški potok, zato se mu pravi Blažovnica. Njive so na Krčinah, na Bodnu, na Robu, na Šitah, dalje Štuki, potem Knežjak, v Hrastju.

Suha, zelo globoka struga Blažovnice se imenuje Zgon. Struga je sedaj pusta, ker so napeljali potok na drugo stran, da napaja grajščinske travnike. Ob neviliti se nabere mnogo vode in potok razdere jezove ter drvi po stari strugi. Jezove občina popravlja, zato se je večkrat vnel prepir med posestniki travnikov in občino, ker so hoteli, da bi tekel potok po stari strugi. Iz listin pa ni razvidno, kako in kdaj se je spremenila struga potoku, zato se ne ve, kdo bi v pravdi zmagal. Rajši popravlja občina jezove, kakor bi se tožarila.

Gozdovi se razprostirajo ob Dravi in jim pravijo: na Beršah, na Slapah, ne — Slapih, na Požganju, v Dobravi, Puntovski gozdi na Pekrah, Murska graba na Pohorju, Jamine, Ravne in Gomile. — Tamkaj so prastari grobovi — gomile. Teh gomil je kakih 12 — 14, pa so že vse odrte in nad njimi rasto že zopet visoke smreke. Kopal je že tukaj profesor dr. Rudolf Puff, ki je pisal o Limbušu l. 1847 v knjigi: „Die Monographie der Kreisstadt Marburg“. Najdene starine so v Joancju v Gradcu. Najdeni denarji so bili cesarja Avgusta, Trajana in Maksima Tracijskega. Leta 1912. je začel zopet kopati dr. Walter Schmid, privatni docent za arheologijo na graškem vseučilišču. Preiskali so samo dve gomili, pa ne od vrha, ampak od vzhodja proti sredini. Na ta način je bilo lahko opazovati, kako so

gomilo v sredini potlakali s kamenjem, kakor ga ima bližnji Zgon. Našli so črepinje posode za pepel mrličev, kar so še prejšnji raziskovalci pustili. Kaj je prof. Puff našel, se natančno ne ve. Stari ljudje trde, da mnogo. G. Pavel Schlossar, ki je bil pri zadnjem kopanju navzoč, poroča, da so se v gomilah našle rimljanske in keltoilirské posode i dr.

Za „gradišče“ na Robičevem posestvu se je svoj čas zanimal že prof. Müllner in kronika limbuške župnije pravi o tem prostoru: „Vzvišen štirioglat prostor, o katerem prof. Müllner trdi, da je bil rimski tabor.“ Gradišče je blizu Drave, ob izlivu potoka Blažovnice. Ima štirioglasto obliko z dvema vhodoma na zahodu in severu. Severni vhod leži v dolgem jarku, ki pelje iz trdnjave na prosto. Na desni in levi vrat je bila ograja, da se je lahko napadel v trdnjavo pritiskujoč sovražnik. Na vzhodni strani je strmina k žuborečemu potoku; tukaj je plaz vsa ograjo razdril. Okop so napravili iz ilovnate zemlje ter ga potlakali s ploščatim kamenjem iz Drave in potoka. Vrh okopa so napravili močen, iz vejevja spleten plot, izza katerega so se branili zoper napadnike. Utrdbo je uničil ogenj, kakor kaže najdena zelo ožgana ilovica. V Gradišču so izkopali, nekaj kamenitega tlaka in ognjišče, ki je bilo sezidano zunaj iz kamnja, znotraj iz ilovice. Pri ognjišču so našli tudi dva ploščata kamena, eden je imel luknjo, drugi pa je bil obrabljen: rimski ročni mlin ali žrmlje. Utrdba je nastala kocem laténske dobe in začetkom rimske oblasti, po priliki za časa Kristusovega rojstva, ko so Rimljani svojo mejo pomaknili do Drave. Služila je seveda le kot zavetišče v nevarnosti in ne za stalno bivališče. Mislijo, da so tudi gomile v gozdu, ki so približno 10 minut oddaljene od utrdbe, tako stare. Stari ljudje so ohranili pripovedko, da Limbuš v pradavnih časih ni stal pod hribom, ampak spodaj pri gozdu. Po velikem požaru pa so postavili vas bližje grada. Tudi stara cesta v Maribor ni peljala skozi sedanji Limbuš, ampak je krenila pri lipi na Laznici

* To branišče je opisal dr. W. Schmid v Anzeiger d. philos.-hist. Kl. d. Kais. Akademie in Wien 1913. Nr. XI. F. K.

proti gozdu in šla skozi gozd proti Mariboru. Še sedaj ima občina pri kapeli par metrov širok in precej dolg kos zemlje med drugimi posestniki, — to je nekdanja cesta v Maribor.

V srednjem veku so na griču zgradili limbuški grad. Iz 18. stoletja se je še ohranila njegova podoba. Takrat je imel stolp z uro, kapelo in 12 sob. Ta podoba se vidi na zahodni strani vaše kapelice, po eno sliko pa hrani župnišče in limbuška šola. Gospodarska poslopja so bila ob vznožju griča na južni strani, kjer se je vila cesta navzgor. Ne daleč od gospodarskega poslopja sta bila dva ribnika, njih prostor zaznamujejo še sedaj močvirnata tla.

Limbuški grad so posedali najprej gospodje Lembaški, od katerih se v listinah omenja Leopold, ki je okoli l. 1210. zamenjal z Ulrikom, opatom št. pavelskega samostana posestvo pri Kumenu in Bistrici za posestva pri Kamnici. Ta Leopold se imenuje ministerijalee omenjenega samostana.¹

Potem se omenja Leutold l. 1257. Krištof Lembacher je dobil s svojo ženo Marjeto Sarl graščino Frodsberg. L. 1326. se omenja Albreht, l. 1341. pa Wülfing. Konec 14. in začetkom 15. veka je na limbuškem gradu gospodoval Pankracij Lembacher, ki je imel ženo iz rodovine Windischgractzov. Imel je sina Andreja in hčer Barbaro, ki je vzela Ulrika Pesničarja. Andrej Lembacher je „svojemu ujeu“, Kolomanu Windischgractzu prodal več posestev in je bil najbrž oče Wolfu. Zadnji Lembacher Wolf se omenja l. 1479. kot judovski sodnik v Građeu, l. 1480. pa kot oskrbnik v Lankovieah. Za Lembacherji so prišli Herzenkrafti.

Najstarejša listina v župnem arhivu je kupna pogodba na pergamentu. Lipuš Raüter proda cerkvi leta 1575. svoj poleg cerkvenega ležeči vinograd v „Cuspah“ (Ušivec.) Kupno pogodbo je pečatil Janez Bernard Herzenkraft. Zareza v pergamentu se še vidi, a pečata ni več. J. B. Herzenkraft je posta-

¹ Zahn UB. II. 168.

vil leta 1597. svoji ženi Amaliji lep spomenik iz belega pohorskega mramorja, 2 m visok, 1 m 40 cm širok. Vzidan je na vzhodni zunanji strani cerkve. Na reliefu je ovekovečen Herzenkraft in žena ter njiju 14 otrok.¹ — Bil je vicedom nadvojvoda Ferdinanda. Umrli je v Gradeu 4. avgusta leta 1599. Herzenkrafti so imeli še posestva v Gomilici, pri Ivniku, pri Altenhofnu, mitnico v Rušah in na Laznici. Tukaj je stala mitnica poleg stoletne lipe, pod katero je sedaj kapelica.

Izmed J. B. Herzenkraftovih sinov se omenja Ferdinand kot predstojnik Malteških vitezov v Melju pri Mariboru. O Sigmundu se poroča leta 1601., Janez Gotfrid je bil dostojanstvenik nadvojvodskega dvora; 1623. leta se je pobotal radi lova z opatom Hieronimom iz Št. Pavla na Koroškem. Leta 1619. je odločil prepir med bratoma Tomažem in Benediktom Tancerjem radi nekega vinograda. Ta dva Tancerja sta bila gotovo premožna Limbužana. Benedikt Tancer je bil ključar cerkve sv. Kunigunde.

V krstnih knjigah od l. 1624—1664 ju zasledimo večkrat, Tomaža kot očeta, Benedikt pa je bil mnogokratni boter.

Še leta 1627. se omenjajo pri nekem nezakonskem otroku starši, službujoči pri Herzenkraftu, torej še je bil takrat grad v lasti Herzenkraftov. Kmalu potem nastopijo drugi posestniki. Že leta 1642. se imenuje posestnica mitnice na Laznici Katarina pl. Ivniška, najbrž sorodnica Herzenkraftov. Grad so imeli v lasti potem Keibinger, Gal in Schaetzel. Od Zofije Eleonore Schaetzel, rojene pl. Ivniške, je kupil grad leta 1666. samostan Št. Pavla na Koroškem. Grad in posestvo je stalo 200 zlatov are in 25.000 gl. Samostanu je bil takrat opat Filip.

V času turških navalov je tudi Limbuš mnogo trpel. Po Dravskem polju so posebno grozovito razsajali Turki leta 1396., 1479., 1483. in 1493. Leta 1532. je truma Turkov oblegala Maribor. Štiri dni so delali most čez Dravo, toda Žiga Višnjegorski je prišel Mariboržanom na pomoč. Turki so morali opustiti oble-

¹ Napis glej pri Orožnu n. d. str. 344.

ganje, a maščevali so se zato nad okolico, oropali in požgali so na desnem bregu Drave vse, kar so le mogli. Ob tej priliki so razdjali grad Limbuš. Njegov takratni posestnik je bil najbrž Rudolf Gall pl. Rudolfsek, ki je pokopan s svojo ženo v limbuški cerkvi. Njegov spomenik pokriva v cerkvi vhod v grobnico. Na spomeniku je izklesan njegov grb l. 1534 in napis.¹

O početku limbuške cerkve ni nobenega poročila. Ko so leta 1870. delali nov pevski kor, so zadeli na zelo debel štiriozorni zid, ki je bil podstava nekdanjemu stolpu na južni strani. Sedanji stolp stoji na severni strani. V zidu je bilo gotiško okno, torej je bila stara cerkev pozidana nekdanj po letu 1300. Ko so Turki v 15. stoletju požgali cerkev sv. Magdalene pri Mariboru, se je takratni župnik magdalenski preselil v Limbuš. Magdalena pa je bila odslej le podružnica. Prvi po imenu znani župnik v Limbušu je Baltazar Radmannsdorfer leta 1498., ki je še najbrž bival najprej pri Magdaleni.²

Kaplanijo limbuško, oziroma beneficijat, je ustanovil leta 1545. takratni limbuški gospod Bernard Griebinger.

Krstno knjigo je začel pisati župnik Lambert Trojer od 1624—1630. Zanimivo opazko pa je na prvem listu zapisal v slovenskem jeziku Juri Ebenberger, ki je bil župnik od l. 1632—1646. „Dai jim bug Sdrauie inu eno Shiuo glauo“. — Imena so pisana večinoma z bohoričico: Z = c, Sh = ž, zh = č, n. pr. Robizh, Ribizh, Zhernko, Ofim, Babizh, Nefha itd. Ženska imena so pisana tako, kakor jih Limbužani še zdaj govore: Lušnica, Lisi-jakinja, Korošica, Kranjčava, Lobnica, Golobica, Šunterica, Mulejea, Mlakarica, Peklarica, le redkokdaj nemška oblika Keferlin, Jöbstlin. Mnogo starih limbuških rodovin 17. stoletja še sedaj živi, kakor: Robič, Lešnik, Črnko, Viher, Mule, Ozim, Temet i dr. — Od mnogih pa so se ohranila še hišna imena, tako se pravi še sedaj premožni kmečki hiši pri Tancerju, dalje pri Lobniku, Zelenjaku, Terbosu, Sobotu, Kališniku, Le-

¹ Napis ima Orožen str. 345.

² Vrsto župnikov glej pri Orožnu l. 353—361.

dinšeku itd. Krščevati so prinašali iz Limbuša, Laznice, Bistrice, Loga, Pcker (ex Pcker, ne Pickern), in montibus: iz bregov, zdaj Hrastje in Vrhovdol, iz Pobrežja, Studenc, „ex suburbio“, iz predmestja.

Leta 1680. in 1681. je razsajala v bližnjem Mariboru kuga, gotovo jo je občutil tudi Limbuš. Natančnega sicer o njej listine ne poročajo, na kugo pa je spominjal: kužni križ, ki je v zahvalo stal na Laznici pod ono stoletno lipo, v katere bližini je bila mitnica. Stal je do leta 1864, bil je že star in razpadel, zato so ga nadomestili z novo kapelico. Ravno tako je bil sredi polja med Limbušem in Studenci star zidani križ, kraj pravljic, strahu in groze. Pripovedovalo se je o zakladih, ki so tu zakopani. Marsikdo je poskusil svojo srečo v tihih nočeh, — posebno če je videl denar „čvesti“, kar je zelo lahko mogoče, ker so blizu močvirnati travniki „Kosmate“. Tudi to skrivnostno mesto ima zdaj drugačno lice. Na njem stoji v senci dveh lip ljubka kapelica.

Leta 1708. so postavili sedanji veliki oltar v cerkvi, od leta 1735. je zanimiva solnčna ura na južni strani cerkve, kakor to spričuje še danes kronografikon. V cerkveni grobnici počivajo naslednji duhovniki: Jakob Pilat 1669, čigar spominska plošča je v cerkvi, Pavel Černigoj 1725, Jožef Majon 1744, kapelan Jernej Repesko 1737 in p. Bertold Pirker, duhovnik v gradu. — Zanimiv je oltar stranske južne kapelice. Izrezljan je iz lesa in predstavlja mogočno vinsko trto z barvanimi grozdi in listi. Še sedaj imajo viničarji ob Urbanovi slavnosti pri tem oltarju sv. mašo. Gotovo je ta oltar postavljen kot znamenje limbuškega vinorodnega kraja. Mora biti že zelo star, ker listine poročajo o njegovem popravljanju leta 1687. Opisal ga je nemško anonimno J. C. H. (Hofrichter) leta 1843 pod naslovom: „Zanimiv oltar cerkve v Limbušu“.

Osemnajsto stoletje ni bilo posebno srčno za Limbuš. — Leta 1750. je zgorelo župnišče, kaplanija in šest drugih hiš; župnik je bil takrat Pavel Hrapot 1747–1753. Kaplan Pavel Saurer je zgubil 12. polovnjakov vina in 18. mernikov žita.

Komaj so postavili župnišče, je že hudobna roka zakrivila požar leta 1760. Pavel Saurer, tukajšnji župnik, je zopet trpel mnogo škode. Ker pa je zidanje župnišča že prej stalo mnogo denarja, so prodali v pokritje stroškov 9 njiv na radvanjskem polju. Ker župljani niso hoteli prispevati, je zidal župnik Saurer polagoma sam na lastne stroške. Saurer je bil eden najdelavnejših tukajšnjih dušnih pastirjev. O slabem stanju župnišča se v obče pred in za njim župniki pritožujejo. Tako že Juri Pileator. Saurer je pisal zanimiv zapisnik, debelo knjigo, še zdaj ohranjeno v cerkvenem arhivu, tam beremo med drugim: leta 1605 je dovolil nadvojvoda Ferdinand, da sme župnik Juri Pileator prodati cerkvena posestva in denar porabiti za popravo župnišča ter v poravnavo dolžnega davka. Omenja se, da je župnišče tako zapuščeno in razdrapano, da župniku ni mogoče v njem prebivati.

Zgodovinsko zanimiv je Saurerjev zapisnik tudi zato, ker je natančno popisal vse vrhove in doline limbuških vinogradov, vse posestnike, ki so bili takrat dolžni celo desetino ali $\frac{1}{3}$ desetine plačevati cerkvi, $\frac{2}{3}$ je dobivala graščina. Tako najdemo stara imena bregov, ki so se že med ljudstvom izgubila. V novejšem času se imenuje samo občina in hišna številka. Pozna pa se v teh beležkah germanizatoričen vpliv druge polovice 18. stoletja. Vsa krajevna imena in slovenski priimki so pisani v istodobnem zavitem nemškem pravopisu. Turčina=Turtschenberg, Orlica=Arlitschbergh, Zasad=Zohsenberg, Wabitsch, Wretschkho, Leschnigh itd.

Župniku Saurerju so predlagali po požaru leta 1760, naj opusti zidanje župnišča ter se preseli k podružnici sv. Jožefa, a on je rajši prenašal nadloge in stroške ter ostal v Limbušu. Župnišče je za župnika Laha (1843—1861) bilo že zopet tako slabo, da je moral sedem let prebivati v neki kmečki hiši. Končno so leta 1854. pozidali sedanje župnišče. L. 1783. je bil postavljen stolp v sedanji obliki, kakor še zdaj kaže letnica na njem. Prišla je Jožefova doba, ki je tudi v Limbušu mnogo spremenila. L. 1782. so razpustili samostan Št. Pavla na

Koroškem in limbuško veleposestvo je prišlo z Vetrinjskim dvorom v Mariboru pod državno oskrbo, Limbužani pa začasno pod radvanjsko sodno oblastvo. Doslej so bili pod gospostvom limbuške graščine, in navadno so bili duhovni oskrbniki.

Graščino so dali 1782. leta v najem; grad je vedno bolj razpadal. Leta 1786. je bil krščen zadnji otrok iz grada, sin najemnika A. Murmayerja. A leta 1797. so grad podrli, opeko in kamenje pa razprodali.

Leta 1809. so samostan Št. Pavla zopet obnovili in država mu je limbuško veleposestvo leta 1812. vrnila; samostan ga ima še sedaj v lasti.

Leta 1820. so na grajskem griču zasadili vinsko trto, prostor nekdanjega gradu je zaznamoval mramornat steber. O njem še poroča Dr. Puff leta 1847., zdaj pa tudi o njem ni več sledu.

Prišle so dobre letine in „Meniški“, tako imenuje ljudstvo sedanje posestnike, so pri svojih obširnih vinogradih, — okoli 80 oralov, — postavili lepe zidance. Tako pri mlinu 1829, v Šrotu 1832, pri Orlici in na Pekrah. Leta 1846. so postavili sedanji „Meniški dvor“ v Limbušu.

Za cesarja Jožefa II. so zaprli dve limbuški podružnici, t. j. cerkev sv. Kunigunde in Št. Bolfanka na Pohorju. Cerkev sv. Kunigunde je stala na vzhodni strani desno ob poti, ki pelje iz Studene v Pekre. Postavili so jo najbrž v 16. stoletju. Bila je precej velika, krog nje je bilo pokopališče. Iz zadnjega računa l. 1785. se razvidi nje premoženje: 2 vinograda, 2 polovnjaka vina, 17 glav goveje živine in 297 fl. O cerkvi ni več sledu, pač pa še se prostor (zdaj travnik in njiva v cerkveni lasti) imenuje kunigundski travnik.

Že od davnih časov je stala na Pohorju cerkvica sv. Bolfanka. Pravljica pripoveduje, da jo je sezidal sv. Bolfank sam.

Okoli l. 1450. so sezidali namesto prastare novo cerkev, in jo večkrat olepšali in popravili. Bila je 34 m dolga in 10 m široka. Po zadnjem računu iz l. 1785. je imela cerkev 2 vinograda, 375 fl. gotovine, 4 polovnjake vina in 29 glav goveje

živine — Ant. Kac na Pekrah je pripovedoval, da je za živinske kuge poginila vsa goved na Pekrah, samo en rep je ostal; a cerkev sv. Bolfanka jim je podarila živino. Zato so obljubili pomagati vsak čas pri popravilu cerkve. Po zadnjem računu so goved prodali po 7 gl., zvonove pa je dobila cerkev sv. Lenarta na Pohorju. — Zdaj je pod zvonikom gostilna, v nekdanjem prezbiteriju pa drvarnica.

O šoli je omeniti sledeče:

Za župnika P. Saurerja je zgorela l. 1770. šola in mežnarija. Postavili so jo zopet l. 1781. K stavbi je župnik iz lastnega prispeval 188 gl., zato je klet last vsakokratnega župnika. Poučevalo se je v mali obokani sobici, na drugi strani pa je bilo učiteljevo stanovanje. Ker je poslopje postalo premajhno, je občina l. 1813. sezidala nadstropje. Kamenita plošča nad vrati ima napise P. S. (Pavel Saurer) 1781 in G. 1813 L. (Gemeinde Lembach.) Odslej je bila šolska soba v prvem nadstropju za 80 otrok. Leta 1862. se je kupilo posestvo Ane pl. Hirsch, ki je spadalo nekdanj h graščini. Zemljišče so razprodali, hišo ob potoku pa obdržali za drugi razred, tam je bilo tudi učiteljevo stanovanje. Imel je še njivo in vrt. — Odslej sta bili v Limbušu dve šoli, pa vsaka je imela nizke, neprimerne prostore. Poslopja je cerkev vzdrževala, koliko je pa občina prispevala, se ne ve, ker manjkajo računi.

V šolo so hodili otroci iz Limbuša, Laznice, Bistrice, Hrastja, Vrhovdola in Pekar. L. 1809. je izmed 68 za šolo godnih otrok obiskovalo 20. L. 1814. pa jih je izmed 87 hodilo 84 v šolo, tako je število šolo obiskujočih otrok poskočilo. Župnik Lovro Herg (1861—1880) je kot šolski nadzornik prvi uvedel slovensko začetnico, poprej je bil izključno nemški pouk.

Ko se je z novim šolskim zakonom uvedla šolska obveznost, sta postali obe šoli premajhni; zato so sklenile občine, zidati novo šolo na mestu stare mežnarije; a to ni bilo mogoče zaradi župnikovega servituta do kleti. Po dolgem prepiru so kupili od Meniških parc. 60 in 61. Vendar tudi ta prostor ni bil za šolo primeren. Zato so kupili drugo stavbišče od župana in

gostilničarja Franca Robiča za 200 fl in mu še dali parcelo št. 60. Na št. 61 je sedaj šolski vrt in njiva. Šolo je zidal mariborski mojster Baleer za 16.500 fl. Prodali so stari dve šoli in šolsko njivo za 2530 fl. 12.000 fl so najeli v mariborski hranilnici. Novo prostorno poslopje se je otvorilo leta 1876. Limbuški kraj je bil eden prvih, ki se je lahko ponašal z modernim šolskim poslopjem.

Kot učitelja omenjajo stare listine prvega tukajšnjega orglarja in cerkovnika Franca Pavriča. Umrl je tukaj l. 1795. Za svoje 45 letno delovanje kot cerkovnik, orglar in tudi učitelj je užival od l. 1788 30 fl letne pokojnine. Učiteljeval je za časa energičnega župnika P. Saurerja, morda še mu je pomagal pisati omenjeni obširni zapisnik. Drugi je bil Jožef Kožuh, učiteljeval je od l. 1792—1797.

Iz njegovega računa razvidimo njegovo plačo:

kot cerkovnik	20 fl
kot organist	10 fl
cerkveno perilo	10 fl
za moko	3 fl
	<hr/>
	43 fl

Incl pa je tudi bernjo, vino, jajca, in koštrune, za poučevanje pa ni dobival nič.

Za Kožuhom je poučeval Jožef Rudolf 1797—1802, za njim je prišel Mihael Peklar 1803—1805, za tem Janez Jurij Lažanc 1805—1817, ki je bil kaj vnet učitelj, stari ljudje so se ga še dolgo spominjali, kakor poroča šolska kronika iz l. 1880. Dalje je učiteljeval tukaj Janez Cvek 1817—1842, delaven učitelj in izvrsten sadjerejec. Mnogo je koristil Limbušu z vzgledom, besedo in dejanjem, vzpodbujal je kmetovalce k umni sadjereji in jim dajal drevesa. Njegov življenjepis je obvestil Praprotnik v Popotniku l. 1880.

Od 1842—1855 je učiteljeval Franc Koemut, ki je menjal s Cvekom službo pri Sv. Martinu pod Vurbergom.

Nato je služboval Franc Reisinger 1855—1859.

Iz l. 1859. se je ohranil račun.

Kot učitelj je dobival	210 gl.	59 kr
Kot organist . . .	14 „	91 „
Kot cerkovnik . . .	131 „	— „
	<u>356 gl.</u>	50 kr

Zato pa je moral pomožnemu učitelju dajati hrano za stonj. L. 1859. se je iz cerkvene blagajne dovolilo letnih 10 gl. 10 kr za pomožnega učitelja. Šele l. 1865. je sklenila občina prispevati 49 gl. 80 kr za pomožnega učitejla in tako je ostalo do novega šolskega zakona.

Od 1859—1869 je bil učitelj Anton Kosi; ta je menjal s Francem Roškarjem in za tem je sledil (l. 1892—1909) Anton Ornik. Za časa Roškarjevega so zidali novo šolo. L. 1877. so ustanovili kmetijski tečaj za šoli odraslo mladino. Poučevalo se je ob nedeljah. Tečaj je trajal z različnim številom učencev 20, 10, 2 do leta 1892. Poučevali so učitelji: Praprotnik, Fr. Pirkmajer, I. Cizel, L. Černej in Ant. Godec.

Ustanovili so šolski vrt in zdaj je že v šolskem času pouk z gospodarskimi panogami.

Na prostoru sedanjega šolskega vrta je bilo do l. 1834. pokopališče, ki je še zaznamovano v stari občinski mapi. — Le po dolgem pričkanju so uredili šolski vrt, češ, občina da njivo v najem in ta več nese kot drevesnica koristi. Šele ko so prišli razsodnejši možje na krmilo, so poravnali prepir.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila lepa navada, da so ob slovesnostih sadili v spomin različna drevesa. L. 1877. so zasadili sadna drevesa na šolskem zemljišču. — L. 1878. so vsadili na telovadišču dve lipi. Zlate besede so se govorile ob tej priliki otrokom. Krasna, narodni duh prevevajoča spomenica je zapisana v šolski kroniki.

L. 1879. o priliki srebrne poroke cesarjeve so vsadili pred cerkvijo dve lipi in pet brusek.

V prejšnjem stoletju je bila v bistriški dolini posebna obrt, o kateri še zdaj spričujejo samo imena. Ob precej močnem potoku so stale stope za smodnik. Neki hiši v Limbušu še sedaj pravijo: pri Pulfermaherju, dalje pri Štampflu.

Za limbuške kraje se je zanimal celo nadvojvoda Ivan. Prvo posestvo je tukaj kupil l. 1819., potem l. 1822. — Prvi je začel vinsko trto v vrstah saditi in uvedel čiste nasade, med tem ko so bile v drugih vinogradih vse mešane vrste. Njegov vzgled so posnemali drugi posestniki, tako se je tukajšnje vinarstvo zboljšalo. — Na Prinčevem vrhu, tako imenuje ljudstvo nekdanje posestvo nadv. Ivana, si je nadvojvoda postavil lično hišico. Nad vrati priča spominska plošča o obisku cesarja Franca I. in soproge cesarice Karoline Avguste l. 1830., ki sta se divila krasnemu razgledu na Pohorje, čez vinorodne hribe in na polje proti Mariboru.

Nadvojvoda Ivan s svojo soprogo Ano, grofice Meran je zelo rad bival tukaj na svojem posestvu. Bil je prijazen in zgovoren in ljudstvo se ga je še dolgo po smrti († 1858) spominjalo. Vsako leto pa ga imajo v spominu o priliki razdelitve daril viničarske ustanove. Nadvojvoda Ivan in nekateri večji posestniki so darovali 700 gl., da se obdarita vsako leto dva pridna viničarja, ki že deset let služita pri enem gospodarju. Kot darilo je bilo določeno 6—7 gl. in od nadvojvoda še posebej palica z znaki vinoreje. Po prizadevanju župnika Franca Cvetka se je pa pozneje še nabralo več denarja, tako da zdaj dobiva:

1 viničar 20 K

3 viničarji po 10 K

2 po 5 K in vsak za ženo svileni ruto.

Ako imenujemo zaslužne može, katerim mora biti Limbuš hvaležen, je v prvi vrsti navesti ime, ki je z zlatimi črkami zapisano v zgodovini limbuškega kraja. To je prof. Franc Robič, deželni odbornik, državni in deželni poslanec.

Tukaj mu je tekla zibel (rojen 21. aprila 1841), tukaj je obiskoval domačo šolo, dokler ga ni želja po izobrazbi gnala med svet. Njegov oče je bil župan, gostilničar in posestnik. Za mnogoletno županovanje je prejel zaslužni križec. Bil je neki pravi original.

Profesor Robič je zelo ljubil svoj rojstni kraj. Vsak prosti čas je preživel tukaj ter se kljub mnogim poslom vedno trudil

za povzdigo in korist Limbuša. Zato pa tudi vsi bridko občutijo, da jim je neizprosna smrt vzela tako delavnega moža (29. avgusta l. 1913).

Limbuški rojak je bil tudi sodni svetnik Janez Rotner; oba počivata na domačem pokopališču pod rodno grudo.

Peter Lešnik, profesor v Jekaterinoslavu na Ruskem, je bil rojen v Laznici pri Limbušu. Nikdar ni pozabil svoje domovine. Ni se zbal daljnje poti, ampak je večkrat z ženo in otroci obiskal svoj rojstni kraj. Tudi njega že krije hladna zemlja v tujini.

Mar. Godec.

Dostavek.

Iz arhiva oglejskih patriarhov v Vidmu (Udine) in iz deželnega arhiva v Gradcu naj slede glede limbuške cerkve še nekateri dosle neobjavljeni podatki:

L. 1684. dne 12. julija je limbuško cerkev vizitiral celjski župnik in savinjski arhidijakon Andrej Graf. Vikar v Limbušu je bil takrat Jakob Pilat (1646—1699). Župna cerkev je imela takrat pet oltarjev: vel. oltar sv. Jakoba, na desni strani sv. Andreja in sv. Mihaela, na levi pa device Marije in sv. Rešnjega telesa, pri katerem je imela sedež bratovščina enakega imena. Posvečena sta bila le slednja dva. Splošno je našel vizitator vse v redu, zaukazal je le nekatera malenkostna popravila in naročila pri cerkveni opravi, med drugim je bilo treba popraviti zid za velikim oltarjem in iz pokopališča odstraniti drevje. Naročilo bi se naj več kelihov, ker je eden premalo, za obhajanje pa se naj nabavi posebna kupa (scyphus). Takrat je bila namreč navada, dajati obhajancem po obhajilu iz posebnega keliha piti neposvečeno vino, to je še bil nekak medli spomin na nekdanje obhajanje v obeh podobah, ki se je ob času reformacije v naših deželah precej razširilo. Skozi Limbuš je takrat moralo potovati precej ljudi, ker arhidijakon naroča, naj se neznanim potujočim duhovnikom ne dovoli maševati, dokler jim hočki nadžupnik ali pa vikar v Limbušu ne pregledata listin. Brez njunega dovoljenja tudi ne sme nihče spovedovati in

nihče biti sprejet v bratovščino. O proščenjih se je preveč trošilo na cerkveni račun. Arhidijakon naroča, naj se razen domačih in slučajno potujočih duhovnikov nihče ne vabi na pojedine. Cerkveni denar se naj brani v škrinji pod dvema ali tremi ključi ter natančno polaga račun pred hočkim nadžupnikom. Poleg prejšnjih treh podružnic je limbuška cerkev dobila, sedaj še štrto, namreč sv. Jožefa v Studencih pri Mariboru¹, katero je okoli l. 1775. postavil mariborski župan Valentin Weworgo ali Bevorgo (arhidijakon ga v svojem vizitacijskem poročilu imenuje Dewevorgo, ime je očitvidno izopaceno prvotno italijansko di Borgo). Moti se Slekovec, ki trdi, da je lavantinski škof Franc grof Stadion s pooblastilom papeškega nuneija posvetil to cerkev 17. junija 1684. Tega dne je pač izdal dunajski nuncij imenovanemu škofu pooblastilo, ker 12. julija i. l. je to cerkev iz Limbuša obiskal arhidijakon ter našel, da je na oltarju preozek prenosni grobek (portatile). Če bi bila cerkev že od škofa posvečena (consecrata), bi bil posvečen pač tudi oltar in tak oltar ne potrebuje portatila. Ker je Weworgo hotel to cerkev popolnoma izvzeti izpod oblasti limbuškega vikarja in hočkega nadžupnika, je arhidijakon zapretil, da se cerkev zapre, ako Weworgo v 4 tednih ne pripozna pravic limbuškega župnika, oziroma vikarja do te cerkve. In res je nad cerkvijo bil izrečen celo interdikt, katerega je arhidijakon celjski dvignil šele z odlokom 3. junija 1685, ko je bila zagotovljena podložnost cerkve pod limbuško župnijo.² Tudi hočki nadžupnik dr. Anton Testa je vložil tožbo v Rimu in pri vladi ter mu je l. 1787. bilo priznано patronstvo nad to cerkvijo.

Zapisnik prejšnje vizitacije v Limbušu l. 1675. pravi samo, da je arhidijakon našel vse v lepem redu.³

Leta 1778. dne 8. in 9. avgusta je limbuško župnijo vizi-

¹ Zgodovino te cerkve je opisal rajni M. Slekovec v „Slov. Gospodarju“ 1897, št. 38—40, 42, 44—46.

² Nadškofijski arhiv v Vidmu na Laškem. Viste dioeccanae vl. XVI.

³ Istotam.

tiral goriški nadškof Rudolf Jožef; iz njegovega vizitacijskega zapisnika povzamemo naslednje podatke:

Veliki oltar je bil samo blagoslovljen in ne posvečen, enako so stranski oltarji imeli le vložene grobke (portatilia), na listni strani je bil oltar sv. Ane, v kapelici pa kronane glave Zveličarjeve, na evangelijski strani je bil Marijin oltar, v kapelici pa oltar sv. Mihaela. V tabernaklu je bil srebern in pozlačen ostenzorij in ciborij. Cerkev je bila deloma poslikana, svetla in prijazna. V zvoniku so viseli 3 zvonovi, pokopališče je bilo z zidom obdano. Nobene kanonično vpeljane bratovščine ni bilo, tudi šole ne.¹

Takratni župnik Pavel Saurer² je bil iz Vuzenice, kapelan Cotar pa iz Dorinberga na Goriškem. *Fr. Kovačič.*

Književna poročila.

Die Literatur der Steiermark in Bezug auf Geschichte, Landes- und Volkskunde. Ein Beitrag zur österreichischen Bibliographie von *Dr. Anton Schlossar*, k. k. Regierungsrat und Direktor a. D. der k. k. Universitätsbibliothek in Graz. Zweite, vollständig umgearbeitete und bis auf die jüngste Zeit vermehrte Auflage. Graz 1914. Verlag von Ulrich Mosers Buchhandlung (J. Meyerhoff), k. k. Hofbuchhändler. XII in 341 str. v 8°. Cena: nevez. 12 K, vez. 15 K.

L. 1886. je izdal dr. A. Schlossar knjigo: Die Literatur der Steiermark in historischer, geographischer und ethnografischer Beziehung. Knjiga, ki obsega 171 strani, je bila neobhodno potreben pripomoček za vsakega pisatelja, ki se je bavil z zgodovino in narodopisjem Štajerske ali posameznih delov. Seveda je knjiga z ozirom na vedno rastoče zgodovinsko slovstvo kmalu zastarala. Izšli so sicer občni pregledi štajerskega zgodovinopisja, kakor n. pr. dva Ilwofa v „Deutsche Geschlechtsblätter“, a ti pregledi se ne ozirajo na manjše spiske. Še le v novjšem času je publikacija zgodovinskega društva „Historischer Verein für Steiermark, Zeitschrift, imela spiske „Zeitschriftenschau“, a ker se ni ozirala na vse (nemške) liste, so bili seveda nepopolni. Ako si je kdo prizadeval, da bi dobil natančni pregled zgodovinskega slovstva za ta ali oni štajerski kraj, je bilo to trudapolno in večkrat tudi brezuspešno delo. Zelo hvalečni moramo torej biti dr. Schlossarju, da je po dolgem

¹ Prepis v dež. arhivu v Gradeu št. 694.

² Od l. 1786 je živel v pokoju v Mariboru ter umrl 8. marea 1791. star 73 let.

času priredil drugo izdajo svojega dela in nekoliko dopolnil s slovstvom do najnovjšega časa. Tako knjigo sestaviti je zmožen samo uradnik večje knjižnice po dolgoletnem in trudapolnem naporu; zato je umevno, da je še enkrat tolika, kakor je bila prva izdaja.

Knjiga ima štiri glavne dele z različnimi pododdelki. Prvi del obsega „zgodovino“ (Geschichte, str. 1—90) v 13 oddelkih; drugi del ima naslov: Popisi dežele in krajev (Landesbeschreibung und Ortskunde; str. 91—110) s 4 oddelki. Tretji del obravnava narodopisje (Volkskunde; str. 111—126) v 4 oddelkih; četrti del pa se glasi: Slovstveni pregled za posamezno občino, gradove, cerkve, samostane, gore, doline, kraje itd. v alfabetičnem redu (Literaturverzeichnis der alphabetisch geordneten einzelnen Ortschaften, Schlößer, Kirchen, Klöster, Berge, Täler, Gewässer, Gegenden usw., str. 127—298). Tukaj je navedenih blizu 500 imen, med njimi nekaj nad sto iz Spodnjega Štajerja; na zadnjih 48 straneh je slovstvo samo o Gradu.

Akoravno pravi pisatelj, da je skoro vsako navedeno knjigo imel sam v rokah, in da si je prizaveval gradivo kolikor mogoče popolno zbrati, se nahaja v knjigi nekaj tiskovnih pogrškov, posebno pri naštevanju slovenskih virov; pri tem je prezrl nekatere spise starejše in novejšje dobe. Pri Macunovi knjigi: Književna zgodovina Slovenskega Štajerja (str. 90) je izpuščena glavna beseda *zgodovina*. Pri knjigi: Kapla žalostne Matere božje v Središču (str. 210) ni navedel pisatelja M. Slekovca. akoravno je isti — sicer ne na naslovni strani — dvakrat izrecno imenovan. Pri Lucfovi knjižici: Omnes conscripti extant defuncti congesti a quodam exparcho Graecii, navaja na str. 73 prvo letnico: 1818, na str. 265 pa krivo: 1718. Ta knjižica je prvi necrologium sekovske škofije, ki se je takrat razprostirala še nekoliko čez Dravo; spisal jo je bivši kapucin Slovenec, ki je 17 let kaplanoval na Slovenskem in umrl v Gradu l. 1821. — Pisatelj ne ve, da je Dobrna in Neuhaus isti kraj, zato navaja prvo ime na str. 147, drugo pa na str. 102. Za *tri* Sv. Lovrence na Slov. Štajerju ima *samo eno* iskalno besedo; tam navedena dva vira se gotovo ne tičeta samo enega kraja. Neprijetno je že, da ima vse kraje s predstavkom „St.“ (sveti) pod eno iskalno besedo: *St.*, še veliko manj je razumljivo, da je one kraje, ki imajo Mater Božjo za cerkvenega patrona — a ne vsch — zbral pod iskalno besedo „Marija“-, kakor n. pr. Fernitz, Heilbrunn, Osterwitz, Svetina, katerih bržčas nihče ne boče iskal pod „Marija“-, drugod pa jih tudi v kazalu ni najti!

Nikakor pa ne moremo odobravati načina, kako je pisatelj ravnal s slovenskimi viri. Med tisočimi latinskimi in nemškimi in drugimi viri nahajamo jedva 37 slovenskih spisov! Kaj si morejo Nemci misliti, ko pregledujejo knjigo in zapazijo tudi pri spodnještajerskih krajih večkrat čisto nepomembne, da ne rečem, nepotrebne vire zaznamovane, v celi knjigi pa samo 37 slovenskih (od teh sta dva dvakrat navedena)? Da se Slovenci ne brigajo za zgodovino dežele, svoje ljube domovine, akoravno tvorijo tretjino prebivancev! Pisatelj pozna „Časopis“ (str. 42), „Slov.

Gospodarja" (172, 207), „Matico Slovensko" in nje „Letopisc" (44, 135 in še večkrat), ali iz teh navaja samo tu in tam kak posamezen sestavek; on namigava na slovenske originale (157, 249), a jih ne navaja. Na drugi strani iščemo zastoj naš „Časopis", akoravno kaže Zg. dr. za Sl. Štaj. toliko ugodljivosti in ustrezljivosti proti Nemcem, da pristavlja vsakemu letniku „Časopisa" tudi nemški „Inhalt". In to ravno tudi onemu sešitku, katerega je pisatelj sam imel v rokah (str. 42); že iz tega dejstva bi moral priti do tega, da bi vsaj posamezne „Inhalte" tega časopisa pregledal in porabil. „Voditelja" z mnogimi cerkvenozgodovinskimi razpravami seveda ne pozna, akoravno tudi dolžnostni iztiski priromajo v Gradec. Samoobsebi se tudi umc, da so mu dr. Simoničeva Slovenska bibliografija in bibliografski pregledi Letopisov M. Sl. deveta vas.

Ne moremo verjeti, da sta graški knjižnici, deželna in vsučiliška, tako slabo založni s slovenskim slovstvom, da ni našel več, kakor samo navedene knjige. Če se pa izgovarja, da slovenski ne razume, kako pa je navedene knjige uredil in zakaj si ni poiskal pomočnika, ki bi mu pomagal? S tem bi pisateljev ugled nič ne trpel, knjiga pa bi pridobila na vsebini in na odjemalcih. Proti takemu postopanju nemških literatov z našim slovenskim slovstvom moramo odločno protestirati! Rajši nič, kakor tako polovičarstvo!

M. Ljubša.

Šlebinger Janko dr.: Slovenska bibliografija za l. 1907—1912.
V Ljubljani 1913. Izdala in založila Matica Slovenska. 8°, str. 336.

Da je ta knjiga potrebna in važna za vsakega delavca na kateremkoli literarnem polju, v tem smo menda vsi edini. Tudi vsi kritiki, ki so uvaževanja vredni, so naglašali potrebo take knjige. Kot zgodovinarji pa moramo potrditi, da je žalostno, če morajo kritiki še-le vtcmlejvati potrebo bibliografije. Lahko pa naglašamo vesel pojav, da se med Slovenci gojijo vse stroke znanosti, vendar bi bilo želeti in tudi potrebno, da posvečamo posameznim še večjo pozornost. Razprave o glasbi in upodabljajoči umetnosti, klasična filologija, tehnika, trgovstvo in obrt so stroke, ki se polagoma še-le razvijajo. Močno pa je napredovala v zadnjih letih slovstvena zgodovina, zgodovina in deloma tudi narodopis; želeti je pa, da se ta loči v naslednji knjigi od potopisov in zemljepisja. Da ne more biti bibliografija popolna, to je res. A s Šlebingerjevo smo lahko zadovoljni. Pripomnim naj nekatere stvari. Str. 291.: *Rožan Ivan*, ki je opisal v „Stuži" 1909 (2—10) Zagreb, Belgrad in Sofijo je Rožan dr. *Ivan Arnejc*. Str. 255.: „Meško v češčini", Dom in Svet 1910, 288, 368; ta članek je spisal *Savo Zorič*, psevdonim v mladih letih umrlega kaplana Franca Vastla (Wastl), ki je pisal tudi podlistke za „Mir". Tudi spis o Matiji Majarju Ziljskem. Stoletnica rojstva (str. 254) je spisal Fran Vastl (Slovence 09, št. 30, 33). Važna za koroško zgodovino sta spisa *Jurija Trunka* v „Miru" 1907: „Planinski prepiri pri Podkloštru" in „Mojni prepir pod Korenom", 1907, št. 41. — Če bibliograf navaja druge nemške spise, ki so jih spisali slovenski avtorji, naj bi navedel tudi spisa velikovškega učitelja *Paula Koschierja*: „Transplantation — ein

Beitrag zur Volksmedizin in Kärnten" (Carinthia I. 1912, str. 100--109, in pa: „Zur heimatischen Volkskunde" (Carinthia I. 1912, str. 140--145). Koschier je marljiv nabiralce narodnega blaga. (Glej Štrkelj: SNP in pa „Koledarček Učiteljskega doma" za l. 1914!) Pod Begovo knjigo: „Slovensko šolstvo na Koroškem v preteklem stoletju" str. 185 stoji: „Primeri o koroškem šolstvu: Črtice iz zgodovine koroškega šolstva. Mir 1911, št. 10, 20, 21, 29, 34". Te črtice niso nemara kak posnetek Begove knjige ali poročilo o njej, kakor bi po uvrstitvi lahko sodili, ampak so samostojne in so začele prej izhajati, preden je Begova knjiga izšla. Zbranega je v njih nekaj gradiva za zgodovino slov. šolstva na Koroškem. -- To bodi omenjeno, da vidijo bravei ČZN., da tudi koroški Slovenci v skromni meri preiskujejo svojo zgodovino. Novo „Društvo za zgodovino in narodopis koroških Slovencev" pa naj pospešuje delo na zgodovinskem in narodopisnem polju! Iz že navedenega vzroka bi moral bibliograf omeniti tudi znamenito delo: *Kušej J. R.*: „Josef II. und die äussere Kriehenverfassung Innerösterreichs". Stuttgart 1908. Tudi Kušej je koroški Slovenec. Istotako pogrešamo spis *dr. Ludmila Hauptmanna*: „Die Freileute". Carinthia 1910, str. 12--34. Da pa olajšamo bibliografu, ki ne more vedeti za vse razprave, ki so izšle v pokrajinskih listih, katere pa so vendar važne, bi bilo potrebno, da si razdelita „Carniola" in „Časopis za zgodovino in narodopisje" delo v bibliografiji. Nujno bi potrebovali bibliografijo našega narodopisja. Prof. dr. Murko in dr. Šlicbinger sta jo svoj čas pisala za „Zeitschrift für die österreichische Volkskunde". Šlicbinger je vajen takega dela, zato se ga naj pa loti! *Fr. Kotnik.*

Wutte, Martin Dr.: **Prophetische Andeutungen aus Kärnten (1814).** Mitgeteilt von. (Carinthia I. 104. Jg. 1914. Str. 53--80)

Prvega julija l. 1911. je praznovala „Carinthia" stoletnico svojega obstanka. Uredniki dr. Kumpf, dr. Jenull, Simon Mayer so bili romantiki in Jarnikovl prijatelji. Že v peti številki prvega letnika Carinthije je priobčena Jarnikova slovenska budnica „Na Slovence", pod katero stoji opomba: „Da Kärnten sowohl Deutsche, als Slovenen (Slovenzi) bewohnen, so gehört es mit in den Plan der Carinthia, auch manche slovenische Aufsätze zu liefern, da wo nämlich der Raum der Deutschen dieß zu tun gestatten wird." — V času, ko je Napoleonova zvezda ugasala, so imeli voditelji duševnega gibanja na Koroškem, ki so bili večinoma sotrudniki Carinthije, „večerno društvo", kjer so si izmenjavali svoje nazore. Predsednik društvu je bil Fr. pl. Scheuchenstuel (1767—1846). Bil je ravnatelj posestev grofa Thurna in oče Karola pl. Scheuchenstuela, ki je osnoval avstrijski gorski zakon. Člani društva so bili Matija Ahacelj,¹ dr. J. Burger, Andrej Buzzi, Ant. Viljem Fladung, dr. Dominik Fortschnigg, dr. J. Jenull, J. Sölner, Gottfried pl. Ebner, dva Rauscherja in pa „Jožef" *Grundner*, nadzornik posestev grofa Eggerja. Ti moške so bili vneti ljubitelji literature, umetnosti in filozofije. Herder, Kant, Schiller so bili njih ideali. Shajali so se v hiši predsednika „ve-

¹ Ne „Matevž" kakor piše Wutte.

črnega društva“, Franca pl. Scheuchenstuela navadno o mraku, „damit niemand vom Theater abgehalten werde“. Vsi so bili posvetnjaki, duhovnika v društvu ni bilo. In tako so se zmenili januarja 1914, da naj vsak napiše svoja „politična prerokovanja“, pismo naj zapečati in odda društvenemu predsedniku. Nihče ni vedel, kaj bo prinesla prihodnost. Črez leto dni se naj bi pisma odprla. Ker pa začetkom l. 1815. dunajski kongres še ni bil končan in še niso bila vsa politična vprašanja rešena, so odprli zapečateni pisma še le 10 aprila 1815 ob 5. uri popoldne. Prerokovanja nas seveda ne zanimajo, pričajo pa, kako skrbno in razumno je zasledovala celovška akademija svetovne dogodke. Najbolje je uganil Matija Ahacelj, kateri je napisal na čelo lista: „Homo proponit, deus disponit“. Fladung citira Plauta. Gruden citira Herderja: „Das Gesetz der Wiedervergeltung ist eine ewige Naturordnung“. In Scheuchenstuel pristavlja: „Der Präsident des Abendvereines, ebenso wenig unfehlbar als andere“. Kedaj je to večerno društvo, ta „celovška akademija“ nastala in kedaj je prenehala, ni znano. Člana „večernega društva“ sta bila tudi Slovenca Ahacelj in Grundner. Wutte pravi, da je krstno ime Grundnerjevo bilo Jožef. V vabilu k seji (arh. kor. zgod. društva) ni Grundner s krstnim imenom podpisan. Tudi v aktu iz francoske dobe (glej ČZN, 1911, str. 83—84) ni krstnega imena. Carinthia 1811 št. 17 pa pravi: Franc Grundner. (Glej ČZN, 1913, str. 155). „Album der Landwirtschaftsgesellschaft, Klgf. 1865 ima v statusu iz l. 1820: „Herr Franz Grundner, gräflich Ferd. Egger'scher Inspektor, auch Mitglied der steiermärkischen Ackerbau-Gesellschaft“. (Str. 65). Le Schematismus für Steiermark und Kärnten für das Jahr 1818, Graetz, Leykam, ima: Joseph Grundner etc. Če bi živela dva Grundnerja in oba bila nadzornika posestev, bi ju morali najti v šematizmu navedena, zato pa je Jožef Grundner identičen s Francem. Ime mu je bilo Franc. Za to govori Carinthia 1811 in pa uradni zapisnik članov kmetijske družbe (1820). —

Prečitajte „Pesme za deželski bran“ v ČZN 1911, pa boste pritrdili, da je bil Franc Grundner koroški Slovenec! — Ahacelj in Grundner sta člana „celovške akademije“ in se udeležujeta kulturnega svetovnega gibanja, razmišljata o prihodnosti in prerokujeta. Grundner je častilec Herderjev. Tam v slikovitem Rožu pa snuje za statvami Miha Andrejaš pesmi, in gori nad Vrbskim jezerom jih „orje“ Drabosnjak „iz zemlje“ in tudi prorokuje kmetom. Jarnikova modrica pa prepeva v Čajnc̄ah pri Celoveu, v Podkrnosu stanuje ob Hipokreni (ob „Tamušu“) sam Apolon in Gracije se tam sučejo. Herder, ki ga srečujemo že v prvih listih Carinthije, in romantika vplivata na Grundnerja in Jarnika, katerega budnica kliče koroške Slovence (Slovenen, „Slovenei“) na plan.

In če premotrimo Wuttejevo objavo s tega stališča, je tudi slovenski literaturi dobrodošel prispevek.

Fr. Kotnik.

¹ Prim. Dr. Žigon, Celovec 1914. — „Komentar k Prešernovim pozijam“ str. 65. Prvotna celovška „akademija“ je bila torej ta, druga, v katero je zahajal tudi Slomšek, je bržkone pozneje nastala??

Ljubitelj krščanske umetnosti. Izdaja *Spomeniški svet* Lavan-
tinske škofije v Mariboru. Urejuje *dr. Avgustin Stegenšek*, profesor
bogoslavlja v Mariboru. I. letnik, 1. zvezek. Program nove revije je veliko
obsežnejši, kakor bi kdo sklepal iz naslova. Ne omejuje se le na religiozno-
cerkveno umetnost, ampak v njegovem programu je: 1. Zgodovina umet-
niških del in oblik, 2. zgodovina umetniških idej, 3. obranjevanje starin,
4. Sodobna umetnost, 5. Narodna ali ljudska umetnost. Njegov vspeh je
torej nekaka specializacija 1. točke pravil našega „Zgodovinskega društva“,
ki je v desetih letih svojega obstanka ob raznih prilikah rojakom pri-
poročalo gojitev posameznih panog tega vspehda in je g. urednik sam v
„Časopisu“ v tem zmislu opetovano zastavil pero. Zgodovinsko-umetniško-
estetično-narodopisno polje je res tako ogromno, da je specifikacija in
decentralizacija dela gotovo stvari v prospch. Upamo, da se bodeta naša
umstvena kultura in historično-estetski čut tudi polagoma tako dvignila,
da se bo našlo dovolj sodelavcev in odjemalcev. Svoj čas je rajni zgo-
dovinar, vseučiliški profesor v Gradcu dr. Bidermann pisal Davorinu
Trstenjaku z ozirom na neko njegovo delo: „Wie konnten Sie eine so
interessante und gelehrte Arbeit, die Ihnen unstreitig zur Ehre gereicht,
slovenisch schreiben? Wie viele Slovenen gibt es, die sich in dieselbe
vertiefen werden? In Trstenjak pravi k temu: „Prav ima, še tiskarskih
stroškov ne dobim povrnjenib“.¹

Prvi zvezek „Ljubitelja“ je lepo urejen in ima raznovrstno, zani-
mivo vsebino. Za kratkim uvodnikom podaja naslednje razprave: Kristus
na Oljski gori v Čadramu (stara slika iz 15. stoletja), dr. A. Stegenšek;
Podobar Fr. Tomcc, V. Steska; Stara cerkev v Žiréh (na Kranjskem), dr.
Fr. Stelc; Naši cerkveni kiparji poročajo poleg urednika V. Belc (Goriško),
J. Dostal (Ljubljana), O. Pahor (Trst), dr. G. Rožman (Celovec); Ob sto-
letnici slike Marije Pomagaj na Brezjah, dr. A. Stegenšek; Misli o raz-
širjevanju cerkev I, Stegenšek.

Če bo list hotel zasledovati razvoj sodobne umetnosti in čitatelje
seznanjati z znanstvenimi posledki svoje stroke, bo moral poročati tudi o
tozadavnem slovstvu. Novemu podjetju želimo obilo uspeha med rojaki
in izražamo upanje, da bo g. urednik še dobil tudi čas in priložnost, da
se oglasi tudi v „Časopisu“.

Zunanja oprema je ukusna ter dela čast uredniku in Cirilovi tis-
karni, v kateri se list tiska.

Fr. Kovačič.

¹ Trstenjakovo pismo Slekovcu 16. nov. 1884 v arhivu „Zg. društva“

Društvena poročila.

Poroča društveni zapisnikar.

Šesta odborova seja dne 24. marca 1914 v društveni knjižnici.

Navzoči: dr. Turner, dr. Medved, dr. Kovačič, dr. Pipuš, dr. Stegenšek, prof. Pirc, dr. Pivko.

1. Zapisnik 5. seje se odobri. — Dr. Arneje je prevzel sestavo stvarnega seznama prvih deset letnikov „Časopisa.“

2. Pisateljske nagrade za letnik 1913 „Časopisa“ se določijo in razdele po običajnem ključu.

3. Sprejme se „Zgodovina ogrskih Slovencev iz leta 1823“ s kritičnimi opazkami, ki jo je društvu ponudil g. dr. Gruden. — Prof. Pirc obljubi predavati na več krajih o 500 letnici zadnjega ustoličenja korotanskega vojvode. — Sklene se, razposlati poziv, da se društvu prepuste razne arhivalne zbirke, pri čemer si lahko dotičniki pridrže lastninsko pravico. — Pri slaynosti v Mariboru 19. aprila prevzame govor dr. Medved. — Članek o ustoličenju naj izide v „Časopisu.“

4. Slučajnosti. Sklene se, oziroma ponudi književna zamena z različnimi uredništvi in znanstvenimi korporacijami.

Vseučiliški knjižnici v Černovicah se dovolijo nekateri letniki „Časopisa“ brezplačno.

Starejšim letnikom „Časopisa“ se zniža prodajalna cena. Letniki II.—VIII. se bodo dajali za polovično ceno, IX in X. po K 3.— Pri skupnih naročilih vsaj pet letnikov se daje še 20% popusta. — Odslej naj se tiska le 500 izvodov „Časopisa“

Ponudba nekega starega klavirja se odkloni, enako ponudba nagačenih ptičev radi pomanjkanja sredstev.

Tajnik naznani, da nastopi večtedenski dopust in odpuje v Italijo radi arhivalnih študij.

Sedma odborova seja dne 16. maja 1914

v društveni knjižnici.

Navzoči: dr. Turner, dr. Kovačič, dr. Pipuš prof. Kožuh, prof. Pirc, dr. Pivko.

1. Zapisnik 6. seje se odobri.

2. V pokritje stroškov pri proslavi 500 letnice ustoličenja koroških vojvod se zviša podpora na 100 K. V ta namen pokloni predsednik dr. Turner 50 K.

3. Novi člani. G. stotnik Maister je prijavil 20 novih članov iz Celja Dr. Gvidon Srebre, odvetnik; dr. Ant. Božič, odvetnik; dr. Adam Ban, odvet. koncip.; dr. Leon Brunčko, odvet. koncip.; Vinko Plaskan, bančni uradnik; dr. Ernst Kalan, odvetnik; Raf. Salmič, trgovec; Rud. Strmečki, trgovec; Anton Kotene, trgovec; Fr. Leskovšek, trgovec; dr. Jos. Zložšek, odv. koncip.; Robert Diehl, tovarnar; Simon Wutt, e. kr. davčni upravitelj; Mirko Gruden bančni upr.; Juro Deliček, notarski kand.; Karol Goričar, trgovec; Ivan Ravnihar, trgovec; dr. Milan Orožen, odvet. koncip.; dr. Oskar Baš, notarski kand.; Anton Kacjan, e. kr. avskultant.

Dalje so pristopili: 21. Norbert Povoden, min. župnik v Ptujju; 22. Fr. Vajda, prof. na morn. akademiji na Reki; 23. Martin Bedjanič, dvorni svetnik v Mariboru; 24. Andrej Sadjak, župnik pri Sv. Lenartu pri Sedmih studeneih; 25. Fr. Šetinc, nadučitelj v Prevorju; 26. Franc Solan Erman, frančiškan v Eggenbergu.

Izstopili so: Lasser Fr. 2. Rampre Fr., 3. Tom. Ulbink, 4. dr. Jurtela, 5. Karol Hribovšek, 6. Jan. Tomanič, 7. Jos. Agreš. Umrla sta: 8. Ivan Strelec, 9. Ivan Mlakar.

Za pisarniške posle se dovoli remuneracija 50 K in odpis udnine.

Predavanje v Slov. Gradcu.

dne 19. marca 1914.

Predaval je društveni tajnik, prof. Fr. Kovačič.

V uvodu opozori, da je letos 28. januarja poteklo 1100 let, kar je zatisnil oči prvi rimsko-nemški cesar Karol Veliki. V razvoju naše zgodovine je z njim postavljen velikanski mejnik. Na to preide govornik na 500 letnico zadnjega ustoličenja na Gosposvetskem polju. Pojasni važnost tega velepomemljivega državopravnega čina. „Solemnitas nusquam alibi audita,“ pravi

s povdarkom Silvio Piccolomini o ustoličevanju karantanskih vojvod.¹

Na to opiše obred in razloži pomen tozadevnih delov, oziroma zavrne razne nezmislne razlage. V drugem delu govora se je govornik pečal zlasti z Ernestovim ustoličenjem, ki je bilo eno najsijajnejših in se je ljudstvu globoko vtisnilo v spomin, a bilo je tudi zadnje. Takratne politične razmere so Ernesta skoraj da silile, da se je vsedel vsaj navidezno na vojvodski karantanski stol in iz kmetskih rok sprejel vojvodsko oblast, s čimur je močno privezal nase ljudstvo. To je bilo v značaju Ernesta Železnega. Proti svojim sorodnikom trd, proti oholim in grabežljivim velikašem strog in brezoziren, je bil napram ljudstvu mil in pravičen. Po svojih dveh ženah je bil tudi v ožji zvezi s slovanstvom. Politične in kulturne razmere so pa bile tudi povod, da je to ustoličenje bilo zadnje.

Nasledniki Ernestovi nosijo ob enem cesarsko krono, zdi se jim torej poniževalno sedeti v kmetski opravi na knežjem kamenu. Ideje rimskega prava vedno bolj prevladujejo in napravljajo velikansko razliko med vladarjem in podložniki; kmalu nastopi doba kmetskih vstaj; razmere v Karantaniji so se v zemljepisnem in narodopisnem oziru popolnoma spremenile. Oj nekdanje velike Karantanije je ostala le še neznatna deželica. Obred ustoličevanja je postal nerazumljiv in brezpomemben. Predstavitelj dežele ni več ljudstvo, ampak velikaši, katerim je le do tega, da jim vsak novi vladar potrdi stanovske pravice.

V tretjem delu pokaže govornik, kakega pomena je bila Karantanija za nemško državo, kako se je iz nekdanje velike Karantanije izcimilo jedro današnje avstrijske države in kako je razkosavanje stare Karantanije bilo poleg drugih činiteljev

¹ Enejev opis ustoličenja v delu „Europa“ (c. XX de Carinthia) je dobesedno povzel Joannes Candidus, Juriconsultus v svoje zgodovinsko delo „Commentarii Aquileienses“ II III, ki je izšlo v Benetkah l. 1521 in je posvečeno patriarhu Janezu Grimani. Iz tega se vidi, da je obred karantanskega ustoličevanja vzbujal veliko pozornost. F. K.

vzrok, da se je večji del nekdanj popolnoma slovenske Karantanije ponemčil.

Predavanje o ustoličenju koroških vojvod v Mariboru.

„Zgodovinsko društvo v Mariboru“ je priredilo dne 16. aprila 1914. leta v mali dvorani Narodnega doma v Mariboru predavanje o ustoličenju koroških vojvod. Predavatelj profesor M. Pirc je govoril najpoprej o prihodu Slovencev v naše dežele, o izpremembah, ki so se izvršile v Noriku in Panoniji, po prihodu Slovencev, ter osvetlil potem razmerje med Slovenci in Bavarei, oziroma Franki. Po zgodovini vojvod-domačinov v Karantaniji je prišel predavatelj k razmeram korotanskih Slovencev pod vladu frankovskih grofov ter k novi ustanovitvi upravne celote Karantanije za cesarja Otona I.; nato je sledil opis delovanja najmenitnejših vojvod iz rodovine Eppenstein in Spanheim ter usode Karantanije za avstrijskega medvladja, ko so prišle naše dežele pod vladu češkega kralja Přemisa Otokarja II. Pri tej priliki se je dotaknil predavatelj jezikovnih razmer v Karantaniji koncem 12. stoletja.

Drugi del predavanja je tvoril opis Gosposvetskega kamena in naših narodnih svetinj, ki so se, ali se še nahajajo ondot; nakar je orisal predavatelj obred ustoličenja koroških vojvod, kakor ga opisujejo razni zgodopisci; ko je raztolmačil točko za točko, je sledila še zgodovina konca ustoličenja koroških vojvod s posebnim ozirom na zadnje ustoličenje Ernesta Železnega pred 500 leti.

Predavanja se je udeležilo kakih 130 oseb.

Slavnostni govor.

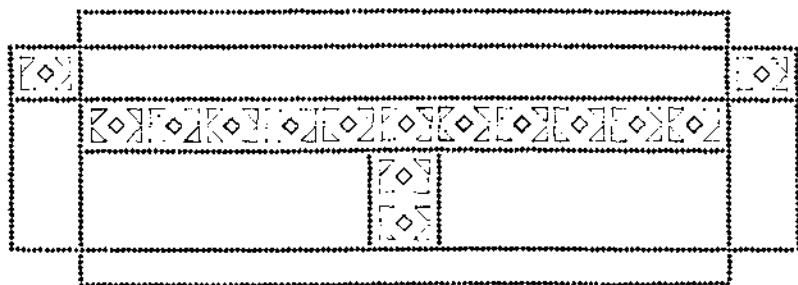
g. dr. A. Medveda ob 500 letnici ustoličenja koroških vojvod v Mariboru
19. aprila 1914.

Govornik izvaja uvodoma: Lepa je naša domovina, a srečna ni bila vedno tako, kakor je lepa. Med najlepše dneve v naši zgodovini se šteje po pravici slovesno ustoličenje koroških vojvod na Gosposvetskem polju. Govornik se na to do-

takne prihoda Slovencev v sedanjo domovino, boja z Obri in obrambne zveze z Bavarci, ki je Slovence spravila ob neodvisnost. Bavarci, oziroma Franki, so iz početka pustili Slovincem domače vojvode, a ko so slovenski knezi izumrli, so pošiljali v Karantanijo nemške grofe, kakor so bili Eppensteini, Spanhcimi do l. 1269.

L. 1335. pride Koroška pod Habsburžane. A tudi pod drugimi vladarji se je ohranil starodavni običaj ustoličevanja, ki ga govornik kratko opiše in našteje razna slovesna ustoličenja do Ernesta Želcznega in označi kratko Ernestovo vladno.

„Starine železnih in salajskih Slovencev.“

Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev. Objavil in opombe prideljal
Dr. Josip Gruden.

Rokopis z gornjim naslovom je našel pred več leti blagopokojni Dr. Franc Ivanoczy kanonik, župnik tišinski in dekan „slovenske okrogline“ o priliki cerkvene vizitacije v podstrešju gornjolendovske cerkve. Hranil ga je dolgo pri sebi in o priliki kaj iz njega povzel, kedar je pisal o razmerah ogrskih Slovencev v prekmurske slovenske in madjarske časopise. — Ko sem ga pretklo leto pismeno poprosil, da mi svetuje, kje bi našel kaj gradiva za zgodovino ogrskih Slovencev, mi je prijazni in postrežljivi gospod kar sam napovedal svoj obisk v Ljubljani obetajoč, da prinese s seboj važne listine. Res sem imel veselje meseca maja 1. 1913 imeti za nekaj dni v gostih „očeta ogrskih Slovencev“, ne sluteč, da jim ga bode tri mesece pozneje že ugrabila nemila smrt.

Pri tej priliki mi je izročil Dr. Ivanoczy tudi omenjeni rokopis, ki je bil brez naslova in podpisa, na mnogih krajih prečrtan in popravljen od druge roke in zato zelo težko čitljiv. Manjkata mu dva lista (1. 2. 15. in 16) in tudi ob koncu ni pravega zaključka, kar izpričuje, da je morda kedaj imel par strani več kakor sedaj.

Po pisavi soditi izvira rokopis iz začetka 19. stoletja. Opomba na strani 32. („Vu leti 1822 je ta cerkviea razrušena bila“) pa dokazuje, da ga moramo staviti v tretje ali četrto de-

setletje imenovanega veka. Pisatelj je hotel podati ogrskim Slovencem kratek pregled njihove zgodovine in jo ume navezati na znamenite dogodke v ogrskem kraljestvu. Splošna ogrska zgodovina mu je dobro znana. Razun tega je rabil še knjige o štajerski zgodovini, župne kronike in zapiske, vendar posameznih virov ne navaja. Ako primerjamo njegove podatke z drugimi zgodovinskimi poročili, moramo reči, da so splošno zanesljivi. Seveda nosi delo na sebi znak časa, v katerem je nastalo, in pozna se mu tudi, da ga je pisal duhovnik v poduk preprostemu ljudstvu. Marsikaj je legendaričnega pomena in se opira na ustna krajevna izročila n. pr. da je hodil Kocel k Slovencem med Muro in Rabo „z jagerirov sze razveszeljavat.“ Rad se pomudi pisatelj tudi pri znamenitejših cerkvah in precej obširno pripoveduje o njih dogodkih (Turnišče Tissina). Med tem ko je srednji vek primeroma kratko obdelan na 10 straneh, obsega večji del rokopisa (str. 11—32.) zgodovino protestantstva med ogrskimi Slovenci in hude verske boje, ki so trajali do konca 18. stoletja. Tukaj postane zgodovina natančnejša in sega v posameznosti.

Kdo je pisatelj? Soditi po kraju, kjer se je rokopis našel je moral spisati „Starine“ kak župnik v Gornji Lendovi. Slučajno vemo, da je ondi pastiroval od l. 1826 naprej skozi 25 let Jakob Sabar, Hrvat po rodu, ki je slovel v svojem času za najboljšega govornika in je zapustil v rokopisu mnogo pripovedi.¹

Jeli njemu pripisovati te zgodovinske liste ali komu drugemu bi utegnilo odločiti le natančno primerjanje pisave.

Rokopisu se pozna, da je izvršila končno redakcijo še druga roka, ki je mnogo popravila in dostavila. Menda se ne motimo, ako pripisujemo opombe in popravke znanemu prekmurskemu književniku Jožefu Košiču, ki je par desetletij župnikoval v Gornjem Siniku (Felső Szolnok, Ober Limbach) blizu Gor. Lendove in umrl l. 1867. Košič je dobro poznal ogrske

¹ Božidar Raič: Prekmurski knjižniki in knjige (Letopis Matice Slovenske za l. 1869. str. 67.)

Slovenec in njih zgodovino, kakor priča njegova knjižica: „Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rabov.“ Spisal je tudi „Zgodbe vogerskega kraljestva“, ki so izšle v Sombotelju l. 1848. Tudi korektor našega rokopisa kaže precej zgodovinskega znanja v svojih dostavkih in popravkih. Med drugim navaja več virov (Anonimus de Conversione Bagoariorum et Carantanorum, Jul. Caesar: Staats- und Kirchengeschichte des Herzogtums Steiermark, Krčelič: Historia eccl. cathedralis Zagrabiensis, Kremlj: Dogodivšine štajerske zemlje, Isthuanfy: De Rebus Hungaricis in še mnogo drugih). Rajni dr. Ivanoczy, ki je dobro poznal prekmurske pisatelje je odločno izjavil, da so dostavki Košičevi.

Ako se končno vprašamo, kakšno vrednost ima za nas ta poljudno in na marsikaterih mestih naivno pisani odlomek iz zgodovine ogrskih Slovencev, je treba vpoštevati, da je to edini spis, ki nam govori o preteklosti Prekmurcev. Dasiravno nimamo celotne in enotno, pragmatično pisane zgodovine pred seboj moramo biti pisatelju hvaležni, da nam je podal vsaj v glavnih obrisih znamenitejše dogodke ogrskih Slovencev, ki so nam žalibog najmanj znani. — Iz spisa posnamemo, da se je slovensko ljudstvo v prekmurskih pokrajinah razvijalo posebno pod vplivom Hrvatov, s katerimi so bili veasih politično in cerkveno združeni in od katerih so dobivali večji del svoje duhovnike. Kaže se nam tudi, da so se za časa reformacije širile med njimi knjige kranjskih protestantskih pisateljev in da jim je služilo kranjsko protestantsko slovstvo tja do začetka 18. stoletja, ko se je začelo razvijati med njimi samimi domače slovstvo v prekmurskem narečju. Še mnogo drugega utegnemo posneti iz skromnega spisa, ki naj služi za temelj daljnim preiskavam o zgodovini prekmurskih Slovencev.

Katoliško slovensko slovstvo Prekmurcev se pričenja z Miklošem Küzmičem, o katerem lepo pravi naš pisatelj, da mu mu „bogoljubnost s esela szija, s perszih pa domorodsztvo dija.“ Po slogu in jeziku se tudi sam sme prištevati Küzmičevi šoli, od katerega je podedoval ljubezen do Boga in domovine. „Sta-

rine železnih in salajskih Slovenov“ nam pričajo, da prekmurški pisatelji, ki so s toliko vnemo zastavili svoje delo v začetku 19. stoletja, niso gojili le nabožnega slovstva, ampak tudi domačo zgodovino, ki je posebno važna za narodno probujo.

V naslednjem podajem rokopis v istem jeziku in pravopisu kakor je izvirnik. Dostavil sem pripombe, ki so se mi zdele potrebne za razumevanje teksta in ki so hkrati dokaz, da pisatelj ni zagrešil bistvenih napak. -- Košičeve opombe, kolikor jih je bilo mogoče razbrati, so zaznamovane z ogljatim oklepajem.

* * *

§ 4. Gda bi rimsške vlade oblaszt i red konecz (mela?), teliko stranszkih, razbojnih narodov sze je szem i tam klatilo i mlelo; po etih krajih pa sze je poklacsene ravnice nyivnoszti ino vinonosznoga tersztja obdelanye na csasze celo usztavilo, pokedob je Gothov, Hunov, Rugov, Longobardov, Markomanov, Avarezov obesinszka mestrija bila vse razveresti i vkoncsati, vsze szporobiti i szebom vzeti. Najsztzasnejsi divjaczke szo bili Hunovje, stere je Atila nyihov krao szem privodo i pri Kapeli blizi Radgone v tabori meo (442). Za nyimi szo prisli merszki Avarei, steri so podjarmane narode kak robe k najtesejsemi deli z necsloveckim bitjom napregali, nyim malo i szlabo jeszti dali, nikaj nyim nej püsztili, kersztsenike esese i márjali. Za toga volo szo sze jih szlovenszki narodje tak navolili, da szo sze pod vojvodsztvom Szamo-a, ednoga gorutanszkoga tersea prouti nyim zdignoli ino se jih rejsili (623). — Ali po toga viteskoga Szamo-a szmerti szo ogrutni Avarei pali goszpoudje tü gratali, vsze gladko vöszporobili, vesznice in obdelano zemlo tak na nikaj djali, da je gornya in dolnya szlovensina griva püscsava posztala ino po csaszi z germouvjom i z logami zaraszla; a moesnejse moske i šivino szo ali spoklali ali pa z szebom odvlekli; steri szo pa tü osztali šivi, sztradali szo zadoszta. I da szo tej sztranszki divjaczke szlovenke radi

obsilili, nasih Szlovenov perva sivotnoszt i zvénejsina sze je nikedik bofe ino menyé poptújila (v ljudsko vergla.)¹

§ 5. Na grozovitne Avarce z velkov vojszkov pride Karol veliki czaszar, da nyim z tisztov merov nazaj meri, z sterov szo oni še tak dugo vömerili. Na jezere szo Avarci szpomorjeni, na jezere kak robi odegnani, drügi pa doli do Tisze pretirani bili. Ki szo sze dali okersztiti, so znali tü osztati Vzeme i razdere nyihov najmocsnejsi var (meszto varnoszti) med Dravov in Rabov na szedem mil presztrani, vzeme nyim vnošino blaga, stero szo teliko lejt od vsejh krajov vküpnavleklí. Z toga blaga tüdi rimszkomi Papi eden tao v dar prikase na goriposztavlyane kat. cerkev. Karol Veliki czaszar je zdaj nasih Szlovenov poglavar; on je vecs Szlovenov od Elbave i Viszle (Vandalus) szem naszelo. Ete kraj je szlisao z dolnyim Stajerom vred k Gorutanii pod imenom „Szlovenszka meja.“ Ki szo ga ravnali, imenüvani szo „mejní grofovje.“ V tej csaszih szo tüdi na Müri naredli mlíne na kumpaj, stere je Belizar vojvoda zmiszlo.²

¹ Kar pisatelj tu omenja o razmerju Slovencev do Avarov in o Samu je posneto po Fredegarjevi kroniki. — Pripoved o vojnem pohodu kralja Atila v pomurske pokrajine l. 442 se opira na nek rimski kamen, ki so ga baje izkopali pri Kapeli in ki je imel napis: Ad Capellam in cremo Cozian Atila castra metatus est CCCCXXXII. Vendar se zdi, da je bil ta spomenik postavljen še le mnogo pozneje in se pripovedka o Atilovem taboru pri Kapeli opira le na ljudsko sporočilo. (Prim. Muchar: Geschichte des Herzogtums Steiermark I. str. 334.)

² Glavna pohoda Karola velikega v obrsko zemljo sta bila l. 791. in 796. Poslednjemu je načeloval Karol sin Pipin, ki je osvojil tudi njihov glavni tabor, imenovan Ring (Rine, Hringe), ki je bil sestavljen iz deset koncentričnih krogov in obsegal več vasi. — Pisatelj tu izkuša razložiti zakaj so ogrske Slovence do najnovejšega časa imenovali „Vandalc“, češ da je Karol Veliki po zmagi nad Obri v Panoniji naselil Slované od Labe in Visle, ki so se nazivali s tem imenom. Vendar ta razlaga ne velja. Slovani so se po Karolovih zmagah v Panoniji pač začeli množiti, vendar ni misliti da bi bilo tu naseljeno kako severno pleme, ampak sosednji karantanski Slovenci. Značilno pa je, da že viri 9. stoletja zapadno Panonijo imenujejo Vandalijo in tamošnje prebivalec Vandalc. „Pipinus rex perrexit in regionem Wandalorum et ipsi Wandali venerunt obviam illi“ (Kos: Gradivo l. str. 336.)

§ 6. Na pravo kersztsanszko vero szo nasi Szlovenje nej na enkrat po ednom predgari, nego veesfarti po vees mešnikaj navcseni bili. I pokedob szo Pispeezke bili v Optüji, v Strigovi, v Celji, v Szabarii (Szombateli) nevej sze steroga duhovna szkerb je na nye segnila.¹ Sz. Rupert, szoligradski pispek (prejk Hartberga) je tüdi prisao Szlovenom Jezusov Evangeliom predgat (698). Najbole je Boug Karola Velikoga ezaezara objaeso za tou, naj se od poudivjih narodov szplasma vera kersztsanszka predga ino vsze narode pod nyegovov obrambov razseri. Za toga volo je v etih krajih sztanüvajouce narode Arnoni szoligradzskomi pispeki zroueso, naj nye na pravo vero oberne. Arno je rejszan prisao tüdi Szlovenom predgat Evangeliom (po tolmaesi), vnouge je tü okerszto i v Szoboti-cerkev goriposztavo. Pokedob pa nebi mogao Arno szam gousztokrat Szlovene pohoditi ino nye z bošov recsjov potroustati, je tak z privolejnyom ezaezara szem odloueso ednoga pispeka po imeni Theodorika, steri bi meo brezi sztalnoga prebivalisesa vedno okoli hoditi med Szlovenomi, nye vesiti, nyim szvetsztva deliti, mesnike i cerkve poszvetsavati. Czaszar Karol Veliki sze je pa szkerbo za cerkve i mesnike. On je zapovedao desretino dati püspekem. Za tolvaje je bilou posztavleno, naj sze za pervikrat ednoga oka, za drügikrat nosza, za tretjikrat šitka ma znebiti. Mro je Karol Veliki v 816. leti.

§ 7. Po szmertu Karola Velikoga sze je pripetilo, da szo poganszki Moravei szvojega vojvoda po imeni Privino pretirali, zato ka sze je prouti nyihovoj voli püsztu okersztiti po Adelrami szoligradzskom Erseki. Privina je naszkori od ezaezara Lajosa I. doubu prece presztrano zemlisese vu Panonii. Tou Privinovo lasztinstvo je od Blatne jezere (Balaton) vöszegnolo

¹ Za časa Rimljanov so bile po imenovanih mestih izvzemši Strigovo res škofije, vendar o kakem vplivu na Slovence ni govora. Enako tudi sv. Rupert ni nikdar pridgal Slovence, kakor trde starejši zgodopisci. Poročilo, da je okoli l. 700 prekoračil Visoke Ture in Slovence oznanoval božjo besedo, je potvorjeno („transcensoque monte altissimo, mons Durus appellato, praedicavit Wandalls . . .“ Kos: Gradivo I. str. 239.)

do Rabe i Müre, od te gori v Optüj, odned prejk Drave i Szave do Kupe, tam odned pa doli do Peesüha. Tak szo selezni i szalaszki Szlovenje tüdi v Privinovo deršanye szpadnoli i nye-govi podlošniczke bili. Privina je szproszo mesnike od szoligradszkoga pispeka, ki bi szlovenszko lüsztvu vu kersztsanszskoj veri podvesili ino okersztli. Tej szo Szlovenom po szlovenszko predgali kersztsanszke isztine i zato tüdi v szvojem apostolszkom deli tak naprejdüvali, da je prouszto lüsztvu szkoro zvekšega kersztsanszko posztanilo. Privini, csi gli lejpe sztaroszti sze je nej vnoušalo tüdi szvoje med Mürov i Rabov prebivajouese Szlovene pohoditi. Dao je na diko bošo i na Szlovenov v miri obderšanye goriposztačiti cerkve v Pueinei. na Lipi, v Lendavi (je li na gornjoj ali dolnoj sze prav nezna) Nagovarjao je Szlovene bresesece z vinszkim tersztjom naszaditi, zemlo obdelati, germouvje vötrejbiti, vees travnikov napraviti i vees vošnye šivine naploditi, hrame nacimprati za vesznice ino tak tomi kraji pred temtoga neprijetnomi lepse lice szpraviti. Da ga Moravei v boji ne bi büjli, on bi esese ednouk szem prisao preglejüvat (860).¹

§ 8. Privinov szin Koeel, ovak tüdi Hezilo imenüvan je tüdi dober in szkerben goszpoud bio za zvoje tükarsne Szlovene. Ka sze vjavi z toga, da je prisao k Szlovenom med Mürov i Rabov stanüvajouesim v zimi z jagerijov sze razveszeljavat. Tü se je esese vnogo poganov najšlo, steri szo najmre vees šen majoucsi, za toga volo nejszo k kersztsanszstvu prisztoupili. Tem je z lejpa vero kersztsanszko priporocsao, one je pa pohvalo, obatrivao i pokrejpo, steri szo še pervle na pravo vero katolicsanszko sztanili. Pokedob bi pa nyemi

¹ Pribina je bil pregnan iz Nitre še preden je postal kristjan. Solnograški nadškof Adalwin je okoli l. 836. le posvetil neko cerkev, katero je bil dal Pribina v Nitri postaviti. Izmed cerkva, ki jih je Pribina postavil, se z gotovostjo dajo določiti le sledeče: Blatograd (civitas Pribinac, Mosapure), Zalaber (Salapiugin) Ptuj (ad Bettobiam), Pečuh (Ad quinque ecclesias), Kisek (Güns, ad Kelsi). Mogoče je tudi, da je „ad Businiza“ sedanja Pesnica na Štajerskem, „Lindolveschiricum“ pa Lendava; vsa druga domnevanja so brez zanesljive podlage (Kos: Gradivo I. str. 129.)

toušili Szlovenje, ka nye teško stane blizi ne meti cerkve in mesnikov, Hezilo miszlo szi je, kak bi nym mogao pomoesti. Med tem ga je obiskao szoligradzski Erszek, steri je uprav za toga volo šelo z nyim guesati. Zdaj szo tak nasztanile noue cerkve v Turnisesi, Sv. Nedela (gornyo Petrovci) Kre Ceszte (zdaj v Rogaesovei ali sz. Gyürii) ino v Szeli.¹ Te cerkve szlovenszke, kak niti te pervejse, szo ne mele türna, nej zvona, steri bi dobre lüdi k bošoj slüšbi vabo nego szo jih po vküp zbitih blanyaj ropotali, gda szo lüsztvno k bošoj slüšbi vabili. Nase perve papinszke cerkve szo bile male, leszene za volo malo kersztscenikov in zmenkanya mestrov i sztroska. Sztale szo na breseseci, pokedob szo i bogabojeesi patriarki po navadi na kaksem brejgi ali na vizikom meszti aldove prikastüvali; šator zakona i cerkev szalamonszka je tüdi na breseseci Szion bila; Jezus je tüdi veeskrat na brejg sao molit i vesit ino na brejgi Kalvaria neprecenyeni ftisavni aldov opravo; ali szo goriposztavlene bile na szami zvüna veszi za volo varnoszti pred ognynom pokedob sze je Zvelicsiteo tüdi negdanegda od lüsztvna mekno ino szam bio. On je v ogradi Geecmani meo szvoj kraj, kama sze je veesfarti podao szvojo pobošnoszt opraviti. Bile szo prestare cerkve okrogle peldüvajouese ono na veke terpeesoo korono ali vejnecz stero szi ma cslovek na zemli szpravlati. Na cerkvi ali türni kriš vcsi, da sze szamo po razpetom Jezusi vüpamo zvelicsanja. Prava kersztsanszka katoliesanszka vera je nej po ognüi, po szabli ali pa kaksoj szili med šeleznih i szalaskih Szlovenov sztarise prignana; nej tüdi po pripüsztenyi telovnih hüdiš poselejnyov, ar ona terja mantranye tejla ino szebe zatajentye, nego szo jo polübili zavolo nye dobrotivnih navukov i za volo bošanszkoga nye nasztavitela Jezusa.

¹ Za vladanja vojvode Kocela je bilo med panonskimi Slovenci postavljenih več cerkva, ki jih je posvetil solnograški nadškof Adalwin po zimi l. 864—65. Imenujejo se: „ad Ortahu“, „ad Weride“, „ad Termperh“, „ad Fizkere“. Kje so bili ti kraji, pa ni mogoče določiti. — Čudno je, da pisatelj prav nič ne omenja delovanja sv. Metoda med panonskimi Slovenci.

§ 9. Komaj sze je na nasem Szlovenskom pravo kerszt-sansztvo zakorenilo [vdomovilo], še sze poganski Vouгри [Magyari] ono malonej vösztrejbili. Arnulf ezaszar najmre k sztanovitejsimi ino zaneslivejsimi obladanyi Svatopluka, steri sze je še za kraľa nej samo Moravezov nego i vszejh szlovenszkih, rodov stimao, pride na neszreesno miszeo tüdi Magyare prouti nyemi na pomoos pozvati. Tej Magyarje hunszkoga roda z Azie szo zdaj prisli toti pomagat ezaszari ali tüdi eeszto najšli v naše kraje ino se nejdali vees od eteez. Ar pomnivsi Vouгри tou, da szo nega Hunovje ino nyihovi pokolenci Avarei v Panonii kralüvali, pomejnili szo jo szebi prilaszititi ino se zdaj kazati zacsnejo, kak grozno bodo z nami obhajali. Kak negda Hunovje i Avarci, tak szo zdaj Vouгри lüdi kersztzsanske szpoklali, povszed razbijali, mlade šenszke kakti šivino odegnali na geszitje szvojih šivinskih šel in szo Arnulfi szamomi zacsali nevarni biti. Po preteesenyi nekolko lejt, da je szedem lejt sztaroszti Lajos ezaszar pousztao, divje esrejde magyarszke pod szvojim vojvodom Arpadom grozovitno privihrijo tüdi v našo Szlovenszko i kak indi, tak i tü szo siroma vse szporobili, prouszte hrame tak, kak cerkve pošgali, kersztzenike szpomorili, velki tao Panonie do Obtüja za szebe obdersali, nouvi orszag nasztavili ino v nyem na vszigdar kralüvati zacsnilo (895). Tak szo sze Szlovenje med Mürov i Rabov sztanüvajouesi mogli magyarszkim praviezam i ravnalom podlositi ino na esasze od Vougröv veliko terpeti. Ar szo Magyari radi na blisnye orszage vdarili, tam razbijali, teesasz szo podjarmani narodje kakti robi mogli za nyihovo potrejbnoszt zemlo obdelavati, nyim vsze tadati, szo denok nej szmeli cerkve, mesnike i oesiveszno bošo szlüšbo meti, nego szo lih na szkrivoma szvojo deczo kerszttili.

§ 10. Pervi vogerszki vojvoda je bio Gejza, prinagnjen k kersztzsanszkoj veri za volo szvoje kerztzsanszke tivarisice Sarelte, šteri nej brano kersztzsanszkim Szlovenom szvojo deczo kersztiti, pošgane i razveršene cerkve goriposztaвити, mesnikom na Vogerszko prihajati ino tü kersztzsanske navuke predgati.

Szlovenje med Mürov i Rabov szo sze nej prenaglili cerkve za szebe napravlati, kam zato, ka szo szkoro szamo za szvoje gospoude delajouezi sztroszka ne zmogli, kam zato, ka szo sze tak bojali magyarszkoga neeslovejczta, pa szo sze tüdi nej vüпали bers mešnikov dobiti. Nego gda sze je Gejza s szvojim szinom, na kerszti Sztevan ozvanim dao okersztiti, oni tüdi veszelejse prihodnoszti szo sze troustali. Stevan Sveti, gda bi pervi krao vogerszki pousztao, je vsze szpremejno na bougse. On je poganszke Vougre na kersztszanszko katoliesanzsko vero pripelao, vnuogo eerkev i klostrov posztavo, vesz orszag na sztolice (varmegyje) razdejlo. I odsihmao szo Szlovenje med Mürov i Rabov k Šeleznoj i Szalaszkoj sztoliei (szlisali?) V pispekijo györszko szo šelezni v veszprimszko szalaszki Szlovenje raesunani bili brezi prav sztalno osznovanih far.¹

§ 11. Eto naravanije je nej dugo obsztalo. Czaszar Henrik je veliko vojszko poslao (1042) na Vogersko, da tam Petri kralevszto po sili vzeto nazaj spravi. Novozvoljeni krao vogerszki Samuel je do Obtüja prouti prisao czaszarszkim šeregom, stere je stajerszki grof Ottokar III. vodo. Bili so se veezkrat med szabom; Vougri so vszele zbiti, tekrat vszo zemlo do Kermedina zgübili.² K Stajeri je szpadnila za ezaszara ki je s njou vnuoge nemske gospoude, steri szo vrejdni bili obdaruvao (1043). Seleznih ino szalaskih Slovenov dusevna dügova-

¹ Razdelitev ogrske države v županije (komitate) je za vse poznejše čase ostala merodajna. — Večina Slovencev je pripadala železni županiji (Vas) (nad 28.000) manjšina (12.000) pa komitatu Szala, ki se je imenoval po reki in mestu enakega imena. — Škofiji v Gjuru (Jaurinum, Raab madj. Győr) in Veszpremu je ustanovil kralj Štefan I. 1009.

² Vojna pohoda cesarja Henrika III. proti Ogrom sta bila l. 1042 in 1044. — Ogrska kronista Thurocz in Keza govorida o nekem boju, ki se je baje vršil pri Ptujju („circa Petoviam“) med avstrijskim mejnim grofom Gotefridom in Ogrji. Štajerski kronist Caesar Aquilinus je bil mnenja, da je tisto zmago izvojeval štajerski mejni grof Otakar III. in po njem je posnel vest tudi naš pisatelj. Vendar novejši zgodovinarji z veliko večjo pravico trdijo, da tu omenjeni kraj „Petovia“ je Pütten na jugovzhodni strani Dolenje Avstrije in da je misliti na avstrijskega mej-

nja je szoligradszki Ersek na szebe vzeo. Nyih zemelszki gospoudje szo pa nye pred tem z delom i daczov oblošene z teskoga vogerszkoga jarma vöszpresüvali, z kersztsanszko lübvajvo ravnali ino gori pomagali. Posebno so se grüntni gospoudje z dühovnimi pasztirmi vred szkerbeli za povzdiganje katolszke vere. Ka szo szami nej zamogli tiszto szo za nye od czaszara doubili. Mi mamó nym zabvaliti nase den denesnyi obstojcese sztarodavne zidane cerkve, koncisi nyih szvetiszca, k steromi je zadnyi tao poznej prizidani bio, celou po drügoj sztavbi, i veliko visesi ali nisesi kak szvetiszce kakti: Sv. Nedela (v gornjo Petroveih), Szobotska, V Rogaczoveih (Sz. Gyüri) Martyanszka; Tissinska, Türniska [1110], Gornyo lendavska, gdje i branica bila prouti Vougroin (Apatnija v Boreczi kak napisek eden dendenesnji kase leto 1137 nej se je dozvršati mogla na nas veliki kvar, zato ka szo ta kraj Vougri nazaj pridoubili od Nemeev. Tüdi szo fare nasztanile ino Szlovenje z szlovenskimi dühovniki oszkerbleni. Tak je pri nasz Sz. Kris moesno posadjeni bio v našo zemlo, da szo ga nej mogli dozšihmao vösztergati niti Törce niti protestantje.

§ 12. Gda sze je v Evropi vsze gibalo na odszlobodenje groba Krísztusovega z poganszkíh rouk, vnougi bogati gospoudje i peneznati teršei so svoje grünte nekaj cerkvam zapisali, nekaj pa klostrom, do szo nej vecz mislili nazaj priti. V tom romarskom czaszí se je osnovala na nasem Szlovenszkem Apatnija Borchí pri sv. Benedeki z poročila Hartnida od Radgone (1093), stere popolno dozvršenje zvün cerkve dozidane je zasztavila okolnoszt, da so ete krajine od Stajera nazaj k vogerszkomí orszagi spadnile (1164). Tada kak je od sv. Ladisztava

nega grofa Gotsfrida. — Po zmagovitih bojih Henrika III. se je meja Dolcne Avstrije in Štajerske nekoliko razšírila proti vzhodu, vendar ni mogoče doiočiti, kako daleč je segla na Ogrsko. Zato so tudi naslednja domnevanja pisateljeva o delovanju nemških plemičev in solnograških nadškofov med ogrskimi Slovenci brez prave podlage. Resnica je le, da so ogrski Slovenci že v 11. stolctju imeli cerkve in župnije. — Opatijo Borchí stavíjo nekateri k cerkvi sv. Ane v Borečo (Borhaza) drugi pa v slovensko župnijo Ivanovei (Szent Benedek).

Krala vogerskoga v Zagrebi pispekija nastavljena bila, szalaski nasi Szlovenje so v nyo szlisali na czetverih faraj, najmre: v Turniskoj, Bagojanskoj, Kobiljanskoj i Dobravniczkoi (1091). Selezne Szlovene je tou razlocsenje tesko sztanilo; zato szo sze pomolili zagrebszkomi pispeki, naj bi nye pod svojo oezinsko skerb prijaio. Prodanusi zagrebszkomi pispeki je tou prav bilou. Odked so encasz tüdi selezni szlovenszki dühovniczke györskoga pispeka Mikulina zapouvedi nej hteli zpunyavati. Dva szposzvdjeniva pispeka szta se za ravnanstva volo pogucsala ino szo s privolenyom krala sztalne meje napravljene, kak györskoj tak zagrebškoj pispekiji ino od szih mao je selezne Szlovene györska, szalaska pa zagrebska pispekija v svoje krilo prijela.¹

§ 13. Szledkar so vougerski kralovje veez farti poszküsalii negda zgübleni etc tao szvojega orszaga nemskomi czaaszari z rouk zvijati. To se je denok pervle nej moglo zgoditi nego gda szo Austrijanszki ino stajerszki ladavci na bošo pout v Jerusalem odisli (1164). Selezni ino szalaszki Szlovenje od szvojih rodbinskih bratov pali odptüjeni, szo bili od vogerskoga ravnansztva krouto zapusztzeni i zanemarani. szamo te szo Vougrom na miszeo prisli, gda nyim je kaj trebelo V tom kraji blüzi Rabe je Bela III krao vogerski za ciszterci-

¹ Meje gjurske in sosednje zagrebške škofije so se uredile l. 1176 o priliki nekega cerkvenega zbora v Gjuru (Raab) pri katerem so bili navzoči papežev poslanec Gualterij, Andrej, škof v Kaloži, Mikulin, škof gjurski, prošt Gregor, opat sv. Martina na Panonski gori in Prodan, škof zagrebški. (Krčelič: *Historia cathedralis ecclesiae Zagrabiensis* I. st. 34.) — Slovenci szalajske županije sb bili podvrženi zagrebški škofiji in sicer arhidijakoniji, ki se je ustanovila za župnije na desnem in levem bregu Mure (archidiaconatus Muracensis). Vendar je negotovost glede pripadnosti posameznih župnij trajala dalje. Za časa zagrebškega škofa Avguština Gazzota (1304—1323) je bil arhidiaconat za Pomurje odpravljen in se ustanovil novi bexinski arhidiaconat (archidiaconatus de Bexin), ki je imel dve okrožji. Prvo je obsegalo Medjimurje (insula Murana, Murakösz) drugo Prekmurje (districtus ex altera parte Murae). Zapisnik prekmurskih župnij iz l. 1501 jih navaja 30; sedež viccarhidiakona za Prekmurje je bil v Turnižču. (Krčelič: o. c. str. 31.)

tenske redovnike kloster i cerkev zozidao (v Sz. Gotthardi iz s tem vesino po cesdnosti ino delavnosti teh baratov z logami i germovjem zarasztseno zemlo obnyivati, obrodovititi, olepsati, obludoviti ino [blisnye stanovnike vu katoliesanskoj veri bole poveziti i zobraziti (1183).

§ 14. Enesasz szo austrianski Hereegi, da szo Stajerszko po erbiji zadoubili (1192) krouto lakovneli tudi za nas kraj i za toga volo radi na boj pomagali protivnikom vogerszkih kralov. Vu vszaksemu bojü szo terpeli toti naši Szlovenje, najveez denok te, dar szta sze Bela IV. vogerszki ino Ottokar csezki krao za Stajerszko tergala. V te hajt je bilou pri nasz opüsztsivanije, pošganye i klanye kaj vszakdenesnyega. Zadnyies na podpihavanye i bogato podmitenye Ottokara szo sze Stajerci vogerszkomi groubomi i gizdavomi ravnanyi odpovedavsi cseszkomu krali podlosili, Vongre prek Müre potisznoli i na rakiezanskem polji krepko pobili, da szo sze vees nej k njim nazaj povüpali (1260).

[Kumanianszki Ladislav krao Vogerszki odsztranivsi szvoje tivarisico in Kumanian keszi pridrüšivsi s tem dejanjom je zgübo postenye szvoje. Bogatejsi goszpoudje szo neszmilno djali z slabejšim. Tak neki grof Janos od Novoga grada (Güssing) je veliki tao szporobo nase szlov. krajine 1286].¹

§ 15. Poulek navade bojüvati, za Lajosa I. je v navadi bilou bosopotüvati. Sam Krao Lajos I. je romao v Rim i v Maria Cel. Od zacsetka glasovitnosti tega romarszkoga meszta nikaki pripovedajo, da je v Bulgarii Lajosa I. krala strasno velika törszka vojszka prenaglila steroy on szamo z 20 jezermi zoucsi sztati sze nepovüpajouesi, še szü je miszlo, ka bi nyoy

¹ Güssing (Novi Grad, Nemeth Ujvar) je baje ustanovil za časa kralja Gejza II. (1141—1161.) nemški vitez Wolfer, ki je postal praded glasovitih Gissingovcev. Bili so na glasu drznih, roparskih vitezov in imeli večne praske s štajerskimi ali hrvaškimi plemiči, celo z ogrskimi kralji. Več Gissingovcev je opravljalo proti koncu 13. stoletja službo slavonskih banov. (Klaič Vjekoslav: Povijest Hrvata I. str. 256. sl.) L. 1514 je dobil Novi Grad v posest grof Frane Battyany. V okolici so bili naseljeni Nemci, Hrvatje in Slovenci.

mogao kam vujti. Med tem sze nyemi vu szneh prikaše Blašena Divicza Maria, stero je on od mladih noug postüvao, ona ga poszeresila i nyemi eden szvoj kejp na persza pološila. Etak obatrivani Lajos I. sze prime Törkov, raztira nye ino po szreesnom obladanyi i z prikazanim kejpom pride v Maria Cel na Stajerszkom, gde na vekiveesni szpomín zahvalnoszti den denesnyi sztojeešo velko cerkev da szozidati ino je bogato obdaruje (1364).

§ 16. Po peldi krala sze je vesz orszag ravnao. Zdaj je vse na bošo pout slo; edni v Rim, drugi v Jerusaleem, tretji v Maria Cel. [Bogatejsi gospodje szo na cerkve vno go veinili. Zato je pri nas tüdi na ednem kraji v Pertocsi cerkev goripostavljena bila]. V dobi Lajosa krala na Vogerszkom Mater bošo Mario vise vszejh drügh szveezov naj bole postüvati i na csiszlo moliti, je v navadi bilou. Selezne i Szalaszke Szlovene sztarodavne csaszzitele Marie je tou veszelilo i ošivilo, ka szo eejli narodje k njej szvoje oesi podigavali ino nyou za dare i milosce boše proszili. Šelezni i Szalaszki Szlovenje szo tüdi meli blüzi cerkve, gde sze je blašena divicza Maria esüdapuna i milosztivna szkazivala. Nyim je Maria na püsztini (v Turnisesi) ino Maria na Tissini tak draga in lüblena bila, da szo jo pogoustoma obiskavali pri njej szvoje szree szegrelí i sze najoukali.

§ 17. Ka sze Marie na püštini doticse szo še davno romarje stajerszki, horvatszki ino vogerszki steri szo od dalecs szem prihajali moesno terdili, da sze pri njej rada esüda godijo nad vsakojaesnimi betesnimi, glühimi, szlejpimi, santavimi i nejmimi. Za volo tega je tamošni plebanos zmirom pomoesnika mogao imeti za opravlanje pokornikov (1334). Szam zezemeljszki gospoud Turnisea, Banfi Miklos, horvatszki ban, sze je lepo szvojim kmetom z dobrov peldov naprej szvetiti vu pobošnosti proti Materi bošoj.¹ On sze je najmre pri krühi i

¹ Rodbina Banfy je imela že izza 13. stoletja (1256) v posesti gospodstvo Spodnje Lendovo (Also Lindwa) in bližnje Turnišče. Banfyji so se izprva nazivali grofi Haholt in so baje nemškega rodu. Pokrajina pa

vodi poszto pred dnevom vsaksega Marijinoga szvétká vszelé teda szo cejlo noucs szvejsze gorele pred kejpom Divice Marie vu nyegovom dolnyolendovskom gradi steroga je nyegov ocsa Stevan zozidao (1282) i vszako szoboto vecser ze vsov szvojov gradovenov dersinov edno csiszlo je zmolo. Vszako leto, esi je lih szloboden bio od orszacskih poszlov, na den Velike Goszpe, tou je tou na den v nebovzetja Blasene Divice Marie sze je v proceszii k turniskoj Marii potrudó, tam szpovedao i z bosim tejlom nahrano. Še lepou sztari szí je dao pri Radamasovcch blišeso nouvo pout proti Turnisci preszekati, od stere se izda tamosnjim travnikom vogerski veli „ban-uta“ (banska pout.)

§ 18. Pri Mariji na Tissini sze je za stajerskoga vladarstva vnougo lüdi szpokorilo, vnougo betesnih ozdravilo ino velike pogibelnosti se odvrnile.¹ Zato kak nasi, tak stajerski Szlovenje szo jo radi obiszkali v szüsavi da dešcs, noszecse šenske pa za szrecsen porod. [Tü szo od stajerskih Szlovenov náši zacsüli hasznovitnoszt hajdine, i szijati zacsnilí 1345]. Najbole je denok glaszovitna gratala po Sechi Sari (1398). Ta gospa je gli indi vecs lepsih kastelov ladala po orszagi, vendar sze je na leto vu dovinsztvi v szobotskoga

se imenovala po plemenu Gjure, ki je bilo naseljeno ob Murl (terra generationis Giure). V 14. stoletju so bili lendovski grofi pogosto tudi slavonski bani in so se zato imenovali Baniči ali Banfy (Krčelič: v. c. st. 86). — Turnišče je imelo razvito obrt in stare mestne pravice, katere sta lendovska grofa Ladislav in Štefan Banfy l. 1448 potrdila. Župnijsko cerkev je dal zidati l. 1383 Štefan Banfy v gotskem slogu. Krasé jo lepe freske povzete po legendi sv. Ladislava. Turniška župnija je do 17. stoletja obsegala tudi sedanjo belatinsko in čerenšovsko faro. (Kalendar najszvetejsega szrea Jezusovoga za l. 1905 str. 68 in 1910 str. 57.)

¹ Cerkev tisinska, kjer je sedaj dekanija za ogrske Slovence, je prištevati med najstarejše in največje cerkvene spomenike. Ladja je zidana v romanskem slogu 11. in 12. stoletja. Svetišče ali duhovniški kor in stolp pa sta bila postavljena v gotskem slogu koncem 14. stoletja na stroške sobotske grofice Sechi (Szecsi) Sare (Kalendar za l. 1904, str. 66.) O dogodkih Marijinega kipa na Tissini prim. članek „Marija Lankovieska negda Tisinska“ v listu „Nevtepeno poprijeta devica Marija“ II. l. (1905) str. 2. sl.

preselila, od etecz rada na Tissino pelala ino tam kre cerkvice v senzi v potoki Mokos zvanom szvoje bolecse noge mocsila na esiszlo navkŭp molila ino Bougi i Marii oblŭbila, ka esi nyej v nogaj lesej bode, Materi bose milosec na diko cerkev tissinsko na vekse zozidati ino jo s tŭrnom okrasiti. Ona je obbsŭtila veszele naszledke szvoje oblŭbe. Zato je tŭdi zahvalna nej dugo odlasala dopuniti ka je obezsala, nego szledkar sze je pripasesila v Szoboto priti, da more od etecz z procesiou na Malo Meso Tissinsko Mario pozdravlati iti. Rada je pripovedavala csŭdovitno ozdravlejnye szvojih noug ino romanye k tissinskoj Marii v navado prinesla. (Opomba: Okoli Szobote obilno raste kalmovecz. Szechi Sara ga je med presentavanyom za esasz kratenye rada vu szvoj predpertisesek (firtok) nabrala i ŝ nega nekaj esiszlo naredla, nekaj pa po pouti . . . (neŝitno) Zato den denesny i sze veli kalmovszkim bromblekom Szechi Sare rouŝe).

§ 19. Tŕerci stimajoucsi, da je krao Vogerski Ŝiga po neresnom bitji pri Nikapoli tŭdi bŭjti, brezi vszega zaderŝka szo po nasoj ravenscsini neszmilno razbijajoucs tia do Radgone gori prisŭtali. Szkouz Tissino potŭvajoucsi szo cerkev vŕszporobili; esese je eden pogan Marie kejp z prejdnega oltara dolivzco, ga s szebom odneszo i v szodisinszko germouvjje notrilŭcso. Boŝa kastiga je naszkori naszledŭvala nepobosno ospotanje Matere boŝe. Ar tŕorszki vojvoda je miszlo, da Radgono i na ovom kraji sztojecsi grad dobiti nyemi je lih ŝala: on sze trikrat zevszov mocsjouv na mesto pritiskava, pa vszakokrat je od moskih i ŝenszk toga mesta nazajverŝeni; tŭ nikaj neopravivsi v gorecsoj esemernoszti ide prejk Mŭre ino Radgone, vsze pokoncsa, poŝge i szpomori, ka v roukc dobi. Nyemi na lipniczkom polji prouti pride z nemskou i horvatszkov vojskov Ernest Ŝtajerski herceg, prime sze Tŕrkov, pobije nye ino morejo pobegnoti (1418).¹

¹ Zmaga vojvoda Ernesta na Lipniŝkem polju ali bolje pri Radgoni, o kateri ŝe poroŝajo Lazius, Valvasor in Megiser ni zanesljivo izpriŝana (Prim. Mitteilungen des hist. Vereines fŭr Steiermark X. str. 196 sl.)

§ 20. Csüdovitne Marie kejpa ne ga vées na Tissini. Za nycga volo je bila velika šaloszt, tošbe i tušno joukanje med lüsztvom. Po preteesenyi szedem lejt eden paszter vklüpziskavajoucsi szvoje ovee, najde nye vu gosztsariji, da szo kakti zadrevenc na prejdnyih oboujih koulinaj pred negdasnyem kejpom tissinske Marie kleesalc. Vesz zaesüdivan paszter hitro beši v vesz to prigodbo na znanye dati. Taki je cejla vesz ta priletejla. Na zdvöma jünczoma vprešena koula szo sztarejsi Mario goripološili ino püsztili jünce same dalc iti. Jünei szo jo pa nej na Tissino nego tri dni brezi kerme, napajanja i poganyacsa zraven na Stajerszko v Lankovce blizi Voitsberga pripelali ino tñ s nyov teesasz stali, da je Maria dosztojno dolivzeta bila. K Marii v Lankovczaj szo sze kersztsanje i kersztsenic od leta do leta bole na gouszti priporacsat prihajali, gde je Šiga czaszar za volo kejpa Marie edno kapejlo (1437), Friderik III. czaszar pa franeiskanom kloster i cerkev dao zozidati (1455). Nasi Szlovenje in Szlovenke pa szo szpomenc k toga negda radi romali k esüdapunöj Marii Materi bošoj, sze dendenes vszako leto na Malo Mešo ali na den narodjenja blašene Divice Marie vnogo lüdiuh vklüp szpride na Tissini, kder sze radi szpovedo, Kristusovo vecserjo vsijejo nej samo papinei, nego i lutheranje se negdasnye pobosnosti tüdi dršijo ino se pri fararih szpovedati navado imajo.

§ 21. Z vszega toga sze vöszvetli, da szo sze šlezni ino szalaszki Szlovenje tak mocno deršali katolicsanske vere, da jih je do etimao niseše nej szmeo na kaksö krivovero nagibati. Za krala Šiga szo paes i szem prisli ceszski huszitje zapelavat po ponüjanji vina v kelihü na znamenye szvoje krivevere. Nasi Szlovenje i Szlovenke szo vöszpili vino, pri szvojoj sztariuszkoj veri szo pa dušc osztali (1419).

§ 22. Znano je, da je nemski czaszar Friderik III. hranitco bio Ladislava V., steroga sze je vogerszka i ceszka korona dosztajala. Czaszar sze je dugo vpirao malolejtnoga Ladislava z szvojih rouk vöpüsztili. Narodje szo ga zacsnilo po szili terjati za kralüvanje. Z vogerszke sztrani je Hunyadi Janko

ravniteo Vogrije pri nas vküp priesakao szvojo vojsko z sterou je po Stajerszkom i po Koroskom ezaszari veliko kvara vesino. V tom vojszküvanyi szo sze nisteri šelezni Szlovenje kakti Kregarje junaesko vöszkazali ino vrej dne sze vesinili, da szo od krala Ladislava V. z nemestvom (plemenistvom) obdarüvani bili. Pokedob je pa té 17 lejt sztaroszti mladi krao z Bougom v hisni zakon sztopiti šelejoucsi naprej pred zdavanyem z Beesa v Maria Cel peski bosopotüvao: nyegova pobosna peld je glihno pobošnoszt zbüdila v nyegovih podlosnikih. Vsze je na bošo pout slo, eden szem, te drügi tam. Naši Szlovenje szo tüdi radi romali tak, da je niseše nej pervle v hisni zakon teo sztopiti, dokers je nej Mario za szebe zadobiti šelejouesi, nisteri esüdovitne Marie kejp, konesi Mario na püsztini (v Turnisei) obiszkao. Vszako deršincse sze je tak v szlüzšbo vdinyalo, da nyemi ne bode sze branilo enkrat v leti kam na prousko (proscsenje) iti. Ar je obesinszka vera bila, da brezi take pobošnosti hišni tivariske, steri so pervle nej na bošo pout hodili morejo za volo szvaje med szebom nasztanyene sledkar na tosbo lejtati. Gospoudje, teršei i kmetje szo dali cerkvam i dühovnikom na vnošne pejnez ali grüntov ali drügih gospodszkih pravic. Tak szo nasztanile pri nasz cerkve: Csöpinska, Krišavska, Sz. Benedeka v Ivanoveih, Cserenezovska, i Sz. Jelena. (Csöpinska cerkev je za volo menkanya sztroska zdaj nedogotovljena osztala. Od nye zaesetka sze pripoveda, da je edna devojka z dugimi vlaszi po noucsi na kouli z dvöma jünzoma vsze tiste priprave za cerkev, stere szo lüdje vu dne na bresesecz, gde se zdaj vinograd plebanusa nahaja, vküp navozili, prouti na tiszto meszto zvozila, gde dendenesnyi cerkev sztoji. Gda koli so jo pazacske pitali: zakaj tak esini? brezi odgovora nyim je z ouesih preminola. Z toga videjnja szo szklenili tedasnyi kersztsanje, da je szama blašena Divieza Maria bila ino szi zdajnye meszto za cerkev zvolila. Po nekelko lejtih szo sze hitili lüdje pred szem priblišavajoucsimi Törki szvoja draga dugovanya pokopati, ali ovak kam szraniti. Pridsi poganje tü veliko dobra nenahajouesi szo bers odisli. Oni, ki

so zdaj sivi osztali szo sze Bougi i Marii tak zahvalili, da szo z vküpdanimi pejnezi to eerkev dozvršili.)

§ 23. Kak szo Törci zvedli, da Matyas I. krao vogerszki na Cseszkom poszeo ma, na Vogerszko sze povüпали priti, (sze zna) siroma razbijajoues, posgajoues i vnošino kersztsenikov stere szo „psze“ imenüvali, odvlaesajoues. Eti Törci szo szvojo grözovitnoszt tüdi pri nasz strasno pokazali, na nasem raven-szkom bole, kak na gorieskom. Szobota i Turnisce so do teo nekaj pošgali nekaj pa z stükmi razrüsili (1468). Od tistih mao, kak je Mahomet II. gereskomi czaszari Konstantinopol vzeo, ino sze v Evropo preszelo, Törci so vedno kam Vougrom kakti szvojim szouszedam, kam drüгим narodam sztrahoto ino kvare delali (1453). Hunyadi Janko je nye vecskrat szpricskao i od nase meje odverno, zato szo törci fancsoszt meli na Vougre.

§ 24. Pokedob sze pa za krala Vladislava II. ino za nyegovoga szina Lajosa II. vsza vezala pravoga reda razplela i raztergala: vesz vogerszki orszag sze je szkraja szvojega groba nahajao. Krao je nej potrebnib sztroškov, prisztojnoga prestimanya i mouesi meo; vu vszakoј verszti vladbe sze je zmejsancza, vkanyüvanje i dušnosztih zapüstenye notrivgnezdilo, ka je na drejvi orsaeskoga šivljenja kakti cserv sztrügalo. Szvetszki gospoudje szo nej med szebom dobri bili; eden v drügoga pravice szo szegali, kvare si delali, za obsinszko dobro nikaj marali, szamo szvoj haszek iszkali, kraleszke zapouedi zametavali, dühovne kakti z kralom deršeese grajali, dohodke nyim prekratili, prouti okornim nye nej branili ino brezi zaderška vu vervanszkih predmetih berbrali i rovali.

§ 25. Za kmete je tüdi v etih esaszih hüdo bilou. Grüntni goszpoudje szo š nyimi djáli, kak z robmi Kmetje szo nyim mogli vsze tadati, ka szo nej dali, tou szo nyim po szili vzeli. Odked je med tedasnimi kmeti pripoveszt bila: „Ka pojem ali szpijem, tiszto je moje, drügo pa nikaj“. Gda je mir bio, gosz-poudje szo kmete z paliczov, korbacsom i szablov k vszem daesam, plaesilam i na goszpodsino prisziljavali po szvojoj vouli. V boji szo szvoje kmete odegнали za vojake, eden drü-

gomi szo nye z grüntom vred zamenjali, zoudali. Goszpoudje szo pravili: „rustica gens, optima flens, pessima ridens“, to je to: kmetje szo tak dobri, csi teski šitek majo. Za toga volo szo kmetje goszpoudom zesiszta nikaj nej vervali; kacsji szerd je dugo vro v nyihovih perszaj, steri bi rad szkipo, da nebi pokrivaes osztrih praviez esemerne pene zadušo. Da dugo esasza nebode vecs mouesi sztrasen ogeny krotiti, steri je ti-hama v szerczaj robszkih podlošnikov goro, lehko je bilou previditi. Pa uprav [zdaj szo vog. gospoda za dobro stimali nad Törke iti i nazaj vzeti negda odtegnjenc szvoje dersave. Ali trosta (ř) szo nej meli, nego v Rim szo poszlali Bakaes Tomasa estergonskoga Erseka papeša proszit, ki jih tüdi nemajoucsi vogerszkomi orszagi je po tom pomočti (teo ř), da je popünoma odpüsztok dariüvao vszem onim, ki bodo vojüvali sze proti Törkom.] V etakse napaesno vogerszko kralesztvo sztrasen viteski ino prebriszani törski czaszar Szoliman II. sze pripravla. V tom zburkanom i szpremejsanom sztalisi je nouva krivovera nemskoga barata Luther Martina vu vogerszki orszag pout najšla ino tü sze tüdi dale okoli razpreszterla. (Luther Martin sze je naroudo na Szaxonszkom v leti 1483. V Erfurti sze je med augusztinarszke barate notrioblejko. Gratao je mcsnik i profeszor (vucsitco) vu Witebergi; szvojo diko iskajoucsi (Jan. VII. 17. 18.) sze je prijao v leti 1517 prouti odpüsztkom, prouti nadoblenomi (poprijetja) grehi, prouti opravicanyi, proti moucsi szakramentov vesiti. Kak je tou do rimszkoga papa prislo, je nycgovc krive nauke prekuno i zavergo szledkar pa i nyega szamoga kak szrabljivo ovczo z prave ovcsarnice vöszkleno, vözapro. Toto je Lutra tak razescmerilo, da je zdaj oesiveszno zaverkao prejdnyo oblaszt rimszkoga papa in ga Antikristusa imenüvao. Starih csaszov krivovere je z szvojo v novo vero zmejsao, stera sze po njem lutheranszka vcli. On je vcsio, da za pokojne moliti nc pomaga, ár nega purgatoriuma (ocsiscavanya), vcsio je, da eslovck po szili more grejhc delati, da nega vecs szakramentomov, nego szamo kerszt i vccserja Goszpodnova, da je po kerszti vszaki cslo-

vek od cseszatkoga diteta do stare babe pop, da sze za dobra dela nej terbaj szkerbeti grejsnom csloveki, nego szamo sze vupati terbaj vu Krisztusovih vrejdnosztih itd. On je szvetszkim poglavarom piszao, da majo praviczto cerkvene grunte i dühovszke imetke pod szé potegnoti. On je heszenskomi deršavnomi grofi Filipi dao dopüsztsenye, še sa sivilenye szvoje perve šene drügo vzeti. On je mesnikom i baratom dopüsztto sze ošeniti. Luther szii je tüdi szam mlado apaticzo z imenom Katiczo za šeno vzeo. Taksi navuki szo hitro bili gorivzeti i nyegova krivovera sze je v kratkom po nemskih orszagaj povszed i na vsze kraje razsirila. Tou je Lutra tak oszercsilo, da je rimszkoga papa csemerno zavergo i od nyega nepostcno piszao i gucsao. Kak jeretnik (krivovercz) je mro Luther vu leti 1546.

Sztarine šeleznih ino szalaszkih Szlovenov.

II. Tao.

Glasz lutheransztva po vogerszkom kralesztvi.

§ 1. Kak szo z Nemskoga niki teršci, steri szo po navadi vszako leto na glaszovitnejsa szenya ta hodili, Luther Martina knige v Erdelszko med Szaxonce prineszli, na vnouge küpce i števece szo sze namerili. Erdelszki Szaxonci szaxonszkoga zlešenika Lutra nouvo krivovero szo najpervo polübili, szvojo negdasnyo katolszko miszeo szpreobernili ino zbloudili. Za malo csasza szta k nyim prisla dva odszkocseniva barata Slezaka Lutherovo novo vero priporacsat i predgat.¹ Za volo tega sze je Luthera novina tüdi Pemflinger Marki rodjenomi Slezaki ino Szaxonczov kraleszskomi Spani tüdi dopadnila, steri z fansoszti proti esztergomszskomi Erseki je nyima edno v Szeben varosi kat. cerkev prejkdao za nütz ino vöszpravo, da sze je cejlo szebenszko meszto katolicsanszkoj veri i dühovsztvi odpovedalo. Tüdi szipszki Saxonci ino oni velikasi, steri szo sze z kralom Lajosom II. vu Moravi müdili, szo sze

¹ Iz Šlezije sta prišla l. 1522 bivša dominikanca Ambrož in Konrad Wich na Erdeljsko oznanovat Lutrove nauke. Podpiral in ščitil ju je grof Marko Pemflinger, „kraljevi sodnik saksonskega naroda“ (Fessler-Klein: Geschichte von Ungarn III. str. 394.)

z lutherovov novinov zeznanili. Prouti tomi dušedale razsirejny lutheransztva szo za obsztaneny katoliesanske sztare vere szkerbni orszaeski oeseve vü szpravisesi szklenili, da sze naj vszi lutheranje szpolovijo ino zešgejo (1523). Toga dokonesanja szo denok vladniezke nej nindi szpuniti mogli za volo velkoga straha i trepetanya pred törszkim časzarom Szolimonom II., steri sze je z sztrasno moesnov vojszkov na vogerszko zemlo ravnao z namenbov vszo Vogrijo szebi podlositi i mahometansko vero po szili notri vpelati.

§ 2. Na našem Szlovenskom sze je lutheranszka miszeo najpervo na Szechi Tomasi v öszpisi la.¹ On bi mogao kakti od krala namesztvani braniteo na eistercitzenszke redovnike v Szvetom Gotthardi skerb nositi, meszto toga je nye z sztradanyom, nyhove kmete pa z velikimi plaesilami ino goszpodsiniami oblošene kak robe mantrao. Plebanuse je s tem draseso, da je veliko gorna vü farofc dao vküpzvoziti, naj bi ono szkeresmarili; esese szo i nyegovim jagerszkim pszom mogli kosto dati. Ka vesiniti sze je vpirao sormaszki (gyarmat) plebanus ino szvojih nemeskih praviz deršao prouti nyegovim nepravdenim terjanyom: ga je dao zvezanoga v Gornyo Lendavo prigñati i v temniezo notri zaprejtí. Szechi Tomasa je tüdi vu nesreesnom bitji pri Mohaesi törszka szabla szkonezala.

Pokedob jaboko neszpadne dalees vkraj od sztebla: Szechi Tomasa szin Stevan po imeni je tüdi nej za eistercite i za nyihove kmete dober bio, nego gdakoli sze nyemi je zazdelo moesneje kmete je vküp vesino prigñati orošje nyim v rouke dao ino snymi po Stajerszkom okoli stoverjao, razbijao i vnogo naroblenoga vszakojaeskoga blaga v szvoj grad gornyo lendavszki vküpnavlaseso. Za toga volo je dao ta grad vekse i moesno obzidati ino obsanezati [tak moesno, da je te grad dendenesny veliesanski, esi sze je gli še vnogo sztoletij nad nyim odvalilo i prizadejvala esloveeska i viherova szila ga narusiti]. Rad je kmete prouti plebanusom podpihavao i podsigao i pred

¹ Grofi Sechy (Szecsi) so imeli v posesli največ slovenske zemlje tako Gornjo Lendavo, Sobolo in Tisino.

nyimi nouvo lutheransko krivovero hvalo i priporoesao. Szlovenje szo pri tom pametni bili, nyih sze je taksega gospouda berbotanye nej prijelo.

Luheranstvo na Vogerszkom i na nasem Szlovenszkom. za kralüvanya Ferdinanda I. od leta 1527 do 1564.

§ 3. Po neszreesnom bitji pri Mohatsi ino po szmerti krala Lajosa II. szta sze prijela dva krala za vogerszko korono tergati, Ferdinand I. austrianszki princez nájmre, ino Zapola Janos erdéliszki vojvoda. Obema szo potrebni bili zmosni pomoesniezke, zato je nieden nej szmeo nikoga ošaliti. Tak szo sze odperla vrata lutheransztvi na vogerszko zemlo. Neki imenitni velikasi szo rejszan zaesnili po lutherskoj nouvoj modi prevzetüvati na mohatskom bitviesi szpomorjenih pispekov ino klostrov imanja z sterih szo redovniezke pred priblišavajouesim Törkom pobegnili, pod sze potegnoli, lutheranszke predgare dobrotivno szprejemali, nyim papinszke cerkve prejkдали ino szvoje kmete na nouvo lutheranszko krivovero nagibali i prisziljavali. Pervi je bio Perenyi Peter kraleszke korone varivacs, steri sze je za oesivesznoga lutherana znaeao. On je 32 vozov szamih papinszkih otrokov i mladih szneh v mito poszlao törszkomu ezaszari, da nyemi naj pomaga vogerszko kralesztvo zadobiti. Ali nyegovo gizdoszt je Boug tak pokastigao, da je nevören Ferdinandi I. v rouke prisao, steri ga je dao v Bees pripelati i v temniezo notrizaprejti, v steroj je mro.¹ Bili szo esce i drügi vnougi bogati goszpoudje, steri szo pispekem na drašbo luteranje gratali. Tüdi vnougi vekse in mense eseszti dühovniezke, da sze morejo ošeniti, szo sze po lutheranszkom zvergli. Med tisztoz vojszkov, stera je z Nemskoga na Vogerszko Ferdinandi I. na boj pomagat prisla szo sze nahajali vnougi lutheranszki officirje, steri szo sze z katoliesani hüdo szpodnasali, papinszke plebanuse z far yödrasesili, vmeszto nyh lutheranszke predgare notri poszadili ino papinee k

¹ Peter Perenyi I. 1542 osumljen tajnega sporazuma s Turki in zaradi protizakonitega prisvajanja cerkvenih posestev zaprt v Dunajskem novem mestu. (Fessler-Klein o. c. str. 522.)

nyhovej bošoj szlušbi z mecsom poganyali. Nej je bilou vecs pispekov kak trije, najmre esztergomszki, vaciumszki ino zagrebszki. Tej szo pa nej mogli Krisztusovo esrejdo od zgrabljivih vukou obraniti. Prousztih Mesnikou je ravno tak premalo bilou, ar szo v sole za volo neprehenyanih bojov zaperte nej mogli hoditi na Vogerszkem, nego premošnejsi sztariske szo szvoje szine vö Nemsko poszlali na vesenje. Tam odned szo sze z nouvov lutheranszkov krivoverov naküganí na Vogersko povernili, šnyouv tü drüge vnouge tüdi natepli [tim lesej, ka szo plebanusze sztrahom pred Törki pobegnoli ali pa od Törkov szkonesani bili]. Nisteri szo sze tü doma hvalili, da v tisztih csaszih glaszovitne profesore, kakti Luther Melanktona i. t. v. poznajo, ino szo nyhovi vucseniczke bili: zatoga volo szo vu od lutheranszkih velikasov znouva goriposztavlenih solaj vucsitelji zvoljeni, da lesej morejo mladino polutheraniti. Zmošni velikaši so natiszkarnice (stamparije meli, z sterih szo lutheranszke knige povnosili.¹ Törcei szo bole kázali szvoje prí-nagenenje lutheranom kak papinczom, da tak med nyimi nevosesenouszt i neszlošnoszt napravijo ino teda za szebe kaj zadobiti majo. Z etaksim talom je lutheransztvo po Vogerszkom dale i globse grizlo, katolicsanstvo pa, stero kakti raha rasztlina rado vu naroesaj mira cvete, k prechnenyi priblišavalo.

§ 4. Z došnyih krajov Vogrije sze je lutheransztvo takaj i vu šelezno Süpanijo (sztoliezo, varmegyijo) po velikovüsztenyi ino prizadeni dva imenitna goszpodina, Pemflinger Marka najmre, ino Nadasdi Tomasa prieselilo i notriprieterlo. Pemflinger z Erdelszkoga po Zapola Janosi za volo szvojega lutheransztva pretirani, sze je vu ladanyi Ferdinanda I. bliži Szombateja

¹ Na Ogrskem je bilo sredi 16. stoletja čez 30 protestantskih potujočih tiskaren. Prvo je osnoval Tomaž Nadasdy, ogrski palatin in ban hrvatski na svojem posestvu Novi otok (Uj Sziget) v Železni županiji (1536), poleg tega so bile med ogrskimi Slovenci še tiskarne v Spodnji Lendavi, Kiseku (Güns) in Nedeljišču. Tu se je mudil tudi tiskar Mandele, katerega nahajamo pozneje v Ljubljani. Tiskale so se le madjarske in hrvatske knjige (Bučar: Povijest reformacije i protireformacije u Medjmurju st. 7. sl.)

v Szecheni poszesztvo naszelo, gde je (pogousztoma) na male k szebi pozvanim plemenitasom za csasz kratenye teliko i tak dugo szmejsno i spotno klopotaó od sztaroga katolicsansztva i nouvoga lutheranstva, da szo nisteri szpaceni gizdalini sze hitro navesili z vukom po vucsem tuliti. Szlisavsi Melankton Filip, da Nadasdi Tomas kraleszki kintsnik, selezni süpan szledkar tüdi palatin szploh preveliko nagnenye kase k sztranskonovini ino nyou bole stima kak domaese navade i sege, k nyemi je napouto z priliznim szvojim lisztom Devai Matyasa odszkocsenoga barata, steri sze je v Sarvari okoli grofa Nadasdia tak dugo szladkaro i vklányao, da ga je z tivarisiczov Kaniszai Orsolov vred na lutheransztvo zapelao, v sterom je tüdi vmro (1562). On je Devai Matyasi szloboscino podejlo po vszój varmegyiji seleznoj gdebodi nouvo krivovero predgati.¹ Ober toga je szkoro vse varmegyijske szlüsbe taksim plemenitesom prepüsztó, ki szo nyegove (lutheranske) miszli bili, steri szo papinsztvo od szvojih ino lüdszkih kmetov odpotiszkaovati, mesnike drasciti, sztiszkaovati, v zamer posztavlati ino nyim vervanye jemati znali. Nadasdi na mejjaj szvojih imanyov viszlice (galge) goriposztavivsi taksi sztrah je napravo papinczom, da sze je po nyegovoj süpaniji na hitroma razsirilo lutheransztvo.

§ 5. Zdaj szo nasi Szlovenje vnouga i velika szküsavanya odicseno preobladali. Med tisztimi 93 lutheranszkimi predgari, stere je Melankton vu Witebergi za vogerszki orszag zevcsó, sze je nahajao eden rodjen Horvat po imeni Dragecz Janos.

¹ Matija Biró iz Deve na Erdeljskem, po rodnem kraju navadno imenovan Devay je študiral na krakovski univerzi in l. 1413 postal menih. Pet let pozneje ga najdemo v Wittenbergu pri Lutru, kjer je odpadel od katoliške vere. L. 1531. je začel oznanovati novo vero v Budi in postal predikant v Košicah (Kaschau), kjer so ga zaprli in poslali na Dunaj. Na posredovanje magnatov je bil izpuščen in se vrnil v Budapest, toda Ivan Zapolja ga je dal iznova vreči v ječo, kjer je ostal tri leta. Ko se mu je posrečilo zopet dobiti prostost, se je zatekel k Tomažu Nadasdy-ju v Železno stolico, kjer je na njegovem posestvu Uj-Sziget ustanovil protestantsko šolo in tiskarno (Fessler-Klein: Gesch. v. Ungarn III. str. 635)

Toga je Melankton tudi Nadasdi Tomasi v milöcsö i obrambo szporoucsao, steri ga je taki proti Müri k Szlovenom predgat poszlaö. — Szechi Margejtha grofa Szalmis Miklosa tivarisicza je z szvojov neprilicsnov prosnyov tak dugo zaglüsala Ferdinandi I., da je cisztercitsenzsko imanye Sz. Gottharda zadobila, stera je nej pozabila szvojim vladnikom zapovedati, naj kmete na nyeno vero (lutheranszko) szpreoberncjo. Baratje szo pa szkrivoma szvoje kmete poseresili szvojo sztaro vero lih duše obdersati, ka lutheranszke grofinye goszpödsztvo ne bode dugo terpelo. Krajnszki kramarje szo po hisaj ponüjali za malo cejno Trubera i Dalmatina szlov. knige. Ali nasim papinszkim Szlovenom jih je nej terbelo, da szo nej steti znali. (Truber Primos je bio lublanszki kanonik. Pokedob je lutheran gratao i Luther Martinu nemski nouvi zakon na krajnski jezik presztavo, je ceseszt i mesnistvo zgübo, tamosni lutheranje szo ga za predgarja posztavili. Dalmatin, luth. farar na Kranjszkom je Postillo, nedelnih evangeliomov ino listov raztolmacsenye, napiszao). Esce szo i najeti koudiske po szenyaj i po paverszkih hisaj okoli hodili guesat i popevat na diko i hvalo Luthera i nyegove nove vere. Pa vsze zobszton. Selezni in szalaski Szlovenje szo sze esce zdaj tak mocsno dersali szvoje katolicsanszke vere stero szo z maternim mlejkom naczeczali, da szo jih zapelavczi z nikse fele mestriov nej mogli od nye odtergniti i na lutheransztvo zapelati, nego so esce bole odiirili kak luherszke navuke tak lutheranszko gospodo, steri szo neszmižno baratali z szvojimi kmeti; czlo gda bi zvedli Szlovenje, ka szo sze na Vogerszkom lutheranszki predgarje szpernyali ino szami za volo szvojih navukov razjedinili i spotno razlaesali, zciszta szo zavergli vszo novino, tim bole, da szo pokedob sze szile i kastinge nej meli bojati, niti niksega dobicska vidli. (Eni predgarje szo vesili po lutherszkom od Krisztusove vecserje, ino szo najvecs nemskih naszlednikov meli; zato je nyihova „nemska vera“ ozvana. Drugi predgarje szo pa po vogerszkih veszniczaj po kalvinszkom delili Goszpödnovo vecserjo; zato zso nym pravili, ka „vogersko vero“ majo.)

Lutheranstvo na Vogerszkom i na nasem Szlovenszkom za krala Maximiliana od leta 1564 do 1576.

Protí vszake féle veri ednakesni krao Maximilian je nej marao, kajkoli sto verje, szamo nyemi naj daceso po redu placsiije i za nyega vojúje. Na tou nouvo miszeo ga je Svendi Lazar nemske vojszke lutheranszki vojvoda nagno, ki je okoli Tiszé teliko húda zadejvao papinszkim dúhovnikom, da szo nej mogli obszati.¹ Uprav tou je on nameno, pokedob je prazne fare lutheranszkim predgarom vrouke dao, ino je prou-szto lúszstvo k nyihovoj bošoj szlúšbi z posztrasúvanyom poganyao. Tórei szo Svendi Lazari tak steli nagoditi, da szo raj lutheranszke kak papinszke eerkve obiszkali. Odked szo lutheranszki predgarje szvojim lúdem za troust vóoznanyúvali, da Tórei naszkori gorivzemejo nyihovo vero, v etaksih okolsinaj je nej esúdo bilou, da je vnouge szvetszke i eerkvene esesz-nike sesegetalo po lutheranszkoj ali kalvinszkoj veri. Ka videvsi púspeczke, szo túdi nej zamúdili katoliesanszto varvati tak je Draskovits Júri, kolocsanszki Ersek i navkúp gyórszki pispekije oszkerbiteo kúsne povoudni dir prejaresiti šelejousesi v Szombateli vkrúppozvao nej szamo szvoje mesnike, nego i protestanszke predgare, steri szo sze vu nyegovoj pispekiji nahajali, da bi nye po raztolmaesenyi tridentinszkoaga eerkvenoga szpravisea dokoncsanyov zjedino i szprijatlo. Protestantzski predgarje v sztrahi pred Ersekom szo sze príporacsali Nadasdi Ferentzi steri nyim je tanaesivao Erseka naj nebougajo.² [Vsa-koga drúgega púspeka zapovedim i trúdejnyam ocsisesenya vere

¹ Schwendi Lazar, poveljnik nemških čet v vojski cesarja Maksimilijana II. proti Ivanu Sigismundu Zapolji je po Ogrskem ustanavljal luteranske občine in nastavljal predikante (Fessler-Klein l. c.)

² Jurij Drašković, državni kancelar, škof v Gjuru in naslovni nadškof v Kaloči, pozneje ban hrvatski in škof zagrebški, je l. 1579 pozval vse podložne duhovnike, tako katoliške župnike kakor lutrovske predikante in učitelje k sinodi v Sombotelj (Steinamanger). Toda predikanti se niso odzvali zaupajoč mogočnemu varstvu Franca Nadasdyja, ki je bil enako vnet luteran, kakor njegov oče Tomaž. (Fessler-Klein: Gesch. v. Ungarn IV. str. 147.)

szo sze veliki gospoudje protivili; samo Draskovits Júri zagrebeeski pispek, steri je navküp ban bio, je zamogao vü szvojem krogi opravlati, zato je Luthera bloudnoszt na Horvatsko i med szalaszke Slovene notri nej püsztó. — Tú je veliki pomor vnougo Szlovenov pobrao (1560). Ki szo pa sivi osztali, szo sze s taksim gladom vojüvali, da szo šelod, tropine i zelou travo jeli.¹ (Manjka en list rokopisa.)

Keliko kvara so Botskajevi kruci šeleznim in szalaszkim Szlovenom zadenili, szpovušgajouesi nyim hrame, szpomoreesi i oddegnejouesi nyim lüdi, sivino i odneszecsí nyim vsze felc

¹ V rokopisu poslej manjkata dve strani, ki obsegata prvo dobo vlade kralja Rudolfa (1576—1608.) in pričetek Bočkajevih nemirov. Kakor je posneti iz § 12., pisatelj tu ni nič razpravljajal o verskih razmerah v ogrski Sloveniji, temveč opisaval splošne politične razmere na Ogrskem, boje s Turki in razvoj Bočkajevega upora. Da se nit zgodovinske pripovedi ne pretrga, hočem tu izpopolniti vrzel in vstaviti najznamenitejše dogodke. — Za vlade kralja Rudolfa sta bila njegova namestnika na Ogrskem nadvojvoda Ernest (1580—1604) in Matija (1604—1608). Ogrski Slovenci so bili v tem času prizadeti po bojih s Turki, ko je l. 1594. veliki vezir Sinan-paša z veliko armado pridrl na Ogrsko in pričel petnajstletno vojsko proti kralju Rudolfu. Večinoma pa je šlo tu le za posamezne trdnjave in mesta, ki so jih zdaj Turki, zdaj kraljevi dobili v roke. Meja turške oblasti je segala takrat prav blizu do slovenskih pokrajin, ki so vsled vednih bojov in prask mnogo trpele. L. 1594 se je posrečilo Juriju Zrinjskemu, gospodarju Medjimurja, osvojiti nekaj trdnjav v salajskem in šomodskem konitatu, tako Breznico, Segežd, Bobovac in Čurgo. (Klaič: Povijest Hrvata V. 398.) Veliko večjega pomena je bil Bočkajev upor (1604—1606) — Kalvinec Štefan Bočkaj, izprva privrženec kralja Rudolfa, je zbral okoli Debrečina in Velikega Varadina mnogobrojno vojsko boja in ropa željnih hajdukov (kruecv) „v varstvo državljanske svobode“. Njegov boj proti kralju je povzročil na Ogrskem levo od Donave splošni ljudski upor. Dne 20. aprila 1602 se je dal Bočkaj od ogrskih in erdeljskih stanov oklicati za kneza ogrskega in erdeljskega. Njegovi boji s kraljevimi četami so bili v začetku uspešni. Bočkajev poveljnik Gregor Nemeth je prekoračil Donavo in vdrl v Železno županijo, kjer je osvojil Sombotelj, Kisek in Kermedin (Körmend). Takoj po Nemethovem prihodu so velikaši in plemiči železne in salajske županije prestopili na njegovo stran, med njim Tomaž Nadasdy. Deloma so potegnili z Bočkajem zato, ker se je bojeval proti kralju Rudolfu za svobodo luteranstva in kalvinstva, deloma pa iz strahu pred znagonosnim vojskovodjem. Kar se ni dobrovoljno pokorilo je Nemeth z ognjem in mečem neusmiljeno opu-

draga dugovanya, da nyim naj na pouti nindi sztrosek nezmenka. Csi szo tü lih zadoszta paše najšli za szvoje jahance ali po travnikaj ali po nyivaj obszejanih nyim je vsze edno bilou. Boeskajovim besznyakom szo sze tüdi nase cerkve nej milile, nego veszporoblene szo radi vusgali. Ali Boug je tüdi szvojo fancoszt koncsi szkazao nad ednim zalokanim vogerszkim kalvinarom, ki gda bi v salovszkoj cerkveci z Matere boše kejpa z pobošnoszti goriobesene drage i lejpe dare (ofre szreberne) z szvojimi nepobosnimi rokami dolipobravsi bi steo z oltara doliszskocsiti: nvegove osztrouge szo sze v perti zadergnile, on szpadne ino sze mocsno vdari. Oszramoten sze za toga volo

stošil. Njegovi „kruci“ so vdrlí tudi na Štajerko, upostošili Fürstenfeld, Radgono, okolico Ljutomera in Ormoža. Kakor javlja ormoški župnik Ivan Dvorčič, so v tem mestu oplenili tudi župno cerkev in odnesli za 500 gold. dragocenosti. — Iz Ormoža je poslal Gregor poslanec k banu Ivanu Draškoviču in hrvatsko-slavonskim stanovom s pismom Štefana Bočkaja, v katerem jih pozivlja, naj mu pomagajo v boju proti kralju Rudolfu. Toda hrvatski stanovi se niso hoteli bratiti z ogrskimi uporniki in so Bočkajevo prošnjo odbili. Ban Ivan Draškovič je celo z vojsko udaril preko Drave na Bočkajevece, med tem ko je zagrebški škof Bratulič čuval prehode na Dravi in Murl, da ne bi Nemethove čete vdrle v Slavonijo. Zajedno z krajiškim generalom Trautmansdorfom je Draškovič 29. julija pri Kermedinu (Körmend) napadel Nemetha in njegovo armado, sestavljeno iz hajdukov, Turkov in Tartarov, popolnoma razbil. Mesta Körmend, Sombotelj in Kisek (Güns) ki so bila preje v rokah upornikov so se zopet podvrgla kralju. Hrvatje so v odločilnem trenutku s svojo stanovitnostjo in zvestobo Rudolfu rešili ne le del Ogrske, temveč tudi Štajersko, Koroško in Kranjsko. Vojska se je zaključila l. 1606 z dunajskim mirom, ki je Bočkaju priznal Erdeljsko in vzhodni del Ogrske do Tise. Posebno pomenljive pa so določbe glede veroizpovedi. Člen prvi dovoljuje magnatom, plemičem, svobodnim mestom in trgom, ki so neposredno kroni podložni, versko svobodo, vendar „brez škode katoliške vere“. Duhovstvo, cerkve in poslopja katoličanov morajo ostati nedotaknjena; kar je za prošlih nemirov prišlo v druge roke, se ima prvotnim lastnikom povrniti. — Dunajski mir pomenja za protestantstvo na Ogrskem začetek nove dobe. Plemiči na zapadnem Ogrskem so pričeli protizakonito tudi pri svojih podložnikih po vasch vpeljavati novo vero, tako Sechyji, Battyaniji, Nadasdy i. dr. Cerkve, katerim so bili patroni, so izročili predikantom, ne glede na klavzulo „brez škode katoliške vere“. — Hrvatje veljave dunajskega miru za svoje dežele niso priznali. (Klafič: Povijest Hrvata V. str. 450 sl.)

tak razluli, da med sztrasním pszývanyom i preklinvanyom kak Vogrinje najbolje znajo, vküpnameese perte, mesní gvant, knige, poszevjtsnyeke, (svezcov kejpe) angele, sztolice i drügi lesznino v cerkvisi ino posge do teo; Szeehiove cerkve szo malo bole zasounane osztlale pred botskajovimi razbijacske.

§ 12. Tecsasz, ka szo sze etaksa godila na nasem Szlovenszkom, okoli nasih šezelnih Szlovenov po stajerszkih mejaj szo pacs še jako sumorili lutheranje. Tak szo nemskoga jezika luteranszki Radgoncsanje za szebe zvüna obzidja kre Müre nouvo lutheranszko molitvarniczo zozidali, predgara i skolnika najeli, papincze, steri szo po nedelaj v meszto prisli kaj küpvat ali odavat, szo nej samo vabíli nego czlou za rokou, gabanc, firtok i za janke v szvojo molitvarniczo notri vlekli.¹ Pokedob pa nasi szlovenszki papinczi za volo neznanya nemskoga jezika (nix teits) nescsejo v nyihovo molitvarniczo priti, tak szo Radgoncsanje tüdi ednoga szlovenszkoga predgara gori vzeli ino gdebodi pohvalili Luthera Martina nouvo vero, v steroj nega vnyej szpouvedi niti poszta. Nisterim radovednim i novošelnim Szlovenom i Szlovenkam sze je raesilo, v radgonszko lutheranszko molitvarniczo notri poglednoti: ali takajse szo sze i oszmejavali szvojim domacsima pripovedavati ino kazati, kak szmejno

¹ Radgona je bila izmed glavnih luteranskih postojank na Štajerskeni. Luteranski meščani so najprej pri mestni župni cerkvi nastavili predikanta. Ko mu je pa nadvojvoda Karol bivanje v mestu prepovedal, postavili so si molivnico izven mestnega ozidja, na svetu nekega Weixlerja (bei der Herberstorff'schen Bindhütten). Z ogrskimi luteranskimi plemiči so bili v tesni zvezi. Ko so l. 1598. morali vsi predikanti Štajersko zapustiti, so našli na gradovih Nadasdyjev, Battyanijev in Seehijev varno zavetje, od koder so obiskovali večkrat štajerska in koroška mesta, posebno Radgono. Tudi štajerski in kranjski protestanti so po letu 1600, ko niso več imeli svojih cerkva in predikantov, večkrat romali na Ogrsko, kjer so imeli bogoslužne shode v Petanici in Soboti (Olsnitz, Murszombat). Dne 14. julija 1601. poroča Hans Walter, pridigar v Petanici, da je ob preteklih (binkoštnih) praznikih prišlo celo mnogo ljudi iz Koroške in Ljubljane k njegovim pridigam (Loserth: Akten und Korrespondenzen III. str. 196). — Okoli l. 1582. je pridigal na Battyanijevem posestvu pri Novem Gradu (Güssing) Vid Subtilič, poznejše predikant v Metliki.

sze je tam lutheranszki predikant voberlenczao ino oblejkao. Tiszte Szlovene pa, steri szo sze nikak nej v lutheranszko molitvarniczo püsztli szpraviti, szo nyim Radgonesanye pravili: dummer windiseher (szlovenszki bedak). Pokedob bi pa stajerszki, koroseszki ino krajnszki lutherane vnogo nepokornoszti delali ino po sili doli terli katoliesanszstvo; tak nyim je nyihov gospoud i ladavecz Ferdinand (szledi kak czaszar II.) zapovedao lutheranszko vero zapusztiti i na sztaro katoliesanszko sze povernoti. Za toga volo szo lutheranom cerkve vsete, radgonszka z püksenim prahom razrüsenä, knige lutheranske szesgane, predikantje pretirani.¹ Tisztim pa, sterim sze nebi stejla katolszka vera, naj bi odisli s nyegovih orszagov. Rejszan szo sze vnougi lutheranye raj szvoje domovine, kak lutheranszke vere znebili ino sze jih je veliko k nam preszelilo, kak tou dendenešnyi sivoucsi rodovje kasejo, kakti: Stajar, Kranyecz, Šnidar, Boar, Czvörnyek, Koroszcz i. t. v. — Szechi Gyüri je za volo teh lutherzkih prisavezov v szobotskom i gornjolendavskom gradi (pri papinszkih cerkvaj je esese nej szmeo) lutheranszke predgare gorivzeo. Szechiovu gradoveni offieerje szo nekoga Odenezä, lutheranszkiego predgarja, steroga szo z Stajara vöztirali po vesznicaj okoli dali z gospodsine voziti, naj bi kmete z obctanyom ino postrassuvanyom na lutheranstvo zapelavao.² Gda ci pa czaszar Rudolf z Botskai Stevanom v Beesi mir napravo, poulek steroga je lutheranom i Kalvinarom szlobosesina prepüsztšena znoutra mejnikov vogerszkiego kralesztva po szvojoj

¹ Radgonski prot. tempelj ni bil razrüsen, ker je njegov lastnik Karl pl. Herberstorf prosil, naj mu prizanesejo in je že sam odpravil predikanta, altar krstni kamen in zvonove.

² Peter Pavel Odonej (Odenc), pridigar Hipolite pl. Windischgracz na gradu Waldstein pri Gradcu, ki ob splošnem izgonu predikantov ni hotel zapustiti svojega mesta, je bil l. 1692. na ukaz nadvojvode Ferdinanda ujet in v Gradcu zaprt. Mestni sodnik ga je obsodil na smrt, a nadvojvoda ga je pomilostil na galejo. Ko so ga peljali v Trst, se mu je v Senožečah posrečilo uiti svojim čuvajem. Zbežal je najprej na Ogrsko, potem pa na Saksonsko. (Hfurther: Geschichte Kaiser Ferdinand II. IV. B. ztr. 281. sl.)

veri djaszti (obrejüvati) brezi kvara katolicsanszke vere i na vesznica; nej (1606.) vnogim protestanskim velikasom sze je szprava nej dopadnola. Szechi Jüri je szam od szebe tüdi na vecznice vöstegno beesni mir ino k Tissinskoj i Szvetoga Gyüria cerkvi pri sterih szo plebanuszi falili szvoje lutheranszke farare paszado. [Battyanijov rod je prepovedao, kürdomanszko eerkev papinezom goriodprejti]. (Farar je tatranszkim Szlovakom teliko, kak nam plebanus. Szechia gradoveni officeerje, szlovaki, szo naj-mre kmetom pred szebe zapovedali i nyim osztro narouesili farare, stere nyim je zemelszki goszpoud posztavo, postüvati i nyim po sztaroj navadi placüvati. Kmetje stimajoucsi, ka do tej prisleci nouve fare redili, szo sze privadili nye lih farare imenüvati, Fararom protesztantszkim szo katolicsani na Voger-szkom „Laicus“ pravili to je szamo za szvetszke i sz. reda ne-majouese mouse drsali. Nyim je od kat. püspekov prepovedano bilou zakramentome deliti). Lutheranom i Kalvinarom szo itak vrata zaperta na Horvatsko bila. Šelezni naši papinczi szo še premalo mešnikov meli. Protivno zagrebski Pispek edne miszli z dolnyolendavszkim Banfyom z szvojoj nevtrüdlivov pasztir-szkov paszkov vöszpelao, da szo szalaszki Szlovenje cziszti osztali od lutheransztva, stero szo lütheranszkoga Botskaja pri-atelje vszepovszed nekaj z lejpim, nekaj pa po szili na lüdi pri-vesüvali.¹

¹ Tu se je naš pisatelj zmotil. Jurij III. Zrinjski, veliki župan sa-lajski, ki je vpeljal kalvinstvo v Medjimurju, je pospeševal novo vero tudi v prekmurskih pokrajinah. Nikolaj Banfy iz Spodnje ali Stare Len-dove, ki je imel Jurijevo sestro Uršulo za ženo, je imel na svojem gradu kalvinske pridigarje in ustanovil protestantsko tiskarno, ki je pa tiskala menda le madjarske knjige. L. 1574. se imenuje Banfyjev dvorni predikant Jurij Kulčar, pozneje Štefan Beyte. Kakor v Medjimurju se je tudi tu kalvinstvo vzdržalo le prilično pol stoletja in med prosto ljudstvo sploh ni mnogo zašlo. L. 1623. se je povrnil Jurij IV. Zrinjski z vso svojo dru-žino v kat. cerkev in takoj izgnal vse kalvinske predikante iz Medjimurja. Med župnijami, ki so bile v letih 1637—1661 protestantom odvzete se imenuje tudi Turnišče. L. 1641. piše zagrebški škof Benko Vinkovič Juriju Zrinjskemu, da se v Turnišču nahaja neki kalvinski pridigar, ki mnogo škodi katoličanom, Lutrovce in Kalvince pa v njihovih zmotah potrjuje. (Bučar: Povijest Reformacije i protireformacije v Medjimurju str. 49. sl.)

Lutheranstvo na Vogerszkom i na našem Szlovenszkom za krala Matyasa II. od leta 1608—1619.

§ 13. Pokedob bi sze nouve vere (lutheranszka i kalvinszka) szploh borile proti sztarejszj katolicsanszkozj, eta pa nye ne bi mogla zadüsiti ino vüsztrejbiti; tak szo sze na zadnye vu nehasznovitnom boji pogoudile edna kre drüge síveti. Meszto toga, ka bi sze vsze tri vere: katolicsanszka najmre, lutheranszka i kalvinszka vu beesnom miri dovoljene pravice edna kre drüge vsívale: protestantje szo sze vpirali Matyasa II. okoronati, dokecz nyihovoj vöri po beesnom miri prepüsztzene sloboszesine bole nepoveksa i med orszaeske artikuluse ne zapise. Z szvojim sívouesim bratom Rudolfom izdaj v szvaji bodoucsi Matyas II. bole primoran, kak radovolen nyim tou dopuni, czi szo sze gli vnougi papinszki szvetszki i dühovni gospoudje protivili (1608).¹ Od ctihmao je protestantsztvo po vszozj vogerszkozj zemli pacs jako gorijemalo pri eseszti i oblaszti, pri premošejnyi i praviczaj. [Szkoro vszi plemenitasi szo lutheranje ali kalvinari bili]. Poszebni podšar i pogon je dao lutheransztvi Thurzo Gyüri palatin, steri je lutherane vküp poberao (zazvao) vu meszto Zsolno na pogovarjanja, vü sterom szo pervikrat trije superintendenti ino senjorje zvoljeni bili.² Tü szo tüdi szkonesali; da vszaki novi farar naj priszegne na knigo jedinsztva (konkordancio) ino jo podpise poulek stere dušen bódé vszako nedelo dvej predgi, po szvetkaj edno, po delavnih dnevij pa v cerkvi molitve deršati, ino v predvuzemszkom (stirideszetdenškom) dugom poszti ino v Adventi nebode szmeo zaroesnike

¹ Državni zbor v Požunu (11. januarja 1608.) je potrdil določbe dunajskega miru, posebno prvi člen o svobodi veroizpovedi. (Fessler-Klein o. e. IV. str. 91.)

² Palatin Jurij Thurzo, vnet luteran je porabil trenotek, ko je protestanstvo na Ogrskem zmagalo in višek moči doseglo, da mu je dal organzacijsko, L. 1610. je sklical patrone župnij in predikante v mesto Zsolno (Syllein) v Trenčinu k sinodi, katere duša je bil sam. Določila so se okrožja, katerim so načelovali superintendenti, dala navodila za cerkveno discipline in sprejela „formula concordiae“. Kardinal Franc Forgacs, nadškof ostrogonski, je ugovarjal proti sinodi, ki se je zbrala brez njegovega dovoljenja in kratila pravice kat. škofov. (Fessler-Klein o. e. IV. str. 148 sl.)

v zakon hišni zdavati i. t. v. (Forgaes Ferencz estergonski Ersek i kardinal je to luth. superintendentov neopravieseno zvolenje nevalavno vöznano, za toga volo ar so pispeki nej bili nazouesi ino protestantje nekoliko 8 stolicz (varmegyj) szo je pa zaverгли, ka szo pispeksztvo za osztanek katoliesansztva dršali). — Boug szc je tüdi szkerbo za szvojo vero po Forgaez Ferenczi i po Pazmany Petri esztergonszkom Erseki, steri je szrecesen bio z szvojov modrousztvov i esersztvov zgovornosztvov vnouge imcnitne grofe, barone i plemenitase z protestantsztva vu pravo katolicsansko cerkev nazaj pripelati, ki szo po esaszi z lejpa tüdi szvoje kmete za szebom privabili.¹ [V 1617. leti szo vogerszki protesztantje jubileom szvoje vere dršali z nedosztojnóm ponišenjem vere kat. Steri vogerszki velikasi szo vu kat. vero nazaj prisli, taki po jubileomi, kakti Eszterhazi Miklos, steri je szledkar palatin bio, i prvi bliszki prot. vere na szvoje oblaszti zemli vgaszno poleg praviez orszacskih i vnouge za szebom gotegno].

§ 14. Na szalaszke nase Szlovene szta zagrebszki pispek ino Banfi od dolnye Lendave ocsinszko szkerb noszila i nej püsztila z lutheranszkim ali kalvinszkim oklom nye natepsti. Neszreesnejsi szo bili veshajt šelesni Szlovenje, ar szc je med nye lutheransztvo notrivisterlo i ostebliło, tak da szo sze papinci meli bojati pred naprejstojecsem zcezejloma vszkoncsanyom szvoje vere. Ar kak indi na Vogerszkom tak i tü lutheranszki zemelszki goszpoudje Ferdinandi II., steroga szci je brezotroesen Matyas II. za nasztopnika zvolo, odnagnyceni szo pri vszakoj priliki preeske dejvali szvojim podložnikom, naj bi sze

¹ Peter Pazman, iz stare plemiške rodbine, rojen od luteranskih starišev l. 1570 v Velikem Varadinu, je prestopil v 13. letu v kat. cerkev in obiskoval jezuitske šole v Krakovu, Dunaju in Rimu. Ko se je l. 1607 vrnil na Ogrsko je z besedo in pismom deloval za izprobrnjenje protestantov. Še preden je postal škof se mu je posrečilo 30 plemiških družin pridobiti za kat. vero. L. 1616 je postal nadškof v Ostrogonu. — Več odličnih magnatov je takrat še bilo na strani protestantov, tako Franc Battyany, Nikolaj in Jurij Zrinski, Franc Nadasdy, Tomaž in Jurij Sechy, Banfy s Spodnje Lendove in še nekateri drugi. (Fessler-Klein o. c. IV. str. 151.)

navolili papinsztva. Kak sze je na Cseszkom veroboj zaplamno; Szechi Gyüri je taki szvojega brata Tomasa v szobotski grad poszlao za toga volo, naj kak slovenszke, tak stajarszke kmete na lutheransztvo i prouti csaszari Ferdinandi II. podpihava. On szi je kurašo vzeo papinszkim skolnikom naravnoucs na znanye dati, da oni naj grüntnega goszpouda vero (luth.) gorivzemejo ali sze naj inan (s nyegovoga grünta) zoselijo. Nyegovi officerje szo papinszke kmete pri gospodsini za bolvancsare, bogopszövce, bedake, ospotavali, oszmehovali, nyim gizdavo zapovedavali, na nye osztro sze otreszkavali; mesnikov posten glasz oszmradili ino oblatili, luth. farare pa hvalili i zvisavali. Lagali szo. da pokedob je še czaszar, palatin ino nyihov goszpodin lutheranszke vöre, orszak more lutheranszki gratati. Posztrassüvali szo, da pridejo Törce dolimarjat papinceze i. t. d. Z toga lahko vgonjavamo kak szo dolipoklaeseni bili pri nasz papinczi, sterim so mesnike, ki bi nye potroustali ino povesili, celou szfalili. Naj duše je obsztao niki Vernyek Ivan, plebanus na gorejnyem Sziniki, eden mouš velike sztaroszti, sznasne zvünejsine i prijaznoga obnašanya. Od toga sze pripoveda, ka je vszigdar, gda koli szo Botskajovi razbijaeske priblišavali, pred szvojim farofom sztojecsni ino sze nyim je naklanyao ino v glasi vino ponijao. Nad špajsznim sztarczom szo sze mimo rošlajoucsni Vougri zaszmeljali i nyemi nikaj hüdogo nej zadali. Vü vrejmeni mira okoli vüzma za volo szpovedi je eden horvatskoga zlešenja jezuitszki missionar po imeni Pitasics k šeleznim papinczom priso od szombatelszkoga kaptalana poszlani, steri nyim je za encasz duševni troust podejlo.

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala Ferdinanda II. od leta 1619 do 1637.

§ 15. Ferdinand II. je veliko meo z protestantni opravit. Boug ga je pa blagoszlovo z ednov tivarisiczov — bavar-kinyov — katolicsanszkov kersztsenicsov, stera ga je szploh vu

katoliesanskih mislih poterdjavala ino krejpila prouti szkü-savanyom szilnih protesztantov. Nyegovoga kralüvanya zourja je toti v kervavoj farbi sze szkazala, ali na zunesevno vedrino sze je razjasnila. Pervi szo bili toeskov zbontarani csehszki, moravszki ino austrijanszki protesztantje, steri szo pod vojvodsztvom grofa Thurn Matyasa tia do oszidja Beesa prirošlali nad Ferdinanda II. ino szo ga v lasztivnoj prebivavniczi za perszih trouszili i prisziljavali na podpiszanya szvojih nepravdenih protestantszko vero dotikajoucsih šelejnyov. On pa na bošo pomoues sze zanasajoues nyim nikaj nešese dovoliti, ka bi znalo biti na kvar katoliesanskoj veri. Za eto dühovno krepkoszt ga je Boug naszkori z sreesov blagoszlovo. Njegova vojszka je eschsko pobila. Za tega volo je Thurn Matyas mogao Bees nihati ino setüvati szvojim na pomoues. Premagani Csehovje szo denok nej henyali budaliti nego szo sze zpajdasili z Bethleny Gaborom erdelszkim poglavarom i po tom omocsnejsani szo szzi meszto Ferdinanda II. za krala zvolili Friderika kurfürsta, steroga szo dali okoronati po nepravdenih rokaj kalvinszkih predikantov. Od drügoga kraja pa Bethlen Gabor szrecsno naprejszili i za malo esasza z klanyom, šganyom i opüztsavanyom szkoro vez vogerszki orszag szvojoj oblaszti podverse, cerkve i klostre vuporobiti, mesnike, steri szo nikam nej vujti mogli mantrati ali pretirati, meszto nyih kalvinszke predikante notriposztaviti, šole goriposztaviti i katoliesanszko deczo vu szvojoj kalvinszkoj veri vesiti veli. Ali szrecska sze je obernila na ponizejnye zvissenih puntarov. Csaszarski seregi szo Czehe pri Pragi, tak szpoterli, da je szam nyihov zimszki krao Friderik komaj vujšo. Dvajszetih imenitnejsih zaesitelov reberije czaszar da glavobitjom kastigati. Csehov nesreeza je vnogo vogerszih velikasov (z nyimi vzdrüsenih) sztrejznila in sztraha moues nye tirala pred esaszara na kolena; med etimi zbojanimi je bio tüdi glaszoviten Szechi Gyüri, družbenik Bethlena. Eta neprijetna okolsina je primorala Bethlen Gabora z szaszarom v Nikolsburg, meszti na Moravszkom sze pogoditi, tak, da sze je lutheranom i kalvinarom nej branilo gde bodi na Voger-

szkom cerkve i soule napraviti (1621). Horvatje szo nyim pa toga nej privolili.¹

§ 16. Komaj je zacsnila nasa Szlovensina ob Boeskajovih krucov razbijanya malo lepse lica kazati, pri vszem gori sze pomagati, bole z ljudmi oboujega szpola povnositi ino vdrusbiti, sze po razbojnom ropom Bethlen Gabora pridrusnikov je pali moglo vsze nazaj sztoupiti ino szpreminoti. Teccasz, ko je Bethlen Gabor okoli Dunaja sztrahoto delao s Kanise szo Törce i Tatarje do Radgone priderkali. Gda bi pred nyimi povszed gouszti dim od vušganih veszniez visziko sze vijocs, vsze je bejsalo, nekaj na mürszke oszredke, tüdi na pogibelnoszt pred nareztecsov vodouv, nekaj pa na bregc v gouszte loge, da naj nenajdejo ludih na klanye i odegnanye. Drugo vsze, ka szo najslj, poganye, poszirajo, ali s szebom odvlecsejo ino szporoblene hrame zapepelijo, poszebno v Szoboti, Beltinci i na Bisztrici najvecs kvara szo delali.

§ 17. Od toga vdarcza je sztrasnejsega szem zamalno Bethlen Gabor, ki pri Rohonci na dvouje vzemsi szvojo armado, nyemi sze je zlüblo v Possun oditi i tam voug. korono v roukc dobiti, drügo trumo szvojih krucov pa je poszlae na Horvate proti Dravi ino nad dolnyolendavszkoga Banfi Kristofa šcelejousei szvoje csemere vöszpusztiti za volo toga, ka szo z esaszarom dersali ino protestantszkom predikantom branili na szvojoj zemli kmetom krivo vero predgati. Od Drave szplaseni Bethlen

¹ Bethlen Gabriel (Gabor), l. 1613. izvoljen za kneza erdeljskega, se je postavil na čelo ogrskih vstašev proti cesarju Ferdinandu in se zvezal z uporniki na Češkem. Z Bethlenom so potegnili tudi Jurij Sechy, dva Zrinska, Franc Battyany in Banfy. Battyany je zbral posadke obmejnih krajev, katerim se je pridružilo par tisoč Turkov, zavzel Körmend in Rohonc in jo udaril na Štajersko požigajoč in pleneč tja do Dunaja. L. 1622 je bil v Nikolsburgu sklenjen mir med Ferdinandom in Bethlenom, kateremu je cesar priznal vojvodstvi Oppeln in Ratibor in sedem komitatov ob gorenji Tisi. Določbe dunajskega miru iz l. 1608 so bile iz nova potrjene. Po miru v Nikolsburgu se je več odličnih magnatov pridružilo Ferdinandovi stranki in prestopilo v kat. cerkev, med njimi Jurij Zrinski, Tomaž Nadasdy, Franc Battyany in Jurij Sechy (Fessler-Klein o. c. IV. str. 185 sl.)

Gabora razbojniczke, nazaj prejč Müre pregazivši, szo sze mahoma kak hüda toesa na naso szlovenszko zemlo zagnali, tüdi tü szvoje porobšelnost naszitati. Gdekoli oni idejo, takse grozovitnoszti delajo, da sze je pravilo: pitani den je tü. Nyih dika je bila vse do kouše szporobiti, vsze pošgati, vsze razdrejti ino vkonesati, kajkoli je papinszskou bilou. Nyihovi pomoesnike Törki ino Tatarje szo vero meli: da ki na etom szvejtü vecs kersztsenikov szpokole, vecs bode na drugom szlugov meo; odked je šela do lüdiš vmarjanya vnyh li gorejla. Protestantje szo tem szvojim pomoesnikom za malo eejno zoudali vnogo Szlovenov i Szlovenk, mladiš ino lejpiš, stere szo oni küpoma kak šivino, na jezera i jezera odegнали na törszko zemlo i tam moške za katane (vojake), deklina pa za spanyaese i šene gorisztermili vu törszkoj veri. Lešej szü je pomiszliti, kak z perom szpiszati onih robov kersztanszkih ezvilenye, joukanye, rasesanye, stero szo je na vecs mio dalees esülo.

§ 18. Merzla groza je trouzila one Szlovene i Szlovenke, steri szo po odidenyi kerviselnih razbojnikov Bethlen Gabora z szkrivnih lükeny i votlin vöprilazivši viditi mogli, kak nezsmilno sze je nyihovim eerkvam, hisam i zemliscsam godilo. Vidili szo, da nyim je drügo nej prekoształo, kak szama pogorisca puna szajš i dima. Kak ocsi za joukanye! Vnougü od sztraha i sztrada szlouki i medlouvi szo bers ocsi na vszigdar zatisholi. Ti malo mocsnejši szo pa roke na glavi nosecs milo joukali, i prascsali eden za ocsa, mater, drügi za szina ali seser, tretji za šeno ali moša. Nekim je šao bilou za lejpe jünce, konye, krave i druge fele blago, nisteri szo sze šorjali za szvoje zernye, stero bi zdaj kervavo potrebüvali; ti edni szo kriesali, preklinjali luth. Vougre i pogane. Na vsze ete nevoule szo prisle oszepnice (bobinki) ino majini betegi, steri szo nevolne Szlovene i Szlovenke na jezere z szvejta pobrali.

§ 19. Tak szo nistere szlovenszke veszi ali zeiszta prejše, kakti: Negonei, Obranesakovei, Krisanovei i. t. v. ali na malo prisle. Ar szo nej meli voule za volo sztraha pred naszkornov szpodobnov szilov, szvojih do teo pošganiš i razdrejtih hramov

goriposztaviti, nego szo sze raj nikeliko lejt po bregaj siroma, da najdale vidijo pogibelnoszt, po leti v satoraj sztisznoli v zimi vu votlinaj dergetali i odned nekelko za volo potrobnoga šivesza zemlo obdelavali. Tako szo sze encasz nevoulivali Bagojancsarje, Martyancsarje, Kobilesanci, Šalovezanje i. t. v. V nestere escse itak šivoucsa szlovenszka imena deršecse vesznice szo pa zemelszki gospoudje na obnyivanje szpoklacsenoga pola med szlovenszke od mecsa nepozobane i neodegnane zlešenike naszelili Nemce ali Vogre. Tou kašejo: Dobra, Dobrovník, Daber, (Dujber), Sztavka, (Davka, Tauka), Josecz Krics (Grits), Brescec. Radis, Resznek, Velika i. t. v.

§ 20, V etom zburkanom vrejmeni szo nasi Szlovenje zavolo szvoje katolicsanszke vere vnogo terpeli od vogerszkih lutheranov ino kalvinarov, steri szo szí prizadevali nyou zesiszta vözstrejbíti i mesto nye szvojo med lüdi vpelati. Ki gda bi vidili, da zagrebszki pispek i Banfi Kristof szalazskih Szlovenov zemelszki goszpoud nepüsztitá kmete z protestantszkom oklom natepszti; ocsiveszno szo lutheranszki i kalvinszki predikantje nikaj ne szmeli, szo sze denok negdanegda na szkrivoma k kmetszkim hišam pritepli ino poszküsavali zapelavat. Najvecskrat szo sze vu Turnicsi pokazali, kamo je k Marii vnougo romarov prihajalo. Ka zvedivsi Banfi Kristof zapelavec je dao goripoiszkati ino odpoditi. Zatoga volo szo Banfia nyegovi kat. kmetje lübilí ino veliko prestimavali ino z vküpnabranimi pejnezi nyemi pripomogli ednoga brata z törszkoga robsztva vörejšiti. Eto prenagnenye i kersztsanszke miloszeresnoszti delo sze je Banfi tak dopadnilo, da je Csesztregarce, Dobrovnícsare ino Turnicsarje z nekimi varoskimi sloboscsinami obdarüvao, stere nyim je tüdi csaszar Ferdinand z pohvalou poterdo.

§ 21. Slabejši i nesztalnejši szo bili šelezni kat. Szlovenje. Pervo kak bi Botskai Stevana praszka voüdarila, ar szo neki imenitnejši nyihovi zemelszki goszpoudje poimeni: Szechi Gyüri, Batthyany Ferentz i Nadasdi Tomas, csaszari ino jörszkomi pispeki na drašbo szvoje szlabejše kmete znali z pejnezi, z obe-tsanyom bougse kmetye, bogate senitve i slüsbe na lutheranszko

szvojo vero privabiti. Pod teesajom Boeskajove i Bethlenove reberije szo po peldi nemskih velikašov na sziloma doli terli ino zanesavali papinsztvo. Oni szo szami obszebe papinszke eerkve lutheranszkim predgarom prejkдали. Pa s kaksov praviezov? (Martyanszki farar je Szechi Gyurii z eerkvenih pejnez v mito dao 228 fl. Farar pri sz. Benedeki je plemenitomi Prosznyak Janosi mesztovino, gornjoszinieski farar (Vitus) gorno z vrha Koziak (zdaj Grebensesek) ozvanoga dobraszkoj grofinyi prepüsztö, gornyopetrovszki farar je pa v Süllinci i Sanavli meszto negdasnyega kebla szamo škaf síta proszo (terjao), naj ga lih trpijo i. t. v.) Lutheranszkih predgarov sze je pa telikoszem na Szlovenszko priteplo, da so nyim negdasnyih plebanusov farofi nej došli, nego szo sze k podrüsnesam (filial) notriterli i priphali. Vu farof pri sz. Benediki szta sze dva farara na enkrat notritiszkala. Eden je meo praviezo od Nadasdi Tomasa, te drügi pa od plemenitoga Prosznyak Janosa. Teesasz, ka szta sze farara od prejdnozsti med szebom deaeski pernyala, esemerje szo zevreli i szkipili vu nyihovih šenaj, tak da je edna nad to drügo z peszniezov szkoesila ino szo z glasznim klepetanyom ino szadoukanyom sze za kersko (?) po klej vlašile. Eta szpraesлива szvaja sze je ovak nej mogla zadüsiti, nego da je eden farar na meszti obsztao, drügi je pa v Szeli szlušbo doubö.

§ 22. Pervi lutheranszki fararje szo sze jako znali jaliti pri nasz ino szladkati. Oni szo (zapervo) po nedelaj i szvetkaj bošo slušbo v poposzkoj hali i vu mešnom gvanti obleeseni deršali. Div. Marie i ovih szveezov kejpove szo na meszti nihale v eerkvaj, sztere szo nej zgorele; oni szo szpovedávali na vüho natihome, k betesnikom so ostijo prineszli, oblakom szo dali zvoniti, kimpeterice (posztelkinye) szo szpelavali i tak vees po papinszkom delali, skolnizke szo po navadi popevali, odked je neznajouse lüsztvo stimalo, da szo pravi mesniezke. Ali pomaloma sze je denila z szkrivnoszti punoga mraka sztrasna gvisnoszt, da szo oni tak szvojem krivoverszti vu szploh razteesem bogaszti ino naszladnoszti odraszek dajali. Fararje meszto toga, ka bi lüsztvo z navukmi potroustali ino opobougsali, szo

sze potepali, nalükavali, karvarili, z praznimi verami mejsali, szvajo dalali med papinezi i lutheranmi, po paverszkom szamo na mocsno vino i dobro jeszti stimali.

§ 23. Szalaszki Szlovenye vsze nespodobnoszti tih gorejnyih zvedevši gde bodi szo seleznim lutheranom na ouesi vergli nezahvalnoszt, da szo szí püsztili pravo vero vzeti, stero szo szí nyihovi pokojni sztariszke szlobodno i na örok tüdi za szvoje vniike zvolili. Szram vasz bojdi, szo djali, szram vas bojdi, lagoja otroci! Jeli vasih pokojnih sztarisov zlati in srebri pejnezi, szo dobri, na sterih je devieza Maria, jeli nyihove nyive, gorice, loge vsivati znate, szamo szte nyihovo vero odsztavili, stera je nye v nebesa privedla i. t. v. Etaksi gius je nesterim seleznim lutherankinyam v szeree szegno; one szo sze szvojim moušam toušile, joukale šalostno, ka szo sze zneverile. Moušom je tüdi šao gratalo za negdašnyo katolicsanszko vero. Fararje szo mogli videti, ka nye lüszтво zaesinya odirjavati, ka nyim je pokazalo po misurkanyi, muvlenyi, dohodkov prikratenyi, k nyikovej boši slüšbi neidenyi ali po oszmehavanyi nyih vszigdar odne koze derenya. (Vszaki farar je predgao z krajnszke knige Dalmatina, predgara lutheranszkoga „Postilla, to je kersztanske Evangelske Predige verhu Evangelia skos celo leto, za hishne Gospodarie, shole, mlade ino preproste liudi od Joan Springenberga na vprashanie ino odgovore isloshena. Zdaj pervizh verno inu sueisto stolmazhena inu v pravi slovenski jesik prepisana. Ano MDLXXVIII.“)¹ [Fararje szo szami malo ali nikaj neznajouesi od Agoszanszke vere, stero szo esese vnougi nej meli zostampane vu szvojem jeziki, Szlovenje pa tim menye kaj od nye znali. — Fararje luth. i kalv. nejszo cerkvenega reda pravi popi; vecsaszi, pri zaesetki nyihove szlúšbe na Vogerszkom, szo je szamo za prouszte moušc deršali. Zato je egerszki pispek, Verantz po imeni, piszao Kassa-

¹ Tu se je pisatelj zmotil. Spangenbergove postile ni poslovenil Jurij Dalmatin, temveč Sebastian Krelj (I. del) in Jurij Jurišič (II. in III. del). Poročila o prot. knjigah nam prlčajo, da so se ogrski Slovenci tja do začetka 18. stoletja posluževali knjig kranjskih luteranskih pisateljev.

vavasanesom, ka on kakti kat. pispek nemore dopüsztití, ka bi sakramentome lajkuszi, to je to: prouszti mošje vödelili].

Lutheranszki gospoudje szo zsami opazili, ka nyim gli fararje nebi potousili, ka nyim je lüsztvo neprinagnyeno. Gizdavim goszpodom szo pa miszli po glavi rojile, da vszaki, steri na nvihovem grünti šivejo, morejo nyihove vere biti. Za toga volo szo z hüdim hajili szvojo namembo vöszpelati. Papince szo za szmetje deršali, šnyimi . . . kak sze nyim je zdelo. Papinee szo drascšili v vszako dob, v nyimi vertali brezi hejnyenya, nye zazanykavali, oszmesavali z obšalnosztjom, spotom ino gerdimi imenami oszípavali i dreszelili. V Soboti szo papinci mogli z gospodsine gnoj voziti na szamo Tejlovo po tisztoj vulici, po steroj bi sze melo Bošansztvo nosziti, Krisna drejva szo dali doliposzekati ino zešgati. Na szkřivoma szo papinesom hrame vušgali, i ovak szo pogorelczom nej steli pripomoeska podariti, nego csi szo lutheranje gratali. Csi je papinez kaj vtegnö zakaczati, osztrej je bio kastigani, kak lutheran. V Lükacsavezi je Nenits, nemesnyak, szvojeja kmeta, steri je šnyeesam po šali pravo, ka sze lutheranszka vera Szloveni tak vda, kak nemske bergyuse (krajnszke plundre), do pouпка szlecsenoga znak na formo kriša po klej dao razpeti kre gnojšnice za mraka, da szo nyemi kerv vöšcsipale osze, mühe, ino komarje. (Tüdi bi ga vkopiti dao, da bi sze sto priziliti püszto k toj grozovitnoszti i kmiesa ne bi zabranila). Csi sze je eden hišni tivaris toga drügoga navolo, lehkö sze ga je rejso, csi je lutheran pousztao. Na kratki: našim Szlovenam i Szlovenkam, mladim i sztarim je taksi sztrah pripravlen bio, da szo sze kak nejma šivina püsztili v lutheranszki jarem vpregati. Z toga sze vidi, da je lutheransztvo pri nasz nej tak, kak negda katoliesansztvo (I. Kor. I. 9.) nego po sztrahi, gladi in plamni nasztanilo, ravno tak po szili, kak törszka vera.

§ 24. Pri etaksem neesloveeskom djenyi zemelszkih goszpoudov (prouti kmetom) szo fararje svoje nousze visye povzdignovli z szvojimi koprivojeziesnimi šenami, na laš z tem posztrassüvali bojeesno lüsztvo, ka Törki ino Tatarje szkoro szem pridoucsi,

bodo nye pitali: gde i steri bi escse bili papinci, da nye pokoncsajo. Pouleg tega szo fararje procs odpravljali z papinszkih cerkv stare, poboshne navade i šege, kakti: krišanye z rokov, blagoszlavlanye pola, gorics, vojskenih szvejes, vode, prosecic, post, szpoved natihoma i. t. v. Luther Martina bošo szlušbo szo brezi zadržka vpelali; zato je negdasnyi papinszki mesni gvant v szmejsno dob razdrapani ino zodáni bio. Z cerkvij szo denok nej szmeli Marie ino szvecsov kejpove vözlücsati za volo sztraha pred lüsztvom, stero je szploh po papinszkom miszlilo. Gda bi še vsze gotovo bilou po lutheranszkom, prišli szo (od Zvonarits Mihala szloven. luth. superintendensa) vöposlani szenorje (esperesi ali sinjorje) szlovenszke ekklesie ali fare preglejüvat opisüvat zoucsi gradovenih vladnikov Szechia ino Battyania, kak i varmegyjszkoa szodcza (birouwa) 1627.¹ Lutheranszki fararje szo bili nisteri prebriszani, izobraseni, zvecsine pa paverszkoa znašaja moušje. Tak szo nekoga Chrizaniusa, pri sz. Nedeli fararja gospoudje po šali cristatus (kokout) imenüvali, za toga volo, ka sze je vu szvojoj zapojenoszti rad . . . i bio z drügimi kak kokout. V pavri szi je najraj csasz krato i szvoje cseri tüdi z kmetovszkimi szinami omouso. (Ete papinszke cerkve szo lutheranje v rokaj imeli: v Pertocsi pri sv. Jeleni, v Rogacsovzi pri sz. Gyürüi; v Szoboti pri sz. Miklosi, na Tissini, v Martianci, v Ivanovci pri sz. Benedeki, v Krisavci, v Dolenci,

¹ Prepis tega vizitacijskega poročila se hrani v tšinskem župnem arhivu. Listina ima naslov: „Anno 1627, die 10. Julii facta visitatio generalis ecclesiarum selavonicarum in bonis Sechianis et Batthyanianis in comitatu Castri ferrei constitutarum per visitatores e venerabili eonistorio missos, Reverendos dominos Stephanum Letenienum, praedicatorum superioris parochiae Czepregiensis, Stephanum Zvonarits concionatorem Zenkiensem et Joannem Terboes, ministrum ccelesiae superioris Lindvae et sibi adiunctos.“ Zapisnik podaja natančen izkaz vsch dohodkov za cerkve in predikante. Protestantški pridigarji so bili l. 1627 sledeči: Sv. Jurij (Viz-Lendva), pastor Ivan Cainsar; Sv. Helena — Gregor Gerber; Tissina — Mihael Allodiator; Sobota — Jvan Gödüroezl; Martijanz — Mihael Domiani; Sv. Benedek — Mihael Rakicsany; Scio (Lak) — Jurij Bossani; Dolinci — Blaž Ivankovič; Nedelja — Tomo Križano; Gornja Lendova — Jvan Terboes; Gornji Sinik — Mihael Medvedovles. —

v Szeli, v Gornyopetrovei pri sz. Nedeli, v Gornyolendavi, na Gorejnyom Szeniki).

§ 25. Prava vera katolicsanszka je denok nej povszem vszega preminola od šeleznih Szlovenov. Bili szo najmre tak krepkoga szerca nisteri moski i šenszke, da szo raj vsze pretrpeli, kak szvojo vero dali vzeti. Retkoszt, vbosanye, draescnye, nazaj postavlanye i smikanye papinczov je szploh vugodna passa bila divjemi pogledi tü vladajouesim lutheranszkim goszponam. (?) Györszkoga pispcka ocsinszko szeree je zmirom joukalo, da szo szvoje praviee toti branili, obraniti pa prouti poszilnoszti vnoughih lutih protestantov nej zamogli. Niti szo nej mogli pispck do szvojih oucz szlovenszkih, pa da bi ravno k nyim prisli, nebi nyim znali z szebom prinszti, nego edno szerce puno milüvanya i dobrohotejna. Pokedob szo pispck za volo vnoughih bojov nej zmogli za naše papinszke Szlovene mesnikov, szo nyim licentiatuse priszkerbeli, ki bi nye v pravoj veri obderšali. (Licentiatusi szo bili neposzvecseni, ledicsni, zeveseni, postenoga šitka mošaeske svetski, steri szo meli od pispcka oblaszt: deczo kersztiti, zarocsnike v hisni zakon vküpzdati, mertve szprevajati, po nedelaj ino szvetkaj lüsztvi evangeliom prešteti v cerkvi, pobošne knige i molitve prešteti, ino szpejvatí. Taksi licentiatusje szo bili v Csöpinei, v Dolenci ino v Szeli. Podlosni szo bili najblisejšemi plebanusi v Piterfi (?); pri szlušbi szo bili v cserno halo oblcenesi i bejlo szrakico na szebi mejli.) Broj szlovenszkih papinezov je naraszao po tom, da je esaszar Ferdinand II. Popel Evi, Battyany Ferentza dovici za düsnoszt nalošo protestante z cisztercicenszke sz. Gottharda apatnije vösztrejbiti. Ona sze je toti nej v tom poszli veliko napihnyala kak lutherankinya, nego ciszereitszki redovniezke szami szo kmetom szvojim pri vszakoju priliki pobüdjavali po tom, da szo nyim dokazavali, ka szo vszi tiszti goszpoudje, steri szo szvoje kmete po szili na lutheransztvo pognali po szilnoj i neszrecnoj szmertí preminoli. Tou szo nyim kmetje vervalí, ar je ravniec teda glasz prisó od neszrecne szmertí Szcehi Gyüria po vszem orszagi imenitnoga lutherana. [Szcehi Gyüri gömörszki grof (ve-

liki span) Szobote i Gornyelendave lasztnik, Botskajave i encsasz tüdi Bethlenove reberije imenitni talnik, luti protivnik katolicsanszkoğa dühovsztva v noci na poszteli od domacse dersine je bio presztreljeni vu Barko, szvojem gradi, poranyeni pa v Muranyi (1628). Poulek toga sze je üprao prigodilo, da sze je Bethlen Gabora erdelszkoğa poglavara dovicsa v Szombateli Sennyei Stevani györszkoği pispeki szpovedala i kalvinszko vera povrgla¹. Tüdi mladi Battyany Adam je prejkstopo na kat. vero i z Novvoga Grada za 15 dne vsze prot. dühovniczke vögnao (1631) od steroga je nyegov dvorni pop i superintendent kaniski Palfi Janos k ednomi kalv. superintendenti piszao: „Deflevi apostasiam juvenis mei patroni, qui ante annum multorum exemplo motus papisticae sese addixit religioni“. Odked szo z Vougrou i Szlovenov vnougi oboujega szpola brezi sztraha od szebe zlücsali lutheransko butaro, z sterov szo negda po szili oblošeni bili.

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala Ferdinanda III. od leta 1637 do 1657.

§ 26. Vogerszki protestantje taki vu pervom orsacsom szpravicsi prevago imajouesi szo zacsnili po szvoji navadi z szvojov neomivnov jezicsnosztjov prouti Ferdinandi III. ino prouti katolicsansztvi szauricati (?), celou szo seleti, ka bi nye poszebno imenüvali vu piszmaj obsinszkih za „evangelicsanszki sztalis“. Terjali szo nikeliko papinszkih cerkv, pretiranye Jezuitov, ino protesztansztva na Horvatszko tüdi notripusztsenye i. t. v. Tou szo pa tak nedosztojno ino prevzetno poganjali, da bi mogo pušovo kerv meti on, steroga ne bi nyihovo satanszko obdušenje pri szerci zgrabilo. Draskovits Janosa, bana, je nyihovo velikovüsztno szadoukanye na tolko zburkalo, da je vu szpravicsi szablo vöpotegnousi ino jo ocsiveczno pokazavsi pravo eto: z etim šelezom, esi ovak ne bi moglo biti, to odürno kügo (lutheransztvo i kalvinsztvo) vöpresenemo. Mamo tri vode: Dravo,

¹ Soproga Bethlen Gabora je bila Katarina, hči danskega kralja Christiana IX.

Szavo i Kupo, med tejmi v ednoj bomo nouve gosztacse (lutherane i kalvinare) pograšali.

§ 27. Protestantje, steri szo szi od zacsetka szvojga mao pralice z szilov priiskzali szo szkoupoga Rakoczzi Gyüria erdel-szkoga poglavara tak dugo podbadali, da sze je on rejszán z Svedmi na Nemskom bojovajoucsmi szpajdaso ino prouti czaszari Ferdinandi III. szpodigno. Czaszar je pa nej püsztó Rakoczzia tak dalecs priti. ka bi sze z Svedmi mogao zjediniti, nego szkoupomi je vees dao, ino š nyim v Linci mir vesino, po sterom szo protestantov negdasnye sloboscüne znouva poterdjene, 90 cerkev nyim nazaj danih, stere szo od k nyim pristoplenih Huszitov prejmalí (1647).¹ [Na znamenye ka huszitje tüdi vino davajo pri Gószpodnovej vecserji, kelihe (pehare) szo na sztene szvojih cerkev dali zmalati ali zdüvszti]. Na szkoro po tom je czaszar tüdi na Nemskom 30 let tekoucsemi veroboji konecz vesino vu Wesztfaliji (1648). Za volo tega pripetja szo protestantje tak gizdavi gratali, da szo niti v hisni zakon nej steli z papinczi ovak sztoupiti, nego csi szo piszmeno obecsanye od szebe dali, da decza obedvoujega szpoła, stera sze v neednakom histvi porodi, protestanszko vero imeli bodo. Lutheranszki fararje z etoga kraja Dunaja szo sze pa za toga volo szpernyali, ka szo vogerszki fararje naci, kak ti nemskt ino szlovenszki bošoszlysbo dersali. Nisteri Szuperintendens videvsi, da szvojih fararov nemore v pokornosztí ravnati, raj sze je na papinszko szpovedao, kak da bi v taksoj neszlošnoszti i szpacslivoj nyefki síveo. (Kak indi, tak szo i szlov. fararje eden

¹ Llnška pogodba (1645) je potrdila verske svoboščine iz l. 1608 ki so se raztegnile tudi na vasi in zemljišča plemiške gospode. Nihče ne sme iz trgov in vasi pregnati pridigarjev; kjer so bili pregnani se jih sme zopet namestiti. Tožbe o cerkvah, kl so bile s silo odvzete, naj rešijo stanovi do prihodnjega državnega zbora potom mirnega sporazuma ali pa s kraljevim odlokom. Oprirajoč se na to pogodbo so zahtevali protestanti na državnem zboru v Požunu 24. avgusta 1646, da jim vrnejo kat. stanovi 400 cerkva, kralj jim je s posebnim odlokom odkazal le 70. (Fessler-Klein: Geschichte v. Ungarn IV. str. 250 sl.)

proti drugomi nevtislivo protivejnye i odnagnejnye noszili: medtemtoga gda szo sze na katolicsane zmersili, esüdno je kak je eden drugoga lizao i ednake dlake szebe kasao).

§ 27. Nasih szlovenszkih lutheranov fararje szo sze tüdi szprevedli vlehajt, (?) nej sze nikoga bojali, prednikom nej szramüvali, dühovno szvojo ceseszt szo z grejhi necsisztoucse ogerdili, svojo neznajoucnsost z gizdavosztjov zakrivali; zvün nedelene i szvetesnye bošeszlüsbe szo nej nikak na szebi kazali, da szo vucesitelje i voditelje lüsztva. Bresi šol i skolnikov bodoucsi szo šelezni nasi lutheranje na esasze nej vedli, jeli esee majo kakso vero ali nej. Szamomi Szechi Tomasi szo sze fararje krouto zamerili tak, da je v szerditosztu vkraj vzeo gornyolendavszkomi farari nikeliko vidonszkiz kmetov, nego je i po kalvinszkov vervao ino Palfi Janosa kalv. superintendenta pozvao k szebi (1631). Pri sz. Gyürü farara szo pa pavri celou bujli. Tou sze je etak zgoudilo. Okoli tisztoga esasza, gda bi kmetje stajarszki i nasi najbolje müvili povszed za volo velike daese: mladi farar pri sv. Gyürü edno nedelo je predgao: „czaszari dati, stera szo czaszarova, Boügi pa stera so boša“. Zbucseni pavri szo z cerkvi zraven za fararom vu farof notripri-vöpili, tam nyemi v oucsi metali nyegova hüda dela ino groubo zöpszüvali, ka pejneze terja za szpouved. On je tüdi nyim osztro nazajgueso, pavri pa nemuknejo. Zahitzani farar popadne sztolec in po pavrej šnyim mlati, tej ga pak zbejsznyeni primejo, na kla pocsijo ino szkoncsajo. Nisteri fararje szo volo zgübili düše tü szlüsiti ino szo sze za potrejben šivecz na szkrivoma szkerbeli. (Bajthe Stevan szuperintendens šeleznih, szalaszkih ino sopronszkiz fararov vednoj knigi, v nouvom gradi (Güssing) natisznyenaj, sze je odkrito toušo, na gerdoga, sztrasno szpacslivoga šitka podložnih fararov: Tej szo pa nyemi esese grse i sztrasnejse pregrehe v oucsi vergli. – Tüssinski farar je cerkovnyak natihoma oudao, ino z pejnezi odfükno. Martin po imeni farar tissinszki je pa edno poredno velko szreberno razpetje vkradno i pobegno.) Szlovenszki papinci med kralüvajoucsimi lutheranmi, kak šalarje szo sze sztisznoli i salosztüni bili po nedelaj i szve-

taj, ka szo v nyihovoj cerkvaj lutheranje troubili, szami szo pa mogli iti k bošoj szlůzbi k blisesnyemi licentiatusi ali na prousko. Radi szo obiszkali Mario pod lougom. [Turniskoj Marii od rasztja, stero je tam okoli cerkve po lejsih goriszraszlo szo tak pravili. Lutheranje kriviesno grajajo papince za toga volo ka na bošo pout idejo. Znotrejsnuya pobošnoszt sze nemore povszemvszega zadűsiti, nego sze tűdi v zvűnejsnyo dob vűszkazűje. Za szé more szereza pobošno esűtejnye naznaniti, ar sze je od gobavoga betega zvracseni Samaritanus dopadno Krisztusi, zato ka je prišo nyemi hvalodavat z velikim glasom za szvojo ocsisztsenye, za ove 9 ocsisesene je pá pitao.] Lutheranye szo pa nye radi gde bodi priesakali na pouti ino nyim vesh sztvorek (poutno ezeringo) szpojemali. Gyűrszki pispek Draskovits Gyűri szo bole szkerbeli za szvejtne dobrote ino veszelje, kak za potrejbnoszti szvojih osztavljenih szlovenszkih ouvez. Za veliko szreco szo stimali nasi papinci, da szo vesaszi jezuitje (miszionarje) k nyim prisli, sterim szo sze na eejlo leto, tűdi k szmerti szpovedali i bosim tejlom bili nahranjeni. (Leta 1650 je Zrinyi Miklos, ban horvatszki vesino mir z kaniseanszkimi Tűrki, steri se je potrdo na Tűrnisci.)

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za
krala Leopolda I. od l. 1657—1705.

§ 28. Vsze dobro bi imeli vogerszki protestantje od krala Leopolda I. priesakati, da bi sze proti nyemi tak obnašati znali, kak sze vernim ino postenim domorodezom prisztaja. Nego oni szo punt za puntom (reberijo) goriznejtili i podkűrili. Vesh orszag szo navalili z notripozvanimi Tűrki, papincec preganyali, cerkve, grűnte i obesinszke szlűšbe nyim szpojemali; celou szo nye primorali lasztivsine dűhovnike majouese tűdi protestanszkom fararom korce davati; ka esi szo nyim szkratili, z nyive szo nyim sznopje po szili odpelali. Szamoga esaszara szo protestantje steli zapraviti, tak da szo pűkseni prah podkopali na ceszti po steroj bi sze on meo pelati ino szo z esmerom okűgali tiszto sztűdensniczo, z stere bi on meo piti.

§ 29. Czaszar Leopold I. kak lübecsi kersztsenik bi denok rad szvojim zamernikom odpüsztö, da ga drügi szrecznejsi, za mir, szlöšnosztt ino varnoszt orszzaga szkerbecsi domorodeci ne bi szpodbadali za krivce osztreje bicse szpleszti. Zatoga volo szo od 300 lutheranszkih ino kalvinszkih fararov, steri szo za volo Vesselenyiovoga vkükzapiszeganya ino Zrinyi - Rakoczi-ove praszke szpolovleni bili, 250 jih je szoudba za krivce najšla, z etih szo nesteri po hoharszkom mecsi szpokonesani, necki na mourje ladje vozit odpelani, ti edni pa z orszzaga zesiszta pretirani bili; 17 szlovaszkih lutheranszkih fararov sze je v komaromszkoj vouzi na katolszko vero szpovedalo, stere szo pispecske v niszlerih krajih za licentiatuse ponuczali¹. Zdaj je vszaki stimao da lutheransztvo in kalvinsztvo konec ma. Miloszti ven czaszar sze je denok od sztranzskih poglavarov püsztö namoliti, da szo vöpognani protesztantje nazaj szmeli priti. Nasi szlovenszki fararje szo nej za nikse reberije opravlati meli. Tü je lutheransztvo czvelo, ka sze vej z toga, pokedqb je v etehajt povek-sana bila gornyolendavsška cerkev (1660.) ino je šeszt šol bilou v Domonkosovezih.

§ 30. Leopolda I. velikodušno pomilosztenye bi protesztantom moglo na miszli obsztati. Oni szo denok nezahvalni pripomogli Tököli Jure-u erdelszkomi poglavari sztraszno razbijati z orošjom mesnike pregitati i marjati, cerkve ino cerkvenc

¹ Palatin grof Franc Wesseleny, Franc Nadasdy, Nikolaj Zrinsky, Fran Frankopan in Erazem Tattenbach so zasnovali 1665 zaroto proti Leopoldovi vladi „da odvrncjo domovini preteče nevarnosti.“ Wesseleny je kmalu umrl, drugi štirje so bili l. 1671. obglavljeni. Zarota je imela politične cilje in so bili v njo zapleteni tako katoličani, kakor protestanti. Na severnem Ogrskem se je h krati pripravljaj upor protestantov proti Leopoldu. To je dalo dunajski vladi povod, da je pričela zlasti proti predikantom strogo postopati in jih več sto obdolžila velcizdaje. Preiskava se je vršila v Požunu l. 1673. Pri prvem procesu je bilo obtoženih 33 luteranskih pridigarjev, pri drugem 1674 pa 250 luteranskih in 57 kalvinskih predikantov. Nekaj se jih je iz strahu pred kaznijo pokatoličaniilo, skoraj polovico se je odpovedalo svojim službam in bilo pomiloščeni, drugi so bili zaprti v Požunu, trdnjavi Komarni, v Leopoldstadtu ali pa odpeljani v Neapolj na galejo. (Fessler-Klein o. c. IV. str. 319 sl.)

grünthe papincezov szpojemat i no papince na teliko doli szpraviti, da szo še nikedik, kakti v Baranyi i Somogyi ni ednoga mešnika nej szmeli meti. Protivno lutheranszkih szuperintendentsov gizdoszt je tak naraszla, da szo sze za „nyih excellencie“ dali zvati. Po našoj Szlovensini szo Tökölhovi Kruci tüdi stoverjali ino razbijali¹. Prisli szo od Lutmerka, gde szo sze dobrog vina nalokali, mlade šenszke obszilili ino vnougo szporobljenoga blaga, ezclou blazine i csejvle odneszli. Tamosni plebanos Porat Simon szvoje farnike berš je vküp szpravo ino razbojne Vougre naganyao. V Szoboti ino na Tissini je mesuvao szvojim vernim ino nye z szvojim goresobüdnim nagovorejnyom k moesnoj brambi oszereso. Vogerszki Kruci videvsi, da v Radgoni esaszarszki junaczke pod vojsztvom Herbersteina ino Valvasora na nye esakajo, szo sze nad nemsko sz. Ano v Stradenpobrali. Tü szo steli farno cerkev szporobiti ali plebanos szo dali zvoniti, lüdje szo vküp pribejšali ino razbojnikie oplasili. Od tisteez szo knam prisli, edni po bregaj kleti razbili, novoga vina sze našerli, hrame szporobili; ka szo nej mogli pojeszti, szo z szebom odvlekli ino odegnali. Za Kruczami je po našoj (dolnoj) Szlovensini küga hudo besznela; tak da so v Beltinei, v Adrianci, v Ganesani, v Deklešovji ino v Bratonei vnougi hrami prazni sztali brez prebivaveev i šivine (ino szo po cesztaj, pasnikaj, germovji po küpoma lešali mertveei). Lutheranszki i kalvinszki fararje szo v cerkvi oznanüvali, ka je tou boša kastiga, stere szo papinei vrejdni za toga volo, ka sze nyim nesee nyihova (protestanszka) vera.

§ 31. Ete z peklensztvom pokriti esasz, steri je razbojnisztvi i drugom grehom stero szo tomi rod, szlobodne ceszto

¹ Emerich Tökoly je bil od l. 1678. voditelj ogrskih upornikov proti Leopoldu. Enako Bočkajevim hajdukom so se tudi njegovi ljudje nazivali „kruci“. Leta 1682, je sklenil zvezo s Turki in povzročil naslednje leto pohod velikega vezirja Kara Mustafa proti Dunaju, katerega se je udeležil tudi sam s svojimi četami. Po Tököljevi smrti je bil voditelj „krucev“ Franc Rakoczy. „Krucí“ so večkrat udrli tudi na Štajersko in opustošili obmejne kraje. (Prim. Kovačič: Trg Središče, poglavje: Kruci v Središču str. 320 sl.)

odpro, hude navade i sege ino sziromastvo dusevno i vremenito prineszo esaszari ino szereznejšim velikasom je na miszev zapihno eto staro pripoveszt: riba od glave vonya. Vsze sze je še navolilo (protesztanszkih) fararov hüdobije ino nemirovnosztii. Zato szo na Sopronszkom szpraviesi po imeni vüpokazana bila nistera meszta, zvüna sterih neszmejo protestantszki fararje cerkve meti. Takse artikularszko meszto je bilou vu šeleznoj sztolieci (varmegyji) za lutherane Csoba blüzi Közzega ino Dömölk pri malom Celi, za kalvinare pa Ör (1681)¹. Poulek te orszaeske szklenbe bi sze lutheranszki fararje mogli odeteez tüdi pobrati ino papinczom szpojemanu cerkve püsztiti, ali nyim je nej vola bila brezi szile dojnih krav sze znebiti. Medtemtoga ober nyih glave szo sze zaesnile vküpnvijati tiszti oblaczke, v sterih sze je pomali osznavao nye razvejajoucsi grum. Vu boji szrecesni Leopold I. je Törke szporedoma zbio in z Vogerzskoga dale votiszka. (Tökoli videvši szvojega branitela oszla-blejnye, szkrivoma sze je z esaszarom pogodo. Med tem szo jezuitje ino piarisztje (baratje) mladino v šolaj vesili ino pispekem potrejbne mesnike pripravlali, da po nyih trudenyi od lutheransztva i kalvinsztva dolipoteleseno katolicsansztvo sze more povzdignoti, raszti, ezveszti ino veszeli szad roditi. Našim šeleznim Szlovenom sze je posebno bougsa prihodnost prizarjala po tom, da szo nyih trije najimenitnejši grüntni goszpoudje protestantsztvi herbet obrnili po imeni: Battyanyi Adam, Nadasdi Ferentz ino Szechi Peter, stem szo za szebom vnogo svojih lutheranszkih kmetov vu pravo Krisztusovo cerkev privabili ino pripelali. Po esaszih Tissinszka, sz. Gyuria, Szobotska, Martyan-szka fara szvojih lutheranszkih fararov szo sze rejsile ino meš-nike dobile. Fararje szo sze z vsakim kmetom na szkrivoma

¹ Na državnem zboru v Šopronju (Ödenburg) so bile verske zadeve predmet pritožbam tako od strani katoličanov, kakor tudi protestantov. Po državnem zboru je cesar Leopold izdal 9. novembra 1681 odlok, ki je sicer splošno potrdil določbe dunajskega miru, vendar javno božjo službo protestantov in kalvincev omejil na grajske kaple magnatov in nekatera tako zvana „artikularna“ mesta (Fessler-Klein o. c. IV. str. 381.)

pogajali, da sej nebi nyih odgibali: Nouvi mesniczke szo szo pa znali z szvojov neosenitnosztjov ino pobošnosztjov, kak i zavüpnoszt ino prijatelsztvo lutheranov iszkajoues z pogovarjanjom ino kratkocsaszovanyom med lutheranmi i z goriesim pastircsiivanyom vü duše vekse postüvanye posztaviti ino jedinejnyom szvojih vüsztt ino gradovenih officerov rouk teliko szlovenszkih lutheranov obodvoujega szpola pripelati vu pravo ovesarnico, da je obnebye szlovenszkgoga lutheransztva šalosztno potemnelo ino bojati sze je bilou nyemi, ka bode zapüsztseno ino pozableno vszehnti moglo. Katolicsane je pa veszelilo tou, ka szo nye jörszki pispek Kazoi Martin obiszkali vü veri potrdili ino tü po szvojih faraj dober ino sztalen red napravili (1698)¹. [Kak sze dozday szpoznava pri toj prilici na gorieskom je jako po szkoupoma na dühovszttvo pomiszleno bilo]. — (Pripomba: Battyany Adam, kralevszki dvorszki (iudex curiae) vszigdar gdakoli je szvoj Nouvi grad (Giissing) pohodo, gde szo velike lutheranszke (kalvinszke) šole bile, s szebom je tüdi ednoga franciskan-szkgoga mešnika prineszeo za volo szvoje pobošne papinszke

¹ V tisinskem župnem arhivu se hrani prepis vizitacijskega poročila iz l. 1678, ki ima naslov: „*Visitatio facta per Stephanum Kazó, praepositum Vasvariensem 1678.* Izpričuje nam, da so se župnije Želcne stolice skoraj popolnoma poluteranile in so bili na več krajih še nastavljeni predikanti. Omenjajo se sledeče župnije: Lak (Selo). Omnes acatholici praeter parvulos; parochus nullus; concionator Georgius Novak natione Ungarus; est parochia partim ungarica, partim croatica. — In monte s. Benedicti: Sunt omnes acatholici praeter parvulos et unum anum. Parochus Blasius Kercszturí natione Croata, confessionis Augustanae. — S. Sebastianus. Parochus nullus; concionator Adamus Vechis, natione Ungarus. Parochiani cath. 3. — Muraszombat. Parochus Mathias Slavicus croata, idiomatis ungarici peritus ex oppido Turnischa oriundus, vicarhidiaconus. Parochiani: Muraszombat 280 ex his catholici 70; Rakiczán 229 ex his cath. 70; Lukaszocz 90, ex his cath. 6; Csernecz 116 ex his cath. 36. S. Helena. Est parochia germanica, patronatus Felső-Lindva et Dobra. Parochus Antonius Pitrocsius, ex civitate Gorizicensi. S. Georgius: parochiani 410, ex his cath. 87. Parochus Gasparus Brosicz natione Croata ex praedio Carolostadiensí oriundus, vir probus installatus. Ludimagister Blasius Lendvay cath. Felső-Lendva. Parochus Georgius Szikili natione Ungarus. Ludirector Michael Hull, natione Szlavena. Parochiani 982, et his cath. 79. —

tivarisice. Vu etom franciskani szo radi fereskali i vertali pod obedivanyom lutheranszki profeszorje pod obedom tou razlagati ino stolmacesiti, ka je rimszki papa cerkvi nepotrejben i nyej na pouti, ar je ona szama szebi zadoszna. Po nyihovoj gucsi sze je v grofu i miszeo obüdila, kak da bi oni nyegove kmete proti nyemi podpilhavali. Zato nyim je k meszti na znanye dao za 15 dni z nyegovega grünta sze pobrati ino odití. Po tom sze je grof szpovedao na kat. vero i lutheranszke šolszke hrame za kloster (prezidane) franciskanom za nücs prejkdao (1648). Z steroga je eden horvatskoga zlešenya barat vnogo nasih slovenszkih lutheranov na papinszko pripelao, gda je pobiravsi almostvo za szvoj kloster razglaszivo, da szo nyih zemelszki goszpoudje še papinci. — Nadasdi Ferentz (šelezne sztolice veliki span) kralevszki dvorszki, szí je zvalo kat. cerkev za volo nye sztalnoszti vu vcsenyej, stero szo lutheranye radi preminyavali vü vszaksem kouti i za volo papinszke scseri herczega Eszterhazy Miklosa palatina, z sterov sze je šelo ošeniti i szvoje kmete zveksema vu kat. cerkev nazaj szpraviti. (V Markovci i v Csöpinzi szo komaj csakali to szrecsno okolnoszt.) Odsilmao je Nadasdi na tolko odnagnyen i neprilicsen gratao protesztantom, da szo sze na nyega tousili vu orszacskom szpravisesi (1662). On je k Egervari ino Reszneki szlisajoucse szvoje szlovenszke kmete zveksino rejšo lutheranszta, po tom da je csöpinszko i selszko cerkev vzeo fararom ino k nyim licetiatuse szpravo, [pokedob pispek nebi zmogli szlovenszkih mešnikov.] — Szechí Peter šelezni šüpan (veliki span) po szvojom povernejnyi na katolicsanszto pripomogao je koszeckim papinezom dvej cerkvi lutheranom z rouk vzeti. On je z szvojega gornyolendavszkoga ino szobotskoga grada vöszkotnd lutheranszke predikante. --- Brsesasz bi on i luth. farare z szvojih imanyov pretirao, da bi k redi bili mesniezke na pravo okersztsenye ino tak bole ocšlovecsenye Szlovenov. Po nyegovoj szmerti szo vsza nyegova imenya králi v rouke szpadnila, pokedob je uej meo moskoga odvetka. Nyegova jedino cser Katalejno szí je zarocso Nadasdi Ferentz i tak nekoliko pravice meo k gor-

nyoj Lendavi, z sterov je esaszar Karol VI. szledkar rejszan nyegov rod obdarüvao].

§ 32. Ete srceše je peklensesek nej vousešo szlov. kato-
liesanom dugo, Rakotzi Ferentz sze najmre z plasesom domo-
lúbnoszti ogerne, vog. orszag k samosztojnoszti pripomoesti
šelej, z zvijaesov ino hamicsijov obilno tivarisov nabere, punt
napravi, proti Leopoldi I. sze podigne i cejli orszag v neszre-
ceso prinesze¹. Bio je podpihan i nasrcsen od francoszskoga krala;
bio je prijazen ali tüdi sztrascen szebiesneš, najveksi szpletkar
i vrtoglavec, kak vsaki politiski glavár i puntar. Nyegovi kruci
z generalom Karoli na Štajar pomenivši, pri sz. Gotthardi na
czasarskoga generala Rabutina zadenejo, š nyim sze-szekajo
ino ga z pouti pošenejo. Ka sreezno zversivši, nyih edna esrejda
sze je nad Bisztrico (Fürstenfeld), Voravo, Friedberg dale gnala
ino vsze sztrascno opüsztsavala. Ta drügi tao kmetov pa v naš
kotiesek priszope, pokedob dale zavolo v Radgoni sztanüvu-
jouese czasarszke sztrase ne bi se podüпали, naše szlovensine
gorejnyj kraj more nyim vsze to dati, ka szo šeleli meti ino
tü tak dügo (osztali), ka szo sze ovi kruci z stajarskih krajov
k nyim povernili i zjediniili (1704). (Med tem je szmrt Leo-
polda I. vneszla.)

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala
Jošefa I. od leta 1705 do 1711.

§ 33. Krotki krao Jošef I. je Rakotzi Ferentzi i nyegovim druš-
benikom precj ponüdo odpüsztsenye vsze pregrehe i mogouesno
dovolejnye nyihovih šel. Czlou je prepovedao katoliesanom pro-

¹ Na severnem Ogrkem je l. 1703. Franc Rakoczy razvil prapor
upera proti dunajski vladi in stopil v zvezo s francoskim kraljem Lu-
dovikom XIV. Rakoczyjev general Karoly je v začetku l. 1704. prekorščil
Donavo in pozval ljudstvo pod orožje. Vsi nezadovoljni clementi, pred
vsem protestanti in kalvinei so se pridružili njegovim četam, ki so si
nadele starodavno ime „kruci“ (križarji). Karoly je v par tednih osvojil
Kisek, Sombotelj, Št. Gotthard, Železno stolico in druge važne obmejne
kraje. Toda že v marcu so cesarski generali potisnili Karolyja zopet čez
Donavo. (Fessler-Klein o. e. V. str. 553 sl.) O plenitvi Krucev po Šta-
jarskem prim. Kovačič: Trg Središče l. c.

testante drasciti, preganyati, ino nyim cerkve odvzeti. Papinci szo bougali krala za volo mira, protestantje pa tak gizdavi gratali, da szo szvojim szuperintendentom „nyih ezcendencia“ pravili, papinszke mesnike pa vukacse ospotovali; vojszkenih zvejes vušiganye pri bosoj szlüsbi vu dne, deacsco szpejvanye na korusi, mertveczom na grob kriš vtikati szo doliszpravili, vu neporednoszti, halabuki i vu razrüsenyi Ausztrie szo szvojo szreco iszkali ino v sztrabi deršali te verne. Pokedob bi vecskratne poszküsbe mirnoga poravnanya brezi zašeljenoga naszledka osztale, kralevszka armada sze zdigne proti Kruzom, pri Trentseni š nyih 600 szpokole, ino vszo taborszko pripravo nyim vzeme. Kruci za eto veliko zgübo nekeliko povraesila v Stajari priiszkati šelejouesi, szo pod vojvodszsvom grofa Eszterhazi Antona od Csakovecs obadva kraja Müre do Radgone razbijali¹. Od tecz je czaszarszka vojszka Kruce zavernila. Esterhazi vu gornjoj Lendavi sztan majouesi krucom szlobosesino da, po nasem Szlovenszkom derkati, vsze ovohati, szporobiti, vküp navlacsiti ino dobro szii djati. Eden kalvinov po imeni Bezeredi Janos kapitan (kak poganszki odürjavecz i preganyavecz slov. rodov) je türjanszkgoga plebanusa z goulimi szablami velo pred szebe v Szoboto prignati zato, ka sze je brano, da je nemogao naglo krouto doszta terjanoga krüha i vina kruzom pripraviti. Neki premosen kmet po imeni Bratecz, steroga szo nyemi dušni lutheranje z Szandoka obtousili, za konyszki rep privezani je na Dobro pripelani k nyemi ociveczne smerti szamo z tem se rejso, da sze je z lutherani vadlüvao. Zmirom zalokani i nevogerszke lüdi sztrasno odüvjajoucsi Bezeredi je vsaki den 10 najlepsih szlovenk (sznejh) potrebüvao za szvojo šivinohotlivo

¹ Vojskovodja cesarja Jožefa, general Heister, je l. 1708. porazil Rakoczija pri Trenčinu. — Tostran Donave na jugozapadnem Ogrskem je stal Rakoczijev general Anton Esterhazy s 6000 možmi in napravljal pohode na Štajersko in v Spodnjo Avstrijo. Njegova poveljnika sta bila Bezredy in Kisfaludy. Bezredy je po Rakoczijevem porazu pri Trenčinu pričel skrivaj pogajanja s cesarskim poveljnikom Palfyjem in objubil, da preide na njegovo stran. A izdajstvo se je razkrilo. Bezredy in njegovi sokrivci so bili vrženi v ječo. (Fessler-Klein o. c. V. str. 86)

naszladnoszt. Szledkar ga je Rakoczi dao presztreliti, za volo pomenyenoga odkocsenja (med csaszarszke). Vu etih nemirnih csaszih je z Csöpinca i Markoveza lutheransztvo zesiszta odpravleno po delavnoszti Hallader Mihala, grofa Szecheny Šiga dvorszokoga v Egervari. Protivno v Szelo sze je pak eden luth. farar z Kruci priklato, csi ga je gli Zambory Gyuri, (csaszarszki) dragonarszki kapitan z Dankovecz pognao z onimi Kruci vred, stere je eden Sziniesar v Csöpince pripelao opuszsavav, robit i vušigat.

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala Karola III. od leta 1711—1740.

§ 34. Protestantje szo taki v prvom orsacskom spravisesi krali Karoli po tom imeni III. szvoje šmeesave predložili ino sze nyemi molili, naj bi nyim dopüzsto gdckoli cerkve i farare meti. Katoliesani szo sze pa toušili, ka sze nyim protesztantje doszta cerkv po szili szpojemali ino vnogo krivicz zadenili. Poszebno lutheranom je v oucsi vršeno tou, da pokedob szo negdasnyih lutheranov augsbursko vero vu roszenbergszkom szpravisesi po szvojoi vouli podmejnili ino prenacsili, szo nevrejdni tiszth szloboscsin, stere szo nyim za Botskaja (1608) ino za Bethlena (1645) od orszaga dovoljene bile. Dobroserezni krao šelejoucsi nemirovni protestantszkih szvojih podložnikov võrszke pravice v pravi red posztaviti ino tak med domorodeci isztinszko i sztalno prinagnenye osztanoviti: z papinezov i protesztantov zbranim mošakom je narouczo vsze orsacske artikuluse ino kraleszke odloeske, steri sze protesztantsztva dotikajo, vküp pobrati i nyemi z szvojim tanatsom vred predložiti¹. Gda bi sze tou szpunilo, csaszar je velo naj fararje szamo v artikularszkom meszti bošoszlüsijo, indi pa protesztantje majo mešnike pohasznti ino nyim z papincezi vred placšuvati: naj papinszki

¹ Za ureditev cerkvenih razmer je cesar Karol VI. (kot ogrski kralj III.) osnoval posebno komisijo, ki je l. 1721. pričela svoje delovanje v Pešti. Na podlagi obravnav te komisije je izšla 21. marca 1731 kraljeva resolucija, ki je priznala protestantom javno božjo službo in lastne pridigarje le v „artikularnih mestih“, imenoma navedenih. Po vseh drugih krajih so bili nekatoličani glede duhovskih opravil podrejeni katoliškim

esperesje (sinjori) pazijo, jeli fararje prav kersztijo: csi papinkinya protesztantszkoga moša vzeme, deeza oboujega szpola ma papinszka biti; protesztantje majo papinczov szvetke szvetiti, na proseeie iti, na blašeno diviezo Mario i Szvetcze priszeći i. t. v.

§ 35. Kraleszka zapouved eta je pri protesztantih dopadenye nej najšla. Oni szo krali na truez papinszke cerkve za sebe duše obderšali (nistere popravili, gornjolendavszko szo ponovili) czelo z nouva goriposztavlaši, na Mario i Szvetcze priszeesti nej steli. Zato je esaszar szvojim recsam valavnoszt szpraviti hotejouesi, na tiszte sztolicze (varmegyje) v sterih szo sze takse neszpodobnoszti nahajale, zapouved vöposzłao, poulek steroga majo protesztantje papinczom negdasnye cerkve nazajpüsztiti. (F. Szölnok je Battyaniov rod 1717. luth. fararom vzeo.) Pokedob bi naši szlov. lutheranje tüdi papinczov cerkve v rokaj meli, szaszeni szo sze molili po prošnom pizsmi czaszari Karoli III. naj bi nyim duše (bile) te cerkve, ztoga volo, ar je od etecz nyim dalecs v Csobo ali Dümölk hoditi k bošoj szlüšbi. Czaszar nyim je odgovoró, da nyim za volo obesinszkoga reda nemore ugoditi, nego szamo pripüsztiti v ednom ali drugom artikularnom meszti tüdi szlovenszkoga predgara najeti. Görszki pispek i navküp kardinal Zinzendorf, szo pa za nikakso volo nej dali esüti od duše osztanenya lutheranszkih fararov pri cerkvaj, sterc sto negda papinezi szlovenszki goriposztavili ino v zburkanih esaszih zgübili, nego szo kak pispek, tak Nadasdi grof za szpunejnye esaszarske zapovedi szi prizadevali. V Seleznoj sztolici (varmegyi) szo luth. fararje mogli od etecz oditi.

§ 36. Poulek kraleszke zapouvedi je šeleznim szlovenszkim fararom szkradnyi den na odvandranye po krvasnyom (varmegyszkom) szodezi (birouvi) naznanye dani bio. Z najlepžupnikom in smeli imcti lastno božjo službo te po družinah. Katoliški prazniki so bili tudi zanje obvezni, v kolikor je šlo za javno praznovanje. — Posledica resolucije je bila ta, da so luterani in kalvinci izven artikularnih mest izgubili vse župne cerkve in so morali njih pridigarji svoja mesta zapustiti. V Železni županiji jim je vlada odvzela nad 40 cerkva. (Fessler-Klein o. c. V. str. 228 sl.)

sim stalom (?) je odišao krišavsčki farar, szpovedao sze je na katolicsanszko vero ino v Stajari gradoveno szlūsbo doubu. Szelszki je v Csobo pozvani bio za szlovenszkoga predgara Szamo dva najbogatejsiva farara, Sz. Benedeka najmre i gornjy-petrovszki, ka z lejpim sze nej dala z meszta geniti, še szo varmegyszki pandurje zapouved meli oba tüdi za ovimi poszlati po szili, szta denok nej szilo priesakala, za volo toga, ka sze je szlejdnyemi pripetilo, da na sztoli nihavši ostijo pri poszteli betesnika je tak doszta i dugo gucso, da je kokout szkousz okna notri szkoeso ino z ostijov v klüni vödletu. Od toga je vszepovszed po nasem Szlovenszkom teliko guesa i szmeja bilou, da szo sze lutheranszki fararji mogli szramüvati celou pred szvojimi; zato szo na szkrivoma zevsim od etesc odisli (1732). Luth. kantorje szo za volo krüha v sztrahi encsasz odlasali szvojo miszeo razodeti. Pri prihodi papinszkih plebanusov szo szzi pa radi katolicsanszko vero zvolili i na meszti obsztali.

§ 37. Zdaj je obesinszka vezzela miszeo nasztala, pokedob je Szlovensina lutheransztva resena, zdaj vsi Szlovenje pred 131 lejtmí razcepani z szilov, znouva v edno dühovno rodbinsztvo vdrišeni, ednoga szereza ino edne miszli bodejo. Medtemtoga csi szo sze gli vrata odperla, ecse szo sze denok nej vszi preszelili z sztare hiše. Poesaszoma szo mesniezke vsze cerkve i farofe z dohodkami vred prejkvzeli. Oni szo zmenkano nezevesenoszt i nezobrašenoszt szvojo z pobošnov prosztocsov. domesztvajoucsi szkerbno lüdi v szakramentumaj z z milosesov bošoj rosztli; katolicsanszke navuke nevtrüdlivo nyim v szerca vszadili, z dobrimi peldami nye objaesüvali tak, da szo z veszeljom pobirali szvojemi nebeszkomi goszpodari vnošino sznopja nezbrojenih düs. Poulek toga szo grofovje Szapari ino Nadasdi na nasem Szlovenszkom bili kak toplo szun-sze po merzлом szevri, dühovne pasztire szo v brambo vzeli, podpirali, za gradovene officere takse szzi zvolili, steri szo papinčzi i bogabojecsi bili, cerkve szo znoutra i zvüna po katolicsanszkoj navadi osznajsili i razporedili. Tak je po prilicsnom

prizadevanyi mesnikov i zemeljszkih goszpoudov na Szlovenszkom dugo kralüvajouese lutheransztvo kak sznejg zginyavalo. [Medtemtoga szo szo sze gli vrata odperla, escse zdaj szo sze denok nej vsi lutheranje vözoszeli z sztare hiše, na podrejtinaj palaes luteranszkih (je) klilo in raszlo novo šivljenje i mirne naprave szpametnoszti ino mejstrije razvijale szvoje zasztave. Veliki rodovitnoszti i prirasztko je esaszar Karl VI. napravo po velejnji kukuricee i krumpira szaditi ali szejati; eta je szpervoga nej meo jako poštenya in szamo za deršinszki krüh vspotani bio. (P) Kak po vees deršavaj, tak tudi na nasem Szlovenszkom je vnogo veszniez od lutheranov praznih i popunoma zapüseenih sztalou.]

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za kralice Marie Therezie od leta 1740—1780.

§ 38. Znala je Maria Theresia tou, da ednakoszt vere zjedini szereza lüdh, obesinszki dober sztan goredrši in okrepša: za toga volo je sztarinszko katoliesanszko vero v obrambo vzela ino vterdila. Poulek toga je ona denok nej na miszli mejla lutheransztvo i kalvinsztvo vszüşati ali zcsiszta vözskeresiti; nego lih pazila, naj sze menik od Karola III. okrojeni nepreszkoesi. Na tou gledoues je zapovedala protesztantom z szilov szpojemane cerkve papinezom nazaj püsztiti, s nyimi vred plebanusom plaesüvati, szvetke szvetiti ino v neednakom histvi deczo vu katoliesanszkoj veri vesiti. Prepovedala je protestanszkim fararom šidove kersztiti, papincze v szvojo cerkev i soulo zapelavati, brezi privolejnja zemelszkih goszpoudov farare zvoliti i. t. v. Papinezom pa je zapovedala bošansztvo vsaki dan v ednoj cerkvi po orszagi na molbo vöposztaviti. Tiszti den so naši Szlovenje szvetili ino nyemi pravili „Nouvi szvetek“. Šelezni naši lutheranje zdaj nemajouesi szvojih cerky, szo navado meli poküpoma konesi ednouk okoli Vüzma v Csobo na szpouved i bošo veeserjo potüvati. Keresmarje szo pa nazaj pridouesim kre eeszte vinszke beeske na esep vdarili, pri sterih szo sze nisteri prav zapojili ino tak sze domou priklatili. Niki szo tudi Surdo v Somogyszkom obiszkali, gde je glaszo-

viten Kűzmics Stevan farar bio, steri nyim je szvetoga pizma nouvi zakon poszloveno¹. Etaksi hip szo szi navkűpe koszitvo, šetvo i mlatitvo pogoudili ino szvoje znance pohodili, steri szo sze tocskar od etecz na prazna szeliscsa grofa Feszteticza na örok priszelili vu veszniczaj Agarref, Haromfa, Tavony, Bűkűsd, Mihaldi, sz. Peter l. t. v. Eti Szlovenje od zleta . . . morejo sze z vogerszkimi dűhovniki zadovoliti, csi nye gli šenszke i decza prav nerazűmijo.

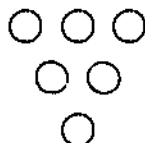
§ 39. Pri nasz sze je za kralűvanya Marie Therezie za diko vere katolicsanszke veliko vesinilo. Szpomina vreden je grof Nadasdi Leopold kralevszki kanczlar ino ladavec gornye Lendave, ki je na Kristusovej ovesarniszi escse bole vrata odpro, v stero je vnogo lutheranov notri prieseresalo po tom, da je od nikih plemenitasov grűnte za szebe szpokűpo, steri szo szvoje kmete z posztrassűvanyom vu lutheransztvi zaderšavali. On je na Czankovi, v Dolenci ino Pertocsi nouve fare napraviti vesino, vnogo kejpov i kapejlicz zozidao, pri kapejli 7 šaloszti Marie na brejgi Zvarcz imenovanom, je glaszovitnoga pűscsenika kak varivacsza naposztaviti vesino. Szem szo od dalecs priromali v poszti na szpouved. (Z ete razrusene kapelice je vu leti 1822 na gradovenom dvoriscesi v gornjoj Lendavi zazid za napravo lejpe ograde bio ponűczani.) Nadasdi gornjolendavski grad poveksavsi ino ga z lejpim tűrnom okralivsi, je v nyem vszako leto Tejlovo z velikimi ceremoniami ino z vszega imanya vkűppozvanimi mesniki vesino obszlűsavari tak pobougslivo, da sze je tűdi lutherankyam terdno dopadnilo, stere szo szvojim moušam volo napravile inerzlo lu-

¹ Občina Surd v komitatu šomodskem (Somogy) se je ustanovila l. 1718., ko je Marija Magdalena Nadasdy, udova grofa Draškoviča dovolila, da se je 14 slovenskih rodbin iz Źelezne stolice naselilo na pusti Liszű. Pozneje so prišli še drugi priseljenci, tako da je bilo v šomodski županiji 10 vasi popolnoma ali vsaj deloma slovenskili. — Šurd je spadal med „artikularne občine“ s pravico javne božje službe. Prvi slovenski protestantski župnik je bil Adam Berke (om. l. 1754.) Za njim je bil pastor šurdanski znameniti slov. pisatelj Štefan Kűzmič (1755—1770.) (Prím. Terstenjak: Slovenci v šomodski županiji str. 54 sl.)

theransztvo poversti ino Boga lepse postüvajouese katoliesansztvo voliti. Nyegova pobosna in darovitna dovieza Trautmansdorfer Ana je dale obracsala Lutherane, tak, da nyim je vszem mogouesuom dugovanyi po materinszkom pripomogla i vnougo dugov šenkala. Ona sze je rada v poletasnyem vreimeni pripelala k cerkvi sz. Anc v Borecsi molit, kama je vszele vno-go lüdiñ vküppribejšalo z vüpanyom kaj od nye zadobiti. Eto cerkev, stero szo Törei pred bitjom pri sz. Gotthardi krouto opüsztili (1664) je dala od znoutra i zvüna osznajsiti ino poulek nye za plebanusa, gda oni ta pridejo szlüsit, hram nacimprati. (Ober prejdñih düri v kamen zdoublena lejta: 1137—1521; pred szvetisesom pa 1732.) V jalovih ino szikesnih lejtih je vödelila vno-go šivesza, za steroga szo sze nyej najbolje zahvalili ino jo oveszelili, ki so obescasali lutheransztvo odsztaviti. Szalaszkim papinszkim Szlovenom sze je tüdi velika szrecesa zgodila po tom, da je nouva beltinszka fara dovoljena (1769) ka je najbolje proszo i poganyao Jerebiez Stevan, beltinszki zlesenik i jörszki kanonik [pokedob je lüdem smertno pogibelno bílou v povodni v Türnisee k bošoj szlüsbi hoditi kak i duhovnikom k takošnim betešnikom na szpouved hoditi. Csi je pri etaksoj zadavi ravno kakša poszebna szveteenoszt bila pri cerkvi farnoj, moški szo na konjih prijahali, šenszke pa szo mogle šálosztne doma osztati; nisztera k vpelanyí je kimpetarica zdoma odišla, pa je vesaszi velka ploha prisla, sze po dva dni je mogla pri kaksoj hiši sztiszniti.] Vu leti 1777 je Maria Theresia nouvo szombatelszko pispekijo vredila, k steroj szlisijo kak šelezni tak szalaszki nasi Szlovenje. (Szily Janos, prvi szombatelszki pispek po nasoj Szlovensini szvoje fare polhajajouesi szo sze sacsüdivali nad menkanyom potrejbñih szlovenszkih knig. Zato videvsi, da Küzmies Miklosi plebanusi ino Esperesí pri sz. Benedeki bogolübnoszt z csela szija, z perszih pa domorodsztvo dija, szo jih poseresili nike vernim neogiblivo potrejbne knige vu nasem maternom jeziki napiszati kakti: Evangeliomszko, molitveno, navucsno, (malí katekismus) historszko, sz. pismo, šolszko (szilabikar) i za betesníke. Vees knig

dobrih bi duhovniczke dali nastampati, da bi nasi Szlovenje i Szlovenke raj nye kupivali, steli ino s nyih sze csednoszti navcsiti volo meli. Ka cslovek csuje, tiszto rado mimo vuh od-fukne, knigo pa lehko vecskrat v rouke prime, preste jo ino zapamni, ka sze nyemi dopadne. Dokecskoli sze bo nad Szlovenszkom nebo plavilo, vnetoga plebanusa bo vszako dobro szerce szlavilo. [Szlovenszko lüdsztvo ga ma vedno v dobrem szpomini i ga skoro bi djao, kak szetca v poštenyi drsi.]

Od tisztih mao, kak sze je v Köszegi szirotnisnica zacsnila szlovenszki roditelje vekso volo majo szvoje szine solariti, da naj s nyih nisteri tüdi mesniczke ino vucsitelje posztanejo ino od szvojih zlesenikov, mrak nevednoszti razganyajo¹.

¹ Sirotišnico v Kiseku (Güns) sta ustanovila v drugi polovici 18. stoletja okrajni načelnik Anton Adelffi in gjurski prošt Emerich Kelcz, za otroke iz mešanih zakonov in protestantskih krajev. Tu se je vzgojevalo mnogo Slovencev.

Mala izvestja.

Ali je bil Samo slovenski vladar? Nazor, da je ustanovil kralj Samo na začetku 7. stoletja mogočno slovansko državo, ki se je baje raztezala od češkega severa preko Donave in po slovenskem Korotanu, je tako ukoreninjen, da si ne upamo prav nastopiti proti njemu. In vendar ne more biti poročilo o Samovi državi nič več, nego bajka, ki je nastala po pogrešku kronista Fredegarja¹ v naštevanju longobardskih dogodkov. Po Fredegarju, v katerem nahajamo edino poročilo o Samu, je izrabil Samovo ime še Anonymus Salisburgensis («De conversione Bagoariorum et Carantanorum»), ki je netočen in zasleduje s falsifikati svoj posebni smoter, da bi dokazal zvezo korotanskih Slovencev s frankovsko državo in seveda tudi s solnograško nadškofijo. Pri Fredegarju je Samo zmagovalec, po Anonymu pa so podjarmili Franki Samovo državo, torej tudi Korotan!

Teh dveh virov ni pustil z vidika nobeden naših zgodovinarjev, kdorkoli se je pečal z najstarejšimi poročili. Že v spisih Pelzelovih² in Palackega³ ni v tej točki strogega kriticizma, za njima pa prihaja dolga vrsta slovanskih in tujih zgodovinarjev, ki skoro brez izjeme zaupajo Fredegarju.

Marsikdo je že izrekel svoje dvome, ali je vladal Samo tudi Korotancem, n. pr. Muchar⁴, Goll in Fasching⁵.

Fredegar ni zanesljiv kronist. Pisatelj Fredegarjeve kronike je opisoval raznovrstne dogodke popolnoma samovoljno brez ozira na kronologijo, kar dokazujejo Schnürerjeve studije⁶. O korotanskih in čeških zadevah ne ve Fredegar vobče ničesar, niti o vzhodnih nemških plemenih, n. pr. o Bavarcih. V zemljepisnem oziru ni mogel tukaj ničesar določiti, temveč govori samo splošno, n. pr. da se dvigajo Slovani «tukaj in tam» («hic et aliis locis»). Čudno je torej, da je tako gostobeseden glede Sama. Schnürer

¹ Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, I. 191 itd. Kos, Gradivo I. 154, 163, 166.

² Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen, str. 230.

³ „Dějiny národa českého.“

⁴ Steierm. Zeitschrift 1830, X. 51 n.

⁵ Program mariborske gimnazije 1872, 10 n.

⁶ Collect. Friburg. Fasc. 9, 114, 115.

si to razlaga, ker je bil Samo njegov (burgundski) rojak, zato ga tudi bolje pozna in ima k njemu simpatije.

Burgundec Fredegar se opravičuje, kako je prišel do natančnih vesti o slovanskem kralju, češ, Samo je «natione Francus de pago Sennonago».

Po Fredegarju je bil torej Samo frankovskega pokolenja. Prišel je k Slovanom in se odlikoval na njihovi strani v bojih z Obri, zato so si ga izbrali za kralja.

Glede Samovega sedeža lahko sklepamo posredno iz nekaterih Fredegarjevih ostalih podatkov. Samo je napadal Durinško (Thüringen) in sklenil prijateljsko zvezo s srbskim vojvodo Dervanom. Središče njegove kraljevine torej ni moglo biti daleč od durinške in vendske meje.

Nenadoma pa pripoveduje Fredegar v isti sapi (po svoji navadi!) o vojni Langobardov zoper Slovane in to mu je dalo povod, da je raztegnil Samovo državo daleč na jug.

V ostalih frankovskih kronikah ne nahajamo nikjer poročil o večjih državnih tvorbah pri Slovanih. Posamezna samostojna plemena nam anali naštevajo, ki so si upala nastopati zoper Franke. Na Češkem še dolga stoletja ni bilo enotne države. Celo Přemyslovci so se morali bojevati s samostojnimi knezi, preden se je država utrdila. Ako še v 9. stoletju ni bilo pri Slovanih zmisla za močne državne tvorbe, kako naj so ga imeli dve ali tri stoletja poprej?

Frankovski in bizantinski zgodovinarji so si (razen Fredegarja) popolnoma edini v poročilih o neizmerno slabi organizaciji slovanskih plemen in zadrug, ki ni pripuščala nobene trajne, preko lokalnih razmer segajoče politične zveze. Taki narodi so vselej šele po večstoletnem razvoju prihajali do nekakih nazorov o državi ali vladi. Iz psiholoških ozirov je torej zanikati vprašanje, ali so Slovenci in Čehi imeli že v 7. stoletju krepko državo pod Samovo vlado. Zanikati moramo celo mnenje, da bi bila obsegala Samova država vsaj češko ozemlje. Popolnoma izključeno pa je, da bi bil Samo kdaj vladal Slovencem.

Dr. Ljudevit Pivko.

Slovarski doneski iz brežiškega okraja.

(Nabral na Sromljah D. A.)

Ta zbirka naj bi bila dodatek Pleteršnikovemu slovarju; zato je čisto prirejena po njem in brez njega često tudi ni lahko umljiva; obsega tudi besede, ki se razločujejo le malo od drugih že znanih. Da bira besedi ni mogla biti velika, je jasno: doma sem blizu tamkaj kakor g. Pleteršnik, le eno uro hoda proč, zapisal sem pa le to, česar v Pl. nisem našel. Nekatere reči, kakor plug, stiskalnico, voz, sem popisal, ker se najde pri tem (poleg mnogih tujk) tudi kak domač izraz in ker mi, ki smo posedali ali še posedamo po šolah, v splošnem o takih stvarih ne vemo veliko ter nas zanima tudi primer z drugimi opisi¹.

ajs, 1. interj. tako rečejo volom, Pl.; 2. n. hudo: ko bi imel ti toliko dela kakor jaz, ondi (tedaj) bi ti vedel, kaj je ajs! ámetno, adv. popolnoma: čisto ametno sem pozabil.

ávtik, izg. áotik, 1. adv. (takoj in) naravnost; 2. adj. odprt (n. pr. svisli).

babji trs, pogl. čečmigovina.

bajs, m. psovka: teleban.

báli (sem), interj. pridi sem (prim. Pl.); kadar potrebujejo kje mnogo težakov, zlasti za delo v vinogradih, vzame viničar zgodaj zjutraj trobilo («Sprachrohr») ter kliče s kakega hriba, da ga sliši pol fare: «Bále, bále (n. pr.) kopat za 45 krajcerjo-o-o!» Pa tudi drugače (kot bál, v drugih krajih bèl) se rabi beseda često.

bázgati, -am, vb. impf. = bezgati, bezljati, štrkati Pl.

belenčán (belečán), m. ali kólenc, Pl., kóljenec, fižol, ki se ovija kola; ena vrsta je črni b., pogl. kajzer in monštrancer.

¹ Diakritična znamenja za naglas in kakovost samoglasnikov so pô večini izpuščena, ker si v določitev izreke zbiratelj ni bil v svesti, da zadene pravo. — Krajšave: B. = „Iz narodne zakladnice.“ Nabral po Bell krajini J. Barle. Letopis Mat. Slov. 1893. — Bis. I. = „Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada.“ I. del. Nabral Jurij Šašelj. — izg. = izgovarjaj. — Pl. = Wolf-Pleteršnikov slov.-nem. slovar 1894/95. — Š2, Š4 = dr. Karol Štrekcljevi zbirki v letopisih Mat. Slov. 1892 in 1894. Druge krajšave so kakor v Pleteršniku, ravnotako naglasna in diakritična znamenja.

brèg (ko) da, adv. rel. kakor.

brezdáti, ·ám, vb. impf. = brazdáti Pl.: neslano, nespodobno govoriti.

brtosati, ·am, vb. impf. = obrezati se, režati se v koga.

bûmfni, ·ov, m. pl. vrsta hrušk; ko so zrele (avgusta), so videti še vedno zelene; če pade katera na tla, se razbije.

búžlovec, -vca, izg. bûžljouc, m. svojeglav butec; prim. Pl.: búža, der Kretin.

cécet, interj., s to besedo priganjajo kokoši spat. B. v neki pesmi.

cimeròka, f. = žantlaka Pl.: die kurzstielige Handaxt der Zimmerleute, die Bartaxt.

cmížiti, -im se = cmiziti se, Pl.

cúgkétnica, f. verižica, ki je z njo pripet copanjek; pogl. štomf. cvíter, -ja, m. skopuh; cvíterski, adj. skop.

čábeljnik (čabljenik), izg. čáblenk, m. majlien sveder.

čátka, poredna kokoš, krava itd., pa tudi ženska; prim. Pl. čádká, čáda.

čečmigovina, f. ali babji trs, nek grm (česmin?); liste ima take kakor trs, rodi tudi grozdje (majhno in črno).

čemerljíce, -íc, f. pl. za neprijetni občutek, ki ga imajo nekateri ljudje, če stopijo n. pr. v sviž, če brusí kdo nož itd., pravimo, da «spreletijo koga č.»

čésni, ·ov, m. pl., pogl. glésni.

čez, praep. c. acc. skozi.

čiček, pogl. foželička.

čínki ali čínken, -ena, adj. majčken; na Pohorju: čink, prim. Pl. čínek; Bis. I.: čínkav, adj. = brljav.

čófikati, -am, vb. impf. k pf. čófniti Pl.

črpák, m. 1. star, na pol potrt lonec, 2. psotka: poreden svoje-glavec; prim. F. Lužar («Narodni izrazi» v zborniku Mat. Slov. za l. 1900): črepinec, -nca, = betoglavec, Dick-schädel.

čubernjáti, ·ám, izg. čubérjat, vb. impf., jezik si brusiti, prim. Pl.: čebmjáti.

čumbéti, -im, vb. impf. = čumeti Pl.; Bis. I.: čúbati, čubíti.

čumrkniti, -em, izg. ču- ali čemérknt, vb. pf. = žugniti, Pl.: mucksen, ziniti besedico; prim. Pl.: čmrkniti, cmrkniti.

čvúplo, izg. čvúplo, n. malo: vino gre že na čvúplo.

délo Ga že páli (zopet) délo iše = že zopet se vtika po nepotrebnem v kako stvar.

deráncelj, -clja, m. držúlja, kostenica Pl.: nicht vom Kerne gehende Pfirsich, narobe prim. kálanka.

díglati, -am, vb. impf. drgniti.

dípniti, -em, vb. pf. lopniti (koga).

dišóčka, f. = dišéčka Pl.; 2. neka bruska.

dráv, m. (in f.) neka bolezen v udih; Pl. ima: rana, kedar se koža odere ali oguli ter oteče.

drêšati, -am, vb. impf. = drêšati Pl.

drincati, -am, vb. impf. nemirno se premikati, ne dati miru.

drńca, f., namesto drvnica. Pl.: sekira.

drobír, -rja, m. ko so že premlatili snope, jih stresejo ter pomečejo v kot; kar je še ostalo — drobir — premlatijo še enkrat z manjšimi cepmi. Prim. Pl. drobír.

drobolét(ov)íns, f. = drobótovina Pl.: nek grm.

dúhčast, adj. vino postane v slabi posodi duhčasto.

dúrla, izg. dórla, f. svinja, ki ima ravno mladiče; pa tudi psovka ženski.

farška kapica, f. nek grm, prim. Pl. kápica.

favčen, -čna, izg. fáučn, adj. nevoščljiv.

fěšk, m. vrsta «nizkega» (nenakoljenega) fižola.

fírbečen, -čna, adj. radoveden; v Rušali pa pomeni ta beseda: živahen, živ.

flavza, izg. fláuza, f. obrekovanje, pa tudi sploh «Tratsch»; prim. Š4: šala.

flisati, -am se, vb. impf. liteti.

foželíčka, f. (nizka) ali čiček, vrsta nenakoljenega fižola; Pl.: fižolica in čiček.

frájost, -i, f. prostost v slabem pomenu: licentia.

frátati, -am, vb. impers. pf. fratalo ga je = izpodletelo mu je, minilo ga je.

fúrežovnika, izg. fūrižonka, f. zelo pozno zrela, drobna, okrogla hruška.

glěsni, -ov, m. pl., psovka: gobec; namesto dlesni, pogl. čěsni. glěšič, izg. glěšč, m. pogl. pri stiskalnici.

golček, -čka, m. kokoš z napol golim vratom, prim. Pl. golčě.

gredávnic, f. = gredaljnica Pl.: verižica, vežoča gredelj na pluzna kolca.

grozdje, ptičje, pogl. veničovina.

halamóza, f. = približno halamója. Pl.: das Dickicht, das Gestrüpp.

hárpav, izg. hárpou, adj. = hrapav; tudi Bis. I.

hěč, m. širše, drugače sekiri podobno orodje s kratkim držajem; prim. Pl.: huč.

hòker, -rja, m. = hěč.

hréstati, -am, vb. impf. da hresta, pravijo človeku, ki ne more izgovarjati črke r. B.: renglati, prim. Pl. hréstati.

hudi duh ali vrag je grm, tako gost kakor bršljan; imajo ga tudi ob stenah; sad je drobno grozdíčje.

ibržen, -žna, adj., izg. úberžn, preostal; prim. A. Breznik, DSv. 1904: ibrčěn, -na, -no, adj. úbriggeblieben (Javornik).

ínga, f. 1. železo na podboju, ki prime v njega kljuka, 2. pogl. plug, prim. Pl.: inga, línga.

íntert, -i, f. jezljivost, prim. Pl. intrten; interten, -na, adj. jezljiv. ístělj, indecl. = Pl.: ístěje, osteljnik.

jernejšica, f. neka hruška.

jěsnica, f. namizni prt (iz domačega blaga).

káj, conj. kakor; tudi Bis. I.

kájzer, -rja, m. ali monštráncer, vrsta kóljenca (pogl. belenčán).

kilenpetarica, izg. kílnpetérca = obrodnic, Pl.; pač iz nem. Kindbetterin.

kizěti, -ím, vb. impf. = ždėti Pl.; Š4: kiziti se = bolehen se okrog hiše vlačiti.

kladováti, -újem, izg. kládvat, kládjem, vb. impf. govoriti prazne reči.

klín, rájdni = rájdnik, natóžnik Pl.; pogl. voz.

klòp, -í, pogl. stiskalnica.

kobáliti, izg. kobált, vb. impf. kadar orjejo, ostane slednjič še toliko neizoranega, da je treba iti še dvakrat s plugom; iti prvič, se pravi kobaliti; kar ostane, je «mali», «malič».

- klobočovina, izg. kúbučna, f. gosto listje, n. pr. na trti.
- kòc, m. pogl. stiskalnica.
- kofetínc, -nca, m. drobček: neti za en kofetínc si nism na prefit = niti za toliko si nisem na dobrem, da bi si nartrosil v oko.
- kòlk, m. pogl. stiskalnica.
- kolò, izg. kulù. Krog osi je najprej železo, pukša, krog té lešena glavina, ki jo držijo vkup špic- in šmirinki; v glavini tičijo špice, ki segajo v lesene obode, platišča, obdane z železnimi šinami; na koncu osi je kupici podobno železo, štecelj; pritrjeno je z lunkom ali zashičem, železnim žrebljem. — Kolo je popisal tudi B.
- korécítí, -im se, vb. impf. plezati na kaj, obešati se, prim. Pl. koráčiti.
- kosteníca, f. črešnja, ki se pri njej drži meso koščice; prim. deráncelj in Pl.
- koštrún, m. pogl. stiskalnica.
- kotáček, -čka, m. cevka, ki je na njo navit sukanec, die Spule (prim. Pl.); A. Breznik (DSv. 1904) je našel na Vačah: fr`ček, -čka.
- kotrižítí, -im se, vb. impf. = korečiti se, prim. Pl. kotriga.
- kozòlec, -lca, m. pogl. stiskalnica (in plug).
- krájec, -jca, izg. krajc, m. 6 let star vol, ima spredaj 6 širokih zòb.
- kránjci, -ev, m. pl. vrsta hrušk; prim. Pl. kranjica.
- krávjošca ali kravojšca, f. = kravájka, kravájnica Pl. neka hruška.
- krívnica, f. ali krivna prekla, pogl. pri vèzi; prim. krivníca Pl.
- kúk, m. pogl. stiskalnica.
- lahkokrúšnik, m. len človek, ki bi pa rad dobro živel, ali tudi v resnici dobro živi; lahkokrúhar Pl.
- lájbatí, -am, vb. impf. = lájdrati, lájhati Pl.; herumstreichen; prim. Pl. lájbatí.
- lákanca, f. lákornica Pl.: das Gießschaff; Ivan Zupanec, DSv. 1891: lakotnik (= lij, ki teče skozi njega vino v sod).
- lémpov, adj. len.
- lená, pron. dem. oni-le.
- ljudski, adj. v pomenu «tuj» se izgovarja pri nas «lecki».

- lójpa, f. veža; Š2: prostor pod zvonikom, prim Pl. lôpa - Laube.
 lójtrnik,, -nika, m. velik sveder; prim čábljenik in Pl. grábelj-
 nik in lójtrnik.
 lúšťanjek, -njka, izg. lúšťajnk = vrtna rastlina, ki jo devajo v
 kupico, v vino, prim. Pl. lúšťrek.
 maceráti, -ám, vb. impf. = macaráti Pl.
 máček, -čka, pogl. stiskalnica.
 mali, -ega ali malič, -a, m. zemlja, ki jo prevržejo, ko gredo
 zadnjikrat s plugom po njívi; prim. kobáliti.
 máveljc, m. trda, na zgornji strani črna, na spodnji belkasta
 užitna goba; ima nekako podobo lijaka.
 míksati, -am, vb. impf. míkati.
 milár, -rja = natèk Pl.: ein lästiger Mensch, Tunichtgut.
 mlézovka, f. = mléz, mlézovina in dr. Pl.
 monštráncer, -rja, m. ali kajzer, vrsta koljenca (pogl. belenčán).
 móser, -rja, m. velika lončena posoda; Erjavec pa pravi v svoji
 «Potni torbi», 1879: Móser, -rja, m. znači na Krasu isto,
 kar brentač (tudi Pl.) = majhna lesena posoda z uhom
 in z luknjo v uhu, prim. Pl. mózar.
 mûtec, -tca, pogl. stiskalnica.
 nádati, -am, vb. impf. ne pustiti, braniti; Š2: nadáti, -ám.
 nafúcniti, -em se, izg. nafúcnt se, vb. pf. = udrgóriti se Pl.: šo-
 bo napeti.
 nagrávžen, -žna, izg. nagráužn, adj. ostuden; ti nagráuš ti na-
 gráužni = ti grdoba ti grda!
 najóset, m. nepridiprav, nebodigatreba.
 náprava, izg. nápróuva, f. 1. s smetano itd. pomešan krop, ki ku-
 hajo v njem n. pr. murke, 2. napoj. Pl.: kar se tekočega
 svinjam daje.
 nástrč, m. (v Dobovi tudi «nastrežnik») = nástrk, nadstôrek Pl.
 naudárjenec, -nca, m. prismojenec; prim. Pl.: naudáriti 4.
 nedobřostóren, -rna, adj. ali nedobřostórjen, nichtsnutz.
 neuga, f. (eu se izgovarja kakor v nemščini) slivovka, ki priteče
 že proti zadnjem in je slaba; prim. zur Neige gehen.
 nožica, f., pogl. sani.
 nuča, f. = obújek, -ka, Pl.: der Fußlappen, der Schuhfetzen.
 obtéščati, -am se, izg. obtéšat se, vb. pf. = odteščáti se Pl.: auf
 nüchternen Magen etwas genießen.

odvúgniti, -em, vb. pf. = odvoľgniti Pl.: feucht werden; prim.

Bis. I.: vugniti = upogniti.

ohánkovati, -ujem se, izg. ohájknvat, -kjem se, vb. impf. pri delu se obotavljati; prim. Pl.: ohábniti.

òjcati, -am, vb. pf. «vstančkati», v otročjem govoru.

ojcé, -éta, n. = ojê Pl.

okápati, -pljem se, vb. impf. obotavljati se; B.: pĳkljati se; Pl.: osčájati se.

óndí ali ónde, adv. tedaj, takrat, prim. Pl. óndaj.

oprének, -nka, izg. opréjnk, m. = zóna Pl.1.: kar pri vejanju žita ostaja med plevami in zrnjem.

oprĳtna, izg. oprĳkna, f. = oprtica Pl.: naramnica, vrv, ki z njo nosijo vreče; Š2: oprtnica = naramnica pri košu; pogl. róča.

orestováti, -ujom, izg. orĳstvat, -tjem, vb. impf. razgrajati.

óšek, -ška, 1. comm. prismuknjeneč, 2. m. opalina na trtnem listu, če dežuje, potem pa takoj zasije solnce, prim. Pl. ožĳg; óškast, adj. 1. prismojen, 2. opaljen (trtni list).

pájerc, m. vrsta nizkega (nenakoljenega) fižola: lepšga fižola ni kakor je pajerc, lepšega fanta ni kakor je Štajerc.

pávše, f. pl. vejevje ali kuruznica, ki jo nadevajo na legnarje pod sod.

pecĳkati, -am, vb. impf. po malem jemati; prim. Pl.

peliščiti, -im, vb. pf. 1. udariti (tudi o streli), 2. ustreliti, prim. Pl.

petróvšica, f. petrováča, petróvka, petrúha Pl.; hruška, ki dozoreva o Petrovem.

pévcar, -rja, izg. péucer, m. šibica, ki se vcepi (pévca) na divjak.

pévcati, -am, vb. pf. (in impf.) vĳepiti, cepiti.

písati: pot se ti piše = iti boš moral.

plúg. Voľa vlečeta za ojcje kolca (njilova «štanga» se imenuje polĳca); na kolcih počiva prednji del gredlja; kdor drvari, drži za ročici. Sprednje pokončno ozko železo je črtalo, spodnji del velikega ploščnatega lemež, zgornji pa deska; vodoravno železo spodaj je óplaz, ravno pokončno kozolec. Če se nabere krog črtala preveč slame in zemlje, jo odstrani tisti, ki drvari, z otko, ki drugače tiči v ingi, napravljeni za njo na gredlju. Na

- kolca je pripet plug z gredavnico, na njivo in domov ga privlečejo na podsmuki.
- pòcehma, adv. posihmal Pl.
- počiválšek, -šeka, m. lenuh.
- podbrnik, izg. púdberjenk, m. = podbrádnjak Pl. 3.: der untere Balken des Ochsenjoches.
- podomúka, f. 1. die Pflug- und Eggenschleife Pl.; 2. kost pri kokoši, puri itd., ki ima isto podobo.
- pohába, comm. nepridiprav (prim. Pl.), pogl. smoklát.
- pokúčiti, -im se, vb. pf. za malo časa se vleči, tudi zusammenkauern (prim. Pl.)
- polovnják, m. 4 leta star vol, ima spredaj 4 široke zobe.
- pomésti, -metem, vb. pf. dobro mu je pomélo = dobro mu je šlo.
- pomlkati, -čem, vb. impf. mikati.
- ponórsko, adv. tako lahko, tako kmalu, n. pr. ne boš me ponorsko vrgel, ne boš me ponórsko več videli.
- postrgávník, izg. postergáujek, m. = postrgávček, postrúžek itd. prim. Pl.
- pošpógati, -am komu, vb. pf. narediti komu, začarati.
- poštèna, interj. nedolžna kletvica: ti poštèna ti orehova = ti spak ti grdi!
- potemúrjen, adj. potuhnjen, prim. Erjavec, «Potna torba» (Let. M. Sl., 1880, str 176): potmúrjen, adj. potmurjeno gledati = izpod čela gledati (Rihenberk). Pri Pl. beseda ni znamenovana.
- prêša, pogl. stiskalnica.
- pripenják, izg. pripajnk, m. pogl. vèz.
- prismègniti, -em, izg. persmègnt, vb. pf. prismoditi se (o rastlinah).
- príst(r)ož, m. pogl. vèz.
- priškniti, em, vb. pf. udariti; Bis. I.: naškniti, Pl.: škniti; pogl. vškniti.
- priškóditi, -im, vb. pf. to mu je priškodilo = to je bil vzrok njegove bolezni, smrti.
- príštfnjen, adj. prismuknjen; prim. Pl.: štškati.
- prížóljka, izg. peržúlka, f. močno dišeča vrtna cvetlica.
- profetkovati, -ujem, vb. impf., čenčati, natvezovati komu.
- prúšník, m., 2 leti star vol, ima spredaj 2 široka zoba.
- ptičje grozdje, pogl. veničovina.

- râčka, f., «klobasa», ki se napravi na koži, če te kdo udari s šibo ali bičem.
- râjdni klín, pogl. klín.
- razcvirjati, -am se, vb. impf. = precvirjati se, Pl.: sich affektiert benehmen.
- razkorêčiti, -im se, izg. reskorêcht se, vb. pf., nespodobno ali bahavo se razkoračiti.
- razobrézati, -am se, vb. impf. = obrézati se Pl.: unwillig oder trotzig antworten.
- razpecikati, -am, vb. pf., po mâlem razjemati; prim. pecikati.
- razpisile, n., račun; bova imela razpisilo = natepel te bom; prim. Pl.
- rêkelj, -klja, m., kos lesa, malo debelejši ko šiba; prim. rekêlj, rkêlj Pl.
- repešinjti, -em se, vb. impf., repenčiti se.
- rešívniça, f. = rešitev. Pl. 5.: god.
- rêvo, interj., kajpak, seveda (iron.); grem ti jaz revo = ne grem pa ne; o nisi ti revo pijan = o seveda nisi pijan.
- rís, m., pogl. voz.
- rjavšca, f. ali medenka = rjavka Pl. 4.: neka hruška.
- rôča, f., naramnica pri košu, pri brenti, prim. Pl.; Š2: oprtnica, pogl. oprtna.
- rogínček, -čka, m. = Pl. rogín 2., jelen, 3.; prim. rogínček.
- ruštek, -aka, m, pogl. voz.
- ržénka, f., ali strnišnica, prim. Pl., neka hruška; pogl. A. Breznik, DSv. 1904.
- sani, pri nas sâjke. Spodnja zavita tramova sta sâjnšnci, pokončni štirje nôžice, dva povprečna prémâ, ki ji veže svôra; trobi in štanga so kakor pri vozu.
- sekôrde, -eta, m., psovka: nemarnež.
- sele, conj. (saj-le) ampak.
- simujster, -erja, m. («sem oster»?) mišja past.
- skóbljica, izg. skúblca, f., neka hruška (drobna, zrela v avg.)
- skolendrâti, -ám, vb. pf., pretresti in pri tem zmešati (kako tekočino).
- skomôkati, -am ali -čem, vb. impf., nevoljno stokati; prim. Pl.: skomljâti, skomúcati, skomíkati itd.

- smíček, -čka, m., cunja, ki brišejo z njo posodo, mizo itd.
- smódruga, f., = približno smotláka Pl.: nichtsnutziges, wirres Zeug; prim. smúdje Pl.
- smoklát, -i, f., = polhába (pogl. gori): ungeschickter Nichtsnutz snat, adv., posebno, zlasti (prim. češ.-polj. snad- snač).
- spodjedáv, adj., nevoščljiv, umazan (prim. Pl. izpodjédati).
- spoganjati, -am, vb. impf. = sponašati Pl. 1.: vorwerfen.
- spřveca, adv. = sprvce Pl.: sprva.
- srdókati, -am, vb. impf., v jezi stokati.
- stelnéti, -ím, vb. pf. = stehíniti Pl.: vergehen (o zrnu, slami itd.)
- stiskálnica, pri nas přěša. Krnica je lesena plošča v tleh; na njej stoji maček, ki je podstava kamnu, kadar se usede; skozi kamen gre vít (die Schraube), ki visi v žmêku (die Schraubenmutter), povprečnem, kratkem in okrogleni stebri v slemenu; slednje je debelo bruno, ki ga podpira na sredi mutec ali pa kolki; spodnji, najširši tram je klop; na njo pride koc, ki sestoji ali iz mnogih (pokončnih) desk in je potem okrogel ali pa iz štirih, ki jih držijo skupaj škéle; v koc vložijo grozdje, tropec; na njega pride glešič (ploh), na tega pa kuk, ki se vpre v sleme; štirje veliki pokončni stebri, segajoči od klopi nad sleme, so kozolci; med enim parom teh kozolcev je mutec, med drugim véselce, polena, ki se devajo nad en konec slemena, da se kamen obesi; dva koštruna vežeta zgoraj po dva kozolca, svôra pa koštruna med seboj; s pšâjem potlačijo grozdje, predno denejo na njega glešič.
- strižljovká, f., = strehaliča, strigalica, strúglja 2., škarnica 4. itd. Pl.
- strníšnica, f.; neka hruška; pogl. rženka (prim. Pl. strníščnica).
- sukmêrda, f., psovka: grdoba.
- süsi, interj., tako priganjajo ščetinarje, da bi šli v hlev.
- svôra, f., pogl. stiskaluica.
- šájbica, f., = bírja Pl., pogl. telege in voz.
- ščámíti, -im se, priti k zavesti (zlasti, kadar se kdo prebudi).
- šepátnica, f., šiba; prim. šápatica itd. Pl.
- šínjak, izg. šijenk, m., pogl. telege.
- škéla, f., pogl. stiskálnica; prim. Bis. I.: škelja.

šklapótek, -tka, m., 1. gnilo jajce; 2. sploh stara, potrta reč: ura itd.

škrinjica (božja), f., majhna, sivkasta, lijaku podobna rastlinica, rastoča na kakem trhljem koščku lesa, bilke med žitom; ima včasih v čašici mnogo zrnja, kar je za žanjice znamenje dobre žitne letine.

šópnica, f., pogl. vez in prim. Pl.

šóter, -rja, m. in dem., šóterček, -čka, m., to, kar pri L. Pintarju (Let. M. Sl. 1895) poberač in poberaček: iz viter spletena posoda z lesenim (pri nas tudi iz viter) dnom in z locnom; Pl.: beráč.

španiš-muha. Kakšna je, ne vem. Pravijo pa, da če muči kdo to muho tako dolgo, da pogine, jo skuha in da izpiti (na vodi?) ljubljeni osebi, ga ta ne more zapustiti.

špiček, -čka, m. kos lesa, ki ga odsekajo, ko ostrijo kolje; Pintar (gl. šoterl): neko jabolko (= špička Pl. 3.)

štánga, f., ožê, die Deichsel; prim. Pl.

štécelj, -clja, m., 1. velika lesena posoda; 2. pogl. pri kolesu; B.: kupca; prim. štekelj Pl. 3.

štepcirati, -am koga, vb. impf. stánkern.

štróček, -čka, m. oružen klas; Bis. 1.: óklasek; prim. Pl. stroček.

štrómf, m., z njim je privezan copanjek; pogl. cugketnica.

štuk, m., neko jabolko.

taronglátí, -ám, vb. impf., če je v brenti kos lesa, ko nesé kdo vodo, pa bije ta les ob brento, je to «tarongljanje» q tudi grdo zvoniti.

telége, f. pl. Zgornji vodoravni kos lesa je šinjak, zaokrožena dela, ki prideta voloma za vrat, sta šajbici; spodnji kos lesa je pódbrnik; pokončna dva sta šprikli, njima vzporedna železna klina na koncih pa teležnika; z goško (železen obroč) in pregljem (železen klin) so telege zvezane s «štango». Popisal je jarem tudi B.

tepláti, -am, vb. impf., iti ali hoditi (brez potrebe ali pravega cilja); prim. Pl.: tepíniti se.

terúntalo, n., butec; prim. Pl.: terús.

tóčen, -čna, adj., točen je voz, ki rad teče (Dobova).

tomažínka, f., precej debela, v avgustu zrela hruška.

tínjevšca, izg. terjónšca; f., neka hruška.

torbí, -í, f. pl., pogl. pri vozu.

trógar, -rja, m., pogl. voz.

tròpec, -pca, m., pogl. stiskalnica.

trúplo, n., nemarnež, porednež.

učúhnniti, -em se, vb. pf. (tudi počúhnniti se, prim. Pl.) upasti (o vinu v sodu).

ugriziti, -em se, vb. pf., zelo kisel postati (o octu, vinu, zelju).

uhô, n., pogl. voz; skránj Pl. 4.

up, m. Kaj se boš na up pominal = kaj bi mlatil prazno slamo.
úta, izg. júta, f. Če vstopiš v vežo preproste kmečke hiše, vidiš vežo do polovice pokrito s stropom; tam gori spé kokoši, to je uta ali sédalo.

utônjen, adj., malo znižan. Tla so utonjena (v veži itd.)

vájer, -rja, m., mlaka na tleh (v hiši).

varéjnká, f. = vorénka Pl.: ein Plankentor.

varovati se. Vari se kože = bodi previden, da ti ne bode žal!

vávtera, izg. váútera, f., vrata nad koritom, odpirajoča se navzgor; Š2: lopútnica, Falltüre (od tod je naša beseda); Bis. I.: vútora.

veníčovina, izg. veničouna, f. ali ptičje grozdje, grm, ki se ovija kakor trs drevja ali grmovju in rodi vžitno grozdičje.

véselca, f., pogl. stiskalnica. «Straža», 25. okt. 1912. (št. 124), v podlistku: veslca = omélo.

véštajn, m., Weinstein.

véštajnká, f., debela, dobra, začetkom septembra zrela hruška.

véz, -i, (Pl. veza 2.); der Dachstuhl, navadno pravijo pri nas grêšt = Gerüst. Najgornji, od pročelja do pročelja idoči tram je sléme, počivajoče na obeh koncih na križišču škarnic; spodaj so pritrjene slednje (po dve in dve na vsakem pročelju) na dva pristiroža; dva druga pristiroža (podrêbrnika Pl.) pa gresta vzporedno s slemenom; speta sta s pomočjo pripenjakov; na ta dva pristiroža pritrjeni, pravokotno na njiju stoječ, so lemezi, idoči na vrhu do slemena, spodaj pa do krivne prekle ali krivnice; vzporedno s to (in torej tudi s slemenom) gredo, pribite na lemeze, prekle, na nje pride slama, vloga in na to šopnice, drobnejši koli; trta, imenovana krovnica, objemlje preklo in šopnico ter drži tako vlogo; na vsakem

pročelju sta, vzporedni z lemezi, po dve vetrnici, s slamo ovita kola; njuna slama sestoji iz pestnic.

vínjašec, -šca, izg. vijenšč, m., dem. k vínjak Pl. S tem, majhnemu srpu podobnim orodjem nabirajo zelišča za govedo, ščetinarje itd.

vínkelj, -klja, m., močen kol, ki z njim nategnejo in napnejo verige («povínkljajo»), ko so naložili vina, drv; prim. Bis. I.: vínkljati.

vlôga, f., pogl. vêz.

vošága, f., šiba; pogl. šepatnica.

vôz. Štanga (= ojú) se konča v (dve) ušesi; sprednji del voza, prva prema, sestoji iz dveh trobi, ki se združita spredaj v jezik; zadaj ji drži skupaj polza; spodnji debeli kos lesa, ki se konča v aksah (oseh), je akštok (Achsstock), vzporedni zgornji pa blazina. Železje na premi: vezi, ki vežejo akštok z blazino in trogarja, vodoravni železi, ki drči po njih ruštek; slednji je močen kos lesa, ki nosi ročici in je pritrjen v blazino z rajdnim klinom. Namesto trogarja imajo nekateri vozovi okroglo železo, ris. Pri zadnjem koncu ni ruštka, polze in trogarjev; oba konca veže svora; železo, ki jo obdaja čisto vzadaj, je šajbica; železni klin ki drži zadnji konec na svoro, nima posebnega imena (Pl.: sôrnik). Pogl. še kolo. Mnogo teh izrazov najdemo v Levstikovi otročji pesmici «voli ženem vitoroge» (Zbr. spisi, II, 2).

všikniti, -em, vb. pf., prišikniti.

zacegljâti, -ám, vb. pf., zavozljati.

zablániti, -em, vb. pf., hitro zagrabití z gobcem (navadno o govedí); B.: shlániti = jezno, hitro vzeti, prim. hlasten.

zaklímhati, -am, vb. pf., zabičati.

zapávšati, -am, vb. pf., zadelati, zamašiti; pogl. pavše.

zapévsati, -am, vb. pf., zatrositi.

zarôštati, -am, vb. pf., v jezi zakričati, zakleti; prim. Pl.

zastónjšek, -šeka, m., lenuh; pogl. počiválšek.

zâšič, izg. zâšč, pogl. kolo.

zatatí, -ám se, vb. pf., zamotiti se, zamuditi se; Bis. I.: štatati = muditi; prim. Pl.: štêntati.

zdólec, -lca, m., južni veter. «Jug» pa pravijo pri nas zahodnemu vetru.

zmoteháti, -ám (se), vb. pf., zmučiti, usopihati (se).

zmrzoklépati, -am ali -pljem, vb. impf., mraz prestajati, zmrzovati.

zvratnják, m., povprečen ogon koncem njive; prim. Pl.

žáro vzeti po kom, vreči se po kom (n. pr. po očetu); prim. Pl. žára.

žingerc, m., nek grm; listje podobno zimzelenovemu, podolgasto; žinje Pl.?

žlapúcija, izg. žlapúcja, f. — brúzga itd., plója Pl. die Kottsuppe mit Schnee auf den Straßen; v Dobovi: žlafúcja, torej Schlammputze.

žmíčkati, -am, vb. impf. = žmíkati Pl.: pressen (pri nas: durch Zerdrücken zerkleinern: kuhan krompir, repo).

žnárati, -am, vb. impf., počasi in okorno delati; prim. Pl.: žnárati in žnjáviti.

žnárovec, -vca, m., počasen nerodnež.

Cerkev sv. Jožefa pri Mariboru. V dostavku k Limbuški kroniki v «Časopisu» 1914 str. 81 sem zavrnil Slekovčevo trditev, da bi bil lavantinski škof Franc grof Stadion 17. junija 1684. posvetil to cerkev. Kot dokaz za to sem navedel takrat le, da vizitacijski zapisnik savinjskega arhidijakona dne 12. julija i. l. omenja na velikem oltarju prenosni grobek, torej predpostavlja, da oltar ni bil posvečen, potem pa tudi cerkev ne. — Meseca septembra sem našel tudi direkten in pozitivcn odgovor na to v nadškofjskem arhivu v Gorici. Ondotni vizitacijski zapisnik iz l. 1766. izrecno pravi (str. 79), da je šele 5. julija 1766. nadškof Karol Mihael grof Attems posvetil limbuško podružnico sv. Jožefa zunaj Maribora. Zapisnik pravi, da je bila cerkev prostorna in prav lepo okrašena. Od oltarjev je bil posvečen le veliki oltar, — pač isti, ki so ga pred nekaterimi leti odstranili. Vloženi so bili vanj ostanki mučencev sv. Severa in Laeta. Ščitniške (vogtijske) pravice je imelo takrat mesto Maribor kakor tudi pravico prezentacije beneficijata. Torej se je v 100 letih popolnoma spremenila razsodba,

ki jo je l. 1687 dosegel v Rimu in pri vladi hočki nadžupnik dr. Anton Testa.

Po končani posvetitvi je nadškof v isti cerkvi birmal 823 oseb. Mariborski magistrat ga je zelo slovesno sprejel. Ob 11. uri dopoldne se je odpeljal v Limbuš.

V istem dostavku na strani 81. «Časopisa» blagovoli čitatelj popraviti dve tiskovni pomoti v številkah. V 8. vrsti od zgoraj je brati okoli l. 1675 in ne 1775, in v 5. vrsti od spodaj 1687, ne 1787.

Fr. Kovačič.

† *Tade Smičiklas.*

Pred nekaterimi leti je bilo, ko mi je v starodavnem Spljitu v obsegu nekdanje palače «cara Dukljanina». Tade Smičiklas z veliko vnemo in prijaznostjo razlagal in razkazoval rimske in hrvaške starine. Bil je mož srednje, krepke postave, starost se mu še ni posebno poznala. Pri slovesu sva si krepko stisnila roke, — nisem slutil, da ga zadnjokrat vidim. Meseca junija 1914. je prinesla pošta v pisarno «Zgodovinskega društva» osmrtnico, s katero je jugoslovanska akademija v Zagrebu naznanila, da je 8. junija o pol sedmi uri zjutraj njen predsednik Tade Smičiklas po dolgi in mučni bolezni zaključil svoje velezaslužno življenje. Poleg nepozabnega Račkega je bil Smičiklas — od l. 1883 — najuglednejši član historičnega oddelka akademije. Narodil se je Smičiklas 1. oktobra l. 1843 v Reštovu pri Žumberku. Njegov stric je bil grško-katoliški škof v Križevcih in je nadarjenega nečaka sprejel v svoje semenišče v Zagrebu, kjer je končal gimnazijske študije. S pomočjo državne štipendije je odšel potem na Dunaj, kjer je študiral zgodovino in zemljepisje. Poslušal je tudi slavnega Miklošiča. V zgodovini se je vglobil zlasti v dela Palackega in takrat na zenitu stoječega Ranke-a. Palacký in Ranke sta bila njegova mojstra v zgodovini. Služboval je potem kot profesor na Reki in v Zagrebu, kjer je l. 1882. postal redni vseučiliški profesor in je ostal v tej službi do l. 1905., ko je bil umirovljen. V šolskem letu 1887—88 je bil vseučiliški rektor. Po smrti Jo-

sipa Torbarja je l. 1901. postal predsednik jugoslovanske akademije. L. 1889—1901 je bil tudi predsednik Matice Hrvatske. Na književnem polju se je pojavil že kot gimnazijski profesor v Reki in v Zagrebu v programu oudotnih gimnazij; l. 1871. z razpravo o prvih dveh dobah hrvaške književnosti, l. 1876. pa o življenju in delih Vekoslava Babukića. Po Matici je izdal svoje najznamenitejše delo «Povjest Hrvatske» (I. del l. 1879, II. del l. 1882). To je prva kritična, v lepem slogu pisana in s toplim rodoljubjem prožeta zgodovina hrvaškega naroda. L. 1892 je za petdesetletnico Matice Hrvatske priredil tudi obsežno «Spomen-knjigo». V publikacijah jugoslovanske akademije je objavil dolgo vrsto življenjepisov in nekrologov, med njimi «Misli i djela biskupa Strossmayera» in potem še obširnejše delo «Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera», potem življenje in delovanje dr. Fr. Račkoga, J. Kukuljević-Sakcinskega i. dr. Ob dvestoletnici oslobojenja Slavonije je objavil o tem obsežno spominsko delo, ki obsega dva dela: prvi del govori o Slavoniji in drugih hrvaških deželah pod turško oblastjo ter o vojni za osloboditev, drugi del pa obsega spomenike o Slavoniji v 17. veku. Oba dela sta izšla l. 1891. V «Radu» 80. je izšla njegova razprava «Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od 1790 do 1835.» V «Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena» je objavljial narodne pripovedi iz oseške okolice. Njegovi slavnostni nagovori pri slovesnih sejah jugoslavenske akademije krijejo tudi marsikatero lepo misel. Zadnja leta je urejeval važen zbornik listin (doslej 11 zvezkov) «Codex diplomaticus». L. 1901. je izdal pri akademiji Krčelićeve anale. V priznanje njegovih zaslug ga je ob 70 letnici njegovega rojstva zagrebsko vseučilišče imenovalo za svojega častnega doktorja, cesar pa ga je odlikoval s častnim znakom za umetnost in znanost. Bil je dopisujoči član češke in srbske akademije ter predsednik deželnega poverjenstva za varstvo umetniških in zgodovinskih spomenikov. Na znanstvenem polju je bil zelo marljiv delavec, ob enem vnet rodoljub, v najtemnejših dobah novejše hrvaške politične zgodovine neupogljiv, jeklen značaj. Smičiklas je ostal neoženjen in je svoje — ne baš veliko — imetje zapustil v dobrodelne namene, največ akademiji. Bodi mu časten spomin!

Fr. Kovačić.

Književna poročila.

Steirische Gerichtsbeschreibungen. Als Quellen zum Historischen Atlas der österr. Alpenländer . . . herausgegeben von *Anton Mell* und *Hans Pirchegger*. Mit einer Kartenbeilage. Graz 1914. Verlagsbuchhandlung „Leykam“, Leks. form., str. LXII, 623.

Ko je l. 1906. izšel I. del historičnega atlanta avstr. alpskih dežel, so razni kritiki izrazili med drugim željo, da se objavijo viri, na katere se opira določevanje deželoskosodnih mej. Ko je potem l. 1912. Martin Wutte objavil opis koroških sodišč, se je tudi štajerska historična deželna komisija odločila objaviti opise štajerskih sodišč. Da so se mogli pokriti nemajhni stroški, je znatno pripomoglo učno ministerstvo in pa graško historično društvo.

Izmed 572 objavljenih opisov jih je največ iz 18. stoletja, drugi so iz 19., 17., 15., 14. in le trije iz 13. stoletja. Nas zanimajo pred vsem spodnještajerski sodni okraji, ki so razdeljeni v naslednje velike skupine: deželna sodišča v porečju Drave: I. Mariborska deželna sodnija, II. Gornjeradgonska, III. Ptujška, IV. Zbelovska (Plankenstein), V. Marcnberška, VI. Vuzeniška, VII. Slovenjegraška. Drugo skupino tvorijo sodišča stare Savinjske Marke ali grofije, ki razpada v naslednje večje in manjše celote: A. Deželna sodišča nekdanjih Heunburgov in Soneških gospodov: I. Deželna sodnija Celje, II. Šoštanj, III. Velenje, IV. Mozirje, V. Gornji grad, VI. Soneški grad, VII. Ojstrica, VIII. Gotovlje. B. Deželna sodišča na deželnoknežjem ozemlju: I. Laško, II. Radeče, III. Vojnik. C. Deželna sodišča na ozemlju solnograške cerkve: I. Brežice, II. Plšee, III. Sevnica ob Savi, IV. Rajhenburg. D. Deželna sodišča na ozemlju krške škofije: I. Vitanje, II. Anderburg-Rlfnik pri Sv. Juriju ob južni železnici, III. Rogatec, IV. Nova Štifta ali Ptujška gora (ondotna kapclanija je imela svoje deželno sodišče), V. Podčetrtek, VI. Piljstanj, VII. Sv. Peter pod Sv. gorami, VIII. Bizeljsko, IX. Podsreda, X. Planina. V teh skupinah je cela vrsta višjih in nižjih sodnih posameznih graščin, mest, trgov, samostanov. Stara velika sodna okrožja so se namreč vedno bolj drobila, ker so posamezniki, mesta, trgi in samostani potom privilegijev ali navade dobivali sodno pravico. Razlika med „višjim“ in „nižjim“ sodstvom se proti koncu srednjega veka kaže vedno izraziteje, a vsporedno se tudi zožuje teritorialni obseg starih sodišč.

Ko se je delo že tiskalo, so še v namestnijskem arhivu našli prej že znani, a založni kup aktov, ki se nanašajo na sodnijske meje. Tudi to stvarino sta še pisatelj objavila v dodatku; na slovenski del Štajerske pride v tem dodatku 19 sodišč v dravskem porečju in 12 v nekdanji Savinjski grofiji. Popolnoma še tudi sedaj gradivo ni izčrpano; naloga podrobnih, lokalnih raziskav bo, spraviti na dan morda še sedaj neznanu gradivo glede sodišč manjših gosposčin in trgov. Enako bi bilo zanimivo, popisati, kje in v kaki obliki so se dosedaj ohranili sledovi starih sodnijskih mej. Mnogokrat je mejo zaznamovalo le kako veliko, staro drevo

z vsekanim križcem. Taki „mejniki“ so seveda že zdavna izginili, a mnogokje so mejo zaznamovali tudi zidani in kameniti križi ali nalašč postavljeni mejniki, ki so se še ohranili do današnjih dni. Najlažje bi to popisali razumniki, ki bivajo v dotičnem kraju in poznajo lokalne razmere in tradicije. Naše „Zgodovinsko društvo“ bo tako gradivo hvaležno sprejelo in objavilo¹.

Mell-Pircheggerjeva knjiga bo jako dobro služila za našo podrobno krajevno zgodovino; tu in tam so stare deželskosodne meje kažipot za določitev prvotnih župnij, mark in grofij. V popisih se omenjajo brez števila razna imena posameznih parcel; nekatera teh imen so se še ohranila, druga so izginila ali se izpremenila. Če bo kdaj prišlo do obdelave in objave slovenskega zgodovinsko-krajevnega repertorija, bo ta opis deželskosodnih mej jako dobro služil. Tudi narodopisec bo našel marsikaj zanimivega za svojo stroko. To delo štajerske deželne historične komisije naj bo tedaj tudi nam vsem v vspodbudo, da se začnemo bolj brigati za domačo krajevno zgodovino. Za sedaj naj zadostuje to kratko poročilo, s katerim smo hoteli le opozoriti naše občinstvo na ta znamenit vir domače zgodovine. Ko izide še enako delo o Kranjski in vzhodni Istri kot tretji del historičnega atlanta, bo priložnost, se natančneje pečati s temi mejnimi opisi.

Fr. Kovačič.

Kovačič prof. Fr.: Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini. Zgodovinski podatki. Izdalo „Zgodovinsko društvo“ v Mariboru. Založilo „Cerkveno društvo“ pri Sv. Križu. Ljubljana, 1914. Tiskala Katoliška Tiskarna. 89 str. 8°. Cena K 1'50.

Tajnik „Zg. dr.“ nam je zopet podal lepo zgodovinsko knjižico VIč. g. nadžupnik svetokriževski, Fr. Korošec, je namenil svojim faranom spomin na petdesetletnico, kar so sezidali novo župnijsko cerkev; odločil se je, podati jim zgodovino njihove župnije. Za to delo je pridobil profesorja dra Kovačiča, ki je porabil celo videmski patriarhalni arhiv, da bi podal popolno in natančno sliko svetokriževske nadžupnije. Namenu primerna, kratko in poljudno pisana knjižica tolmači tudi zamotano stvarino v kratkih besedah jasno in razumljivo, da tudi strokovnjak ne prečita knjige brez haska.

Za rimsko dobo nam opisuje ceste, ki so že ob časih Rimljanov vodile mimo Sv. Križa, in prvo razširjanje krščanstva iz Srema.

¹ V „Blätter zur Geschichts- und Heimatkunde“ IV. 1., str. 403 i. d. je Pirchegger objavil članek o moriščih, kjer so se izvrševale smrtne kazni. Kmalu so se oglasili tudi drugi in je poročila objavil Pirchegger v „Tagespost“ št. 116 z dne 10. maja 1914. Slične snovi, kje so se izvrševale smrtne kazni, je tudi po naših krajih dovolj. Kraj, kjer so stale nekdanje vislice, je še mnogokje dandanes kraj grozote in se nanj nanažajo zanimive pripovedke. Ali smemo pričakovati, da se bo kdo zganil in nam kaj poročal o tem?

Pokristjanjenje Slovencev nam podaja kratko sliko, kako so korotanski Slovenci ob času pokrajinskih škofov prišli sveto vero, katero pa je madjarski naval skoro da zopet vkončal. Postanek župnije svetokrižke razpravlja o postanku župnij sploh in sklepa iz takratnih razmer, da je naša nadžupnija, matlica vseh cerkvā v rogaškem dekanatu, nastala ob sredini 12. stoletja; imenuje se pa prvokrat l. 1304. Potem pokaže meje stare župnije; odecpljenje župnij in sicer najprej rogaške in kostrivniške župnije, dokler niso po jožefinskih reformah nastale vse sedanje župnije. Važnejši zgodovinski dogodki so bili turški napadi, kmečka vstaja, kuga; če so se tudi kobilice tukaj pojavile, se ne ve, protestantizem tukaj ni našel godnih tal. Potem se opisuje župna cerkev, najprej stara, potem nova, l. 1864. postavljena s popisom zidanja in posvečenja. Podružnice so: Sv. Trojica na Perneku, mogoče iz 15. stoletja; Tržišče iz 17. stol.; sv. Mohor na Rodnem iz 16. stol. O šoli imamo pri sv. Križu prvi sled iz l. 1760.; ali kolikor je bil isti „ludimagister“ tudi učitelj dece, se ne ve, prvi znani svetokrižki učitelj je še le o. l. 1800. sem prišel. Slatina. Tukaj opozarja pisatelj menda prvi na listino iz l. 1141., kjer se imenuje neki „fons marmoreo lapide signatus“, kateri je moral biti tukaj in imeti posebno veljavo; drugače bi ta ne bil z mramorjem obdan — to je današnja Slatina, katere razvoj vidimo do danes s kapelo sv. Ane. Vrsta dušnih pastirjev je dolga, šteje do danes župnikov in nadžupnikov (s provizorji vred) 39, kaplanov in nekdanjih beneficiatov 190. Svetokrižka nadžupnija je rodila samo 7 še živečih duhovnikov; odličnjakov posvetnega stanu senaštva 14, ozi. 15.

Knjigo diči zemljevid prvotne pražupnije in 14 jako snažnih slik. Knjižico toplo priporočamo; župljanj pa bodo gotovo z veseljem po njej segali.

M. Ljubša.

Hartinger Josip: Hrvatsko-slovenska seljačka buna godne 1573. Osjek 1911.

180 strani obsegajoča knjiga z navedenim naslovom je izšla kot znanstvena razprava, odobrena od modroslovnega oddelka zagrebškega vseučilišča. Prva pisateljeva zasluga, ki jo hočemo posebno poudarjati, je jako spretna razvrstitev bogatega gradiva. V precej obširnem uvodu nam slika dolžnosti rimskih podložnikov in prehaja po gotovem zgodovinskem redu na kmetske razmere v srednjem veku, zlasti na razmere, ki so povzročile nazadnje ogrski, nemški in vzhodnoalpski kmetski upor l. 1573. Pisatelj slika odnošaje med kmetstvom in plemstvom, zlasti davčne dolžnosti kmetov napram državi, deželi, cerkvi in končno napram gosposki ter vojne dolžnosti. Na ta način nam podaja jasno sliko o hudem trpljenju kmetskega stanu pod brezsrčnimi gospodarji, o trpljenju, ki ga je slednjič v silobranu dovedlo do opisanega upora. Pisatelj je marljivo uporabljal mnogoštevilno literaturo o tem predmetu, ne samo hrvatsko, temveč tudi ogrsko in nemško; izmed slovenskih študij mu je znana le v našem „Časopisu“ l. 1909. objavljena Kaspretova razprava „Tiranstvo graščaka Taha“. Na podlagi te studije je pridružil Hartinger

zanimivo sliko o življenju kmetov na alodiju Stattenbergu pri Slov. Bistrici. — Punt je opisan jako jasno, dasi nam pisatelj ne podaje v bistvu nič novega. Škoda, da glavnih voditeljev, ki so se branili proti nasilstvu za svoje pravo, ni označil vsestransko, temveč jih je oslikal bolj kot nekake tolovajc. Vsekako pa priporočamo razpravo vsem, ki se zanimajo za domačo zgodovino.

Pivko.

Društvena poročila.

Poroča tajnik.

Osma odborova seja dne 19. decembra 1914.

Navzoči: dr. Turner, prof. Kaspret, dr. Pípuš, prof. Pirc, dr. Pivko, dr. Kovačič. Opravičil se je dr. Medved. Predsednik se spominja dveh udov, ki sta častno padla na bojišču, namreč Franjo Holz, tajnik kmetijske družbe v Gradcu in Štefan Podboj, c. kr. profesor v Celovcu. Pozdravi tudi iskreno soodbornika dr. Pivka, ki je ranjen prišel iz bojišča.

1. Zapisnik zadnje seje se prebere in odobri.

2. Tajnik prof. Kovačič poroča o društvenem stanju ter predloži v pretres razne nasvete, kako bi se društvo moglo povzdigniti in njega delovanje razširiti. — Resničen je sicer pregovor: *Inter arma tacent Musae*, vendar je tudi v sedanjem vojnem času treba misliti na pozitivno delo v bodočnosti, kakor v vročem poletju treba skrbeti za zimo in v zimi pripravljati orodje za poletno delo. Kakšenkoli bo izid vojne, to je gotovo, da bo treba zbrati vse sile, brez dela ne more nihče pričakovati boljše bodočnosti. „Zgodovinsko društvo“ je na Spodnjem Štajerskem edino čisto znanstveno društvo, ono je poklicano, osredotočiti in razvijati višje kulturno, znanstveno delovanje. Poročevalec stavi naslednje nasvete:

- a) Udje. V sedanjih razmerah in v bližnji bodočnosti bodo udje edina opora, javnih podpor sedaj ni lahko pričakovati. Nasproti lanskemu letu je število udov poskočilo za 12, od zadnje odborove seje so nanovo pristopili gg.: dr. Ferd. Pirnat, odvetn. kandidat v Gradcu, dr. Ant. Prus, odvetnik v Konjicah in dr. R. Nachtigall, vseučilišni pro-

fesor v Gradcu. Poročevalec poda pregled udov po stanovskih skupinah in po večjih mestih, kjer biva največ razumništva. Pri tem se opazi, da je veliko premalo udov v skupini ljudsko-šolskih knjižnic in društev. Naloga šole je, gojiti domačo zgodovino, zato je bi naj šolska vodstva in krajni šolski sveti skrbeli, da pride v knjižnice edino zgodovinsko glasilo na Sp. Štajerskem, „Časopis“. Tudi Čitalnice in razna društva se premalo ozirajo na domače zgodovinsko slovstvo. Pa tudi v drugih skupinah je še mnogo razumnikov v ugodnem socialnem položaju, ki jih ni med udi. Sklene se, da se posamezni odborniki s posebnim oklicem obrnejo do svojih stanovskih tovarišev, naj pristopijo k društvu.

- b) Strokovni naraščaj. Med nemškimi sodeželani jo mnogo oseb, ki se poleg službenih opravil živo zanimajo za zgodovino in arheologijo. Pri nas se to pogreša. Za naprej bo društvo skušalo stopiti v stik z visokošolsko mladino, zlasti z onimi visokošolei, ki so si izbrali za svoje študije zgodovino ali sorodne predmete.
- c) Po vzgledu drugih znanstvenih društev bo tudi „Zg. dr.“ poskušalo z manjšimi sestanki prijateljev zgodovine, narodopisa, umetnosti in varstva domačije. V teh sestankih se lahko poroča o novih literarnih pojavih v tozadevnih strokah, misli se izmenjajo, sprožijo nova vprašanja, ki lahko dajo snov za daljne raziskave. Ko nastopijo mirni časi, bo društvo pričelo tudi s poljudnimi predavanji v večjem obsegu.
- d) Glasilo. Skrbelo se bo, da bo „Časopis“ pravočasno izhajal, ko nastopijo redne razmere. V listu se ustanovi nov odstavek, ki bo prinašal kratke, zanimive novice iz zgodovinskega znanstva in sorodnih panog. Tudi v širjih slojih treba buditi, vzgajati in bistriti historično-estetski čut. Svoj čas je „Zg. dr.“ v ta namen ustanovilo „Zgodovinsko knjižnico“ in izdalo 2 zvezka, toda podjetje ni uspelo, knjižice so obležale. Te knjižice se sedaj razpoklonijo udom

in društvom, da pridejo ljudem v roke. V bodoče bo pa društvo poskušalo izdajati posebno dvomesečno glasilo kot prilogo kakega političnega lista, kjer se bo zgodovinsko znanstvo populariziralo in zlasti poučevalo, kako treba ceniti starine in umetnine, varovati stare listine in družinske arhive. Za sedaj odbor le načeloma pritrdi tej misli, natančnejši vspeled se določi v prihodnji seji, če se med tem najde list, ki bi sprejel tako prilogo.

e) Spopolni se društvena knjižnica, da bo lahko služila za podlago poučnim mesečnim sestankom. Sedaj društvo zamenjuje tiskovine s 37 uredništvi in korporacijami. Zadnji čas je „Zg. dr.“ stopilo v zamembo s kr. deželnim arhivom v Zagrebu, z muzejskim Glasnikom v Sarajevu in z bolgarsko akademijo v Sofiji. Po sklepu vojne se bo poskušal stik s poljskimi znanstvenimi listi in društvi. Nekatera glasila se pa naročijo. L. 1914. se je knjižnica nekoliko pomnožila iz zapuščine župnika M. Kelemina v Št. Ilju v Sl. gor. Naj bi tudi drugi rodoljubi za slučaj smrti zlasti zgodovinske, jezikoslovne, narodopisne knjige določili knjižnici „Zg. dr.“!

f) Največje težave dela društvu muzej radi pomanjkanja primernih prostorov. Skušal se bo najti način, vsaj za silo spraviti muzejske predmete na primeren prostor.

3. Urednik prof. Kaspert predloži razdelitev pisateljskih nagrad za l. 1914., kar se sprejme.

4. Novoustanovljenemu koroškemu „Zgod. društvu“ se kot ustanovni dar brezplačno odstopijo dosle izšle društvene publikacije. Sklene se tudi, storiti potrebne korake, da se dobe za muzej razni bojni predmeti iz sedanje vojne. Na to se seja zaključiti.

Imenik društvenikov 1. 1914.

Redni udje.¹

- Arneje dr. Ivan, c. kr. gimn. profesor
(prideljen c. kr. naučnemu mi-
nisterstvu) na Dunaju.
- Arzenšek Alojzij, dekan v Vuzenici.
- Atteneder Josip, župnik v Šoštanju.
- Ban dr. Adam, odv. koncip. v Celju.
- Barle Janko, nadškofijski tajnik v
Zagrebu.
- Bartol dr. Ant., c. kr. notar v Logatecu.
- Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.
- Baš dr. Otokar, notarski kandidat
v Celju.
- Bedjanič Martin, c. kr. dvorni svet-
nik v p. v Mariboru.
- Benkovič dr. Ivan, drž. poslanec,
odvetnik v Celju.
- Beranič Davorin, gimn. profesor v
Celju.
- Bohak Fran, dekan v Sl. Bistrici.
- Bohance Ivan, dekan v Šmarju.
- Bosina Ivan, kapelan na Sladki gori.
- Božič dr. A., odvetnik v Celju.
- Breje dr. Janko, odvetnik v Celovecu.
- Brumen dr. Anton, odvetnik v Ptujju.
- Brunčko dr. L., odvct. koncipijent v
Celju.
- Cajnkari Jakob, župnik v Središču.
- Cajnko Val., katehet v Varaždinu.
- Cerjak Josip, župnik v Rajhenburgu.
- Cestnik Anton, c. kr. gimn. profesor
v Celju.
- Cukala dr. Franc Ks., župnik v Pod-
klostru.
- Čede Josip, župnik v Studenicah.
- Čitalnica narodna v Celju.
- Čitalnica v Gradeu.
- Čitalnica v Novem mestu.
- Čížek Alojzij, župnik v Slov. Gradcu.
- Danica, katoliško akademično društ-
vo na Dunaju.
- Dekort Josip, župnik v Ljubnem.
- Detiček Juro, notar. kandidat v Celju.
- Diehl Robert, tovarnar v Celju.
- Dolenc dr. Metod, c. kr. okr. sodnik
v Gradeu.
- Erman Franc Solan, frančiškan v
Eggenbergu.
- Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru.
- Feuš dr. Franc, profesor bogoslovja
v Mariboru.
- Firbas dr. Franc, c. kr. notar v Ma-
riboru.
- Flek Josip, prošt v Ptujju.
- Florijančič Josip, župnik pri Sv.
Martinu na Poh.
- Frangež Jernej, župnik pri Sv. Mar-
jeti.
- Fras Marko, c. kr. knjigovodja v
Logatecu.
- Glonar Josip, dr. phil. v Gradeu.
- Godec Ferdinand, zasebnik v Brez-
nici pri Prevaljah.
- Gomilšek Fran, župnik pri Sv. Pe-
tru na Medvedovem selu.
- Goričar Karol, trgovec v Celju.
- Gorišek Ivan, župnik v G. Ponikvi.
- Gorup Josip, nadučitelj na Polenšaku.
- Grobelšek Iv., župnik v Gomilškem.
- Gruden dr. Josip, kanonik v Lju-
bljani.
- Gruden Mirko, bančni dirigent v
Celju.

¹ Dostojni udje so zaznamovani z razprtimi črkami.

- Haubenreich Alojzij, kn.-šk. ekspeditor v Mariboru.
- Hauptman Fran, e. kr. profesor in šolski svetnik v Gradcu.
- Hebar Fran, župnik na Sp. Polskavi.
- Hirti Fran, župnik v Slivnici.
- Hohnjec dr. Josip, profesor bogoslovja v Mariboru.
- Horvat Franjo, slikar v Mariboru.
- Horvat Friderik, župnik v Št. Lovrencu na Pohorju.
- Hranilnica južnoštajerska v Celju.
- Hranilnica in posojilnica v Artičah.
- Hranilnica in posojilnica v Središču.
- Hranilno in posojilno društvo v Ptuju.
- Hrastelj Frane, arhidijakon v Konjicah.
- Hrašovec dr. Juro, odvetnik v Celju.
- Hrašovec dr. Silvín, e. kr. okrajni sodnik v Novem mestu.
- Hribar Ivan, zastopnik „Slavije“ v Ljubljani.
- Ilešič dr. Fran, e. kr. gimn. profesor v Ljubljani.
- Irgl Fran, župnik na Vranskem.
- Jager Avguštin, župnik v Galieji.
- Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.
- Jankovič dr. Fran, državni in deželni posl., zdravnik v Kozjem.
- Janžekovič Jožef, župnik pri Sv. Lenartu v Slov. goricah.
- Janžekovič Lovro, župnik v Veržcu.
- Janžekovič Vid, župnik v Svečini.
- Jare Evgen, državni poslanec in deželni odbornik v Ljubljani.
- Jeglič dr. Anton Bonaventura, knezoškof v Ljubljani.
- Jelšnik Ivan, kapelan v Rečici ob Paki.
- Jerovšek dr. A., ravnatelj tiskarne v Mariboru.
- Jerovšek Fran, e. kr. gimn. profesor v Mariboru.
- Joanejska knjižnica v Gradcu.
- Jurčič Josip, dekan v p. v Gradcu.
- Jurhar Martin, kapelan v Konjicah.
- Jurko Ivan, župnik v Pamečah.
- Jurkovič Martin, dekan v Ljutomeru.
- Kae dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.
- Kaejan Anton, sodn. avskultant v Celju.
- Kalan dr. Ernst, odvetnik v Celju.
- Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu v Slov. goricah.
- Karba Matija, župnik v Zrečah.
- Kardinar Josip, e. kr. gimn. profesor v Celju.
- Kaspret Anton, e. kr. gimn. profesor in šolski svetnik v Gradcu.
- Kavčič Jakob, kanonik v Mariboru.
- Kidrič dr. Fran, kustos-adjunkt e. kr. dvorne knjižnice na Dunaju.
- Klasine dr. Ivan, odvetnik v Gradcu.
- Knaflič dr. Vladimír, odvetniški kandidat v Gorici.
- Knjižnica krš. soc. zveze v Mariboru.
- Koblar Anton, dekan v Kranju.
- Kocbek Anton, župnik pri Sv. Križu.
- Koeiper J. Ev., gimn. profesor v Mariboru.
- Koderman dr. Karol, odvetnik v Mariboru.
- Kodrič Josip, kapelan v Št. Martinu pri Slov. Gradcu.
- Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.
- Kolar Anton, župnik v Št. Ilju pri Velenju.
- Kolarič Anton, gimn. profesor v Ptuju.
- Kolarič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Paki.
- Kolene Anton, trgovec v Celju.
- Komatar Fran, e. kr. profesor v Kranju.
- Komljanec dr. Josip, profesor v Ptuju.

- Kos dr. Fran, c. kr. profesor in šolski svetnik v Gorici.
- Kosar Jakob, župnik v Žičah.
- Koselj Fran, župnik v Ločah.
- Kosi Jakob, župnik pri Sv. Lenartu pri Laškem trgu.
- Kotarska učiteljska knjižnica v Kastvu.
- Kotnik dr. Fran, c. kr. gimn. profesor v Celovcu.
- Kovačič dr. Fran, profesor bogoslovja v Mariboru.
- Kozinc Ivan, župnik v Slivnici pri Celju.
- Kožuh Josip, c. kr. gimn. profesor v Celju.
- Krajnc Josip, kapelan v Žetalah.
- Krajnc Viktor, c. in kr. generalmajor v Gradcu.
- Krajni šolski svet v Središču.
- Krajni šolski svet pri Sv. Vidu nad Valdekom.
- Kranjc Marko, kapelan v Ribnici.
- Krek dr. Bogomil, dvorni in sodni odvetnik na Dunaju.
- Kronvojl dr. Josip, c. kr. sodni svetnik pri Sv. Lenartu.
- Kropivšek Valentin, kapelan v Šoštanju.
- Kročelj Fran, kapelan v Šoštanju.
- Kruljc dr. Franc, dekan v Laškem trgu.
- Kuhar Anton, kapelan v Solčavi.
- Kuhar Štefan v Bratonicih.
- Kukovec dr. Vekoslav, deželni poslanec in odvetnik v Celju.
- Kumer Karol, župnik v Prihovi.
- Lah Martin, župnik pri M. Snežni.
- Lajnsič Anton, župnik v Št. Martinu pri Vurbergu.
- Lederhas Ludovik, c. kr. gimn. profesor v Ljubljani.
- Lekše Fran, župnik v Lučah.
- Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Martinu.
- Lendovšek Mihael, župnik v Makolah.
- Leskovar Ferdinand, posojilnični tajnik v Mariboru.
- Leskovšek Fran, trgovec v Celju.
- Lipej Fran, trgovec v Brežicah.
- Ljubša Matija, kurat v p. v Gradcu.
- Lilck Emil, avskultant v Celju.
- Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na Kronske Gori.
- Lončarič Josip, kapelan pri Kapeli.
- Lorbek Ivan, župnik v Olinju.
- Lukman dr. Fran, profesor bogoslovja v Mariboru.
- Maister Rudolf, c. in kr. stotnik v Celju.
- Majcen Gabriel, c. kr. učit. profesor v p. v Mariboru.
- Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
- Majhen Josip, nadučitelj v p. v Studenicah.
- Marijanišče, salez. zavod v Veržcu.
- Markošek Ivan, c. kr. realni profesor v Mariboru.
- Marzidovšek Jakob, vojni kurat v Gorici.
- Mastnak Martin, c. kr. profesor v Gorici.
- Matek dr. Martin, kanonik v Mariboru.
- Mavrič Karol, učitelj v Križevcih.
- Mayer dr. Fran, odvetnik v Šoštanju.
- Medved dr. Anton, c. kr. gimn. profesor v Mariboru.
- Menhart Jakob, župnik pri Veliki Nedelji.
- Mešiček Josip, župnik v Brežicah.
- Meško Fran Ks., župnik pri Mariji ob Zili.
- Meško Josip, župnik pri Sv. Miklavžu v Ljut. goricah.
- Meško Martin, župnik pri Kapeli.
- Mihalič Josip, župnik pri Sv. Barbari.
- Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.

- Mlakar p. Bernardin, frančiškan v Gorici.
- Mlakar Ludovik, profesor v Idriji.
- Močnik Fran, kapelan pri Sv. Tomažu.
- Moravec Fran, stolni župnik v Mariboru.
- Munda Janko, župnik v p. v Dobrni.
- Murko dr. Matija, e. kr. vseučiliščni profesor v Gradu.
- Nachtigall dr. Rajko, e. kr. vseučiliščni profesor v Gradu.
- Napotnik dr. Mihael, eksceleucia, knezoškof itd. v Mariboru.
- Ogradi Fran, opat v Celju.
- Orožen dr. Milan, odvet. koncipijent v Celju.
- Ozimič Josip, kapelan v Cirkoveah.
- Ozmeč Josip, deželni poslanec in župnik pri Sv. Lovrenu na Dravskem polju.
- Pečnik Franc, župnik v Podgorju.
- Peisker dr. Ivan, e. kr. ravnatelj vseučiliške knjižnice in vseučiliščni profesor v Gradu.
- Pipuš dr. Radoslav, odvetnik v Mariboru.
- Pire Matija, e. kr. profesor v Mariboru.
- Pirnat dr. Ferd., odvet. kandidat v Gradu.
- Pišek Fran, posojilnični tajnik v Mariboru.
- Pivec Štefan, župnik v Podčetrtku.
- Pivko dr. Ludovik, e. kr. učiteljski profesor v Mariboru.
- Planine Fran, kapelan pri Sv. Jakobu v Sl. goricah.
- Plaskan Vinko, bančni uradnik v Celju.
- Plepelec Josip, župnik pri Sv. Emi.
- Pleteršnik Maks, e. kr. gimn. profesor v p. v Ljubljani.
- Ploj dr. Miroslav, e. kr. senatni predsednik na Dunaju.
- Podkrajšek Fran, tajnik Matice Sl. v Ljubljani.
- Podlogar Leopold, kapelan v Dobu pri Domžalah.
- Pollak Fran, farmaceut pri Sv. Jurju ob Ščavnici.
- Polovič Ivan, e. kr. gimn. profesor v Kočevju.
- Posojilnica v Brežicah.
- Posojilnica v Dolu.
- " v Framu.
- " v Konjicah.
- " v Ljutomeru.
- " v Makolah.
- " v Mariboru.
- " spodnješt. ljudska v Mariboru.
- " okrajna v Ormožu.
- " v Gornji Radgoni.
- " v Šmarju.
- " na Slatini.
- " v Trbovljah.
- Potovšek Josip, župnik v Vojniku.
- Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Trojici v Halozah.
- Povoden Norbert, župnik in gvardijan v Ptujju.
- Požar Alfonz, župnik v Frankolovem.
- Preglej Viktor, župnik v Stranicah.
- Prekoršek Ivan, potovalni učitelj v Celju.
- Presker dr. Ivan, e. kr. višji sodni svetnik v Ljubljani.
- Presker Karol, župnik v Kapelah.
- Prus dr. Ant., odvetnik v Konjicah.
- Pšunder Ferdinand, župnik pri Sv. Bolfenku.
- Pučnik Anton, provizor v Št. Juriju.
- Rabuza Anton, e. kr. gimn. profesor v Celju.
- Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.

- Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Celju.
 Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Gorici.
 Ravnateljstvo c. kr. gimnazije v Mariboru.
 Ravnateljstvo c. kr. gimnazije v Nov. mestu.
 Ravnateljstvo c. kr. gimnazije v Pazinu.
 Ravnateljstvo kn. šk. gimnazije v Št. Vidu.
 Ravnikar Ivan, trgovec v Celju.
 Razbornik Ivan, kapelan v Jarenini.
 Rebol Fran, profesor v Št. Vidu.
 Reich Anton, c. kr. blagajnični predsednik v Gradcu.
 Repolusk Friderik, župnik pri Sv. Vidu.
 Rojnik Štefan, c. kr. računski revident v Gradcu.
 Rop Fran, kapelan pri Sv. Ani na Krembergu.
 Roškár Ivan, državni poslanec in posestnik v Malni.
 Rozman Josip, župnik v Črnceh pri Sp. Dravogradu.
 Rožič dr. Valentin v Celovcu.
 Rudolf dr. Ivan, odvetnik v Konjicah.
 Sadjak Andrej, župnik pri Sv. Lenartu ob Sedmih studencih.
 Salmič Ratko, trgovec v Celju.
 Schmoranzner Josip, c. kr. učiteljski profesor v Mariboru.
 Schoepl dr. Anton, vitez, ravnatelj Kranjske hranilnice v Ljubljani.
 Schreiner Fr., kapelan v Žalcu.
 Schreiner Henrik, c. kr. učiteljski ravnatelj v Mariboru.
 Serajnik Volbenk, župnik v Št. Lipšu.
 Serbec dr. Janko, zdravnik v Celju.
 Serbec dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Serbec dr. Vladimir, odvetnik v Mariboru.
 Sila Matija, častni kanonik in dekan v Tomaju.
 Simonič dr. Fran, vitez Fran Jož, reda v Radgoni.
 Simonič Fran, stol. vikar v Mariboru.
 Singer Štefan, župnik v Logavesi.
 Sinko Fran, kapelan v Teharjih.
 Sinko Josip, župnik pri Sv. Lovrencu v Slov. goricah.
 Sitar Josip, c. kr. deželni sodni svetnik v Brežicah.
 Slanc dr. Karol, odvetnik v Novem mestu.
 Slavič Fran, župnik v pok. pri Sv. Lovrencu na Pohorju.
 Slavič dr. Matija, profesor bogoslovja v Mariboru.
 „Slomšek“, literarni krožek v Mariboru.
 „Slovenija“, akademično društvo na Dunaju.
 „Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev“ v Ljubljani.
 Smodej Fr. Ks., korni vikar v Celovcu.
 Somrek dr. Josip, profesor bogoslovja v Mariboru.
 Srabočan Anton, župnik v Pišecah.
 Srebre dr. Gvido, odvetnik v Celju.
 Stegenšek dr. Avgust, profesor bogoslovja v Mariboru.
 Stegnar Feliks, učitelj v p. v Mariboru.
 Steklasa Ivan, kr. profesor v p. v Zagrebu.
 Stermecki Rudolf, trgovec v Celju.
 Stern Jurij, kov. mojster v Mariboru.
 Steska Viktor, ravnatelj knezoškofijske pisarne v Ljubljani.
 Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
 Stroj Alojzij, špiritual v bogoslovnem semenišču v Ljubljani.
 Suhač dr. Anton, č. kanonik in dekan pri Sv. Ani.
 Svet Alfonz, gvardijan pri Sv. Vidu.
 Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Halozah.

- Šelih Jurij, župnik pri Sv. Kungoti na Pohorju.
- Šetinc Fr., nadučitelj v Prevorju.
- Šetinc Josip, odvetniški koncipijent v Brežicah.
- Šimone Simon, kapelan v Laporju.
- Škamlee Ignac, župnik v Leskovcu.
- Šket Mihael, župnik v Loki.
- Šlebinger dr. Janko, c. kr. real. profesor v Ljubljani.
- Šmid Miloš, župnik v Solčavi.
- Šola v Framu.
- Šola v Mozirju.
- Šola Franc Jožefova v Ljutomeru.
- Šola v Podčetrtku.
- Šola v Razborju.
- Šolsko vodstvo v Rečici.
- Špindler Fran, kapelan v Brežicah.
- Štefan Peter, vojni kurat v Mariboru.
- Štraki Matej, župnik pri Sv. Petru.
- Šubic Albert, c. kr. profesor v Gorici.
- Tiplič dr. Fr., zdravnik pri Sv. Lenartu.
- Tkavc Anton, stolni kapelan v Mariboru.
- Tomažič dr. Ivan, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.
- Tomažič Marko, dekan v Kozjem.
- Tominšek dr. Josip, c. kr. gimn. ravnatelj v Mariboru.
- Topolnik Ivan, duhovnik v. p. t. č. v Ljutomeru.
- Trafenik Josip, koralist v Mariboru.
- Trstenjak Alojzij, odv. kand. v Celju.
- Trstenjak Anton, kontrolor mestne hranilnice v Ljubljani.
- Trstenjak Ernest, vojni kurat v Inostomu.
- Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.
- Učiteljišče c. kr. moško v Gorici.
- Učiteljišče c. kr. v Mariboru.
- Učiteljsko društvo za šolski okraj Konjice.
- Učiteljsko društvo v Ljutomeru.
- Uličnik Martin, župnik v Doliču.
- Vajda Franc, e. in kr. profesor na Reki.
- Vazzaz Lud., c. kr. gimn. profesor v Gorici.
- Verstovšek dr. Karol, deželni in državni poslanec in c. kr. gimn. profesor v Mariboru.
- Vogrin Ivan, župnik pri Sv. Barbari v Haložah.
- Vogrince Ivan, kapelan v Braslovčah.
- Voh Jernej, kanonik v Mariboru.
- Volčič Miroslav, župnik v Breznu.
- Vošnjak Miha, inženir v Gorici.
- Voyšek dr. Fran, c. kr. dvorni svetnik v p. v Mariboru.
- Vozlič Leopold, župnik v Spielfeldu.
- Vraber Maks, vikar v Celju.
- Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.
- Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor v Mariboru.
- Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
- Wieser dr. Josip, c. kr. avskultant v Celoveu.
- Wutt Simon, davčni upravitelj v Zavodni pri Celju.
- Zajc Ivan, kapelan pri Sv. Petru pri Mariboru.
- Zamuda Alojzij, župnik v Črešnjevcu.
- „Zarja“, akad. društvo v Gradcu.
- Zavod šolskih sester v Mariboru.
- Zdolšek Andrej, župnik pri Sv. Štefanu.
- Zdolšek dr. Josip, odvet. koncipijent v Celju.
- Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju ob Taboru.
- Zemljč Matija, župnik pri Sv. Tomažu.
- Zidanšek Josip, profesor bogoslovja v Mariboru.

Zmazek Fran, župnik pri Sv. Benediktu.

Zorko Melhijor, kapelan v Hajdini.

Zupanc Josip, dež. vin. instruktor v Ptujju.

Zveza narodnih društev v Celju.

Žagar Ivan, kapelan v Čadramu.

Žigon dr. Avg., scriptor licejske knjižnice v Ljubljani.

Žiher Fran, nadučitelj v Vurbergu.

Žizek dr. Anton, zdravnik v Ormožu.

Žmavc dr. Jakob, c. kr. gimn. profesor v Ljubljani.

Žolgar dr. Ivan, dvorni svetnik na Dunaju.

Žolgar Vinko, kapelan pri Sv. Magdaleni v Mariboru.

Število udov 345

Umrli udje:

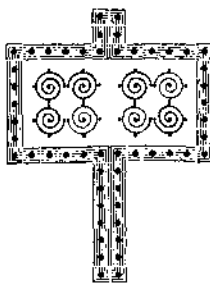
Holec Franc, tajnik kmetijske družbe v Gradcu (padel na bojišču).

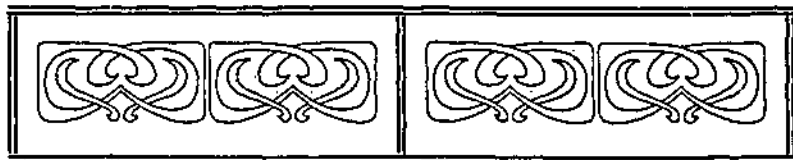
Mlakar dr. Ivan, stolni dekan v Mariboru.

Podboj Štefan, c. kr. profesor v Celovcu (padel na bojišču).

Strelec Ivan, nadučitelj pri Sv. Andražu v Sl. gor.

Vodušek Josip, župnik pri Sv. Bolfenku v Slov. goricah.

Národno blágo vogrskij Slovãncof.

Zapísao Števan Kúhar v Brãtonci.

Zapòmba.

Na právopiz glãdòc so šcãi potrebãã bilé ãtã sprãmèmbã pa pòprafki:

Glásnig «g» jã zãfsãma vò òstao. Nãnyãga glãdòc valã pravilo: Sãki g sã v brãtonskon narècãji prãt srògnyimi pa prãd visikimi sãmoglãsniki pa prãd ny sòglãsnikoŋ glãsi tãdi g. Bò záto: ge ãli. ge; gibica ãli gïbica; gũmlo ãli gũmlo; gò ãli gò; gnyãs ãli gnyãs.

Kòncni n prãhája v m, ãi zãnyim prãdã rêc, štãra sã zã-ãlnya z m, b, p. Nadãlã sã sprãmínã n v nasãlis ŋ prãt k pa prãd g glãsnikoma. Prãd zãgnyin samo tã, ãi sã glãsi kag ãisti g; dã sã pa g glãsi g, te n ostãniã nãsprãmènyãni. Bò záto: ãngão ãli ãngão; pomècãŋ gũmlo ãli pomècãn gũmlo itd.

Glãsnik «nj» jã písani s èrknyof ny. Tò jã pa potrebno bilò záto, ka «nj» tvòri samo ãdãn glãsnik, pòkãc štãri drũgi sòglãsnik + j tvòrita sãli dvã glãsnika. Nahãja sã nj samo f plur. nom. pr tãsti sãmostãlnikaj, štãri sã f sing. nom. kòncãjo na n. Npr.: drũzban, plur. drũzbanjã. Nadãlã v riçãj: zvonjãnyé, povrnjãnyé.

Prãdlogi g (k), v (f), z (s, š) vò ostãnjãjo prãd riçmi, štãrã sã s tãkšimi sòglãsniki zãcãnyajo.

1. *Dvã zalùblãnca.* Na òvoŋ krãji Mùrã v nikšoj máloj vãsnici sta sã am mladénic pa ana divòjka zalùbila pa s prãsãgov zãvèzala, ka ãdãnòvoga nigdãr nã odstãvita. Za nikãlko dni jã pa mladénãc dòbo zápovit, ka jã mògão iti na Taljãjnsko f krvãvi bòj, ge ga jã sovrãzna krũgla vmorãla. Nyãgovi pajdãšjã so písali domò divòjki, kã sã z nyin zgòdilo. Divòjka jã prãcãtãla

písmo pa právila: «Tô nê Istina! Čij um mrtäv bū, bi ži priššo po máné.» Áščä tlsto nôč ob dásétoj vōri já mladénäc vojáčkoj ôpravi priššo po divòjko. Kònya já naháo vōni, ùn já pa šò f 'lžo pa nyoj já vālo: «Lūba mójä, ôdi na kònya!» Ôča pa máti sta jo stávlala, náj rákši nêdä ž nylñ, ùna já pa li slīla pa právila, ka brážnyäga nāmra živèti. Šlā já zátò ž nylñ. Sēla sta si obá na kònya pa sta sū jahála na Taljájnsko. Dä sta sä ži práci däläč prjahála, já mladénäc pítäo divòjko: «Mrtväc trdno kònya jášä, lūba, tä nê stráj?» Divòjka nyāmü nê dála nikšäga ôdgovora. Za 'n časük jo jü pítäo drgôč: «Mrtväc trdno kònya jášä, lūba, tä nê stráj?» Dä sta na Taljájnsko blūzi do pokopallšča prišla, já nástäo vālki vihër. Mladénäc äščä idnòk pita divòjko: «Mrtväc trdno kònya jášä, lūba, tä nê stráj?» Divòjka já natò skôčila s kònya pa sä hitro skrīla v mrtväčko kùčo, f štäroj kùči já am mrtväc läžäo. Mladénäc já šò k mrtväčkoj kùči pa já pròso: «Tí mrtvo tēlo, däj mi živo vò!» Mrtväc sä zä zdigávo, kaj spūno žälò mladénci, da nyāmä pa divòjka välēla: «Tí mrtvo tēlo, počivli!» Mladénäc já jôčič pròso drgôč: «Tí mrtvo tēlo, däj mi živo vò!» Divòjka já pa pá välēla mrtväci: «Tí mrtvo tēlo, počivli!» Dä já štëo mladénäc trätič pròsiti, te zä prätäkla tista vōra, f štäroj sä môräjo präminôči nžáj v gròp povruòti. Tag já mladénäc odiššo nžáj mäd mrtvä, divòjka já pa ostála v mrtväčkoj kùči. Dä so zäjtra prišli pokòpičjä, já já divòjka pitala, gè zäj ùna jè. Pokòpičjä so nyoj tô znäli povèdati, gè jè, samo tô so nyoj nê znäli pokazati, f štäri kráj bi náj šlā domò. Zátò já mògla tån ostäti. Ponidīla sä plivánoši za dèklo pa kag nyägova dèkla jil ódla na pokopallšča trávo brát. Dä já s tlstoga gròba brála, ge já mladénäc zakòpani, sä já z gròba pokazala ana ròka pa já nyò prijēla za rokò pa já já vāč nê pistīla tånòdnät. Prišli so mëšniki pa so molli nad nyòf, da pa zamán. Ròka präminôčäga jo jü li držála. Natò já plivánoš spitävo divòjko po nyénom prvèšnyän živlényi, pa dä nyāmä divòjka sä povèdala, te jo já zdäo s pokòjnim mladéncon. Dä jiva já po zdävanyi blagoslòvo, sä gròp ôtpro pa pôžro divòjko, ka já já vāč nê bilò viditi.

2 *S purgalòrjuma.* V Lipòfci pr 'noj lži so v dávnnon čäsi živēlä trí žänskä: sväkva pa dvè sniè. Snèi sta sä ràdivi mèli

pa ädnaovo nigdär ué razžälili, sväkrvof sta pa nikak né mogli baratäti. Tä jivä zmérom prägányala pa sä svajtivala ž nyлма; záto sta sä já pa tuj bojäli. Zgödilo sä pa, ka já ädna snéa zbätüzála pa mäla. Näskori po nyénoj smrti já sväkrva mäla tñjä, pa já snéa, ka já v živlénýi ostála, zátra rano slá k päčnici. Dä já do přelaza přišla, já sréčala svöjé pokójno tiväršico pa jo já s čüdivanyom pštala: «Ô Marjanka, vě si pa ži ti mäla, pa si záj li nájáj na té svét přišla?» Pokójna nyoj já odgovorila: «Ě Ána, či svi sä ži rávno löčili ädna od övä, pa so mäné zakopäli, san záj záto li nájáj přišla, kaj tä nikaj přosila. Znäs, mänä jáko vröčä na övon svéti, pa trpín välkä mökü; záto tä lipö přösin, pové domäčin, náj dájo könči na tri čärnä mäšä za mäné, ka mä te s tén rišijo trplénýa.» Ána nyoj já natö právila: «Jáz bi ti ráda žälö spünila paj nyin tö povédala, samo ka sä bojín, či mi nádo štéli vörvači. Dáni mi záto äti na förtuj kakšä znaményä, kán nyim mäla pokázati.» Pokójna natö: «Na förtuj ti ráko nä dánän znaménya, záto ka nömaš svöjliga, liki sväkrvinoga; ünaj mä pa znála präklñnyati paj mj ščä tak samo väksšä mökü správila. Ráj ti äti na přelaz dánän znaményü, pa nyin tö pokáži, či ti övači náj štéli vörvati.» Dä já tö sprägovorila, já prtísnoła rokö na soö põlúk přelaza pa te präminöla. Ána já pa slä nájáj f'izo pa já nájprlé poglédnoła förtuj, štärä rësan né bñu. nyéni, liki sväkrvin. Dä já pa dén nástao, sä páščila k přelazi, kaj ráda vidla, čit pokójna rësan nahála kakšä znaményä. Nájšla já! Bilö já mësto, kama já pokójna rökö prtísnoła, zážgáno nätalco, ka sä poznälo pokójnä sé pët prstöt pa dlän.

3. *Äli sö cömprnicü?* Ana žänska sä spovidávala pa právila spovädnski, ka já ünä cömprnica. Spovädnik nyoj já právo, ka cömprnic néga; ünä já pa li právila, ka já cömprnica. Tö sä spovädnski čüdno vidlo, pa nyoj já välo: «Nö, či si tí cömprnica, te näfči mäné tuj na tö!» Cömprnica já tö prvölila pa nyämä väléla, náj na mládi pétäk k nyöj pridä. Spovädnsk jo já bögaq pa sä šö na mládi pétäk čit cömprnijü. Dä já k cömprnici přišio, já tä napré zéla nikšü mazälo, štärim mazälon já přléšübé namázala pot päzijami pa te välélü spovädniki, náj sä ün tuj namázit pa náj právi: «Fím bñ, öbärätñya pa öbär glöžja!»

Spovädnik sä pa změšao pa jä mesto «öbär tñya pa öbär glözja» právo: «po tñyi pa po glözji». Kòmaj jä sprägôvoro té riči, pa sta ži lätëla s còmprnicof. Còmprnica jä lätëla öbär tñya pa öbär glözja, spovädnik pa po tñyi pa po glözji. Zäto sä spovädnik sä spokükäo pa oblëko zraščësaog. Za nikälko mägnÿäny sta prlätëla do anoga välkoga gráda. Na vrii tögä gráda jä sédo vrák, oköli nyäga pa còmprnicä. Vrák jä möo prät säog välko knlgo, f štäro so iména còmprnic bilá zapísana. Dä jä tá còmprnica spovädnikom prlätëla, sä vrák nasmējaog, ka jä räkši zäj pá nõvo kotrigo döbo. Fčësi jä välo spovädniki, naj si srëgnyäga přsta kíff pisti, ka nyämi ün imé f knlgo zapíša. Spovädnik jä natô právo, ka ün tñj zná písati, paj sä sán rät potpísaog. Vrák nyämä tô dovölo. Spovädnik jä pa mesto svöga iména zapísaog ätä riči: «Jëzoš Názäränski, pomägaj mi!» Dä jä vrák tô vido, jä tag zärjövo, ka so sä còmprnicä präminolä, pa nyäga tñj väč në bilö viditi. Spovädnik jä pa mesto gradä na 'non štöri sédo, pa tag däläč od dömi, ka jä trí dni möo domö iti. Zäj jä väč në právo, ka nëga còmprnic.

4. *Zäkünÿäni grát.* Na Štäjari blüzi Lötmärka přij jé aŋ grát, f štäroŋ grádi so sä nlgda tak strašna dëla godla, ka sä niščä në vüpaog v nyän držäti. Nazägnÿä jä šö an nõvoméšnik s trëmi gorëčimi svëčami f té grát pa jä tam Bogä mólo. Dä jä bilö ädänäjsäd vöjr, jä nástaog välki ropöt. Za ropöton sä pa prkázaog an žärëči človik. Nõvoméšnig ga jä pítaog: «Kä žälëš, ka ti spünin?» Në jä döbo nikšäga ödgovora, zäto jä mölò dälä. Za 'n čäsäk jä pá nástaog ropöt, pa ži në tag välki kak prlé. Za ropöton sä skázaog gospöt, štäri jä möo dügi žärëči jäzik, pa so nyämi črvjé ž nyäga kápali. Nõvoméšnig ga jä pítaog: «Kä žälëš, ka ti spünin?» Té jü odgövoro: «Kä za mänof pridü, ti žë povë.» Zänÿin jä résam příšaog človik, štäri žä napö bëli būu pa jü právo nõvoméšniki: «Té grát. jä po pravici (läst) nikšä dičé, štära dëca f sirmäštvi živéjo na svëti. Möj dëdäk, kä si ga tü säga žärëčäga vido, sä po krvici zasvöjo té grát. Kä jä zänÿim příšaog pa möo žärëči jäzik, jä nyägoť sin, jä sam pa vnük. Či ščëtü, kaj v grádi mér nástaog, ga mörätä nüzäj tøj sirmäškoj dëci spräviti. Te sä mí rišimo trplëny, pa dëca do tñj sräčna!» Nõvoméšnik jü natô goriskaog dëco, štärü dičé jä

bŭy po pravici grát, pa nyoj ga já nãzãj sprãvo. S tãn já rãso tã trı prãminõã, kã so zavõlo krvieãnoga imãnya nã mãli pokõja mãd mıtvmıi.

5. *Dvãkrat na svãti.* Ana mãti, štãra já mãla mãlo dõtãã, já zbõtãzãla pa mřla. Žmãtno sã lõãila s tõga svãta, zãto ka sã nyoj já prãvãã mililo dõtã, štãro já tag mãlo mõgla povřãti na svãti. Zavõlo vãlkã lübãzni, štãro já do ditãta ãtıla, já nã ostãla v grõbi, liki já sãko nõã prišla domõ. Dã já vřããr kmããã grãtalo, já fãasi bilõ ãtiti, ka já prãminõã pr zıbãli pa nadãja dõtãã. Mõš jo já jãko lübo, pøkãã já žıvãla, zãj pa, ka zã prãminõã bfla, sã já já li bõjãõ. Šõ jũ zãto kaplãna pıtãt, kã nãj fãini. Kaplãn nyãmũ vãilo, nãj sprõsi šãst mõãnij dẽãkof, pa ãi prãminõã pã pridli, nãj jo primãjo, pa já nã pistfjo nãzãj. Mõš já tak fãino. Vãããr jũ prišlo šãst mõãnij dẽãkof, pa so ããkali pokõjno. Posvõt so nã vgãsili, liki so dũgi lõnãc podvãznoli nãnyãga. Za 'n ããsãk so zaãtli bašlãnyã pr zıbãli. An dẽãko já zãj hitro zãõ lõnlic s posvãta. Natõ sõ si vidli, ka pokõjna stojı pr zıbãli pa nadãja dõtãã. Nãjprlã jo já prijãõ mõš, zãnyim pa sã šãz' dẽãkof, pa so jo držãli prãk põndõã. Pokõjnãj rãda vũjšla nãzãj, pa nã mõgla. Dã so jo pa pũstili, te žã prãtãkla tista võra, f štãroj võri sã mõro mıtvi nãzãj v grõbã põvrnõti. Tag já ostãla na tõn svãti pa já šãã žıvãla sãdãn lãt, samo ka já vãã nigdãr nã bfla vãsãla. Ajnõk jo já mõš pıtaõ, zãkãj jã zmãron tag žãlostna. Ŭna nyãmũ pa odgovõrfla: «Tõmi si ti zrõk! Jãz bi ti zãto zdojfla gõr dõtã, ãi mã ti rãvno nãj tũ stãvo. Zãj bom pa šãã idnõk mõgla spiti tã britki pãhãr smřti.»

6. *Litarãjnski bõk.* Nikši kaplãn já rãt õdo k fãrari, s kãn sta vãlkom pajdãštvi žıvãla. Vřããkrãt sta si poguããvala tũj od võrskij rããi, f štãrij sã fãrar za vãlkoga modriãša držãõ. Ajnõk sta si zããnola gũãati od Bogã, pa já fãrar prãvo, ka já litarãjnski bõg zavãkšũ kak katoliããjnski, zãto ka já nyřiv bõk «õãabõk», pa nadãlã, ka tũ znã takšõ molıtãf, štãro ãi zmõli, sã nyãmı tã bõk fããsi prkãzũ. Kaplãn já natõ nkãj nã prãvo, liki já šõ domõ pa domã povẽdãõ plivãnoši, kã nyãmũ fãrar prãvo. Plivãnož bi pa rãd vido tõga litarãjnskoga bogã, zãto

jä zéo säov božájnstvo, pa sta šlá s kaplánoŋ k fárari. Dá sta k nyámi prišla, ga já plivánoš pítag, či já tó r^ésan Istina, ka já litarájnski bók očabók, pa či ún r^ésan zná ták moliti, ka sá nyámi té bók prkázá. Fárar bi rát tó potído, záto já záčag múviti níksá ričí, na štárá ričí já litarájnski bók r^ésam prišüo f'izo. Plivánoš sá já k nyámi obrno pa ga pítag: «Si tí očabók?» Té nyámä odgövoru, ka já ún «očabók». Natô já plivánoš napré zéo božájnstvo pa já válo tómi litarájnskomi bogövi: «Nò, či si tí očabók, te kúšni áto (božájnstvo), tó jü Slmbók!» Na té ričí já litarájnski bók názrt sköčo, pa já najdnög vrák pöstag ž nyága, štárá tag grdo árjövo, ka já po sé škrúp sö. Fárar já záj gördigno roké pa ták próso plivánoša, náj ga správi vö s 'lä. Plivánoš já natô svöjá knigä mölo níksö molitá, po štároj molitvi sá tá «litarájnski bók» skös klúčová lúknyá potégno pa prámino.

7. *Kak so còmprnicü prämínolü.* Índa já bilö vnögo còmprnic, pa já já sá vrák mög f svöjoj oblásti. Te sá pa ajnög zgödilo, ka já níksí člövik múst fkrag anoj còmprnici. S töf mastjöf jü namázag motüunico pa jü záčag mötiti. Čá rávno níkuj vünya né djag v motüunico, žá záto pívi väčér vnožino žmöčaja namöto. Rávno tag na drügi väčér. Dá sá pa na trétji väčér 'ápo mötiti, já prišüo k nyámi čárno obléčáni gospöt pa ga já pítag: «Nò, kák sá ti káj vidi tá máštrija?» Člövik jü odgövoru, ka sá nyámi döbro vidi do nyé. Natô jü gospöt prád-nyága djag ano válko knigo pa nyámä vülo, náj sá potpüšá v nyö. Člövik já dügo né štég tó féinlti, záto ka já f pámüd zéo, ka té «gospöt» má na tri külé zäléni krščák, pa já tag znäg, ka já tó vrák. Nazágnyá, dá žá vido, ka sá ga oväci nädä mogag rišti, sá püsto küf srégnyága püsta pa já mesto svöga iménu napisag s krvjöf iméni Jézoša pa Marijü. Dá já vrák tó vido, so ga oblätéli tákü čámérjü, ka jü tü lüčö knigo pa prámino müd gröznof šümlajcof. Člövik já pa zéo tó knigo, pa dá já vldo, ka já v nyöj vnögo còmprnic zapisani, jo já näsüo k plivánoš. Plivánoš já natô napré dago pozväti sü còmprnicü pa já f támlüco zapréti. Záto ottistimag néga väč còmprnic.

8. *Naöpak obrnyüna.röbača.* Väčkrát sá čüjü práviti, ka komändjäš nämü. oslipiti tlostoga člövéka, štári ga z naöpak

obínyanof rōbačov prídä glédät. Samo dōbro mōrā takši paziti, ka sã nã ovãdi äli nã zaguči, zãto ka ga òvači komãndjãž vãlko srãmoto postãvi. — Ajnōk sã nikša dēkla naōpak oblēkla rokãfcã pa tak šlã glédät komãndjãša, štãrã čũdna dēla znão kãzati. Dã žũ dōsta lĩdi bilō nazōči, jã komãndjãš kãzão kokōta, štãri kokōt jã žrt nãšão v rēpi. Lidjē so sã tōmi jãko čũdivali, dēkla nyin jã pa prãvila, nãj sã nikaj na čũdivajo, ka kokōt slãmnato bãtvo mã v rēpi, pa nē žrt. Komãndjãš jũ tō čũu pa sã nyoj jũ poprēto: «Čãk, čãkaj, vē ti rãko jã zē postãlãn!» Nē jũ bilō nikãjsi, pa lã vidla dēkla, ka vãlka vōda tãcē prtĩ nyoj. Zavōlo tē prkãzni sũ jãnkã do pojãsa gōrpobrãla, ka sã nyoj nãj zmočillã. Drũgi lidjē so pa nē vldli tē prkãzni, pa so sã zãto si smijãli z diklē, štãra jũ kãzala svōjb nãgoto. Dēklo jũ natō jãko srãŋ grãtalo, pa jũ fčãsi šlã domō. — Tak si jã tru čãmērũ komãndjãš nad diklōf, štãra jũ ovãdila nyãgovo sliparljo.

9. *Sramãžlĩva snēa.* Pod Lipof jũ nigda bilō gostũvanyũ, na štãroŋ gostũvanyi jũ snēa ničũsã nikaj nē štēla jēsti. Drũžbanjã so nosili prãd nyō sãkojãčkũ jēdi pa so ujoj ponũali, da pa zamãn. Niãdnã 'rãnã sã nē štēla tãknoti. Gostjē so si pogučãvali, ka znãn žalũjã svōj lēdičũn stũn, pa zãto nãščũ jēsti. Da pa nē žalũvanya, liki sramãžlĩvost jũ bila zrōk, ka sũ tag nãslãno držãla. Pa zavōlo tē nãpotrēbnã sramãžlĩvosti jo jã tũj dosēgnola nãsrãčã pa srãmota. Vãčēr sã nãjmurũ prpãtilo, ka jũ vgãsno posvēt, pa jũ f 'ĩzi nastãla kmlea. Snēa jũ pa zãj, dã jo jã nãščã nē vido, hitro zgrãbila žãloš mãsã pa jã jēla. Mãsō jã pa bilō žlavo, pa ga jũ dũgo nē mogla razgrĩzti. Zēla jã zãto nōš, kaj jũ na dvōjã vrēzala pa tag lãži poŋřla. Pa kã sã zgōdũlo? Kag jã z òstrin nõžom pr vũstaj rēzala, jã vãlkoj nãgloči nē samo mãsō, liki tũj spodãnyo lãmpo odrēzala. Nãstão jũ natō tãkši jōč, ka so gostjē fčãsi šll narãzno, pa jũ gostũvanyã kōnãc jãmãlo.

10. „Dã do lōškũ grũškũ zrēlũ . . .“ Na Bojnãčkon jũ žĩvo òčã, štãrã mōo trĩ člřĩ pa ãdnoga sinũ. Jãko jũ lũbo čãri, bōla pa ščũ sinũ, zãto ka jã ùn jãdĩni bũy. Vãlka žãlost jã dosēgnola òčo, dã jã slm mōgão ĩti g vojãkon. Britkũ skuzē jã tōčo zãnyãga, pa sinōvi jã tũj nē jãko tēkno vojãčki krũj. Kōmaj jã

čakaŕo svétká, kaj na níkálko dní šô domô k svôjŕmi ôči pa k sãstran. Vãsãlŕu sã ôča, dá já vldo sínŕ vojãckoj ôpravi, tãn vékšã já pa bila nyãgova žalost, dá sã slu nãzãj otrãvãŕo. Stãvãŕo ga já domã pa sã britko jôkaŕo. Dã jŕ tô vldã srãgnya ôi, kã já bila stãra 18 lãt, já prãvila brãti: «Lŕibi mŕj brãt, ostãni tí domã, pan já šlã mesto tãbã g vojãkon!» Brãt nyoj já natô odgôvoro: «Ê drãga sãstra, tãzãk já vojãcki stãn, cilô mãni, kã kônya mãn!» Samo ka sŕ diklnã nã dála pŕãgovorlti. Vlasã sã fãsã dála dôlzlãzati, sã oblãkla brãtovo vojãcko ôpravo pa já šlã g vojãkon. V zaããtki nyoj já jáko tãško šlô, pa so si ži vojãcjã zããali poguããvati: «Kãk já rãko tô, ka já tã vojãk prãt svãtki ži skôro sã dôbro rãzmo, zãj nyãmi pa sã tak trdô pa nãprlŕiãno idã. Da pa tô nã dŕgo trpãlo. Dãkla sã f krãtkon çãsi sã navãdila pa tãg vŕla bila, ka sã sãn dôbro vidlo do nyã, pa já šãã zvãzdã dobila. Tô pa, çã ãna diklnã, sŕ niãdãn nanã mlslo nã. Dã já prãtãklo lãto dní, sã diklnã ajnôg zazãbila pa spãvalã: «Dã do lãškã grŕškã zrãlŕi, tã ži jáz vãsãla bôn . . .» Tô jŕ pa poslŕšãŕo kapitãn pa sã fãsã zãããŕo mlsiti, ka nãmrã dããko bitŕi, kã tô spãvlã. Dãŕo jã zãto sã vojãkã prãglãjŕvãti. Pr tãm prãglãjŕvanyi so pa nãjšlŕi, ka já tã vŕlŕi pa lãpi vojãg diklnã, štãra šã kapitãni tãk povldã pa dopãdnola, ka si jo já zãŕo za žãno.

11. *Rakŕãanski grãt.* V dãvnon çãsi — tak prpovldãvlo stãri lidjã — jŕ rakŕãanski grôv vããkrãt kolŕ pônôãi mógãŕo pobãgnoti z grãda, tak strãšna dãla so sã tãŕ godila. Skôro sãko nôã ob ãdãnãjstoj vŕri já nãstãŕo vãlki ropôt, za ropôtõn sã pa sãlŕi kaj grôznoga skãzalo. Grôf já nã znãŕo, kaj çinŕu. Nazãgnyã já zvãdo, ka vãsi jã an jáko pobôžãn ãlôvik. Tõga ãlovãka jŕ pôzvaŕo v grãt pa ga za bôžovôlo prôso, nãj kônãi trŕ noãŕ spŕ tãn. Sirmãk já prvôlo pa já ôstãŕo v grãdŕi pr grôfi. Vãããr sta si grôf pa sirmãg dŕgo poguããvalã pa çãkala, kã dã sã godilo. Koli dasãtã vŕrŕi sta šlã f pôtãlã. Dã sta zmollã vãããrnã molŕtvi, já fãsã nãstãŕo vãlki ropôt. Po ropôtŕi sta sã pa pokãzali dvã grãdivŕi lãlõki: ãdna ocgôra f 'lzi, drŕuga pa ocpôdi. Sirmãk já natô ãtag zdãjno: «Gôspõdnã Bôžã, vã naj pa lŕjko z mãšŕn strãj zãmãš!» Na tã riãŕi sta lãlõki prãmŕnõli. Na drŕugo nôã sã pa prkãzaŕo môããu, vãlki ãlôvik, štãrã vnôgo nožôf pŕnŕiso pa jŕ

djáo nàsto. Sirmák jü pá zdájno: «Gòspoduä Bòžä, vé pa či naj ščéš skòncati, jü ädäü nõž zadòsta!» Na té riči jü prämino òlòvig z noži vrét. Trétjo uòč jü pa nàstao tag vâlki ropôt, ka sta obá, sirmák pa gròf, sä drüvéniva grátala. Dä jü pa ropôt mino, sä začülo jäko mïlo jòkanyä. Sirmák jü zäj pítag: «Či si bòžü stvorjènyä, pové nama, ká žüléš!» Natò sta dòbila òdgovor: «V tòñ grádi sò pènäzi srànyäni, štäri pènäzi so po krvici dòbläni. Tè pènäzä mòrüta mütt sirmákü razdilliti!» Na drügi dèn jü gròv dáó cèli grát sprüglèdnoti, pa so te näjšli f pivnici vnožino pènäs. Tè pènäzä jü gròf razdèlo sirmákon, pa jü te mér mòö v grádi.

12. *Mrtvim mòrü mér dàti.* F pòlajnskoj krčmi so sidèli nikši mòški kàsno vuòči pa so sä vädllali, štärij búu tàk kurázän, kaj šò na pokopallšèä, paj pñäso z gròba kríš. Nikši Pòlajnčar sä pòdáo, ka räkši ün tò uaprävi, či au akòv vína ua plti pláčajo. Sèn sä jü tò dopàlo, zàto jü vädllanyä sklännyäno bilò. Pòlajnčar jü šò f kmičnoj nõči na pokopallšèä pa lä pñäso za 'n èäsik kríš f krčmo. Si so ga fälili pa práznili kúpiciä na nyä-govo kurázo. Ün jü pa äidüzä bòli blèdi gráčivao; obdájao ga jü stráj, kag äij naprè znào, ká sä má ž uyin zgoditi. Koli pò-uòči jü näsüo kríš uüzáj. Dä jü do gròba prišäo, sä dòlpoklákno, kaj tag läzi kríš näzáj v lüknyo poplčo. Samo ka jü vâlkoj kmci në vido, pa jü kríš na šòrc djáo pa ga šòrcon vrét porino v zämlò. Zàto ga jü pa šòrc näzáj vlèkào, dà jü štèò gòrstánoti. Pòlajnčar jü zäj mislo, ka ga pokòjni v gròb vlèčä, pa sä tàk prästrašo, ká jü fèäsi düšo pústo.

13. *Mälínčka gräba.* Pòlak Müllnác jè nikša gräba, štärä grabé sä lidjé vüčér, dà sä kòličkaj zamrači, pazlivo ogiblüjo. Vnògoga èlovèka žü obišäo škráp, tàkšü prkázni jü vido pr tòj gräbi. Čäsi nastänä v nyòj vâlka svètlost, štära svètlost trpi nikälko mägnüny pa te präminé. Vüčkrat jü vlditi trí pläntavä záfcä, ka sä okòli té grabé nagányajo. Sò pa tuj tàksi, ka so èüli cinžanyä, dà so krä té grabé mimo šli. Sä tà dèla sä pa godljo zàto, ka jü präj na tòm mèsti nikši kmäd za vräjžä pènäzä dáó cigäo dèlati. Tò sä pa zgòdilo ätak: — Tè kmät jü mòö anoga nõrcastoga stréläka, ká nyämä svinyé pásäo. Dä jü

ajnôk té nôrčäk nämjiti prignaô svinyé na pašo, jä näjšäo lipô oblêčünoga «gospodíča», ka jä na ponyávi pênázä sišüy. Nôrčäk jä šô k nyämi pa ga pitaô: «Kä pa ti tô tâlko pênüzä mä?! Pa mäni nikaj nä dá?» Gospodíč nyämä natô tñj tag nôrčasto odgôvoro: «Mä, mä pa tñj dá, či ti šô mänof mätat pa mä vřžüš!» Natô jä nôrčäk plüno na rokê: «Bök mi ráko pomágaj!» pa jä prijaô gospodíča pa ga nákla fčäšno. Gospodíč, kä jä nê büy drügo kag vrák, jä te pênüzä sä tám povřgäo pa prämnô. Nôrčäk jä pa béžao po taligü pa jä s tallgami pálaô domô pênüzä. Dä so ga domä píтали, gè jä tô zëo, jä právo: «Jä, tán na páši büy an lêpi gospodíč; jä šô nylm mätat, pa mä te tô dáô.» Domáci so zäčnoli čtëti pênüzä, nôrčäk jä pa šô näzäj s taligami pa jä ščä idnôk pripälo. Za té vräjžü pênüzä jä te kmäd dáô cigäo pa črëp rédití. F tlstoj gräbi, ge so tô dělali, so sä prkazüvála čüdna děla. Zäto sä pa lidjé té grabé ščü guyäzdën rädi ogiblo.

14. *Präminôci lžäkofčar.* V lžäkofci jä nê dávno živo am pozijññ kmät, Vöjkivič po imëni, štári si jä po grëšnoj pôti správlaô bogástvo. Té člôvik, kaj vékšo sräčo mïo pr živini, jä božájnstvo sräno f štälo. Zavôlo tôga jä mïo tak lêpo pa mðčno živíno, ka nyoj jä f cëloj okroglni nê bilô pára. Kobilä so säšërom prvo prémijo dôbilä pa so tak krótkä bilé, ka jä köčiši nigdär nê trbélo biča pa nê držanic. Sräčän jä büy té kmäd do kônca svôjüga žívlënya, tën näsräčnëši jä pa pôstüo po smrti, štära ga jä náglo pa näpripravno pozvála s tôga svëta. Zavôlo svôjüga grëšnoga žívlënya jä nê näjšüo pokôja v grôbi. Ži fčäsi na kärmini, dä jä lápác šô po víno f pivnicë, jä näjšäo tôga präminôčüga, ka jä pôlak lägva na gántaraj sêdo. Dä so pa kärminô oprävili, ga jä pá snëa várala skôs ôkna, ka jä na jägnyëdi f köjnskoj túrbi viso pa sä 'ñjckao. Zatën jä pa prišüo domô skôro säko nôč, jä čäsüo kobilä pa nyäm polägaô do pô-nôci. Čü štô takšäga 'ipa f štälo prišüo, jä präminôci kãfo äli štrlgäo pôgnaô v nyäga. Domáci so vãlkon strái bilí pa so dáli na mäšo za pokôjnoga. Plivánoš jä slüžo mäšo, samo ka dá jä štëo podigávati, te nyämi jä oštüja zgorëla, pa ga jä obšüo takši stráj, ka jä mögäo pobëgnoti s cërkví. Präminôci jä pa ščä dügo ôdo domô čäsät kobilä pa nyim polägat.

15. *Böltinski dvõrski*. V Böltinci jü žtvo an dvõrski, štãri jü svõjjäga psà böllä lübo, kak sä drügo. Kamaštë jü šõ, tõga psà sä säli säov zëo. 'Ráno nyämi jü tüdi takšo dávaõ, kag jü ün sán jõ. Či so pa sirmácjil mäid obëdon k nyämi prišli, jü jü otpõslaõ z mímranjom pa brüz álmoštva. Dà nyämä pa päs poglno, ga jü pidéntar mögäõ f püngradi zakopäti pa nyämi na grõp kršš postäviti. Zavõlo tõga böznoga dëla ga jü dosëgnola böža rôka. Sàko nõč, dà sä döllëgäõ, jü prišäõ an žüreci päs pa jü sò odivälo ž nyäga potëgno. Dvõrski sä té prküzni tak sprüsträšo, ka jü straë döbo pa na smrtjé zbütläzäõ. BÛu jü na välkõj mäntri, pa sä dügo nõ mögäõ s tõga svëta löčlti: nyägõf nigdašnyi lüblinlic ga jü pa obiskaõ säko nõč pa jü potëgno odivälo ž nyäga.

16. *Čüränsoski kmät*. F Čüränsõfci jü živo aõ kmät, štärü pr dilftvi scigänivaõ svõjo brätjo, pa sä tak po krvici zasvõjo niksä pënäzä. Za té krvlënij pënüz vòlo nyämi jü düšnavëst në dála mirá, liki ga jü zmëron nadigávala, näj poravná krvico. Ün jü pa tõ nõ fëino. Daj potšäõ düšnovëst, jü däg põlëg vësi aõ kršš postäviti, na štãri kršš jü pa nõ brätjino, liki svõjjä imë däg fsëčti. Križ žü gõrpostävlini bÛu, pa jü Čüränsõfcar mislo, ka dü mër müõ. Samo ka sä jü fkano. Dà jü plivánoš prišäõ kríž blägoslávlat, jü prllüto an ftič pa lä záčno spëvati: «Tõ mó kršš, nõ tvó! Tõ mó kršš, nõ tvó!» Pa slëtkar, kälkoštëkrat jü šõ té kmät põlak kríža, säli jü čÛu gläs: «Tõ mó kršš, nõ tvó!»

17. *Krëmar f päkäõ odägnäni*. Pr Kápäli sta dvä täsära rüz' dëlala na kapëlico pa sta ano zäjtro zaglädnola, ka dvä gospõda, štäriva sta mëla zülënu krščákli, žänëta krëmara na lãnci. Krëmar jü bÛu vlditi pijan, pa jü ll mögäõ iti z gospõdoma. Täsära sta mlslila, ka ga vózo žünëjo, zäto sta sä päšçila g zäjtrki, kaj rilkši zvédila, kü jü zakrívõ. Dà sta f krëmo prišla, sta näjšla krëmarico, ka jü jáko jókala. Täsär nyoj jü právo: «Vë bábä stü tak nõrü, ka fëasi jõčltä, či vam možë odžänëjo. Vë žë pridü näzäj!» Krëmarica nyima jü natõ právila, ka so nyoj možá nõ odägnäli, liki jü mÛu prád nikülkimi minõtani, pa nyima ga jü šlä kázat. Dà sta täsära vldla, ku jü krëmar

rêsam mitiif, sta sã jako prästrãšila, zãto ka sta fãasi znãla, ka so ga vrazjê f pãkão odãgnãli, kak sta onyêva tã vidla. — Tê krêmãr jã prãj vodã rãt mêšão mãd vïno pa zvũn tãga jã po svêtkaj s plêsom pa z igrof lidí vábo f krêmo, dã so tã f cêrkãf pa s cêrkvi šll. Zavãlo tã grêof jã odãgnãni f pãkão.

18. *Ĺãkoski bogãtãc.* V Ĺãkofci jã živo aŋ kmãt, štãiri sã jako zvišãvaŋ svõjim bogãstvon. Vãčkãrãt jã rãt prãvo f krêmi, ka tãlko pãnãs mã, ka põnyi lãjko v Bõltincã prídã, ãi so rãvno Bõltinci vãc pã võrã hõda dãlãc od Ĺãkovãc. Pa tã bogãstvo, štãirin sã tag zvišãvaŋ, ga jã jako znorilo. Šõ jã nãjmrã pa jã zãkopaŋ pãnũzũ v õgradí, zãto ka sã bõjaŋ, ãi nyãmi jã što fkrãdnã. Zatãŋ ga jã pa posãkaŋ tãkšì bãtãk, ka jã zãũbo poglãt. Zavãlo tã nãsrããũ jã nã mõgũo pokazati, gã jã zãkopaŋ pãnũzũ, znãmãnya jã pa tãj nikšãga nã dũo. Domãci so natã cãli õgrãt mõgli prãkãpati, da jã pa zamãm bũy vãš trãt. Pãnãs so nã nãjšli. Tag jã põstaŋ sirmãk na stãrũ dní tã nigdašnyi bogãtãc.

19. *Krĩš na bistrãkom pãli.* Na Bistrici jã nigda živo aŋ kmãt, štãroga so cõmprnicã prãtvãc sovrãžilã. Dõsta so nyãmi zadãvalã nã samo vnõci, liki šãã vignyã. Pa dãštã jã šõ f Čãrãnsõfcã, na vãlkoj cãsti so ga sãli zgrãbilã pa so ga tãg zmantrãlã, ka jã skõro nã mogão dãlã iti. Vãlkoj nãvõli jã bũy tã ãlovik, pa sã inãci nã mogão otslobõditi, ka jã krĩž dão postãviti na tãstom mãsti, ge so ga cõmprnicã nãjvãčkãrãd vmãrãjãlã. Tã krĩš ãšãã gnyãzdãn stojf na bistrãkom pãli.

20. *Poslũnyũnã prõšnyã.* V Rãkãcãni jã živo an skõpi kmãt, štãrã prãvãc slãp strõšãg dãvaŋ mlãcon. Am mlãtãc ga jã za tãga vãlo jako prãklĩnyaŋ, pa nã mõo nikšã vãlã mlãtiti. Dã jã ajnõg vãrt na gũmlo prĩšão, jã nãjšão toga mlãca, ka jã lãžão. Kmãta so oblãtãli cãmãrjã, pa jã kunõ mlãca: «Daj rãko strãla vdãrila f tãbã, zãkaj nã mlãtis!» Mlãtãc pa: «Daj li grõn fãšno f tãbã, f tãkšãga skõpca, kã nas tak trãpiš!» Nã jã trbãlo dũgo ããkãti, pa so sã nyima žãlã spũnilã. Zavãgão sã nãjmrã cãlo mãli oblãk, pa lã vdãro ž nyãga grõn, štãrã bũjo vãrta pa mlãca.

21. *Sõjãnicã.* Ālovãki sã osõdi cãlo nyãgovo živlãnyã, dã sã na svãt rodí. Osõdijo nyãmi pa sõjãnicã, štãrã so trí. Ādni

právijo, ka p̄rva s̄odi ml̄adost, dr̄uga z̄akonsko živil̄nyä, tr̄etja pa st̄arost; dr̄ugi pa právijo, ka ädna s̄odi väselo pa sr̄äčno živil̄nyä, ädna žalostno pa näsr̄äčno, ädna pa s̄odi sm̄rt. Tä z̄ügnya jü säli bëlo obl̄ëčäna, öjvi dv̄e sta pa obl̄ëčänivi ördlicä, plävo, äli kag ži s̄odita. — St̄ara slov̄anska navida jä t̄o, ka nä-sto polözijo v̄ino, pogäčü pa kolač kr̄üa, dä sa d̄ëtä rodi. T̄o pa d̄elajo z̄äto, ka so s̄öjünicä müd r̄öjstvon za st̄ölon, pa či bëlä opkläjnni st̄o näjdäjo, bëla sr̄äčno živil̄nyä te s̄odijo ditäti, št̄äro sä na sv̄et rodi.

22. *Kü jä komi osöjãno, sä mörã zgoditi.* Ajnök sä nikši ãlovik jäko päščo prti Müri pa si z̄ä pojđöčki släčo r̄öbačo, kaj sä 'itr̄ë k̄öpaö. Dä z̄ä do vod̄ë priš̄jö pa št̄jö v nyö skoçiti, jä zäçüy gläs: «Võra pridä, pa ãlovëka väč nädü!» Té çüdüy gläz ga jä zädržaj, ka jä në sköço nõtri vod̄o, liki jä na br̄ëgi östaj pa si zäçaj prämišlávati, kaj dönok t̄o pomënilo. Kag jä tak st̄aj pa si prämišlávaj, jä zäçüy za 'n çäsäg znõva: «Võra pridä, pa ãlovëka väč nädü!» Në jä vido nindri nikoga, zäto ga jä obiš̄jö škrap, pa sä në vüpaö k̄öpati, liki sä näzäj obl̄ëküö pa si jä s̄öç döl p̄öläg vod̄ë. Zäj sä zäçülo tr̄ätič: «Võra jä prišla, pa ãlovëka väč nädü!» Kömaj sä t̄o zäçülo, pa sä lä vígla mäla ribica v̄o z vod̄ë, št̄ära ribica jä ãlovëka mälo poškropila, pa jä najnök m̄rtiv grätaj. — To nyämä bilö osöjüno.

23. *Vrãk.* Što nä võrjä, či jé vrãk, näj ldä pitad bëltinskoga gãzdo. Té ãlovig dä nyämi znaj povëdati, ka jé vrãk, zäto ka ga jä ün näjšjö pa si jä t̄üj st̄rpo sädän svõji. — Šö jä näjmrã ajnök kãсно vnöçi z Gäučan, pa dä jä ravãr Kõjnšëaka priš̄jö, jä zäçüy, ka sä v grãbi nikaj jöçä. Gãzda jä mislo, ka jä znãr kakšä säjha d̄ëtä odv̄gla, pa jä šö iskat. Näjšjö jä r̄ësan nikaj täksäga, kag jä mülo d̄ëtä, samo ka jä f kmci në vido, ka jé. Zçö jä jä zäto gõr pa jü jä št̄jö nüsti domõ. Kömaj jä priš̄jö ua nikälko stopäjoj, pa ga zä «d̄ëtä» škrapuolo na obrüz; dä jä pa mälo dälä priš̄jö, ga jä zgrãbilö za gutänä pa ga jä št̄ëlo ḡiliti. «Ohö, te si t̄o tí, tä 'üdi!» jä zakr̄ëçaj gãzda pa ga jä fçäsno näzäj v grãbo. Natö jü pa nästaj täksi vihër, ka jä gãzdo v̄üjška vnäsjö pa ga domä pot präg vígü. — Té ãlovik jä pr̄lë jäko rät präklhnyaj, zäj nyämä pa t̄o väč në na misli.

24. *Vrák pěnüzä mälä.* Na Mällnci jä nê dávno živo nikši mlínar, Lěšnyäk po iméni, na štároga mlíu jä vrák ódo pěnüzä mlět. Tó sä pa zgódilo ätak: Té mlínar sä k šégi zéo, ka jä mlín säki väčér ob äivätij stávo pa posvêd v nyân vgáso, pa te šó domó spát. Ižo jä pa nê móo däläč od mlína, ták ka jä gzdómi lájko vido, ka sä pr mlíni godí. Dä jä an väčér pá domó pršäo pa sä naväčérjao, sä légräo na pöstäo. Nê jä läžao nikäjsi, pa lä várao, ka sä v nyügovom mlíni svëti, pa mlín idä. Tó sä nyämä präväč čalárno vidlo, záto jä stáno pa šó glédät. Dä jä do mlína pršäo, jä dväri samo mäjeko otržno, pa tak lúkao, ka sä v nyäñ godí. Pa ká jü vido? Vrák jä stäo öcgora na pôdi pa jä v gröt sipávaö ärvävä dväjšćicä; ocpódi žä pa sä posóda púna bila z läšćéčimi dväjšćicami. Mlínara jä väiki stráj obišäo, pa jä uê vüpaö lti nôtri v mlín, samo jä skričäo prti vragóvi: «Ták ka bó káj méričnoga!» Nató jü šó domó, pa dá jä na drúgi dén v mlín prišäo, jä näjšäo am pún cickérän vagán lëpij svétlij dväjšćic. Tó nyümi jä nahäo vrág za mérično.

25. *Vrák na böltinskom pášniki.* Äšča nê dávno, ka sü na böltinskom pášniki lidärü skázaö vrák. Büy jä säli lipó oblečáni pa jä móo zäléni kršćák. — Ajnök jä nikši Mällnčar väčér kásno šó z Böltinüc pa ga jä näjšäo na tóm pášniki, ka jä zobmi bo-róičän grm vö mikao pa prók sübé mätao. Mällnčara jä prlé nê biló stráj, liki dá njümü vrág záčao kimati pa ga zváti, kaj sä šó z nyim mätat, te ga jü obišäo tákši skráp, ka jä kršćüg z glávä zgrábo pa taz bëžao domó. Té nõrc nõri sä jü tåg zbójaö vraga, ka jä tri dni nê mogäo rëči sprägovorlti.

Nikši Böltinčar, Dëočac, ga jä pa ózdäläč ovárao rávno na tóm pášniki, ka jä pěnüzä sišüü na ponyávi. Té élovig žä pa väčkrát čüü práviti, ka éi nyämi što takšüga 'ípa blágoslóv-läno čislo vtžä na ponyávo, te vrák präminé pa sä pěnüzä tám povržä. Naprë jä zéo záto ün tñj blágoslóvlüno čislo pa jä potüü sütao blžä k ponyávi. Vrág ga nê zéo prlé f pámat, dá nyämä ži čislo na ponyávo lüčo. Da jä pa čislo ciló nákráj ponyávä spádnolo, jä vrák nê präminó, liki jä välo Böltinčari, naj si s tistoga kräja ponyávü pěnüzä fküb zgränä, pa näj idä z uyimi. Böltinčari sä pa tó prämaló vidlo, záto jä posili väč gráno na svøj kúp. Dä jä vrák tó vido, so ga oblätëli čämérjü, pa jä

Böltinčara dôbro fčäsno po zátanĝki: «Tô ráko máš, či si tag jáko parôvân!» Natô já vrák prámino pa sâ pênüzä tãn povrgão.

26. *Što prãklňnya.* Nikša Pólajučarka jã nabrála vãlko brémä trãvá. Dã si jã na glavô zdigávala, já kunôla: «Tã pa ráko vrák, ka si tag zmãtno!» Brémü nyoj já natô në ostãlo na glãvi, liki já spãdnolo dôl. Žãnsko so oblãtãli čãmérja, pa jã ščã bölä kunôla, dã sã drgôč zdigávala na glavô. Zãto nyoj já pa brémä zãj páli spãdnolo z glavé. Natô sã zglãdnola nãzãj pa já vidla, ka vrák stojã za nyôf. Tag já bũy vãlki kag 12 lét stãr dičãk, pa sã tag na starô smijão kak stãri dãdãk. Dã ga jã Pólajučarka zaglãdnola, já právila: «Jã, zãto te jãš nãmrãn djãti na glavô brémãna, ka si tí tú! Nô, zãj mi pa te nãj sãm Bôk pomãga!» Natô sã lãjko djãla brémü na glavô, pa nyoj já vãč në spãdnolo dôl.

27. *Konôplã.* Nigda svãta jã prišla ana màti glãdat konôplã, či so ži zrãlä. Konôplã so ščã jáko zãléno bilé, zãto já ätag zdihãvala: «Dãj, gôsopdnã Bôžã, kaj konči pô té konopão pôstalo zrãli, kaj 'itrã sprãvila dãci oblãko pa jã pošilala f cãrkãf!» Bôk nyoj já poslũno prošnyô, pa jã pô konopão fčãsi pôstalo zrãli. Ottlstimão sã zãj sãko léto ädnã konôplã ži dozôrãjo, dã so ščã drũgã zãfsãma zãlãui.

28. *Lãstvicã.* Lidjé sãšãron vôrjãjo, ka lãstvicã na zimô f tãplã krãjã odlãtãjo. Niksi böltinski mozãcjã pa inãci prpovidãvlo. Tã nãjmrã právijô, ka lãstvicã vzimi spijo vôtlon drãvji. — Prãd ništãrnin létõn já práj vãč Böltinčarof odllo f Kobiljãjsko gôsčõ po drãva. Posãkali so an vãlki rást, štãrã na srdini vôtão bũy. Dã so ga rázžãgali, so nãjšli v nyãn vnožino zmãžnyãnij lãstvic, štãrã so — kag ùni právijô — tãn štãlä práspãti zimô.

29. *Zãkaj pãz za zãfcom bižã?* Zãvãc sã práj nigda svãta črãvã dão dãlati pr psôvi, pa da so ži zãfsãma gôtovi hilã, jã jã prišão kũšat, či do nyãmi dôbri. Črãvli so nyãmi rávno práv bilã. Dã já jã pa ži na nogãj mũo, já në pítag, kã dã dúžãn,

liki jä skôčo ž nyimi. Päs pa, dá jä vido tó vâlko näzafálnost, sä žbtčno za záfcon, pa ga šcü gnyãzdén nagánya.

30. *Světi Lóvránc pa vogrski Slovãnci.* Vogrski Slovãnci so lnda rádi odili na bôžo pôt k Svétomi Lóvránci na Štájarsko. Záj pa nêdo vâč, záto ka so jú Štájarci ajnôk štêli oslipiti. — Zgôdilo sä nájmrä, ka so Štájarci dáli poprãvlati podôbo svétoga Lóvránca, štúra žü jáko zamázana bíla. Zavôlo tóga já svéca nê bilô v oltári, náši rômarjü so sä pa rávno prbližãvali prtí cêrkvi. Štájarci so záj vâlkoj zádrgi bíli pa so hitro nájali auoga človékã pa ga postavili v oltár mesto svétoga Lóvránca. Rômarjü pa, dá so príšli f cêrkef pa so pôlák návãdü na oltár pa túdi «svéci» na nogé znãdêvali goréčã svêčã, so 'si prád oltár poklãknoli pa molli. Pa kã sä záj zgôdilo? «Světi Lóvránc», štãroga so svêčã žéžgalí, já skôčo dôl z oltára pa bẽžãg vô s cêrkvi. Tó já nášã rômarã ták spúntalo pa sprãplãšilo, ka so povígli cêrkef, pa ottistimãg vâč nášãžjo iti k Svétomi Lóvránci na bôžo pôt.

31. *Varžênčarjü.* Od Varžênčarof sä prpovidãvlã vnôgo smêšnoga. Tak:

Ajnôk nyin já kanžôr¹ odbêžãg f 'ajdíno, pa so nê znãli, kãg bi ga sprãvili vô ž nyé. An lãpãc ga já štêg z blêcon zgoniti vô, pa so nyãmi tó nê dopústiti, záto ka so sãl bojãli, či nyin dôsta 'ajdinã dôl spokláči. Nazãgnyã já vãlo žüpan, naj štírjã mòški náséjo tóga lãpca na 'non stóli, pa naj tag góni vô kanžôra. Tó so túj fcinili. Tag já lãpãc, lstina, bãtva 'ajdíã nê pokláčo, tèn vâč so já pa spošamlãli štírjã mòški, štãri so 'ga nášli.

Nikši Varžênčar sä pa ajnôk pãlãg k Svétomi Križi, ge já férma bila. Tómi sä pa prpãtilo, ka já šãof pãlãg kovôčko, štúra já na kolãslini sidêla. Varžênčar já tó nê znãg, pa sä šãgãvo tirãg k Svétomi Križi. Dã sä do cêrkvi pripãlo, so zãčãli pøkati možãrjü. Kovôčka sä natô prãstrãšila pa já zlãtêla s kolãslina. Dã já lústvo tó vidlo, sä jáko smijãlo. Varžênčarü já pa srãm bilô, pa so si pogučãvali: «Nò, tóga nan já šcü pá trbêlo! Žüj dá šcü tó nad námi, ka smo kovôčko prpãlãli k férmi!»

¹ Prašič.

Ajnôk já pa prplávala krvalca po Múri, pa jo já vòda rávno ravän Varžèja na brèg vřgla. Nikši Varžènar já tò vido pa já bèžao domò pravit, ka já tàkša stvár prplávala k nyin, ka dvé glavé má. Varžènarjä so ot stráa zéli púksä pa so bèžali k Múri. Tàn so ózdäláč strélali tò čüdno stvár, pa dà so jo sä sprästrélali, so jo šli blizä glédat. Dà so vldli, ka sä káša ž nyé sípala, so si záčali pogučávati: «Präšmäntana živál, kòliko jájáe imá! Čä já nãbi bilí zaklãli, bi nam tòliko mládih znakòtila, ka bi nas fsä pojãdlãl»

Ajnôk so sä pa k niksãmi goščényi správlali Varžènarjä paj rádi z Gráca mèli záčimbo. Naprãgli so záto kobilã pa so sä pälãli v Grádãc. Grádãc já pa dáláč od Varžèja, pa so pñvi dén nê mogli tá priti, ka já já prlé nõč nãjšla. Šli so záto názáj domò spát pa so sä na drúgi dén pälãli názáj. Na drúgi dén so túj nê prišli v Grádãc, záto so pá šli domò spát. Na tretji dén so sä te spòtili, ka rákši tag nigdár nã pridãjo v Grádãc, či do na nõč sãli domò šli. Nájbòšü dà záto, či do tám pränočivãli, ge já nõč nãjdã. Tak so túj fčünili pa so si v nikšoj nènškoj väsnici lægli k počinki. Samo ka prlé, kak so záspali, já já obišão stráj, či rákši zãjtra, dà stãnãjo, nãdo znãli, f štãri kráj bi sä mógli päláti. Dúgo so si prämišlãvali, kãj naprávili. Nazãgnyã já já opòto žüpan, štãri nyin já právo, ka do sä f tisti kráj pälãli, f štãri kráj já na kòlaj rüt obñnyãni. Kòla so nãjmrã tag naãli, kak so sä prpälãli. Tò já pa čüu an Nè-mãc pa já šò, dà so Varžènarjä záspali, pa nyin já kòla tàk obrno, ka já rüt prtí Varžèji stão. Dà so Varžènarjä stãnoli, so sä tàntã pälãli, kama já rüd býu obñnyãni. Pälãli so sä cõli dén, pa dà so vüčér svõjã cèrkvi tórãn zaglãdnoli, já já obišla vãlka rádost. Mislili so nãjmrã, ka do ži skòro v Gráci. Äli kag vãlko já bilò nyúvo čüdivanyã, dà so sä mesto Gráca prpälãli — Vãrži!

Varžènarjä tàk májo tórün zozídani, ka štòšté læjko do vòža pridã pa zvoní. Ano nõč so sä plivãnošovü krävã päslã pr cèrkvi pa so túj pot tórãm prišlã, ge visljo vòža zvonóf. Krävã so sä 'ãpilã vòža žvéciti, zvonóvjã so pa mãt tẽñ klãnckali. Tò klãnckanyã já Varžènarã prädrãmilo, pa so bèžali na vülicã, záto ka so mislili, ka já znãñ ge ógãn. Dà so pa do cèrkvi prbèžali, sò nãjšli, ka so krävã zvonilã . . .

Imänitna so tuj varženska sãnya. Varžênčarjaj si najmrã radi tãkša sãnya sprãvili, štãraj vãlki glãs mëlã. Zãto na tã dnëvã mõrã sãkši kmãd gnãti nã-sũnyã nlkãlko žìvìnã, ÷i zã te kodãji ãli nê. Tak sã zgõdilo, ka sta ajnõg dvã Brãtončara na varžênskon sãnyi pitala anoga kmãta: «Kãlko cãnã mã tã krãva?» Varžênčar nyima pa odgovorì: «Tõta jã pãc ni kodãju, tãmvãc õna, katãra jã dõma».

32. *Dõbro znã nãnški.* Ajnõk sta dvã litarãna šlã na prošcãnã k nãnškoj Svëtoj Áni. Ádãn sã jiva jã 'vãlo, ka znã dõbro nãnški, pa jã nagučãvão toga drũgoga, kaj šlã prẽdgo poslũšãt. Tõ sta tuj fãnìla. Dã jã pa plivãnoš na prẽdganico prišão pa zãcno svõj gõvor: «Heilige Mutter Ána!» jã litarãn, štãrã «znão» nãnški, prãvo svõjãmi pajdãsi: «Čũjãš! Tõ prãvi tã prẽdgar: «Zgrãbitã tãva litarãna!» Natõ sta sã obã najnõk nãzãj obrnola pa sta bẽzala võ s cãrkvi. Nẽmci so mislìli, ka jã võni õgãn, pa so sã tuj pãšcìli za nyima. Litarãna pa, dã sta vidla, ka Nẽmci za nyima ido, sta rãsam mislìla, ka jiva šcẽjo zgrãbiti, zãto sta, kag je štãri mogão, bẽzala prtì dõmi. Nìgdãr sta vãc nê vũpala lti na prošcãnã k nãnškoj Svëtoj Áni. Nẽmci pa šcã gnyãzdën nãvẽjo, zãkaj sta odbẽzala.

33. *Lipõfčarjã pa prvì piciklin.* Nikši lipõski žnyãci so pšãnico žnyãli põlãg vëlká cistë pa so ajnõk samo zaglãdnoli, ka sã õzdãlãc nikãk na piciklini pãla prtì nylñ. Lipõfčarjã so šcã piciklina nìgdãr nê vidli pa tuj nê čũli prãviti õdnyãga, zãto so ga ano mãlo glãdali, pa dã so vidli, ka ÷i dũzã bõlã prtì nylñ idã, so zmãtãli kosë pa srpë f pšãnico, pa kag jã štãri mogão, jã bẽzão vës pa kričão, ka sã po nãmãti vrãg võzi.

34. *„Lãcũn nãc pa žẽdãm pãc.“* Dvã Štãjarca sta ajnõk mlãtila v Doklẽžovji. Dã sta žì sã zmlãtila, pa jã trbëlõ vëjati, sta pitala ádãn õvoga: «Pjã, ãli vëz vijãckat'?» «Jãs ni!» jã bũu õdgvor. «Kãj pa tì vëš?» «Jãs tũdi ni!» «Te pa lë hõdivã!» Natõ sta sã tãm povrgla pa odbẽzala, zãto ka jiva jã niãdãn nê znão «vijãckat».

Ajnõk jã pa prišão an Štãjarãc na dëlo k nìksãmi Prẽmarci, ge jã vãc tãzãkov bilõ. Dã so sã g zãjtrki sprãvlali, so

prät Štájarca pozábič nê djáli žllecü. Štájarác já málo čákaŋ pa sã mlslo, ka znán zãmájo f pámat pa nyãmi dájo žlico. Dã zã vido, ka zamán čáka, já prôso: «Šlso!» Prékmarci so pa tã nê rázmili. Mislili so, ka já Štájarác prábráni strôškon, pa sã nyãmi nã vídi 'rúna, štãra já ná-sto bíla prnãšãna. Rêč «šlso» so pa. tãg zarãzmili, ka so ži drúgi tazácjã šll (šli so) na dëlo, pa já zãto ùn sllí, kaj 'itrê jëli pa te tũj šll na dëlo. Prékmarci so sã rêsam páščili jësti, Štájarác jã pa li prôso «šlso». Dã so sã Prékmarci najëli, so právili: «Nò, te pa li ódmo mí tũdi, ãi so ži drúgi šll!» Tag já mógãŋ sirmák Štájarác láčãn iti na dëlo.

35. *Cigán pa fãrar.* Ajnòk já šò cigán krã fãrarovã 'izã. Fãrar jã rávuo kríčãŋ pa zvãŋ: «Cigán!» Cigán já šo k nyãmi pa ga já pítaŋ: «Tũ saŋ ga, kã ga ščëtã z mãnof?» Fãrar nyãmã odgôvoro, ka já nê nyãga zvãŋ, líki psã, štãromã «Cigán» imé. Cigán já natò níkej nê právo, líki jã šò domò pa sã sprãvo dvã psã: ãdnomí já dáŋ imé «Fã», drúgomi pa «Rãr», pa dã já fãrar krã nyãgovã 'izã šò, já kríčãŋ: «Fã», «Rãr!» Fãrar já mlslo, ka ga cigán zové, zãto já šò k nyãmi pa ga pítaŋ, kã žãlê. Cigán nyãmã odgôvoro: «Vê saŋ ga nê vãz zvãŋ! Jãz ga mán dvã psã: ãdnomí ga já imé «Fã», drúgomi ga já pa imé «Rãr»; téva psã san zvãŋ». Fãrar já sprãvido, ka ga já cigán na rášãto postãvo, zãto sã obrno pa já s povišnyãnin nãson šò domò.

36. „*Svëti*“ fãrar. F Pũconci já živo nígda fãrar, štãri já pò-fsoj silí štëŋ, kaj ga lidjé za svëtoga držãli. Tã já pa tãk štëŋ dosëgnotl, ka já zãčno čũdã dëlãti. Tag já ano nãdëlo, dã jã šò prëdgat, vãlo lápci, nãj bikã f sòsidof òvãz zgõni Lãpãc já tã fëlnõ. Fãrar pa, dã já prišãŋ na prëdganico pa povëdãŋ pár rêči, já najnõg zãčno: «Íksi, óksi, bík já f sòsidovon òfsi! Či mi tã nã võrgyãltã, itã glëdat!» Fãrnicjã so natò põvrgli molitvãrnicõ pa so šli lovíd bikã, štãrũ rêsan f sòsidovon òfsi bũu. Tã prãva «čũda» sã fãrari posrãčila, pa so si ži fãrnicjã zãčali pogučãvatí: «Gyã, nãš fãrar so pa svëti, ka ùni skõs stínë vídijo!»

„fãrar“ - pomëni - litarãjnskoga pópa.

Na drúgo nádëlo jã pá vãlo fãrar lãpci: «Gyôzi, tí zãmi anoga bêloga golôba, ga odnãsi v molitvãrnico pa ga tãn za oltãrom pod rãšũto dãnì, pa dãrã bon gyã svëtoga düã na pomôč zvão, tè ga pistšš, ka dã v molitvãrnici lãtao!» Lãpãc ga jã bôgao. Dã jã fãrar zatãn na prãdganico priššão, jã šügãvo glãdao po molitvãrnici, štãra jã zavôlo nyãgovã «svëtosti» pũna bila poslũšavcof. Pokésnič jã zãčno zãto svôj gôvor: «Prìdi düj svëti, pa rasvëti nãšo pãmãt!» Dã jã tã povãdao, jã glãdao prtì oltãri pa čakão «svëtoga düã». Dügo ga jã nã bilô, zãto ga ščã idnôg zazovã: «Prìdi düj svëti, pa rasvëti nãšo pãmãt!» Natô jã pa skôčo tã Gyôzi od oltãra pa skričão: «Gyã, da ga jã mãčka pogyãla!!»

37. *Židof pa kmãt.* Židof sã ajnôk tãžo f kičmi, ka nyãmi. kãd dôsta kvãra dëla na sãnožati. Tã jã čũu aŋ kmãt pa nyãmã vãlo, nãj pãt litrov vĩna plãča, te ùn povã vrãstvo, ka kãd vãč nigdãr nãdã rãvão na nyãgovoj sãnožati. Židof jã plãčão viuo, pa dã so jã spili, nyãmã vãlo kmãt: «Či ščãš, ka kãt tãj nãj vãč škôdã dëlao na sãnožati, jo môrãš odãti». Židof sã sã grĩzão od čãmãrofof, da pa drúgo nã vũpao prãviti: «Hũ, ví stã vã z vãrã čhãdni!»

38. *Cigãn pa vojãk.* Cigãn pa vojãk sta ajnôg vnôgo pãnũs nãjšla, pa sta nã znãla, kãg bi si jã razdãlila. Nazãgnyã sta napravila tãkšo pãgodbo, ka štãri jiva vãkšo lãž zmĩsli, ti-stoga do te pãnãzi. Cigãn jã fãsi zãčno: «Hũ, mòj ôča ga jã tãkšì bogatĩn, ka ga mã stã konyôf pa dvãstã ùncof pa sã ga vãzi ž nyimi kãg grôf». Vojãk nyãmã natã prãvo: «Tã bi znãlo biti!» Zãj jã pa cigãn vãlo vojãki: «Nò, zãj ga lãži tí!» Vojãk: «Mòj ôča jã pa bũu sirmãk, pa nã mňo drúgo, samo ãdno stãro kobilo, štãra jã ãdno lãto skôtila žãrbã, drúgo lãto pa cigãna». Cigãn na tã: «Hũ, tã ga jã vrãjza lãš!» Tag jã cigãn sãm potãdo, ka jã vojãk lãgão, zãto so si pãnãzi nyãgovi bili; cigãn jã pa ni krãjcara nã dôbo.

39. *Otprãvlanyã sãcof.* Ajnôk jã priššão mãli Tãkar s krãmã pa jã nãjšão zãno, ka jã jãko nãvãlna bĩla. Pitaã jo jã zãto, kã nyoj jã, ka tag nãmilo jãčĩ. Žãna nyãmã prãvila, ka so sã

nyoj sèci správilí v glavô pa jo nâzgovórno trgájo. Natô Tôkar: «Vê pa já znán ètèti od sècof pa ti já fèasi prüžánén!» Rêč k rèci, pa sâ Tôkar 'ápo ètèti: «Sèci, sèci, vás já dávádäsédävét! Nò, či vaz já dâvédäsédävét, te vaz vnëmür nâj bô stô! Či stü dôzdaj f tój 'obányi trgáli, trgajtâ zâj äščä böll!» Zatên jo já prijao za glavô pa jo já záčao stèpati. Tôkarica já vidla, ka sî môš nórca dèla ž nyé, záto sâ já 'ápila jôkati. Mâd jôčôn já zaspála, pa dà sâ zâjtra präbidíla, zâ sèčôn ni glâsa uê bilô.

40. *Kaj já Dokližánac žâno znôro.* Înda so cômprnicâ vâčkrát koga vnôci prijälâ, pa so ga nê pústilâ domô, liki so ga tag dùgo gonilâ po kakši grâbaj, ka so nyâmi ščâ čâsi oblêko raščêsala. Záto sâ vnôgi pijánac, štärâ vnôci kâsno prišâo domô, s tèn zgovárjao, ka so ga rákši cômprnicâ gonilâ, pa za tóga vôlo nê mogâo prlé domô. Tag já túj naprávo níkši Dokližánac, štâroga 'rbâd zâ vâčkrát èlúto žâninâ vdârcii. Tê èlôvik já svôjim pajdásoŋ kâsno vnôci šô s krémé pa sâ jáko bôjao, či ga žâna nâ pisti fîžo. Prôso já záto pajdáša, nâj ldâ, pa nâj povéj žâni, ka so nyâga cômprnicâ zgrâbila pa ga nâ pistljo domô. Pajdâs já tô fèino. Dâ já žâna zvêdila, kâ sâ ž nyénim možôn godí, sâ jáko prästrâšila pa já koliglâva bêžala vò z vési lskat možâ pa cômprnicü. Môš sâ pa té čâs f pôstâo légâo pa zâ slátko spâo, dà já žâna po dùgon lskanyi sâ trüdna pa ftâpiuna prišla domô.

41. *Gânčki cômprnjâki.* Gânčani so bilí nigda vélko mèsto comprnljâ. F tój vési já živélo vâč tak imântnij cômprnyâkof, ka nyîf spomin äščâ gnyâzdén živé mâd lüstvon, pa so tag znâli cômprati, ka já vnôgi èlôvik strâj môo ôdnyi. Tak sâ prpovidâvlâ od anoga cômprnyâka, štâromi já sâki v rôkâ prišâo, što já kaj štêo fkrâsti.

Níkša žânska jil ajnôk mâlo skâlja odnâsla ž nyâgovoga drvôtana. Tô skâljà já ži sâ sprnêno pa zavôlo tóga mâlo vrédno bilô. Cômprnyâk já pa záto li tô fèino tój žânski, ka sâ dvânâjsât lét nê mogla oprèti na nogô.

Ajnôk já pa níksa žânska dvê grlîni nyâgovij krümplof skòpala pa štêla nâsti domô. Tój já pa tô naprávo cômprnyâk,

ka sã mogle donãgoga slẽcti pa po svõjoj oblẽki iti dõl ž nyãgovã nyivã.

Dã jã pa tãžakã mõõ tẽ cõmprnyãk, te jã nigdãr nẽ bilõ dãždzã. Zãjtra jũ õdnãso stõnico na vrãta, pa põkãč jã tã stõnica na vrãtaj rasprãstrẽta bila, jã lãjko grmilo pa sã bliskalo, dãždzã jũ zãto ni kãplicũ nẽ bilõ. Dã jũ pa vãčẽr stõnico fkũb zagrõno pa jo k strãni õdnãso, tẽ sũ fẽasi spũsto dãšẽ.

Nikšĩ Gančãnãc jã pa ajnõk kãсно šõ z Ivãnãc. Dã jã na krõzopõtjã prišãõ, jã najšũõ vnõgo cõmprnic, sãmã Gančãnkã, ka so rãvno vãčẽrjalã. Mẽlã so sãkojãčkũ pogãčã pa drũgã dõbrã jẽdi. Dã so tõga mõškoga zaglãdnolã, so ga pĩtalã, kãma jã õdo, pa sõ nyãmi pontũdilã pogãčã. Gančãnãc jũ nẽ bũy potrebãn nikšũ rãnã, zãto jã nẽ štõõ jẽsti. Da sã nyim pa naj zamẽro, jũ zẽõ ništãriũn zãloš pogãč, ka jũ rãkšĩ domã dẽci dã. Dã jũ pa domõ prišãõ pa štõõ dẽco nadillti, jã vido, pa sã nẽ mogãõ zadõsta načũdivati, ka jũ mesto pogãč krãvjã pa kõjnskã lãnyũ pĩnãso dẽci.

42. *Dzilẽr.* Stanovnicjã dõlnyãga krãja brãtonskã vesi vnõci lidãrã vidijo dzilẽra. Najbõlũ ga znã opisati zvonãr, štãri ga žã vãčkrãd vido. Tẽ ãlovik prpovidãvlã, ka prkãzãm pridã od Doklẽžovja pa jã zãprvicũ cilõ mãla. Dã pa ravãn nyãgovã 'izã pridã, te mãlo postojĩ, pa sã li prkãžũ zãrẽča marõla, pod marõlof pa stõ, za stãriũ dzilẽr sidĩ. Dzilẽr mã v rõkaj dãlãglõt pa glẽda prlẽ prtĩ Nẽnšãkũ, zatẽm pa prtĩ bõltinskomi grãdi. Dã jũ põglãdno, zãmũ v rõkã pãro pa nikaj pišũ pa rišũ. Sã tõ trpĩ samo nikãlko mãgnyũny. Natõ sũ zmẽša sã prkãzãm pa lãũ prtĩ Gãnčãnon. — Lidjẽ prãvijo, ka sã tõ tisti dzilẽr tũ klãti, štãrã 1866. lãta tãlko škõdã naprãvo nẽ samo brãtonskũ, likĩ tũj kmãton drũgij vãsnic. Tõ lãto so najmrã lõčili grõfosko zãmlo ot kmẽckã, zãto ka jũ prlẽ grõv geštẽ mãt kmẽckov zãmlof mõõ nyivã pa sẽnozati. Pr tõj ločĩtvi so pa kmãtã jãko obõžali. Kmãtjã so žĩ prlẽ prãvãč mãlo zãmle, mẽli, zũj so pa šãã te mãnyã dõbili pa tõ bõlã bõžno. Pĩvũ dnẽvã jũ prãj dzilẽr dõbro mẽro, pa so kmãtjã zadovõlni bilĩ ž nyln. Dã jũ pa ajnõg z grõfon fkũp prišãõ, nyãmi jã tẽ napũno mošnyõ pa ga jũ nagũčãõ, naj drgõč, mẽri, pa tãk, ka dũ zãnyãga bõlã prãf. Dzilẽr

ga jã bõgao pa 'jã kmãton strašájnsko krvico naprávo. Ništírnu vásnicã, kag doklëžoska pa lipõska, so si na Štãjari nãjalã fiškãlišã pa so sã právdalã. Tã vásnicã so te dõbilã malo vãč zãmle, õvã so pa ostalã obõžanã. Tã krvica jã šãu gnyãzdãn nã poravnãna, zãto pa džilër tãj nõma pokõja mãd mrtvimi. Tã sã klãti po nyivaj, ge jã sirmãkoŋ kmãton tãlko kvãra naprávo.

43. *Mãllnãcki mantrnik.* Na Mãllnci jã Múra anoga 'ipa jãko potkãpala pa sã prblizãvala g vesi. Mãllnãarjã so jo zãčali bũrati, pa jã zamãm bilõ sã. Múra jã li dãlã kãpala pa zã štãla nõtri vëz vũjti. Natõ so si dogũčali vãški poglavãrjã, ka ãdnoga sãdãn lët stãroga dičãka živoga zakãpajo põlãk Mũrã pa s tãn zabránijo, ka Múra nãdã dãlã potkãpala. Tõ so tãj fãinili. Blũzi Mũrã so skopãli malo vëkšo jãmo, f štãro jãmo so mãd dvã blãnyi djãli sãdãn lët stãroga Džũrovoga Štãvãka pa so ga živoga zakopãli. Sirmãčãk jã prãj jãko brãčao, da jã pa smilõnya nã bilõ. S tãn dëlõn so Mãllnãarjã zabránili, ka nyim Múra zãj vãč nã potkãplã tak, kag jã potkãpala prlã. — Od Džũrovoga Štãvãka sã pa prpovidãvlã, ka sã jã prãt kakšimi pãdãsãtimi lãti skãzão anoj pobõžnoj žãnski f snã pa jo jã prõso, nãj nãguči vãško poglavãrstvo, ka ga võ otkãpajo. Poglavãrstvo jã tõ dovolllo, pa so ga ži zãčali otkãpati. Kõmaj so pãkrãd zasãkali zãmle, pa zã nastãla vãlka dšãva. Natõ so pa prišli pandũrjã pa so prãpovãdali otkãpati tõga mantrnika. Zatãn jã dũgo sã tũy bilõ. Samo zãgnya lãta jã pã čũti, ka sã prkazũvlã svãtlost na tãstom mãsti, de jã sirmãg Džũrof Štãvãg živ zakõpani.

44. *Pãnũzã sta si dalã dëlãti.* Človãka sigdãr žmãtno stãnã, dã vidi, ka so ga fkãnila vũpanya, štãra so nyãmi prlã vãlko srãčo obõtala. Tõ znãta povãdati dvã Brãtončãra, štãriva so lãpa vũpanja nã samo znorãla, liki so nyima šãu zvũn tõga nãsrãčo prnãsla. Obã tãva človãka sta si dalã pãnũzã dëlãti, samo ka sta ophodãla žãlostno. — Prãt kakšimi trãsãtimi lãti jã prišão v brãtonsko křãmo aŋ gospõt. Dã sã nãjo pa nãpũu, jã potũy šõšnyaõ krãmãri, či nyãmi rũkšã trbã pãnũzã, ka nyãmi jã ãn naprávi. Krãmãra so omãmlilã tã riči, pa jã fãasi vãlo tihinci, uãj lãdã ž nyãn f pozõsãbno 'ižo, ka ta si tãn lãzi põgučãvala. Dã zã tihãnc sã dopovãdão, jã prõso krãmãra, nãj nyãmi dã

bãŕkã, na štãrã glãdõč dã ùn te nõvã-dãlão. Krãrmãr jã potãgno s postãlã tũrbico, f štãroj jã mõõ pãnũzã, pa jã zãõ nãjprã pãtko, zatãn dãsãtko. Tihĩnãc jã prãvo, ka jã tõ sã prũmãlo. Prõso ga jã pãdãsãtko, ka rãkši 'itrã vãč naprãvi. Krãrmãr ga jã bõgão pa nyãmã dãõ pãdãsãtko, tũrbico jã pa porĩno nãzãj f põstãõ. Natõ jã vãlo tihĩnãc krãrmãri, nãj dvãri sã dõlspozãprã, pa nãj si domãci ge prstrãni bõdo, ka nyãga nãdo mãšali. Dã jã krãrmãr domãčã sã kstrãni sprãvo, jã tihĩnãc zãõ nã samo pãdãsãtko, liki tũj tũrbico s postãlã, pa jã skõs õkna odlšãõ ž nyõf. Za põ võrii jã krãrmãr f pãmãd zãõ, ka jã na zãgnyoj 'lzi õkno otpřto, pa jã šõ glãdat. 'Ižo jã nãjšãõ prãzno! Si so bẽžali zãj nã-fsã krãjã pa so iskali tihĩnca, da pa zamãn. Nã ga jã bilõ vãč. Sirmãka krãrmãra pa šãã gnyãzdãn skuzã pobljãjo, dã tõ prpovidãvlã.

Nikãlko lãt kãsnã jã prišãõ drũgi tihĩnãc vãs. Tã jã nã šõ krãrmãri, liki k anomĩ kmãti. Kmãt sã jã jãko razvãšãlo, dã nyãmã tihĩnãc povãdãõ, ka znã pãnãzĩl dãlati. Šlã sta fãsi f pozõsũbno 'Ižo, ge jã tihĩnãc naprã zãõ škãr. Mõõ jã dvã čãtvãrokiklãtivi glãžovini, štãrivi glãžovini jã djãõ:nã-sto pa prãvo kmãti, ka dã nãjprã dãlãõ tãkšã bãŕkã, ka rãjnški valãjo. Djãõ jã zãto am mãli papãr mãd glãžovini pa jã zãčãõ hãntlãti: pa sõktati nikšã riči. Dã jã «molitãf» oprãvo, jã idnõk s pãsnĩcov vdãro po glãžovini, pa jã rãjnški gõtov bũu. Kmãt sũ tõmi dãli jãko čũdivãõ pa jã z vãsãljõn srãno rãjnški. Za rãjnškon jã štãõ dãlati pãtko, samo ka sã nyãmã jã tũ kvãr zgõdo. Tãk jã vdãro po glãžovini, ka sã potřla. Natõ sã pa jãko zãčãõ nãvõlivati, kã dã rãkši zãj dãlãõ. Kmãd ga jã pitãõ, či sã tõ nãj dalõ ge nãzãj kũpiti. Tihĩnãc nyãmã prãvo, ka sã dobi kũpiti za pãdãsãt rãjnški. Kmãt jã zãõ pãdãsãtko na põsõdo, pa sta te šlã v Lõtmãrk, kaj tãn nãzãj kũpila glãžovino, Dã sta v Lõtmãrk prišla, sta šlã nãjprã k obãdi. Mũd obãdon jã tihĩnãc prõso kmãta pãdãsãtko, ka dã rãkši ùn šõ po glãžovino: Kmãt jã nikãj 'idã nã mislo, pa nyãmã dãõ pãdãsãtko. Tihĩnãc jã odlšãõ ž nyõv v bõnto. Dũgo ga jã nã bilõ nãzãj, zãto jã kmãt šõ zãnyin. Iškãõ ga jã, da pa zamãn. Nã jã bilõ vãč tihĩnca pa nã pãdãsãtkã.

... 45. *Martjãjnški plivãnoš pa fãrar.* Za tõrskij bojõf sã jã zgõdĩlo, ka jã nãša slovãnska krãjĩna tũj pod tõrsko oblãst prl-